Út a forráshoz...

Jézus evangéliuma

MÁRK

tolmácsolásában

Elpídia Kiadó

Jézus evangéliuma MÁRK tolmácsolásában

Görögből fordította és a jegyzeteket írta:
Gromon András

TARTALOM

Bevezetés

AZ EVANGÉLIUM MÁRK SZERINT

FÜGGELÉK

Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?
Pál feltámadáshitéről
Egy rejtélyes fiatalember

Elpídia Kiadó
Budapest, 2003

Bevezetés

Út a forráshoz... A legfőbb Forrás, minden létező és élő Forrása Isten. A hozzá vezető egyik út Jézus. Jézushoz az evangéliumok vezetnek el minket. Ez a könyv pedig (és szándékom-reményem szerint a következő kötet, vagy kötetek is Lukács és Máté evangéliumáról) az evangéliumokhoz mint Jézus-ismeretünk legfőbb forrásaihoz szeretné elkalauzolni az olvasót. Ezeket a forrásokat az idők során mindenféle hordalék fedte be, ahhoz tehát, hogy ismét eljuthassunk hozzájuk, végső soron pedig a legfőbb Forráshoz, el kell távolítani ezeket a hordalékokat, mindenekelőtt kétezer év vallási félreértelmezéseinek rétegét.

Sajnos nem az oszthatjuk a keresztény egyházak közfelfogását, miszerint az evangéliumok mentesek a különböző „szentírások" keletkezéstörténetének ismert jelenségeitől, és csak a későbbi századok félreértelmezései homályosították el eredetileg kristálytiszta tanításukat. Hosszú évtizedek óta a szentírás-tudomány által igazolt ténynek számít, hogy már Jézus tetteinek és tanításának szóbeli áthagyományozása során hozzátapadtak az ő szellemétől idegen elemek, s ezeknek az idegen elemeknek a számát maguk az evangélisták is gyarapították. Így azután az evangéliumok nem csupán feltárják a Jézushoz, illetve Istenhez vezető utat, hanem részben el is fedik azt, vagyis nem minden további nélkül forrásai a Jézus- és istenismeretnek, hanem olykor hordalékkal fedett, zavaros vizű vagy éppen eldugult források.

Szándékom e munkával az volt, hogy lehetőség szerint kiemeljem az evangéliumokat, közelebbről Jézus alakját az idegen elemek hordaléka alól, a babona, a mágia és a dogmatizálás világából, abból az értelmezési rendszerből, amely érthetetlenné és követhetetlenné tette őt; pozitívan fogalmazva, ahhoz szeretnék hozzájárulni, hogy Jézus bárki számára érthetővé és követhetővé váljék, és így közelebb juthassunk az ő „központi álmának", „Isten országának" kibontakozásához-megvalósulásához.

E cél érdekében az egyik legfontosabb feladatnak látszott, hogy abban, amit az evangélisták Jézusról elmondanak, illetve Jézus ajkára adnak, elválasszam egymástól azt, ami hitelesnek mondható, és azt, ami az áthagyományozók vagy az evangélisták vélekedése. Az újkori szentírás-tudomány évszázadok óta fáradozik ezen a legkülönfélébb eredményekkel, és teljesen eltérő vélemények alakultak ki arról, lehetséges-e egyáltalán ez a szétválasztás. Meggyőződésem, hogy bár matematikai bizonyosságú eredményt nem lehet elérni, nem az a dolgunk, hogy reménytelenül beletörődjünk a feladat megoldhatatlanságába, hanem hogy vég nélkül tovább kutassunk – az egyre pontosabb eredmény reményében.

A feladat kétségtelenül megoldhatatlannak látszik. Képzeljük el, hogy egy kolosszális kirakójátékkal van dolgunk, vagy hogy egy sok tízezer mozaikkőből álló mozaikképet kell összeraknunk, de a rendelkezésünkre álló kövek között vannak „jók", azaz valóban a képhez tartozó és sértetlen kövek is, vannak „hamisak", azaz olyanok, amelyek nem tartoznak a képhez, csak belekeveredtek a kövecskék hatalmas halmazába, és vannak „sérültek", vagyis olyanok, amelyek hozzátartoznak ugyan a képhez, de vagy töredékesek, vagy átfestették őket, ráadásul rengeteg kő egyszerűen hiányzik, és nincs is valószínűsége annak, hogy előkerül – nem szólva arról, hogy nem is tudjuk pontosan, miféle képet kellene összeraknunk.[1]

Mégsem reménytelen ez a vállalkozás, mert a meglévő köveket viszonylag megbízhatóan szét lehet válogatni és el lehet helyezni a keresett kép valószínűsíthető helyein, ennek alapján pedig több-kevesebb bizonyossággal meg lehet mondani azt is, milyen kövek álltak a most hiányzók helyén.

A mozaikkövek (Jézus mondásai) e szétszedésének, csoportosításának és összerakásának számos tudományos szabálya és módszere van, a megfelelő tankönyvekben bárki elolvashatja ezeket. Azok számára, akik kétkedéssel vagy elutasítással tekintenek a tudományos szövegelemzési módszerek alkalmazására a „kinyilatkoztatás" feltárásában, egy haszid történetre utalok. A geri rabbi mesélte: „Gyerekkoromban nem voltam hajlandó a nyelvtan tanulmányozásában elmélyedni, mert úgy véltem, hogy az is csak egy tudomány a sok közül. Később azonban ráadtam a fejem – amikor észrevettem, hogy azon nyugszanak a Tóra titkai." Most csak négy olyan szempontot említek meg, amelyet az „akadémiai tudományosság" nem, vagy csak kisebb hangsúllyal használ.

1) Jézus egyszerű, tanulatlan embereket szólított meg, és rögtön gondolkodásuk és életvitelük átalakítására akarta rávezetni őket. Ami tehát a galileai halászok és parasztok számára túl bonyolult, túlságosan „írástudói", azt nem tekintem tőle származónak.

2) Jézust tévtanítóként, eretnekként ítélték el, ami arra utal, hogy saját istentapasztalata alapján valami újat mondott Istenről, vallásról, hitről, olyasmit, ami ellentmondott a zsidó hagyományoknak. Ami tehát szavaiban eltér kortársainak vallási elképzeléseitől, az valószínűleg tőle származik.

3) Azok a keresztény prédikátorok, akik továbbadták, illetve evangélistaként feldolgozták a jézusi hagyományt, egyrészt egyre inkább föl akarták magasztalni Jézust, tehát bearanyozták és isteni magasságokba emelték, másrészt pedig elfogadhatóvá akarták tenni őt a zsidók (és kisebb részben a „pogányok") számára mint az Ószövetség („az ősi ígéretek") töretlen beteljesítőjét és a kortársi apokaliptikus remények megvalósítóját. Az erre utaló mozzanatokat tehát le kell választanunk Jézus alakjáról.

4) Nem mondhatunk le a „józan paraszti ész" bevetéséről sem, vagy arról, hogy teret engedjünk megérzéseinknek, sejtéseiknek, mert mindkettő segíthet eligazodni a legkuszábbnak látszó labirintusban is. A „laikus gondolkodás" nem egyszer lendítette már előre a tudományos kutatást.

Természetesen nem képzelem azt, hogy biztosan tudom: „ezt és ezt mondta Jézus, amazt pedig nem mondta"; csak annyit állítok, hogy „igen valószínű, hogy ezt mondta", vagy „igen valószínű, hogy ezt nem mondta", s amit hitelesen tőle származónak vallok, arról sem állítom, hogy feltétlenül szó szerint úgy mondta, de azt igen, hogy hűen tükrözi Jézus szellemét.

Nyilvánvaló az is, hogy kutatásaim itt bemutatott eredménye nem végérvényes, és a jövőbeli eredmények sem lehetnek azok. Éppen ezért, ha ma valamiről úgy gondoljuk, hogy nem hitelesen jézusi, nem kell kihagyni az evangéliumokból, csak jelezni kell, hogy nem tartjuk annak; holnap kiderülhet, hogy mégis az, vagy pontosabb értelmezésben az, mint ahogy az is megeshet, hogy amit ma hitelesnek tartunk, arról kiderül, hogy mégsem az, vagy nem teljesen az. Ezért választottam azt az eljárást, hogy a fordítás szövegében 1) normál betűkkel szedtem, amit az evangélisták mondanak, 2) dőlt betűkkel, amit az evangélisták Jézus ajkára adtak, de nem tartom hitelesen jézusinak, s végül 3) dőlt és kövér betűkkel azt, amit hitelesen jézusinak tartok.[2]

A fordításban természetesen mindenkor a görög szöveget tekintettem perdöntőnek, de – különösen a nehezebb helyek értelmezésekor – figyelembe vettem nyolc meglévő fordítást is: négy német nyelvűt[3], két magyart[4], továbbá egy-egy angolt[5] és franciát[6].

Nem tartok igényt az eredetiségre. Szerepem csak annyi, mint a méheké a méz létrejöttében: összehordják a napból, földből, esőből, növények adakozásából keletkezett nektárt, és hozzátesznek egy kicsit önmagukból is. Hasonlóképpen igyekeztem összegyűjteni az utóbbi 250 év evangélium-kutatásának mára kiérlelődött legjavát, s azt úgy összerendezni, hogy valamilyen

minőségi többlet jöjjön létre. A leírt gondolatoknak legalább 95 százalékát másoktól vettem. Mindannyiukat fölsorolni nem tudom, nem is akarom, de három nevet nagy hálával kell kiemelnem: azokét, akiktől a legtöbbet tanultam, és akiktől tételesen is legtöbbet merítettem; mindhárman a katolikus egyház „fekete bárányai", s az akadémiai tudományosság szemében – többé vagy kevésbé – a teológia „outsider"-ei, de meggyőződésem, hogy mindezidáig ők jutottak legközelebb a történeti Jézus helyes megértéséhez: Bulányi György[7], akitől Jézus tanításának értelmezését illetően tanultam a legtöbbet, Karl Herbst[8], aki Jézus személyének és lelkületének megértésében segített leginkább, s akitől a legtöbbet idézem, valamint Eugen Drewermann[9], aki Jézus „csodáinak", főképpen gyógyításainak megértéséhez segített hozzá mindenki másnál jobban.

A leírtak számos ok miatt nem adhatják Jézus személyének, tanításának és tetteinek teljes magyarázatát. Tisztában vagyok azzal, hogy a fordítás, a jézusi mondások „szétválogatása" és a kommentálás egyaránt „a lehetetlen megkísértése". Ami itt olvasható, voltaképpen csak irányjelzés, és azt mutatja meg, merrefelé keresem én a magyarázatot, illetve milyen irányt ajánlok az olvasónak a továbbhaladáshoz; másfelől pedig csak vázlat, amelyet célszerű az olvasónak „kibontania"[10], illetve önmagára és saját világára alkalmaznia. Mindebben segítségére lehetnek persze a szövegen belüli hivatkozások, akár további evangéliumi helyekre, akár más lábjegyzetekre.

A kommentárok megfogalmazásában a ma már talán régiesnek ható „mi"-formát alkalmaztam („úgy véljük", „szerintünk", „arra az eredményre jutottunk" stb.); nemcsak azért, mert ez klasszikus tanulmányírási stílus, hanem azért is, mert úgy vélem, ez a legalkalmasabb arra, hogy az író személye helyett mondanivalóját állítsa előtérbe. Úgy gondolom, a „Vegyünk két tojást..." stílusban megfogalmazott receptek jobban ráirányítják a figyelmet a lényegre, mint azok, amelyek így kezdődnek: „Veszek két tojást..."

Végezetül megköszönöm mindazok szellemi, lelki, anyagi segítségét, akik az ötletadástól a buzdításon át a kézirat sokszorosításig és bírálatáig sok-sok formában járultak hozzá ahhoz, hogy ez a könyv elkészült, és remélhetőleg folytatása sem késik soká.

Pilisvörösvár, 2002.

G. A.

Jegyzetek

[1] A probléma bonyolultságát alighanem jól érzékeltetik a függelékben közölt tanulmányok, illetve a 656. és az 1019-1020. lábjegyzet.

[2] A fordításban a szokásos *kerek zárójelben* olyan szavak vagy mondatok olvashatók, amelyek nincsenek benne minden kéziratban, vagyis az alapszöveg bizonytalanságát tükrözik, *szögletes zárójelben* pedig az általam betoldott kiegészítések, amelyek részben a könnyebb olvashatóságot, részben a szöveg pontosabb értelmezését szolgálják. (Mindazonáltal nem egyszer megőriztem az eredeti szöveg „darabosságát", olykor a tartalom lehető legpontosabb közvetítése kedvéért, máskor az evangélista stílusának érzékeltetésére.)

[3] Jerusalemer Bibel (St. Benno-Verlag, Leipzig 1969)
Zürcher Bibel (.....)
Luther Márton fordítása (1956-os, revideált változat)
Fritz Tillmann fordítása (Leipzig 1962)

[4] A Magyar Bibliatanács Újszövetségi Szakbizottságának fordítása (Ref. Egyház Sajtóosztálya, Budapest 1966)
Csia Lajos fordítása (Univerzális Bibliaiskola, 1978)

[5] The New English Bible (.....)

[6] Traduction Oecumenique de la Bible (Édition intégrale, Paris 1983)

[7] Bulányi György, Keressétek az Isten Országát, I-III., Irotron Kiadó, Budapest 1990

[8] Karl Herbst, Was wollte Jesus selbst, I-II., Patmos Verlag, Düsseldorf 1979, 1981
Karl Herbst, Der wirkliche Jesus. Das total andere Gottesbild, Walter-Verlag, Olten 1988
(magyarul: A valódi Jézus, Elpídia Kiadó, Budapest 1995)

[9] Eugen Drewermann, Das Markusevangelium, I-II., Walter-Verlag, Olten 1987, 1988

[10] Segítheti ebben, ha következetesen kikeresi azokat a szentírási helyeket, illetve további lábjegyzeteket, amelyekre a magyarázatban utalok.

AZ EVANGÉLIUM MÁRK* SZERINT

1 (1) Jézus Krisztus[1] örömüzenetének[2] kezdete[3]. (2) Ahogyan írva van Izajás próféta[4] [könyvében]: „Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti majd utadat. (3) Kiáltó hangja [hallatszik] a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!”[5]

(4) Ez történt. [Fellépett] Keresztelő János a pusztában, és azt hirdette: Merítkezzetek alá és változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket, akkor [Isten] megbocsátja bűneiteket! (5) Kiment hozzá Júdea egész vidékének [lakossága] s a jeruzsálemiek is mind, és miután megvallották bűneiket, alámeríttették magukat vele. (6) János teveszőr ruhát viselt és bőrövet a dereka körül, [pörkölt] sáskát és vadmézet evett. (7) Ezt hirdette: „Utánam jön az, aki erősebb nálam; nem vagyok elég [jó] ahhoz, hogy lehajoljak és megoldjam saruja szíját. (8) Én vízbe merítettelek titeket, ő szent Lélekbe fog bemeríteni titeket.”[6]

(9) Ez is történt.[7] Azokban a napokban eljött Jézus a galileai Názáretből, és alámeríttette magát Jánossal a Jordánba.[8] (10) Mihelyt kiemelkedett a vízből, látta[9], hogy meghasadnak az egek[10], és a Lélek[11] galambként[12] beléje[13] száll. (11) És hang [hallatszott[14]] az egekből[15]: „Te vagy az én szeretett fiam, benned gyönyörködöm.”[16]

(12) Rögtön ezután a Lélek kiűzte őt a pusztába[17]. (13) Negyven napig volt a pusztában, miközben a Sátán[18] próbára tette[19]. Együtt volt a vadállatokkal, és Isten követei szolgálták őt.[20]

(14) János börtönbe vetése után Jézus Galileába ment [vissza Júdeából][21], és közben hirdette Isten örömüzenetét, (15) mondván: ***„Itt a kedvező idő! Elérkezett Isten Országa[22]! Tekintettel az örömüzenetre, változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket[23], és bízzátok rá magatokat [Istenre][24]!”***

(16) Amikor a Galileai-tenger[25] mentén járt, meglátta Simont és Simon testvérét, Andrást, amint körhálót vetettek a tengerbe; halászok voltak ugyanis. (17) Jézus így szólt hozzájuk: ***„Jöjjetek utánam[26], (s [akkor] én megteszem, hogy emberhalászokká lesztek)[27]!”*** (18) Tüstént[28] otthagyták hálóikat, és követték őt.

(19) Kissé tovább haladva meglátta Jakabot, Zebedeus fiát, és testvérét, Jánost, amint a hajóban a hálókat rendezték. (20) Azonnal hívta őket, ők pedig otthagyták a hajóban apjukat, Zebedeust a napszámosokkal együtt, és elmentek utána[29].

(21) Elmentek Kafarnaumba, és rögtön [az első] szombaton bement a zsinagógába, és tanított. (22) [Hallgatói] megdöbbentek tanítása miatt, mert úgy tanította őket, mint akinek hatalma van, nem pedig úgy, mint az írástudók.[30]

(23) Rögtön akadt zsinagógájukban egy meg nem tisztított életerő hatása alatt álló ember[31], s felkiáltott: (24) „[Hé![32]] Mi közünk hozzád, nazarénus Jézus?! Azért jöttél, hogy elpusztíts minket[33]? [Én átlátok rajtad, és] tudom, ki vagy [valójában[34]], [te] Isten [látszólagos] Szentje[35]!” (25) Jézus keményen rászólt: ***„Némulj el, és menj ki belőle!”*** (26) A tisztátalan szellem akkor össze-vissza rángatta őt, és hangos kiáltással kiment belőle.[36] (27) Mindnyájan megborzadtak, olyannyira, hogy egymással vitatkozva azt kérdezték: „Mi ez? Hatalommal [bíró] új tanítás! Még a tisztátalan szellemeknek is parancsol, és engedelmeskednek neki.”[37] (28) Híre azonnal szét is terjedt mindenüvé Galilea egész vidékén.

(29) Azután, hogy kijöttek a zsinagógából, mindjárt Simon és András házába mentek Jakabbal és Jánossal együtt. (30) Simon anyósa lázasan ágyban feküdt. Rögtön beszéltek is neki róla. (31) Odament hozzá, megragadta a kezét, és talpra állította. Erre elhagyta őt a láz, és (fel)szolgált nekik.[38]

(32) Amikor lenyugodott a nap, és beesteledett, odavitték hozzá mindazokat, akik rosszul voltak, valamint a rossz szellemek megszállottjait, (33) úgyhogy az egész város[39] összegyülekezett az ajtó előtt. (34) Sok rosszul lévőt, akik különféle betegségekben szenvedtek, meggyógyított, és sok rossz szellemet kiűzött, és nem engedte meg, hogy a rossz szellemek szóhoz jussanak, mivel azok ismerték őt.[40]

(35) Azután igen korán, még a sötét éjszakában fölkelt, kiment, és elment egy puszta helyre, és ott imádkozott. (36) Simon és a vele lévők űzőbe vették, (37) és [amikor] megtalálták, így szóltak hozzá: „Mindenki téged keres!”[41] (38) Ő azonban ezt felelte nekik: ***„Menjünk máshová, a szomszédos településekre, hogy ott is meghirdessem [az örömüzenetet[42]], ugyanis ezért[43] jöttem ki*** [a pusztából[44]]. (39) El is ment[45], és hirdette [az örömüzenetet] zsinagógáikban Galilea egész területén, és kiűzte a rossz szellemeket.

(40) Odament hozzá egy leprás[46], térdre borult előtte, és így esengett hozzá: „Ha akarnád, képes lennél megtisztítani engem!” (41) [Jézus haragra gerjedt[47]] és megesett rajta a szíve[48], kinyújtotta a kezét, megérintette[49] őt, és így szólt hozzá: ***„Akarom, tisztulj meg!”*** (42) Azon nyomban eltávozott tőle a lepra, és megtisztult.[50] (43) [Jézus] pedig ráripakodott, és rögtön kidobta őt[51], (44) mondván: ***„Ügyelj rá, hogy senkinek semmit ne szólj[52], hanem menj el titokban[53], mutasd meg magad a papnak, és ajánld fel tisztulásodért [az áldozatot], amit Mózes rendelt, [megtisztulásod] bizonyság[á]ul nekik!”***[54] (45) Ő azonban, alighogy elment, elkezdte nagyban hirdetni és híresztelni a dolgot, úgyhogy [Jézus] többé nem volt képes nyilvánosan a városokba menni, hanem kinn, puszta helyeken tartózkodott; ennek ellenére mindenünnen mentek hozzá [az emberek].[55]

2 (1)[56] Néhány nappal később [Jézus] ismét Kafarnaumba ment, s elment a híre, hogy otthon van. (2) [Erre] sokan összegyűltek, úgyhogy nem maradt hely, még [kinn] az ajtó előtt sem. Hirdette nekik [Isten] üzenetét[57]. (3) [Ekkor] emberek érkeztek, és egy bénát vittek hozzá; négyen emelték. (4) Mivel a tömeg miatt nem tudtak odajutni hozzá, a tetőt bontották meg [pontosan] ott, ahol [Jézus] volt, és miután feltépték azt[58], leeresztették a hordágyat, amelyen a béna feküdt. (5) Bizalmukat látva Jézus így szólt a bénához: ***„Gyermekem, [Isten][59] megbocsátja[60] bűneidet.”***[61] (6) Ült[62] ott néhány írástudó is, akik ezt fontolgatták szívükben: (7) „Ki ez, hogy így [mer] beszélni? [Istent] gyalázza![63] [Mert] ki képes megbocsátani a bűnöket, ha nem egyedül Isten?”[64] (8) Jézus a benne lévő Lélek segítségével rögtön felismerte[65], hogy ezeket fontolgatják magukban, [ezért] ezt mondta nekik: ***„Miért[66] fontolgatjátok ezeket szívetekben?*** (9) ***Mi könnyebb?[67] Azt mondani a bénának: [Isten] megbocsátja bűneidet!, vagy azt mondani: Állj fel, fogd hordágyadat, és járkálj!?*** (10) *Hogy pedig megtudjátok, hogy az Emberfiának[68] hatalma van a földön bűnök megbocsátására[69],* így szólt a bénához: (11) ***Neked [pedig azt] mondom, állj fel, fogd hordágyadat, és tűnj el[70], [menj] haza!”*** (12) Az felállt, azonnal fogta hordágyát, és mindenki szemeláttára kiment[71], úgyhogy valamennyien magukon kívül voltak, és Istent dicsőítették, mondván: „Sohasem láttunk ilyesmit!”

(13) [Jézus] megint kiment a tóhoz, s hozzáment az egész tömeg, ő pedig tanította őket. (14) Menet közben meglátta Lévit, Alfeus fiát, amint a vámszedőhelyen ült[72], és így szólt hozzá: „Kövess engem!” Mire az felkelt, és követte.[73]

(15) Az is történt[74], hogy asztalnál ült az ő[75] házában, és sok vámos és bűnös[76] is asztalhoz ült Jézussal és tanítványaival; sokan voltak ugyanis [olyan „bűnösök"], [akik aztán] mégis [tanítványként] követték őt.[77] (16) A farizeusok közül való írástudók azonban, látván, hogy a bűnösökkel és vámosokkal eszik, ezt mondták tanítványainak: „Hogyhogy a vámosokkal és bűnösökkel eszik együtt?"[78] (17) Amikor Jézus ezt meghallotta, így szólt hozzájuk: ***„Nem az erejük teljében lévőknek van szükségük orvosra, hanem akik rosszul vannak.***[79] ***Nem azért jöttem***[80]***, hogy »igazságosakat« hívjak meg, hanem [kitaszított] bűnösöket."***[81]

(18) [Keresztelő] János tanítványai és a farizeusok böjtölő emberek voltak.[82] Elmentek [hozzá], és azt mondták neki: „Miért van az, hogy János tanítványai és a farizeusok böjtölnek[83], akik viszont neked [lettek közülük[84]] tanítványaid, nem böjtölnek? (19) Jézus erre azt felelte nekik: ***„Vajon böjtölhet-e***[85] ***a násznép, ha***[86] ***a vőlegény velük van a lakodalmas teremben.***[87] *Amíg körükben tartózkodik a vőlegény, nem böjtölhetnek.* (20) *Jönnek azonban olyan napok, amikor erővel elragadják tőlük a vőlegényt, akkor majd böjtölnek, azon a napon."*[88]

(21)[89] ***Senki sem varr öreg ruhára nyers szövetből foltot; de ha mégis, akkor az új a réginek ép részét is eltépi, és még rosszabb szakadás támad.***[90] (22) ***Senki sem tölt új bort régi tömlőkbe***[91]***; de ha mégis, akkor a bor szétszakítja a tömlőket, s a bor is veszendőbe megy, meg a tömlők is. Nem! Új bort új tömlőkbe!***[92]

(23) Az is történt, hogy [Jézus] szombaton ment a gabonaföldeken át, és tanítványai útközben elkezdték tépdesni a kalászokat. (24) A farizeusok [erre] így szóltak hozzá: „Nézd, miért tesznek szombaton olyat, ami nem megengedett?" (25) [Ő] ezt mondta nekik: *„Sohasem olvastátok*[93]*, mit tett Dávid, amikor szükséget szenvedett, és ő meg a vele lévők is éheztek?* (26) *Hogy Abjátár főpap idején hogyan ment be Isten házába, és ette meg a [szent hely asztalára] kitett kenyereket, melyeket csak a papoknak szabad megenniük, s hogyan adott belőlük azoknak is, akik vele voltak?"*[94] (27) Majd azt mondta nekik: ***„A szombat lett***[95] ***az emberért, nem pedig az ember a szombatért***[96]***,*** *tehát az Emberfia Ura a szombatnak is."*[97]

3 (1) Majd ismét bement a zsinagógába. Volt ott egy béna kezű[98] ember. (2) Figyelték őt, vajon meggyógyítja-e szombaton, hogy [ha igen, akkor] vádat emeljenek ellene.[99] (3) Akkor így szólt[100] a sorvadt kezű emberhez: ***„Állj ki középre!"*** (4) És ezt mondta nekik: ***„Megengedett-e szombaton jót tenni vagy rosszat tenni, életet megmenteni vagy megölni?"***[101] Azok azonban hallgattak. (5) [Ekkor] haraggal végignézett rajtuk, és mivel részvétet érzett irántuk[102], szomorú volt[103] szívük megkövesedettsége miatt. Aztán így szólt az emberhez: ***„Nyújtsd ki a kezedet"***[104] Az kinyújtotta, és rendbejött a keze.[105] (6) A farizeusok kimentek, és azonnal tanácskozást tartottak ellene a Heródes-pártiakkal[106] [arról], hogyan pusztítsák el.

(7)[107] Jézus ekkor visszavonult[108] tanítványaival a [Genezáreti-]tóhoz, de nagy sokaság követte Galileából, (8)[109] valamint Júdeából, Jeruzsálemből, Idumeából, a Jordánon túlról, meg Tírusz és Szidón környékéről is nagy sokaság[110] ment hozzá, minthogy hallották, mekkora dolgokat tesz. (9) [Erre] azt mondta tanítványainak, tartsanak készenlétben számára egy hajócskát a tömeg miatt, hogy ne szorongassák.[111] (10) Sokakat meggyógyított ugyanis, úgyhogy akiket csak [valamilyen] ostor vert[112], megrohanták, hogy érinthessék. (11) A tisztátalan szellemek[113] is, amikor észrevették őt, eléje vetették magukat, és így kiáltoztak: „Te vagy az Isten fia!"[114] (12) Ő azonban keményen rájuk szólt, hogy ne tegyék őt ismertté.[115]

(13)[116] Ezután felment egy hegyre, és magához hívta azokat, akiket ő maga akart, s [azok] odamentek hozzá. (14) Tizenkettőt jelölt ki arra [apostoloknak is nevezve őket[117]], hogy vele legyenek[118], és hogy elküldje őket [Isten országának] hirdetésére, (15) és hatalmuk

legyen [meggyógyítani a betegségeket[119] és] kiűzni a démonokat[120]. (16) Kijelölte tehát a tizenkettőt: Simont, akinek a Péter nevet adta, (17) továbbá Jakabot, Zebedeus fiát, és Jánost, és a Mennydörgés fiai nevet adta nekik, (18) azután Andrást, Fülöpöt, Bertalant, Mátét, Tamást, Jakabot, Alfeus fiát, Tádét[121], Simont, a kananeust[122], (19) valamint a karióti férfit[123], Júdást, aki aztán kiszolgáltatta őt.

(20) Azután hazatért [Kafarnaumba]. [Ott] ismét összegyűlt a tömeg, úgyhogy még enni sem tudtak.[124] (22)[125] Azok az írástudók pedig, akik Jeruzsálemből jöttek le [Galileába], azt mondták: „Belzebúb van benne, és a démonok fejedelmének segítségével űzi ki a démonokat.”[126] (21) Amikor övéi [ezt] meghallották, elmentek, hogy hatalmukba kerítsék[127] [és hazavigyék], azt mondták ugyanis, hogy [csak] magán kívül van.

(23) Akkor magához hívta őket[128], és példázatokban [ezeket] mondta nekik[129]: *„Hogyan képes Sátán kiűzni Sátánt?* (24) *Ha egy ország meghasonlik önmagával, az az ország nem maradhat fenn,* (25) *és ha egy család meghasonlik önmagával, az a család nem maradhat fenn.* (26) *Ha pedig a Sátán önmaga ellen támad, és meghasonlik, nem képes megmaradni, hanem vége van!* (27)[130] ***Senki sem képes*** *azonban* ***arra, hogy bemenjen az Erős házába, és elrabolja eszközeit, hacsak előbb meg nem kötözi az Erőset; akkor aztán kirabolhatja házát.***[131] (28) ***Ámen***[132]***, azt mondom nektek, hogy minden megbocsáttatik***[133] ***majd az embereknek***[134]***, a vétkek és a gyalázások is, bármennyit gyalázkodjanak is,*** (29) ***ha azonban valaki a szent Lelket gyalázza, annak nincs bocsánata soha [örökké], hanem örök vétek foglya.”***[135] (30) Azt mondták ugyanis: „Tisztátalan szellem van benne.”

(31) Amikor anyja és fivérei megérkeztek, megálltak kívül, beküldtek [valakit] hozzá, és hívatták. (32) Tömeg ült körülötte, és megmondták neki: „Nézd, anyád és fivéreid (és nővéreid) kinn keresnek téged!” (33) Így felelt nekik: ***„Ki az én anyám, és kik az én fivéreim?”***[136] (34) Majd végignézett azokon, akik körben ültek körülötte, és ezt mondta: ***„Íme, az anyám és a fivéreim.***[137] (35) ***Aki [ugyanis] megteszi Isten akaratát, az az én fivérem és nővérem és anyám.”***[138]

4 (1)[139] Ismét elkezdett tanítani a tó mellett. A legnagyobb tömeg[140] gyűlt [oda] hozzá, úgyhogy hajóba szállt és a tavon ült[141], az egész tömeg pedig a tó partján, a földön[142]. (2) Példázatokkal[143] sok [mindenre] tanította őket, és tanítása közben [ezeket] mondta nekik: (3)[144] *„Hallgassátok csak****! Íme, kiment a magvető vetni****,* (4) *és az történt vetés közben, hogy* ***némely mag az útra esett,*** *és eljöttek a madarak, és feleszegették.*[145] (5) ***Mások sziklás helyre estek,*** *ahol nem volt sok földjük, és nyomban kihajtottak, mivel nem volt mély a föld*[146]*;* (6) *amikor azonban felkelt a nap, megperzselődtek****, és mivel nem volt gyökerük, kiszáradtak.*** (7) ***Ismét mások a tövisek közé estek; a tövisek felnőttek, és megfojtották őket,*** *így [hát] nem hoztak termést.* (8) ***Mások pedig a jó földbe estek,*** *kikeltek, nagyra nőttek* ***és termést hoztak, [és az egyik] harmincszorosan, [a másik] hatvanszorosan, [a harmadik] százszorosan termett.”***[147] (9) Azután így szólt: ***„Akinek van füle a hallásra, hallja meg!”***[148]

(10) Amikor [Jézus] egyedül maradt, a körülötte lévők a tizenkettővel együtt kérdezgették a példázatokról. (11) Ezt mondta nekik: *„[Isten] nektek [meg]adta*[149]*, [hogy megértsétek] Isten országának titkát*[150]*. Azokhoz azonban, akik kívül vannak, minden [csak] példázatokban hangzik el,* (12) *hogy*[151] *nézvén nézzenek, mégse lássanak, és hallván halljanak, mégse fogják fel, nehogy megtérjenek*[152]*, és bocsánatot nyerjenek [Istentől*[153]*].”*[154]

(13)[155] Majd így szólt hozzájuk: *„Nem értitek ezt a példázatot? Hogyan fogjátok akkor felfogni az összes [többi] példázatot?* (14) *A magvető [Isten] üzenetét*[156] *veti.* (15) *Az útra eső [magok] azok[at jelképezik], akikbe elvettetik [ugyan] az üzenet, de amint meghallják,*

azonnal jön a Sátán, és elveszi a beléjük vetett üzenetet. (16) *Hasonlítanak hozzájuk azok, akik a sziklás helyre estek; ezek, ha meghallják az üzenetet, tüstént örömmel elfogadják,* (17) *de gyökértelenek*[157]*, a pillanat emberei, és mihelyt szorongatás vagy üldözés támad az üzenet miatt, rögtön eltántorodnak*[158]*.*(18) *Mások azok, akik a tövisek közé estek; ezek meghallgatják az üzenetet,* (19) *de beléjük hatolnak az e világi [élet]*[159] *gondjai, a gazdagság csábítása és az egyéb dolgok iránti vágyakozás; [mindezek] megfojtják [bennük] az üzenetet, s az terméketlen lesz.* (20) *A jó földbe vetett [magok] pedig azok, akik meghallgatják az üzenetet, el is fogadják, és harmincszoros, hatvanszoros, százszoros termést hoznak.*

(21)[160] És ezt mondta nekik: ***„Talán azért gyújtanak mécsest, hogy aztán véka vagy ágy alá tegyék? Nem inkább azért, hogy a mécstartóra tegyék?***[161]

(22) ***[Isten]*** ugyanis[162] ***semmit sem rejtett el, hacsak nem azért, hogy nyilvánvalóvá tegye, mint ahogy semmi sem lett elrejtve [Isten elől], hacsak nem azért, hogy napvilágra kerüljön.***[163] (23) ***Akinek van füle a hallásra, hallja meg!”***[164]

(24) És ezt mondta nekik: ***„Ügyeljetek arra, [a]mit hallotok! Amilyen mértékkel mértek, olyannal mér***[165] ***majd***[166] ***nektek [Isten] is, és még ráadást is ad.***[167]

(25) ***Akinek*** ugyanis ***van***, ***annak [Isten] még adni fog***[168]***, akinek pedig nincs, attól [Isten] [még azt is] el fogja***[169] ***venni, amije van.”***[170]

(26) És azt mondta: ***„Isten országával úgy áll a dolog***[171]***, mint amikor az ember magot vetett a földbe,*** (27) ***aztán alszik és fölkel, éjjel [lesz] és nappal, a mag pedig kisarjad és nő, anélkül hogy észrevenné.*** (28) ***Öntevékenyen hoz termést a föld, először szárat, azután kalászt, azután érett szemet a kalászban.***[172] (29) *Amikor aztán a termés engedi, rögtön nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás ideje.*[173]

(30) És így szólt: ***„Mihez hasonlítsuk Isten országát? Vagy milyen példázatba foglaljuk?*** (31) ***Úgy vagyunk vele, mint a mustármaggal, amely a földön lévő összes magvaknál kisebb, amikor elvetik,*** (32) ***de ha egyszer elvetették, felnő, és nagyobb lesz minden kerti veteménynél***[174]*, úgyhogy az ég madarai fészket rakhatnak árnyékában.*[175]

(33) Sok ilyen példázattal hirdette nekik Isten üzenetét, aszerint, ahogy fel tudták fogni. (34) Példázat nélkül nem is szólt hozzájuk, de külön a maga tanítványainak mindennek a megoldását megadta.[176]

(35)[177] És így szólt hozzájuk azon a napon, amikor beesteledett: „Menjünk át a túlsó partra!” (36) Erre otthagyták a tömeget, és magukkal vitték őt a hajóban, ahogy volt[178]. Más hajók is voltak vele.[179] (37) Akkor nagy szélvihar támadt, s a hullámok becsaptak a hajóba, úgyhogy a hajó már kezdett megtelni.[180] (38) Ő maga azonban a hajó leghátsó részében a fejpárnán aludt.[181] Felkeltették őt, és azt mondták neki: „Rabbi[182], nem törődöl azzal, hogy elveszünk?”[183] (39) Erre [teljesen[184]] felébredt, keményen rászólt a szélre, és azt mondta a tengernek: „Hallgass! Fogd be a szád!”[185] És elült a szél, és nagy csend lett.[186] (40) Aztán így szólt hozzájuk: ***„Miért vagytok ennyire gyávák? Hogyan [van az, hogy még mindig] nem bíztok***[187] ***[Istenben]?”***[188] (41) Ekkor nagyon nagy félelem fogta el őket, és így szóltak egymáshoz: „Ugyan ki ez, hogy a szél és a tenger egyaránt engedelmeskedik neki?”[189]

5 (1)[190] Eljutottak a tó túlsó partjára, a gerázaiak[191] vidékére. (2) Miután kiszállt a hajóból, [rögtön] szembejött vele a sírok közül egy meg nem tisztított életerő hatása alatt álló ember, (3) aki a sírboltokban tanyázott, és már lánccal sem volt képes megkötözni senki sem, (4) mert [bár] sokszor megkötözték már béklyókkal és láncokkal, de szétszaggatta a láncokat és széttörte a béklyókat, és senki sem volt [elég] erős ahhoz, hogy megfékezze. (5) Éjjel-nappal a

sírokban volt, ordítozott és kövekkel sebesítette meg magát.[192] (6) Amikor messziről meglátta Jézust, odafutott[193], térdre borult előtte[194], és nagy hangon kilátva így szólt: (7) „Mi közöm hozzád[195], Jézus, a legfőbb isten fia[196]? Megesketlek[197] az Istenre, ne kínozz engem!”[198] (8) Ő ugyanis azt mondta neki: „Tisztátalan szellem, menj ki [ebből] az emberből!”[199] (9) Erre [Jézus] megkérdezte őt: ***„Mi a neved?”***[200] Azt mondta: „Légió[201] a nevem, minthogy sokan vagyunk.” (10) És nagyon kérlelte, hogy ne küldje el őket arról a vidékről. (11) Ott a hegyoldalban nagy sertéskondát legeltettek. (12) [A tisztátalan szellemek] kérték őt, mondván: „Küldj minket a disznókba, hogy beléjük menjünk!” (13) Megengedte nekik.[202] És kimenvén a tisztátalan szellemek [az emberből], bementek a disznókba, mire a konda a meredek parton át lerohant a tóba[203], mintegy kétezer[204] [disznó], és megfulladt a tóban. (14) Legeltetőik ekkor elfutottak, és megvitték a hírt a városba és a tanyákra, [az emberek] pedig eljöttek megnézni, mi történt. (15) Odamentek Jézushoz, és szemügyre vették a rossz szellemektől megszállt [embert], akiben [korábban] a légió volt; [az] ott ült felöltözve és ép ésszel; ekkor félelem fogta el őket. (16) Akik látták, elbeszélték nekik, hogyan történt a dolog a rossz szellemektől megszállt [emberrel] meg a disznókkal kapcsolatosan. (17) És [az emberek] kérlelni kezdték őt, menjen el a vidékükről. (18) Amikor [Jézus] beszállt a hajóba, a rossz szellemektől megszállt [ember] kérte, hogy vele lehessen.[205] (19) De nem engedte meg, hanem azt mondta neki[206]: ***„Menj el [azonnal][207] a házadba, a tieidhez, és add hírül, mi mindent tett veled az Úr[208], és [hogy][209] megszánt téged!”***[210] (20) El is ment, és elkezdte hirdetni a Tízvárosban[211], mi mindent tett vele Jézus.[212] Mindenki csodálkozott.[213]

(21) Amikor Jézus ismét átkelt hajón a túlsó partra, nagy tömeg gyűlt oda hozzá. [Még] a tóparton volt, [amikor] (22) odament az egyik zsinagógai elöljáró, név szerint Jairus. Ahogy meglátta őt, lábai elé vetette magát, (23) és erősen kérlelte[214], mondván: „Leánykám[215] a végét járja[216], jöjj el, és tedd rá a kezedet, hogy megmeneküljön és éljen.”[217] (24) Elment vele. Nagy tömeg követte, [úgyhogy mindenfelől] szorongatták.

(25) Ekkor[218] eljött egy asszony, akinek [már] tizenkét éve vérfolyása[219] volt; (26) sok orvostól sokat szenvedett, mindenét, amije volt, ráköltötte, mégsem lett belőle semmi haszna, hanem [csak] rosszabbul lett.[220] (27) Amikor meghallotta, amiket Jézusról [beszéltek], odament a tömegben, és hátulról[221] megérintette a ruháját, (28) azt mondta ugyanis [magában]: „Ha megérintem, akár csak a ruháját is, megmenekülök.”[222] (29) És azonnal elapadt vérének forrása, és észrevette testén, hogy kigyógyult[223] a csapásból[224]. (30) Jézus pedig azonnal pontosan érzékelte magán, hogy erő ment ki belőle[225], megfordult a tömegben, és így szólt: ***„Ki érintette meg a ruhámat?”*** (31) Erre tanítványai azt mondták neki: „Látod, hogy a tömeg szorongat téged, és [mégis] azt kérdezed, »ki érintett meg engem«?” (32) De ő körültekintett, hogy lássa, ki tette ezt.[226] (33) Az asszony pedig, félve és remegve, tudván, hogy mi történt vele, odament, eléje vetette magát, és elmondta neki a teljes igazságot.[227] (34) Mire ő így szólt hozzá: ***„Leányom, a bizalmad mentett meg téged.***[228] ***Menj el békességben***[229]***, és légy egészséges [megszabadulván] a [téged verő] csapástól!”***

(35) Még beszélt, amikor [emberek[230]] jöttek a zsinagógai elöljáró [házá]tól, és ezt mondták: „Leányod meghalt. Miért zaklatod még a Mestert?”[231] (36) Jézus azonban, véletlenül meghallván, mit mondtak, így szólt a zsinagógai elöljáróhoz: ***„Ne félj!***[232] ***Csak bízzál [Istenben]!”***[233] (37) És nem engedte meg senkinek, hogy kövesse őt, és vele menjen, kivéve Pétert, Jakabot és Jánost, Jakab testvérét. (38) Megérkeztek a zsinagógai elöljáró házába, és észrevette a zajos tolongást, a sírókat és hangosan kiáltozókat.[234] (39) Bement, és azt mondta nekik: „Miért zajongtok és sírtok? A gyermek nem halt meg, hanem alszik.”[235] (40) Erre kinevették.[236] Ő azonban mindenkit kidobott, [csak] a gyermek apját, anyját és a vele lévőket vette magához, és bement oda, ahol a gyermek volt. (41) [Ott] megragadta a gyermek kezét[237], és így szólt hozzá: ***„Talitha kum”***[238], ami lefordítva ezt jelenti: „Kislány, mondom neked[239],

ébredj föl[240]!” (42) A kislány rögtön fölkelt, és föl-alá járkált: ugyanis tizenkét éves volt. Nyomban nagy[241] önkívületbe estek, és magukon kívül voltak. (43) Ő meg erősen elrendelte, hogy ezt[242] senki se tudja meg, majd azt mondta, hogy adjanak neki enni[243].

6 (1) Kiment onnan, és a hazájába[244] ment, tanítványai pedig követték. (2) Amikor elérkezett a szombat, tanítani kezdett a zsinagógában. A sok hallgató rémülten[245] ámuldozott, és így szólt: „Honnan vette ez[246] ezeket?[247] Miféle bölcsesség[248] az, amely megadatott ennek? És ezek az erőtettek[249], amelyek a keze által történnek!? (3) Nem az ács[250] ez itt, Mária fia[251], Jakab, József, Júdás és Simon fivére[252]? És húgai nincsenek-e itt nálunk?[253] És eltántorultak tőle.[254] (4) Jézus erre ezt mondta nekik: ***„Csak a hazája veti meg a prófétát***[255] ***meg a rokonai és a családja.”***[256] (5) Nem is volt képes[257] ott semmilyen erőtettet végbevinni, csak néhány gyengélkedőt kezelt[258], rájuk téve a kezét. (6) És csodálkozott[259] bizalmatlanságukon[260].

(7) Aztán bejárta a falvakat köröskörül, és tanított. Majd magához hívta a Tizenkettőt, és elkezdte őket elküldeni kettesével[261], és hatalmat adott nekik[262] a meg nem tisztított életerőkön[263], (8) és felszólította őket, hogy semmit se vigyenek az útra, csak vándorbotot, se kenyeret, se tarisznyát, se pénzt az övükben, (9) viszont [– mondta –] vegyetek föl szandált, de ne öltsetek két ruhát.[264] (10) Majd így szólt hozzájuk: ***„Ha valahol bementek egy házba, maradjatok ott addig, amíg el nem mentek onnan.***[265] (11) ***Ha pedig egy helység nem fogad be titeket, és nem is hallgatnak meg titeket, távozzatok el onnan, és verjétek le a port lábatokról, tanúságtételül nekik.***[266] (12)[267] El is mentek, és meghirdették [az embereknek], hogy alakítsák át gondolkodásmódjukat és életüket[268]. (13) Sok rossz szellemet űztek ki[269], és sok gyengélkedőt kentek meg olajjal[270], és segítettek [a betegeken][271].

(14)[272] Hallott [erről] Heródes király[273], ismertté vált ugyanis az ő [Jézus] neve, és [az emberek] azt beszélték, hogy Keresztelő János támadt fel a halottak közül, és ezért hatnak benne [Jézusban] a [gyógyító] erők. (15) Mások pedig azt mondták, hogy Illés[274] [ő], [ismét] mások viszont azt beszélték, hogy próféta, mint egyike a [régi] prófétáknak. (16) Hallván [ezekről] Heródes, azt mondta: „János, akit lefejeztettem, ő támadt fel.”[275]

(17)[276] Mert maga [ez a] Heródes küldött el [fogdmegeket], és fogatta el Jánost[277], majd megbilincselve börtönben [tartotta] testvérének, Fülöpnek[278] felesége[279], Heródiás miatt, mivel őt vette feleségül. (18) János ugyanis azt mondta Heródesnek: „Nem szabad, hogy tiéd legyen testvéred felesége.”[280] (19) Heródiás pedig dühös volt rá, és meg akarta öletni, de nem tudta, (20) Heródes ugyanis félt Jánostól, mivel [úgy] tudta, hogy igaz és szent férfi, és őriztette; és amikor hallgatta őt, nagyon zavarban volt[281], mégis szívesen hallgatta. (21) Eljött azonban egy alkalmas nap, amikor születésnapján Heródes lakomát adott főembereinek, és a főtiszteknek meg Galilea előkelőinek. (22) Ekkor bement magának Heródiásnak a lánya, táncolt[282], s [az] megtetszett Heródesnek és a vele együtt asztalnál ülőknek. A király erre ezt mondta a kislánynak: „Kívánj tőlem, amit csak akarsz, és én megadom neked!” (23) Meg is esküdött neki: „Bármit kívánj is tőlem, megadom neked, akár királyságom felét is!”[283] (24) [A lány] kiment, és ezt mondta anyjának: „Mit kívánjak?” Az pedig azt mondta: „Keresztelő János fejét.” (25) Rögtön bement a királyhoz sietve, és követelte: „Azt akarom, hogy azonnal add nekem egy tálon Keresztelő János fejét. (26) A király ekkor nagyon elkomorodott, [de] esküje és a vele együtt asztalnál ülők miatt nem akarta őt elutasítani. (27) És nyomban elküldte a király egyik testőrét azzal a paranccsal, hogy hozza el [annak] fejét. Az elment, lefejezte őt a börtönben, (28) elhozta fejét egy tálon, és odaadta a kislánynak, a kislány pedig odaadta anyjának.[284] (29) Amikor [Keresztelő János] tanítványai meghallották ezt, elmentek, elvitték a holttestét, és sírba tették[285].

(30) Azután az apostolok [ismét] összegyűltek, [odamentek] Jézushoz, és hírt adtak neki mindarról, amit tettek, és mindarról, amit tanítottak.[286] (31) Ő azt mondta nekik: ***„Gyertek egyedül ti magatok egy puszta helyre, és pihenjetek meg egy kicsit!”***[287] Sokan voltak ugyanis, akik jöttek-mentek, és ezért még evésre sem volt alkalmas idejük.[288]

(32) Elmentek hát magukban hajóval egy puszta helyre. (33) De látták őket elmenni, és sokan észrevették őket, ezért gyalog minden városból összefutottak ott, és előttük értek oda. (34) Amikor kiszállt, nagy tömeget látott, és megesett rajtuk a szíve[289], mert olyanok voltak, mint a pásztor nélküli juhok[290], és [ezért] hozzáfogott, hogy sok mindenre tanítsa őket.[291]

(35)[292] Amikor már későre járt az idő, odamentek hozzá tanítványai, és azt mondták: „Puszta [ez] a hely[293], és már későre jár az idő: (36)[294] Küldd el őket, hogy elmenvén a környező tanyákra és falvakba, valami ennivalót vásároljanak maguknak!” (37) Ő azonban így felelt nekik: ***„Ti magatok adjatok enni [nekik]!”*** Mire ők azt mondták: „Menjünk el, és vásároljunk kétszáz dénárért kenyeret, és [így] adjunk nekik enni?” (38) Ő azonban azt mondta nekik: ***„Mennyi kenyeretek van? Menjetek! Nézzétek meg!”*** Ahogy megtudták, így szóltak: „Öt. És két hal.” (39) Akkor elrendelte, hogy telepedjen le mindenki asztaltársaságonkint[295] a zöld fűre. (40) Le is telepedtek csoportonkint[296] százasával és ötvenesével. (41) Aztán [kezébe] vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, elmondta az [asztali] hálaadást[297], széttörte a kenyereket[298], és odaadta tanítványainak, hogy tegyék [az emberek] elé, és a két halat [is] elosztotta[299] mindnyájuknak. (43)[300] Azok odavitték[301] [az embereknek] a széttördelt darabokat, tizenkét teli hordeszközzel[302], és a halakból is. (42) Mindnyájan ettek, és jóllaktak.[303] (44) Ötször sok[304] férfi evett a kenyerekből.[305]

(45)[306] Ezután azonnal arra kényszerítette[307] tanítványait, hogy szálljanak be a hajóba, és előtte menjenek át a túlsó partra, Betszaida felé, amíg ő maga elbocsátja a tömeget. (46) Miután elbúcsúzott tőlük[308], elment a hegyre imádkozni[309]. (47) Amikor beesteledett, a hajó a tó közepén volt, ő maga pedig egyedül a szárazföldön. (48) Látván, mennyire kínlódnak, hogy előrejussanak, ellenszelük volt ugyanis, az éjszaka negyedik őrváltásának idején a tóparton[310] felé jük tartott; és el akart menni mellettük[311]. (49) Ők pedig, látva, hogy a tóparton járkál, úgy vélték, hogy kísértet, és felkiáltottak. (50) Mindnyájan látták ugyanis, és megrettentek.[312] Ő azonban rögtön beszélt velük, és azt mondta: ***„Bátorság! Én vagyok! Ne féljetek!”***[313] (51) És beszállt hozzájuk a hajóba, és elült a szél. Egészen szerfeletti módon megzavarodtak, úgyhogy magukon kívül voltak, (52) ugyanis nem értettek a kenyerekből, hanem meg volt kövesedve a szívük.[314]

(53)[315] Aztán [ismét] áthajóztak a szárazföldre[316], Genezáretbe mentek, s ott kikötöttek. (54) Amikor kiszálltak a hajóból, [az emberek] nyomban felismerték őt, (55) körbefutottak azon az egész vidéken, és kezdték a azokat, akik rosszul voltak, [hord]ágyakon ideoda vinni, ahol úgy hallották, hogy [jelen] van. (56) És ahová csak bement, falvakba, városokba vagy tanyákra, kitették a terekre a gyengélkedőket, és kérlelték őt, hogy akár csak a ruhája szegélyét is érinthessék, és ahányan csak megérintették, megmenekültek.

7 (1) Odagyűltek hozzá a farizeusok és néhányan a Jeruzsálemből jött írástudók[317] közül, (2) és amikor látták, hogy némely tanítványa tisztátalan[318], azaz mosatlan kézzel eszik[319], (3) – a farizeusok ugyanis, meg az összes júdeaiak[320], nem esznek addig, amíg buzgón[321] meg nem mosták a kezüket, [így] ragaszkodnak a vének[322] hagyományához; (4) és nem esznek a piacról sem semmit, hacsak [előbb] meg nem hintik [vízzel], és sok egyéb dolog is van, amit átvettek, és ragaszkodnak hozzá: [ilyen például] a poharak, korsók és rézedények lemosása –, (5) ezért a farizeusok és az írástudók megkérdezték[323] őt: „Miért nem járnak el

tanítványaid[324] az ősök hagyománya szerint, hanem tisztátalan kézzel esznek?” (6) Ő azonban[325] ezt mondta nekik: ***„Találóan ítélt[326] rólatok, színészekről[327], Izajás, mert megíratott[328]: »Ez a nép ajkával tisztel engem, de a szíve messze távol marad tőlem.*** (7) ***Hiábavalóan vesznek körül istentisztelettel, mert [ugyanakkor olyan] tanításokat tanítanak[329], amelyek [csak] emberek rendelkezései.«*** (8) ***Isten akaratát[330] figyelmen kívül hagyjátok, és [az] emberek hagyományához ragaszkodtok.”***[331]

(9)[332] És [még] ezt mondta nekik: ***„Remekül vetitek el[333] Isten akaratát [annak érdekében], hogy megőrizhessétek a ti [saját] hagyományotokat.*** (10) ***Mózes ugyanis azt mondta: »Tiszteld apádat és anyádat!«*** *Továbbá: »Aki apját vagy anyját ócsárolja, halálnak halálával lakoljon!«*[334] (11) ***Ti viszont azt mondjátok: „Ha valaki azt mondja apjának vagy anyjának: Korbán*** *– vagyis áldozati ajándék*[335] *–* ***az, amivel hasznodra lehetnék,*** (12) ***[akkor már] nem engeditek meg, hogy az illető bármit is tegyen apjáért vagy anyjáért:***[336] (13) ***Így helyezitek hatályon kívül Isten szavát hagyományotok révén, amelyet ti magatok tettetek hagyománnyá***[337]***,*** *és sok más ehhez hasonlót tesztek.”*[338]

(14)[339] Ismét magához hívta a tömeget, és így szólt hozzájuk: ***„Hallgassatok rám mindnyájan, és értsétek meg:*** (15) ***Semmi sem teheti tisztátalanná [Isten előtt]***[340] ***az embert, ami kívülről megy beléje; hanem az teszi tisztátalanná az embert, ami kijön az emberből***.[341] (16) ***Akinek van füle a hallásra, hallja meg!***[342]

(17) Miután [elvált] a tömegtől, [és] bement [a] házba[343], tanítványai megkérdezték őt a talányos kijelentésről[344]. (18) Erre azt mondta nekik: ***„Ti is ennyire értetlenek vagytok? Nem fogjátok föl, hogy semmi, ami kívülről megy be az emberbe, nem teheti tisztátalanná,*** (19) ***mivel nem a szívébe megy, hanem [csak] a gyomrába, majd [pedig] a budiba***[345] ***kerül?”***[346] Ezzel tisztának nyilvánított minden ételt. (20) Viszont azt mondta, hogy ***„ami kijön az emberből, az teszi tisztátalanná az embert;*** (21) ***ugyanis belülről, az ember szívéből jönnek elő a gonosz (??:) megfontolások,*** *kurválkodás, lopás, gyilkolás,* (22) *házasságtörés, kapzsiság, gonoszság, csalás, kicsapongás, rosszindulat, istengyalázás, gőg, esztelenség.*[347] (23) *Mindezek a gonoszságok belülről jönnek,* ***és [ezek valóban] tisztátalanná teszik az embert.”***

(24) Innen azonban útra kelt, és elment[348] Tírusz[349] határvidékére[350], aztán bement[351] egy [zsidó] házba, [és] azt akarta, hogy senki se tudja meg [ottlétét], de nem maradhatott rejtve.[352] (25) Ellenkezőleg, rögtön hallott róla egy asszony, akinek volt egy meg nem tisztított életerő[353] hatása alatt álló kislánya; [ez] eljött, és [Jézus] lábai elé vetette magát. (26) Az asszony görög[354] volt, szíroföniciai származású, [mégis] arra kérte őt, hogy űzze ki lányából a démont. (27) Azt mondta neki[355]: *„Engedd, hogy előbb a gyerekek lakjanak jól! Nem helyes ugyanis elvenni a gyerekek kenyerét, és a kiskutyák elé vetni”.*[356] (28) Az [asszony] viszont megfelelt neki, és így szólt hozzá: „Igen, uram! De a kiskutyák is esznek az asztal alatt a kisgyerekek morzsáiból.[357] (29) Erre azt mondta neki[358]: ***„Erre az [értelmes] beszédre való tekintettel menj el, lányodból kiment***[359] ***a démon.”*** (30) Akkor hazament, a kislányt az ágyon fekve találta, s a démon [már] kiment [belőle].[360]

(31)[361] Majd ismét elment Tírusz határából, és Szidónon keresztül, [majd] a Tízváros határvidékét átszelve elment a Galileai-tengerhez.[362] (32) [Ott] egy süket[363] és nehezen beszélő[364] [embert] vittek hozzá[365], és kérve kérték, hogy tegye rá a kezét. (33) Erre félrevonta őt a tömegből egymagában[366], ujját a fülébe dugta, majd [az ujjára] köpött, [s a nyállal][367] megérintette a nyelvét[368], (34) aztán feltekintve az égre, sóhajtozott[369], és így szólt hozzá[370]: ***„Effata!”***[371] Ez azt jelenti: „Nyílj meg!” (35) És[372] megnyíltak a fülei, és rögtön[373] megoldódott nyelvének bilincse[374], és rendesen beszélt. (36) Megparancsolta nekik, hogy senkinek se mondják el[375], de bármennyire parancsolta [is] nekik, azok annál mértéktelenebbül

híresztelték, (37) és minden mértéket meghaladóan megdöbbentek[376], mondván: „Mindent jól tett! A süketeket is hallókká teszi, s a szótlanokat[377] is beszélőkké!”[378]

8 (1)[379] Mivel azokban a napokban ismét nagy tömeg volt [vele], de nem volt [már][380] mit enniük, [Jézus] magához hívta tanítványait, és ezt mondta nekik: (2) ***„Mélyen együttérzek[381] a tömeggel, mert már három napja kitartanak nálam, és nincs mit enniük.***[382] (3) ***Ha éhesen bocsátom haza őket, kidőlnek az úton, főleg hogy[383] némelyikük messziről jött.”*** (4) Tanítványai így feleltek neki: „Honnan lesz képes itt valaki jóllakatni ezeket kenyérrel a pusztába[384] [vezető útra]?” (5) Erre megkérdezte őket: ***„Mennyi kenyeretek van?”*** Azok pedig ezt mondták: „Hét.” (6a-c) Ekkor felszólította a tömeget, hogy dőljenek le a földre, majd fogta a hét kenyeret, hálát adott[385], megtörte [a kenyereket] és odaadta tanítványainak, hogy tegyék [az emberek] elé; (8b) [386] ők át is vették[387] a széttördelt darabok bőségét[388], hét fonott kosárral[389], (6d) és a tömeg elé tették. (7) Kevés haluk is volt. Azok [fölött] is elmondta az [asztali] áldást, és megmondta, hogy azokat is tegyék [az emberek] elé. (8a) Ettek, és jól is laktak, (9) pedig négyszer sokan voltak[390]. Aztán elbocsátotta őket, (10) és rögtön hajóba szállt tanítványaival együtt, és Dalmanuta[391] vidékére ment.

(11) Kimentek[392] a farizeusok, és vitatkozni kezdtek vele. Az égből[393] való csodajelet követeltek tőle, hogy megvizsgálják[394] őt. (12) Lénye legmélyéig[395] [megrendülten] felsóhajtott[396], és így szólt: ***„Miért követel csodajelet ez a nemzedék? Ámen***[397]***, mondom nektek:*** *[Ezt meg azt tegye velem Isten]*[398]***, ha adatik [tőle]***[399] ***csodajel ennek a nemzedéknek!”***[400] (13) Ezzel otthagyta őket[401], ismét beszállt [a hajóba], és elment a túlsó partra.

(14)[402] Csakhogy [a tanítványok] elfelejtettek kenyeret [magukkal] vinni, és csak egy kenyér volt velük a hajóban. (15)[403] [Jézus] viszont rájuk parancsolt[404], mondván: ***„Vigyázzatok!***[405] ***Óvakodjatok a farizeusok kovászától***[406] ***és***[407] ***Heródes kovászától***[408]***!”*** (16) És arról vitáztak egymással, hogy nincs kenyerük. (17) Amikor [Jézus] észrevette ezt, így szólt hozzájuk: ***„Miért vitatkoztok azon, hogy nincs kenyeretek? Még mindig nem fogjátok föl, és nem is értitek? Megkövesedett a szívetek?*** (18) *Van szemetek, mégsem láttok? És van fületek, mégsem hallotok?*[409] (19) ***Nem emlékeztek, hogy amikor az öt kenyeret megtörtem az ötször sok***[410] ***[embernek], hány tele hordeszköznyi***[411] ***kenyérdarabot vettetek át***[412]***?”*** Azt mondták neki: „Tizenkettőt.” (20) ***És amikor hét [kenyeret törtem meg] a négyszer sok***[413] ***[embernek], hány tele fonott kosárnyi kenyérdarabot vettetek át?”*** Azt mondták: „Hetet.” (21) Erre így szólt hozzájuk: ***„Még mindig nem értitek?”***[414]

(22)[415] Betszaidába érkeztek. Ekkor egy vakot vittek hozzá, és kérve kérték, hogy érintse meg. (23) Kézenfogva a vakot, kivezette őt a faluból[416], ráköpött a szemére, rátette a kezét, és megkérdezte tőle: ***„Látsz-e valamit?”*** (24) [Az] felnézett, és azt mondta: „Látom az embereket, mert mint fákat[417] látom őket járkálni.”[418] (25) Ezután ismét rátette a kezét a szemeire, mire [ő] körültekintett[419], és rendbejött, és mindent tisztán látott[420]. (26) Ekkor hazaküldte őt, mondván: ***„Még a faluba se menj be!”***[421]

(27) Jézus és tanítványai ezután kimentek a Fülöp Cézáreája[422] körüli falvakba. Az úton megkérdezte tanítványait[423], és így szólt hozzájuk: ***„Mit mondanak [az emberek], ki vagyok én***?” (28) Azok pedig azt mondták neki: „[Azt, hogy] Keresztelő János[424], mások [azt, hogy] Illés[425], [ismét] mások pedig [azt, hogy] a próféták egyike[426].” (29) Ekkor megkérdezte őket: ***„De ti, mit mondotok [ti], ki vagyok én?”*** Péter felelt, és ezt mondta neki[427]: „Te vagy a Messiás[428].” (30) Erre keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek őróla.[429]

(31) Ezután[430] elkezdte [arra][431] tanítani[432] őket, hogy ***„az emberfiának[433] sokat kell[434] szenvednie[435], mint alkalmatlannak[436] el kell vettetnie[437]*** *a vének[438], a főpapok[439] és az írástudók[440] által[441]****, és meg kell öletnie[442],*** ***és három nap múltán[443] [újból] talpra kell állnia[444]”***. (32) Egészen nyíltan beszélt [erről] a dologról. Erre Péter magához vonta őt, és kezdett keményen beszélni vele[445]. (33) Ő azonban megfordult, ránézett tanítványaira[446], keményen rászólt Péterre, és azt mondta: ***„Menj innen mögém[447], sátán[448]! Mert nem Isten [gondolatai][449] járnak a fejedben, hanem az emberekéi.”***[450]

(34) És összehívta a tömeget tanítványaival együtt, és így[451] szólt hozzájuk: ***„Ha valaki utánam akar jönni[452], tagadja meg önmagát[453] és vegye föl keresztgerendáját[454], és [úgy] kövessen engem[455].*** (35)[456] ***Aki ugyanis meg akarja meg akarja menteni életét, tönkre fogja tenni, aki viszont tönkreteszi életét*** *[értem és]*[457] ***az örömüzenetért, meg fogja menteni azt.*** (36)[458] *Mit használ ugyanis az embernek, ha megnyeri az egész világot, de az élete kárt szenved?* (37) *Mit adhatna ugyanis az ember ellenértékként az életéért?* (38)[459] *Aki ugyanis szégyell engem és az én szavaimat e házasságtörő és bűnös nemzedék előtt, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor eljön Atyja dicsőségében a szent angyalokkal.”*

9 (1)[460] Majd azt mondta nekik: ***„Ámen, mondom nektek: Vannak olyanok az itt állók között, akik semmiképp sem ízlelik meg a halált[461] addig, amíg meg nem látják, hogy Isten országa[462] eljött[463] erőben[464].”*** (2) Hat nappal ezután[465] Jézus magához vette Pétert, Jakabot és Jánost, és felvezette őket egy magas hegyre[466], [csak] őket magukban. (3) [Ott] szemük láttára átalakult; ruhája fénylő lett, [olyan] nagyon fehér, amilyenre [semmiféle] kelmefestő a földön nem tud fehéríteni[467]. (4) És megjelent nekik Illés Mózessel [együtt], és beszélgettek Jézussal[468]. (5) Majd Péter szólalt fel[469], és azt mondta: „Rabbi, [pont] jó, hogy itt vagyunk! Csinálunk majd három sátrat, neked egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet!” (6) Nem tudta ugyanis, mit válaszoljon, mert nagyon megrémültek. (7) És történt, hogy felhő árnyékolta be őket, és történt[470], hogy hang [hallatszott] a felhőből: „Ez az én szeretett fiam![471] Őrá hallgassatok!” (8) Amikor azonban hirtelen körülnéztek, nem láttak többé senkit maguk mellett, csak egyedül Jézust.[472]

(9) Miközben lejöttek a hegyről[473], [Jézus] megparancsolta nekik, hogy senkinek se számoljanak be arról, amiket láttak, csak akkor, amikor az Emberfia feltámad[474] a halottak közül[475]. (10) És megragadták [ezt] a szót[476], és azon vitatkoztak egymás között, mit jelent a halottak közül feltámadni. (11) Aztán megkérdezték őt, mondván: „Az írástudók azt mondják, hogy előbb el kell jönnie Illésnek.” (12) Ő pedig azt mondta nekik: *„Illés persze eljön előbb, [és] mindent helyreállít.*[477] *De hogyan van megírva az Emberfiáról, hogy sokat [kell] szenvednie és semmibe [kell hogy] vegyék?*[478] (13) ***[Én] viszont [azt] mondom nektek, hogy Illés [már] eljött, és azt csináltak vele [is], amit csak akartak***[479], *amint meg van írva róla.*[480]

(14) Amikor odaérkeztek a tanítványokhoz, nagy tömeget láttak körülöttük, és írástudókat[481], akik vitatkoztak velük[482]. (15) Mihelyt meglátták [Jézust], az egész tömeg megborzadt, majd odafutottak hozzá, és üdvözölték. (16) Ő megkérdezte tőlük: ***„Miről vitatkoztok velük?”*** (17) Valaki a tömegből így felelt neki: „Rabbi, elhoztam hozzád a fiamat, akiben szótlan[483] szellem [van], (18) és ahol éppen elkapja, ide-oda rángatja őt, aztán habzik [a szája], fogát csikorgatja, és [végül] egészen megmerevedik[484]. Mondtam is tanítványaidnak, hogy űzzék ki, de nem voltak [elég] erősek [hozzá]. (19) Ő így válaszolt nekik: ***„Ó, [ti Istenbe vetett][485] bizalom nélküli nemzedék [vagytok]! Hát meddig legyek még veletek? Hát meddig viseljelek el titeket?***[486] ***Hozzátok ide hozzám!”*** (20) Erre odavitték hozzá. Amikor a szellem meglátta őt, rögtön össze-vissza rángatta [a fiút], [úgyhogy] a földre esett, és habzó [szájjal] fetrengett. (21) [Jézus] megkérdezte az apját[487]: ***„Mennyi ideje [már], hogy ez történik vele?”***

Az így szólt: „Kisgyermekkora óta. (22) És sokszor vetette tűzbe is, vízbe is, hogy tönkretegye őt. De ha képes vagy valamire[488], szánj meg minket, és siess segítségünkre!” (23) Jézus azonban ezt mondta neki: ***„Ez a »Ha képes vagy«! Minden lehetséges annak, aki bízik [Istenben]”***[489] (24) A gyermek apja rögtön felkiáltott, és így szólt: „Szeretnék bízni [Istenben].[490] Segíts nekem bizalmatlanságomban!” (25) Jézus pedig, látva, hogy tömeg fut össze[491], keményen rászólt a tisztátalan szellemre, mondván neki: *„Szótlan*[492] *és süket*[493] *szellem, én parancsolom*[494] *neked, menj ki belőle, és soha többé ne menj [vissza] bele!”* (26) Mire felkiáltott, nagyon összerángatta [a fiút], és kiment. Az [pedig] olyan lett, mint egy halott, úgyhogy a legtöbben azt mondták, meghalt. (27) Jézus viszont megragadta a kezét, felállította őt, és [az] felkelt.[495] (28) Miután hazamentek, tanítványai azt kérdezték tőle maguk között: „Mi miért nem voltunk képesek kiűzni?” (29) Azt mondta nekik: *„Ez a fajta semmi más [hatására] nem képes kimenni, csak imádság [révén].”*[496]

(30) Miután onnan[497] elmentek, átvonultak Galileán, de nem akarta, hogy [ezt] bárki is megtudja, (31) ugyanis[498] tanítványait tanította[499], és azt mondta nekik: ***„Az emberfiát [Isten] emberi kezeknek szolgáltatja ki****, meg fogják ölni, de miután megölték, három nap múltán [újból] talpra fog állni.”*[500] (32) Ők azonban nem értették meg [ezt] a beszédet[501], viszont féltek[502] megkérdezni[503] őt.

(33) Kafarnaumba mentek. Amikor hazaértek[504], megkérdezte őket: „Miért[505] vitatkoztatok az úton? Ők azonban hallgattak.[506]

(34) Arról[507] vitatkoztak ugyanis egymással az úton, hogy ki a legnagyobb [közöttük].[508]

(35) Leült[509], odahívta a Tizenkettőt, és így szólt hozzájuk**: *„Aki első akar lenni, mindenki között az utolsó lesz***[510]***, és mindenkinek a szolgája***[511]***.”***

(36) Akkor fogott egy kisgyereket, odaállította közéjük középre, majd átkarolta őt, és azt mondta nekik: (37a) ***„Ha valaki az én kedvemért***[512] ***befogad***[513] ***egy ilyen kisgyereket, engem fogad be.”***[514]

(37b) [Akkor Jézus azt mondta:] ***Aki*** *pedig* ***befogad engem, nem annyira***[515] ***engem fogad be, mint inkább azt, aki engem küldött.”***[516]

(38) János így szólt [Jézushoz]: „Rabbi, láttunk valakit, aki rád hivatkozva[517] űz ki démonokat[518], [de] nem követ minket[519], igyekeztünk tehát útját állni[520] [tevékenységének], mert nem követ minket.” (39) Jézus azonban[521] azt mondta: ***„Ne álljátok útját”***[522]***,*** *mert*[523] *aki erőtettet*[524] *visz végbe az én nevemben, nem képes arra, hogy [aztán] hamarosan ócsároljon engem*[525]; (40) *mert*[526] ***aki nincs ellenünk, értünk***[527] ***van***[528]; (41) *mert ha valaki rám való tekintettel megitat titeket egy pohár vízzel, merthogy a Messiáshoz tartoztok*[529]*, akkor – ámen, mondom nektek – semmiképpen sem fogja elveszíteni bérét*[530]*.”*

(42) ***Ha valaki [csak] egyet [is] eltántorít [Isten útjától]***[531] ***ezek közül a kicsik közül, akik bíznak [Istenben]***[532]***, jobb lenne neki, ha malomkövet kötnének a nyakába, és a tengerbe vetnék.***[533]

(43) *Ha csapdába ejt*[534] *a kezed, vágd le! Jobb neked csonkán bemenni az életre, mint mindkét kezed birtokában elmenni a gehennába, a kiolthatatlan tűzbe*[535], (44)[536] *ahol férgük*[537] *nem hal meg, és a tűz nem alszik ki.* (45) ***Ha csapdába ejt a lábad, vágd le! Jobb neked sántítva életben maradni***[538]***, mint ha mindkét lábad birtokában a holtak gödrébe vetnek***[539], (46) *ahol férgük nem hal meg, és a tűz nem alszik ki.* (47) *És ha a szemed ejt csapdába, vájd ki! Jobb neked fél szemmel bemenni Isten országába, mint ha mindkét szemed birtokában a gehennába vetnek,* (48) *ahol férgük nem hal meg, és a tűz nem alszik ki.* (50a-b)[540] ***Jó a***

só. Ha azonban a só sótlanná válik, mivel fogjátok megfűszerezni?[541] (49) ***[Isten]***[542] *ugyanis*[543] ***mindenkit tűzzel akar***[544] ***megsózni.***[545] (50c) ***Bennetek legyen só, egymással pedig éljetek békében!***[546]

10 (1) [Jézus] felkelt, és elment onnan[547] Júdea határvidékére és a Jordánon túlra[548]. Ismét tömeg gyűlt köréje, és ahogyan szokta[549], ismét tanította őket. (2) Farizeusok is mentek hozzá, hogy megvizsgálják őt[550] őt, és megkérdezték: „Vajon szabad-e a férjnek elbocsátania[551] feleségét?" (3) Ő pedig így felelt nekik: ***„Mit parancsolt nektek Mózes?"***[552] (4) Azok azt mondták: „Mózes megengedte, hogy válólevelet írjunk, és [így] elbocsássuk."[553] (5) Jézus viszont azt mondta nekik***: „Szívetek megkövesedettsége***[554] ***miatt írta nektek Mózes ezt a parancsot.***[555] (6) ***[Isten]***[556] ***azonban a teremtés kezdetétől fogva***[557] ***férfivá és nővé tette [az embereket],*** (7) ***ezért***[558] ***hagyja el az ember apját és anyját***[559], (8) ***és a kettő egy test***[560] ***lesz: úgyhogy többé [már] nem ketten vannak, hanem [csak] egy test.***[561] (9) ***Amit tehát Isten összekötött***[562]***, ember ne válassza szét!"***[563] (10) Otthon azonban a tanítványok ismét megkérdezték őt erről.[564] (11) Azt mondta nekik: *„Ha valaki elbocsátja feleségét, és másik [nőt] vesz feleségül, házasságtörést követ el [az első] ellen*[565]*;* (12) *ha pedig a nő bocsátja el férjét, és másik [férfihez] megy feleségül, [szintén] házasságot tör."*[566]

(13)[567] Kisgyermekeket vittek hozzá, hogy érintse meg őket[568], a tanítványok azonban keményen rájuk szóltak[569]. (14) Amikor azonban Jézus [ezt] meglátta, bosszús lett[570], és [keményen rájuk szólva][571] azt mondta nekik: ***„Hagyjátok, hogy a gyermekek hozzám jöjjenek, ne álljátok útjukat***[572]***, mert az ilyenek***[573] ***számára van***[574] ***[itt]***[575] ***az Isten országa.*** (15) ***Ámen***[576]***, mondom nektek, aki nem gyermekként***[577] ***fogadja***[578] ***Isten országát, semmiképp be nem megy***[579] ***oda."***[580] (16) Aztán átkarolta őket, és rájuk téve kezét, megáldotta[581] őket.

(17) Amikor útnak indult, odafutott hozzá valaki, térdre esett[582] előtte, és megkérdezte tőle: „Jó rabbi[583], mit tegyek[584], hogy örök életet[585] örököljek[586]?" (18) Jézus azonban így szólt hozzá: ***„Miért mondasz engem jónak?***[587] ***Senki sem jó, csak egy valaki: Isten.***[588] ***A parancsokat ismered:***[589] (19) ***Ne ölj, ne törj házasságot, ne lopj, hamis tanúságot ne tégy, ne rabolj***[590]***, tiszteld apádat és anyádat!"*** (20) Az viszont azt mondta neki: „Rabbi, ezeket mind megtartottam ifjúkorom óta." (21) Jézus pedig ránézett, megszerette, és így szólt hozzá: ***„Egy dolog hiányzik neked. Rajta, menj el***[591]***, add el mindazt, amit birtokolsz, és add a szegényeknek***[592]***, így kincset birtokolsz majd Istennél.***[593] ***Aztán [gyere] ide hozzám, [és] kövess engem!"***[594] (22) Az viszont elkomorodott erre a szóra, és szomorúan elment, ugyanis nagy vagyont birtokolt.

(23) Jézus erre körülnézett, és azt mondta tanítványainak: ***„Milyen nehezen fognak bemenni Isten országába azok, akik vagyont birtokolnak."*** (24) A tanítványok pedig elborzadtak ezekre a szavakra. Jézus azonban ismét megfelelt nekik, mondván*: „Gyermekeim, milyen nehéz [a vagyonban bízóknak] Isten országába bemenni [a gazdagnak]!*[595] (25) ***Könnyebb a tevének átmennie a tű fokán***[596]***, mint a gazdagnak bemennie Isten országába!"***[597] (26) Azok pedig szerfölött megdöbbentek, és így beszéltek egymás között: „És ki képes [akkor] megmenekülni?" (27) Jézus rájuk nézett, és ezt mondta: *„Embereknek [ez] lehetetlen, de nem Istennek, Istennek ugyanis minden lehetséges."*[598]

(28) Péter erre elkezdte mondani neki: „Nézd csak! Mi mindent elhagytunk, és követtünk téged!"[599] (29) Jézus azt mondta[600]: ***„Ámen, mondom nektek: Senki sem hagyta el házát vagy fivérét vagy nővérét vagy anyját vagy apját vagy gyermekeit vagy földjeit*** *értem és az örömüzenetért* ***[úgy],*** (30) ***hogy ne kapott volna százannyit***[601] ***[már]*** *most,* ***ebben a [kedvező] korban***[602]*: házakat és fivéreket és nővéreket és anyákat és gyermekeket és földeket,*

[bár] üldöztetések közepette, az eljövendő korszakban pedig örök életet. (31) *Sok első lesz utolsó, [az] utolsók pedig elsők."*[603]

(32) Éppen úton voltak[604], fölmenőben[605] Jeruzsálembe. Jézus előttük menőben volt[606], és[607] [ők] elborzadtak, akik pedig [még] követték [őket], féltek[608]. Akkor ismét magához vette a Tizenkettőt, és elkezdte mondani nekik, mik fognak történni vele: (33)[609] ***„Nézzétek csak! Fölmegyünk Jeruzsálembe, és [ott] az emberfiát [Isten] ki fogja szolgáltatni a főpapoknak és az írástudóknak,*** *[azok] pedig halálra fogják ítélni, és kiszolgáltatják majd őt a pogányoknak,* (34) *és [amazok] ki fogják gúnyolni, és le fogják köpdösni, és meg fogják korbácsolni őt*[610]*, és meg fogják ölni*[611]***, de három nap múltán [újból] talpra fog állni."***

(35) Odament hozzá Jakab és János[612], Zebedeus két fia, és így szóltak: „Rabbi, azt akarjuk, hogy tedd meg nekünk, ha valamit kérünk tőled." (36) Ő pedig ezt mondta nekik: ***„Mit akartok tőlem? Mit tegyek meg nektek?"*** (37) Azok erre azt mondták neki: „Add meg nekünk, hogy egyikünk jobbodon, másikunk balodon üljön a te dicsőségedben!"[613] (38) Jézus viszont azt mondta nekik***: „Nem tudjátok, mit kértek.***[614] ***Képesek vagytok-e kiinni azt poharat, amelyet én iszom ki?***[615] ***Avagy alámeríttetni azzal az alámerítéssel, amellyel én meríttetem alá?"***[616] (39) Azok erre azt mondták neki: „Képesek vagyunk."[617] Jézus viszont azt mondta nekik: ***„Azt a poharat, amelyet én kiiszom, ki fogjátok inni***[618]*, és azzal az alámerítéssel, amellyel én alámeríttetem, alá fogtok meríttetni*, (40) ***de a jobbomon vagy balomon***[619] ***ülést megadni nem az én ügyem***[620]*, hanem akiknek [Isten] elkészítette."*[621] (41) Meghallván ezt a [másik] tíz [tanítvány], elkezdtek bosszankodni Jakabon és Jánoson.[622]

(42) Jézus ekkor magához hívta őket [623], és ezt mondta nekik: ***„Tudjátok, hogy akik a pogányok uralkodóinak számítanak, zsarnokoskodnak rajtuk, és az ő nagyjaik ellenük használják hatalmukat.*** (43) ***Köztetek azonban nem így van; hanem ha valaki nagy akar lenni köztetek, a szolgátok lesz,*** (44) ***és ha valaki első akar lenni köztetek, mindenkinek a rabszolgája lesz,*** (45) ***mert az emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon***[624]*, és életét odaadja váltságdíjul sokakért.*[625]

(46)[626] Jerikóba értek. Amikor pedig ő, tanítványai és meglehetősen nagy tömeg kifelé ment Jerikóból[627], egy vak koldus[628], Timeusz fia Bartimeusz üldögélt az út mentén. (47)[629] Ahogy meghallotta, hogy Jézus, a nazarénus az, elkezdte kiabálni és mondogatni:[630] „Dávid fia Jézus, könyörülj rajtam!" (48) Sokan keményen rászóltak, hogy hallgasson el, ő azonban jobban kiáltozott: „Dávid fia, könyörülj rajtam!" (49) Erre Jézus megállt, és azt mondta: ***„Hívjátok ide!"***[631] Hívták is a vakot, mondván neki: „Bátorság! Állj föl! Hív téged!" (50) Az pedig ledobva felsőruháját felugrott, és odament Jézushoz. (51) Jézus ekkor így felelt neki: ***„Mit akarsz? Mit tegyek veled?"***[632] A vak pedig azt mondta neki: „Rabbuni[633], hogy megint lássak!" (52) Jézus erre azt mondta neki: ***„Menj csak!***[634] ***A bizalmad megmentett téged!"***[635] Rögtön újból látott, és követte őt az úton.

11 (1)[636] Amikor [már] közeledtek Jeruzsálemhez, Betfagéhoz és Betániához, az Olajfák hegye felé[637], elküldte két tanítványát, (2)[638] és azt mondta nekik:[639] ***„Menjetek el a szemközti faluba; mihelyt beértek, találtok majd egy megkötött szamárcsikót***[640]***, amelyen még senki ember nem ült***[641]***: oldjátok el, és hozzátok [ide]!*** (3) ***Ha pedig valaki azt mondaná nektek: Miért teszitek ezt?, mondjátok: Az urának szüksége van rá***[642]***, de rögtön ismét [visszа]küldi ide."*** (4) El is mentek, és megtalálták a szamárcsikót kinn az utcán egy ajtóhoz kötve, és eloldották. (5) Az ott állók közül némelyek így szóltak hozzájuk: „Mit csináltok? Miért oldjátok el a szamárcsikót?" (6) Ők pedig megmondták nekik, amit Jézus mondott, mire elengedték őket. (7) Aztán elvitték a szamárcsikót Jézushoz, majd rádobták felsőruháikat, [ő] pedig felült rá. (8)[643] Sokan felsőruháikat szórták az útra, mások viszont [lombos] ágakat,

amelyeket a földeken vágtak le.[644] (9) Az előtte menők és az őt követők[645] [így] kiáltoztak: „Hozsanna![646] Áldott legyen, aki az Úr nevében jön![647] (10) Áldott legyen atyánknak, Dávidnak érkező országa![648] Hozsanna a magasságban!”

(11) És bement Jeruzsálembe, a templomba, és miután körös-körül mindent megtekintett, a Tizenkettővel kiment Betániába, mivel az idő már későre járt.[649]

(12)[650] Amikor másnap kimentek Betániából, megéhezett.[651] (13) Messziről meglátott egy lombos fügefát, és odament, hátha talál rajta valamit, de amikor odaért, semmit sem talált, csak leveleket, ugyanis [még] nem volt fügék [érésének] ideje. (14) Ekkor így felelt[652] neki: ***„[Hát] az örökkévalóságon át soha többé ne egyék rólad gyümölcsöt senki?***[653]***„***[654] Tanítványai hallották [ezt][655].

(15)[656] [Miután] megérkeztek Jeruzsálembe, és bement a templomba, elkezdte kiutasítani azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban[657], és feldöntötte a pénzváltók asztalait meg a galambárusok székeit[658], (16) és nem engedte, hogy valaki [valamilyen] eszközt vigyen keresztül a templomon.[659] (17) Aztán tanított, és ezt mondta nekik: ***„Nincs-e megírva, hogy »az én házamat a kérés/az imádkozás***[660] ***házának nevezik majd minden nép számára«? Ti viszont terroristák búvóhelyévé tettétek.”***[661] (18) Meghallották [ezt] a főpapok és az írástudók, és keresték [a módját], hogyan pusztíthatnák el őt: féltek ugyanis tőle, ugyanis az egész tömeg megdöbbent tanításán.[662] (19) Amikor este lett, kimentek a városon kívülre.[663]

(20) Amikor kora reggel arra mentek, meglátták, hogy a fügefa gyökerestül kiszáradt. (21) Péter visszaemlékezett, és ezt mondta neki: „Rabbi, nézd csak, a fügefa, amelyet megátkoztál, kiszáradt.[664] (22)[665] Mire Jézus így felelt nekik: ***„Legyen bizalmatok Istenben!***[666] (23) ***Ámen, mondom nektek****, ha*[667] *valaki azt mondja ennek a hegynek: Emelkedj fel, és vesd magad a tengerbe!, és nem kételkedik szívében, hanem szilárd meggyőződése, hogy amit mond, megtörténik, annak [így is] lesz.”*[668] (24) *„Ezért azt mondom nektek:* ***Bízzatok [Istenben], hogy mindazt, amiért imádkoztok és amit kértek, [már] megkaptátok, és [úgy is] lesz nektek!”***[669]

(25) ***„És ha [már] álltok, hogy imádkozzatok***[670]***, [előbb]***[671] ***bocsássatok meg***[672]***, ha valaki ellen valami [panaszotok] van***[673]***, hogy mennyei Atyátok is megbocsássa nektek vétkeiteket!***[674] (26)[675] *De ha ti nem bocsátotok meg, mennyei Atyátok sem fogja megbocsátani vétkeiteket.”*

(27) Ismét Jeruzsálembe mentek, és miközben [Jézus] a templomban járkált, hozzámentek a főpapok, az írástudók és a vének, (28) és így szóltak hozzá: „Milyen hatalommal teszed ezeket? Vagy ki adta meg neked ezt a hatalmat, hogy ezeket tedd?”[676] (29) Jézus viszont azt mondta nekik: ***„Ellenkérdést [intézek] hozzátok***[677]***: [Nevezzetek meg] egyetlen ésszerű indokot***[678]***, és feleljetek nekem, akkor megmondom majd nektek, milyen hatalommal teszem ezeket!***[679] (30) ***[A] János által [végzett] alámerítés***[680] ***Istentől***[681] ***[való] volt-e, vagy emberektől? Feleljetek nekem!”***[682] (31) Erre fontolgatták [a dolgot] magukban, mondván: „Ha azt mondanánk: Istentől, azt fogja mondani: Miért nem ajándékoztátok hát meg bizalmatokkal? (32) Inkább mondjuk azt: Emberektől?” Féltek [azonban] a néptől, mert Jánosról mindenki azt tartotta, hogy valóban próféta volt.[683] (33) [Ezért] így feleltek Jézusnak: „Nem tudjuk.”[684] Jézus is így szólt hozzájuk: ***„[Akkor] én magam***[685] ***sem mondom meg nektek, milyen hatalommal teszem ezeket.”***[686]

12 (1) Elkezdett példázatokban[687] beszélni nekik. ***Egy ember szőlőskertet ültetett, körülvette sövénykerítéssel, szőlőprést ásott a földbe, őrtornyot épített, majd bérbe adta parasztoknak, és külföldre utazott.***[688] (2) ***A megfelelő időben elküldött egy szolgát a parasztokhoz, hogy megkapja a parasztoktól a szőlőskert terméséből***[689] ***[neki járó részt].*** (3)

[Azok] megfogták, megverték és üres [kézzel] küldték el. (4) ***Ismét küldött hozzájuk másik szolgát: ezt meg fejbeverték és meggyalázták.*** (5) ***Újabbat küldött: ezt megölték. Majd sok másikat [küldött], [ezek közül] egyeseket megvertek, másokat megöltek.[690]*** (6)[691] ***Még egyetlen [valakije] volt[692], egy[693] szeretett[694] fia[695]: őt küldte el legvégül[696] hozzájuk, mondván [magában]: „A fiamat tiszteletben fogják tartani!”[697]*** (7) *De azok a parasztok így szóltak egymáshoz: „Ez az örökös! Gyerünk, öljük meg őt, és miénk lesz az örökség!”* (8) *Meg is fogták, megölték őt, és kidobták a szőlőskerten kívülre.* (9) *Mit tesz hát majd a szőlőskert ura? Elmegy, és elpusztítja a parasztokat, és másoknak adja a szőlőskertet.[698]* (10) ***Ezt az írást sem olvastátok el: »Az a kő, amelyet a házépítők [megvizsgáltak és mint alkalmatlant] elvetettek, az lett sarokkővé.[699]*** (11) ***Az Úr által lett ez, és csodálatos [dolog] a mi szemünkben!«?[700]*** (12) Erre keresték [a módját], hogyan tartóztathatnák le, de féltek a néptől[701]; felismerték ugyanis, hogy rájuk [utalva][702] mondta a példázatot.[703] Otthagyták, és elmentek.[704]

(13) Elküldtek hozzá néhány farizeust[705] és[706] heródiánust[707], hogy szaván fogják[708]. (14) El is mentek, és így szóltak hozzá: „Rabbi, tudjuk, hogy őszinte vagy, és nem befolyásol senki, ugyanis nem vagy tekintettel az emberek személyére, hanem az igazságnak megfelelően tanítod Isten útját.[709] Szabad adót[710] adni a császárnak, vagy nem?[711] Adjunk, vagy ne adjunk?[712] (15)[713] Ő azonban, látva színészkedésüket, ezt mondta nekik: *„Miért vizsgáztattok[714] engem? Hozzatok nekem egy dénárt, hogy lássam!”* (16) Ők oda is vittek [egyet]. Akkor így szólt hozzájuk: *„Kinek a képe és felirata ez?”*[715] Azok pedig azt mondták neki: „A császáré.” (17) Mire Jézus azt mondta nekik: ***„Adjátok meg[716] a császárnak mindazt, ami megilleti[717] a császárt, viszont [adjátok meg] Istennek mindazt, ami megilleti[718] Istent!”***[719] Nagyon elcsodálkoztak őrajta.[720]

(18) Aztán szadduceusok[721] jöttek hozzá, akik azt mondják, hogy nincs [újra] felébresztés[722]. Ezt kérdezték tőle: (19) „Rabbi, Mózes azt írta nekünk, hogy ha valakinek a testvére meghal, és asszonyt hagy hátra, de nem hagy gyermeket[723], akkor vegye el a testvére az asszonyt, és támasszon utódot testvérének. (20) Volt hét testvér. Az első feleséget vett, és amikor meghalt, nem hagyott utódot. (21) Ekkor a második vette el őt, de meghalt úgy, hogy nem hagyott utódot. Aztán a harmadik ugyanígy, (22) és a hét [sem] hagyott utódot. Mindegyik közül utolsónak meghalt az asszony is. (23) Az [újra] felébresztéskor, ha [ugyan] [újból] felébrednek, melyiküké lesz az asszony, mert hiszen [mind] a hétnek felesége volt ?” (24)[724] Jézus ezt mondta nekik: *„Nem azért tévelyegtek-e, mert nem ismeritek sem az Írásokat[725], sem Isten erejét?* (25) *Amikor ugyanis [újra] felébrednek a halottak közül[726], sem nem nősülnek, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok, mint [az] angyalok a mennyekben.*[727] (26) ***Ami** pedig[728] **a halottakat illeti, [ti.] hogy [Isten][729] [újra] felébreszti őket, nem olvastátok Mózes könyvében, a csipkebokor [történetében], hogy[730] Isten ezt mondta neki: »Én [vagyok][731], az Isten Ábrahám számára[732], és az Isten Izsák számára, és az Isten Jákob számára«?*** (27) ***[Ő] nem halottak, hanem élők számára [való] Isten.***[733] *[Ti tehát] erősen tévelyegtek.”*

(28) Odament [hozzá] egy írástudó, aki hallotta őket vitázni; tapasztalván, hogy találóan felelt nekik[734], megkérdezte tőle: „Melyik az első az összes parancsok közül?”[735] (29) Jézus így felelt: ***„Az első: »Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, az egy[etlen] Úr[736],*** (30) ***és [bizonyára] szeretni fogod[737] az Urat, a te Istenedet, teljes szíveddel[738], teljes lényeddel[739], teljes gondolkodásoddal[740] és teljes erőddel[741]!«***[742] (31) ***A második ez: »[Bizonyára] szeretni fogod embertársadat[743], mint önmagadat!«***[744] ***Ezeknél egyetlen más parancs sem nagyobb.”***[745] (32) Erre az írástudó ezt mondta neki: „Úgy van, rabbi! Az igazságnak megfelelően mondtad, hogy egy [az Isten], és rajta kívül nincs más [Isten][746], (33) és őt szeretni teljes szívvel, teljes ésszel[747] és teljes erővel, és szeretni embertársainkat mint önmagunkat, [ez] jóval több, mint minden égőáldozat és vágóáldozat.[748] (34) Jézus pedig, látván, hogy

értelmesen[749] felelt, ezt mondta neki: ***„Nem vagy messze Isten országától.”***[750] Ezután többé senki sem merte őt megkérdezni.[751]

(35) Amikor Jézus a templomban tanított, megfelelt[752] [nekik], és így szólt: ***„Hogyan mond[hat]ják az írástudók, hogy a Messiás[753] Dávid fia[754]?*** (36) ***[Hiszen] maga Dávid mondta a szent Lélek által[755]: »Így szólt az Úr az én uramhoz[756]: Ülj a jobbkezem felől[757], amíg ellenségeidet lábaid alá vetem[758]!«*** (37) ***Maga Dávid mondja őt úrnak[759] – [de] akkor hogyan fia neki?”***[760] A nagy tömeg élvezettel hallgatta őt.

(38) Miközben tanított, ezeket mondta [nekik]: ***„Óvakodjatok azoktól[761] az írástudóktól[762], akik szívesen járkálnak talárban, és arra vágyakoznak, hogy a piacon köszöntsék őket,*** (39) ***elöl üljenek a zsinagógában[763], s a díszhelyeket foglalják el vendégségeken.***[764]

(41)[765] Aztán leült a persellyel[766] szemben, és szemügyre vette, hogyan dob a tömeg ércpénzt a perselybe: sok gazdag sokat dobott be[767], (42) majd jött egy szegény özvegyasszony, és két leptont, vagyis egy kvadránst[768] dobott be. (43) Akkor magához hívta tanítványait, és ezt mondta nekik: ***„Ámen, mondom nektek, ez a szegény özvegyasszony többet dobott be, mint mindazok, akik [pénzt] dobtak a perselybe:*** (44) ***[amazok] ugyanis mind a fölöslegükből dobtak be, ő azonban nélkülözéséből mindent bedobott, amije csak volt, egész vagyonát.***[769] (40) ***Azoknak, akik felélik az özvegyasszonyok házát, és [cserébe] színlelésből hosszasan imádkoznak, súlyosabb[770] megítélésben[771] lesz részük.***[772]

13 [773](1)[774] Amikor kifelé ment a templomból, egyik tanítványa így szólt hozzá: „Rabbi, nézd, micsoda kövek és micsoda épületek!”[775] (2) Jézus pedig azt mondta neki: ***„Ezeket a nagyszerű épületeket nézed?***[776] ***Semmiképp sem hagyatott [itt] kő kövön, amely már le ne romboltatott volna!”***[777]

(3) Amikor az Olajfák hegyén ült, átellenben a templommal, maguk között megkérdezte Péter, Jakab, János és András:[778] (4) „Mondd meg nekünk, mikor lesz ez[779], és mi [lesz] a jele[780], hogy mindez[781] megvalósulóban van?”

(5) Jézus azonban így kezdett szólni hozzájuk:[782]

„Ügyeljetek arra, hogy senki meg ne tévesszen titeket! (6) *Sokan jönnek majd rám hivatkozva[783], és azt mondják: »Én vagyok!«, és sokakat meg fognak téveszteni.* (7) *Amikor pedig háborúkról és háborús hírekről hallotok, ne rémüljetek meg! [Ennek] meg kell történnie, de [ez] még nem a vég,* (8) *mert nép nép ellen, és ország ország ellen támad majd. Itt is, ott is földrengés lesz, és éhínségek lesznek. Ez a [szülő]fájdalmak kezdete.”*

(9) ***„Ti*** *azonban* ***önmagatokra ügyeljetek!***[784] ***Ki fognak szolgáltatni titeket bíróságoknak[785] és zsinagógáknak[786], meg fognak verni[787] titeket, helytartók és királyok[788] elé állítanak majd titeket miattam, tanúságtételül[789] nekik.***[790] (10) *Előbb azonban minden nép között ki kell hirdetni az örömüzenetet.*[791] (11)[792] ***És ha elvezetnek titeket, hogy kiszolgáltassanak [a bíróságnak], ne aggódjatok előre, hogy mit mondjatok, hanem amit csak[793] Isten megad nektek abban az órában, azt mondjátok[794], mert nem ti beszéltek[795] [majd], hanem a szent Lélek[796].*** (12) *Testvér szolgáltatja majd ki testvérét a halálnak, és apa a gyermekét, gyerekek lépnek föl szüleik ellen, és megöletik őket.* (13) ***Mindenféle [ember][797] gyűlöl[798] majd titeket miattam[799], aki azonban végig állhatatos marad, meg fog menekülni.”***[800]

(14)[801] *Amikor pedig meglátjátok a pusztító utálatosságot*[802] *ott állni, ahol nem kellene – aki olvassa, értse meg! –, akkor akik Júdeában lesznek, meneküljenek a hegyekbe,* (15) *aki a [lapos] háztetőn lesz, ne menjen le, és ne menjen be a házába, hogy elvigyen onnan valamit,* (16) *aki a szántóföldön lesz, ne térjen vissza, hogy elvigye ruháját.* (17) *Jaj a várandós*

és a szoptató asszonyoknak azokban a napokban! (18) *Imádkozzatok hát, hogy [ez] ne télen legyen,* (19) *azok a napok ugyanis olyan szorongattatást [hoznak] majd, amilyen mindmáig nem volt az Isten által teremtett világ kezdete óta*[803]*, és nem is lesz,* (20) *és ha az Úr meg nem rövidítette volna azokat a napokat, egyetlen test sem menekülne meg, de a kiválasztottak kedvéért, akiket kiválasztott, megrövidítette azokat a napokat.* (21) *Akkor ha valaki azt mondja nektek: »Nézd, itt a Messiás!«, vagy: »Nézd, ott van!«, ne higgyétek el,* (22) *mert hamis messiások és hamis próféták fognak fellépni, jeleket és csodákat művelnek majd*[804]*, hogy ha lehetséges, megtévesszék a kiválasztottakat.* (23) *Ti azonban ügyeljetek arra, hogy mindent előre megmondtam nektek!"*

(24) *„Azokban a napokban viszont, ama szorongattatás után a nap el fog sötétedni, a hold nem adja fényét,*[805] (25) *a csillagok lehullanak az égről, és az egekben lévő erők megrendülnek.*[806] (26) *És akkor meg fogják látni az Emberfiát, [aki] eljön a felhőkön*[807] *nagy erővel és dicsőséggel.* (27) *És akkor elküldi az angyalokat, és összegyűjti kiválasztottait a négy égtáj felől, a föld sarkától az ég sarkáig."*[808]

(28) ***„A fügefától pedig tanuljátok el [ezt] a példázatot: Amikor ágai már puhává válnak és levelet hajtanak, tudjátok, hogy közel van a nyár.*** (29) ***Ugyanígy [vagytok ezzel] ti is: Amikor látjátok ez[eke]t megtörténni, tudjátok meg, hogy [ő]***[809] ***közel van, a küszöbön.***[810] (30) ***Ámen, mondom nektek:*** *Nem múlik el ez a nemzedék, amíg mindez meg nem történik.*[811] (31) ***Az ég és a föld elmúlik, az én szavaim azonban nem múlnak el."***[812]

(32) *„Azt a napot vagy azt órát azonban senki sem ismeri, sem az angyalok az égben, sem a Fiú, csak az Atya.*[813]*.* (33) *Vigyázzatok, legyetek éberek, mert nem tudjátok, mikor van a kedvező idő*[814]*.* (34) *Úgy áll ezzel a dolog, mint azzal az emberrel, aki külföldre utazván hátrahagyta házát, és szolgáinak adta át a hatalmat, mindegyiknek a maga munkáját, a kapuőrnek pedig megparancsolta, hogy legyen résen.* (35) *Legyetek hát résen, mert nem tudjátok, mikor érkezik meg a ház ura: este, éjfélkor, kakasszóra vagy kora reggel,* (36) *nehogy alva találjon titeket, amikor váratlanul megérkezik.*[815] (37) *Amit pedig nektek mondok, mindenkinek mondom: Legyetek résen!"*

14 [816](1) Két nap múltán volt a pászka és a kovásztalan [kenyerek ünnepe][817]. A főpapok és az írástudók[818] keresték [a módját], hogyan tartóztathatnák le őt[819] csellel, hogy megölhessék.[820] (2) Azt mondták ugyanis: „Ne az ünnepi [tolongásban][821], nehogy zavargás legyen a nép között.[822]

(3)[823] Amikor Betániában a leprás[824] Simon házában volt, és [éppen] asztalnál ült[825], odament egy asszony, akinél alabástrom[826] [edényben] valódi[827] és sokat érő nárduszolaj[828] volt; eltörte az alabástrom [edény pecsétjét][829], és [tartalmát Jézus] fejére öntötte.[830] (4) Néhányan viszont bosszankodtak magukban: „Mire való volt a [nárdusz]olajnak ez az elpocsékolása? (5) Több mint háromszáz dénárért[831] el lehetett volna adni a [nárdusz]olajat, s [az árát] a szegényeknek lehetett volna adni."[832] És ráripakodtak.[833] (6) Jézus azonban azt mondta: ***„Hagyjátok [békén] őt! Miért okoztok neki fáradalmat***[834]***, [hiszen] jó tettet vitt végbe rajtam?!***[835] (7) *A szegények ugyanis mindenkor veletek lesznek, és amikor csak akarjátok, tehettek velük jót, én azonban nem leszek veletek mindenkor.*[836] (8) ***Amire képes volt, megtette.***[837] *Előre megkente testemet a temetésre.*[838] (9) *Ámen, mondom nektek, bárhol hirdetik majd meg az örömüzenetet az egész világon, azt is elmondják, amit ő tett, az ő emlékezetére.*[839]

(10) Júdás, a karióti férfi, amaz egy a tizenkettő közül, elment a főpapokhoz, hogy kiszolgáltassa[840] nekik [Jézust].[841] (11) Amikor pedig ezek meghallották [ezt], megörültek, és megígérték, hogy pénzt adnak neki.[842] [Ő aztán] kereste [a módját], hogyan szolgáltassa ki őt alkalmas időben.

(12)[843] A kovásztalan [kenyerek ünnepének] első napján, amikor a pászka[bárányt] föláldozták, tanítványai így szóltak [Jézushoz]: „[Mit] akarsz, hová menjünk elkészíteni [neked] a pászka[bárányt], hogy megehesd?” (13) Erre elküldte két tanítványát, és [ezt] mondta nekik: ***„Menjetek el [titokban]***[844] ***a városba! Találkozni fogtok egy vizeskorsót cipelő emberrel.***[845] ***Kövessétek őt,*** (14) ***és ahová bemegy, [ott] mondjátok meg a házgazdának, hogy a rabbi [ezt] üzeni: »Hol van a szállásom, ahol tanítványaimmal megehetem a pászka[bárányt]?«*** (15) ***Ő mutat majd nektek egy nagy, párnákkal kirakott, előkészített***[846] ***emeleti szobát, és ott***[847] ***készítsétek el nekünk***[848]***.”*** (16) Erre elmentek a tanítványok, bementek a városba, és [mindent] megtaláltak, ahogy megmondta nekik. És elkészítették a pászka[bárányt].

(17) Amikor beesteledett, odament a Tizenkettővel. (18) Már asztalhoz telepedtek és ettek, amikor Jézus így szólt*:* ***„Ámen, mondom nektek, hogy egy közületek ki fog szolgáltatni engem; [egy], aki velem eszik.”***[849] (19) Elszomorodtak, és elkezdték mondogatni neki, egyik a másik után: „Csak nem én?” (20) Ő azonban azt mondta nekik**:** ***„A tizenkettő közül egy, aki velem együtt mártogat a tálba.***[850] (21) ***Az emberfia ugyan elmegy,*** *amint megíratott róla*[851]*,* ***de jaj annak az embernek, aki kiszolgáltatja az emberfiát. Jobb lenne számára, ha nem vált volna azzá az emberré, [akivé lett].”***[852]

(22)[853] Miközben ettek, [kezébe] vett [egy darab] kenyeret, elmondta [fölötte] az áldást[854], megtörte, odaadta nekik, és ezt mondta: ***„Vegyétek! Ez vagyok én***[855]***.”***[856] (25) [Később így szólt:] ***Ámen, mondom nektek, soha többé nem iszom a szőlőtő terméséből addig a napig, amikor majd újra iszom azt Isten országában.”***[857] (23) Aztán [kezébe] vette a poharat, és miután hálát adott[858], odaadta nekik, és mindnyájan ittak belőle. (24) Majd azt mondta nekik: *„Ez a vérem, a szövetségé, [az a vér], amely sokakért kiontatik.*[859]

(26)[860] Zsoltárokat énekelve[861] kimentek az Olajfák hegyére. (27) Jézus ekkor azt mondta nekik:[862] ***„[Alighanem]***[863] ***mindannyian eltántorultok***[864] ***majd***[865]***,*** *mert megíratott:*[866] *»Meg fogom verni a pásztort, s a juhok majd szétszóródnak.«* (28) ***De mihelyt [Isten]***[867] ***kihozott***[868] ***engem [a bajból],***[869] ***előttetek megyek***[870] ***majd [vissza]***[871] ***Galileába.”***[872]

(29) Péter azonban ezt mondta neki: „Lehet, hogy mindannyian eltántorulnak majd, de nem én!” (30) Erre Jézus így szólt hozzá: ***„Ámen, mondom neked, te ma, ezen az éjszakán, mielőtt a kakas (kétszer) kiált, háromszor tagadsz meg engem.”***[873] (31) Ő azonban még buzgóbban beszélt: „Ha meg kellene is halnom veled együtt, semmiképpen sem foglak megtagadni téged!” Ugyanígy beszéltek [a többiek is] mindannyian.

(32) Elmentek arra a birtokocskára, amelynek a neve Getszemáni[874], s [ott] azt mondta tanítványainak: ***„Üljetek le itt, amíg imádkozom!”***[875] (33) Aztán maga mellé vette Pétert, Jakabot és Jánost, és kezdett megborzadni és kezdte elveszíteni nyugalmát[876] (34) Akkor azt mondta nekik: ***„Halálosan szomorú***[877] ***vagyok.***[878] ***Maradjatok itt, és legyetek résen!”***[879] (35) Majd kissé előrébb ment, a földre borult, és imádkozott, hogy ha lehetséges, távozzék el tőle [ez] az óra, (36) és ezt mondta: ***„ABBA***[880]***,*** *(Atyám)*[881]*, minden lehetséges neked*[882]*:* ***Távozzék el tőlem ez a pohár!***[883] ***De nem azt [fogom cselekedni], amit én akarok, hanem amit te.”***[884] (37) Aztán [vissza]ment, és alva találta őket. Ezért így szólt Péterhez: ***„Simon, [te] alszol!? Nem volt erőd egy órát résen lenni?***[885] (38) ***Legyetek résen, és imádkozzatok, hogy le ne gyűrjön***[886] ***titeket a próbatétel!***[887] ***[Mert] legbelül***[888] ***készséges ugyan az ember, de testi [mivoltában]***[889] ***erőtlen.”*** (39) Ismét elment, imádkozott, és ugyanazt mondta. (40) Mikor ismét [vissza]ment, [megint] alva találta őket, mert szemük elnehezült, és nem tudták, mit feleljenek neki. (41) [Visszament] harmadszor is, és azt mondta nekik: ***„Aludjatok csak tovább, és pihenjétek ki magatokat!... Elég [ebből]***[890]***! Eljött az óra!***[891] ***Lássátok hát:***[892] ***[Isten] kiszolgáltatja***[893] ***az embert, és így engem is***[894] ***? (a) bűnösök kezébe!***[895] (42) ***Keljetek föl! Menjünk [előre]***[896]***! Lássátok, [hogy] megérkezett, aki kiszolgáltat engem!”***[897]

(43) És rögtön, még miközben beszélt, megérkezett Júdás, a Tizenkettő egyike, és vele tőrökkel[898] és dorongokkal [felfegyverzett] tömeg a főpapoktól, az írástudóktól és a vénektől. (44) Aki kiszolgáltatta őt, előre megbeszélte velük a jelet:[899] „Akit majd megcsókolok, ő az. Tartóztassátok le, és vezessétek el biztonságosan!” (45) És amint odaért, azonnal odament hozzá, és így szólt: „Rabbi!”, és izgatottan megcsókolta[900] őt. (46) Azok pedig megragadták őt, és letartóztatták. (47) Valaki[901] azonban, egy a körülállók közül, tört rántott, rávágott a főpap rabszolgájára, és levágta a fülecskéjét[902]. (48) Ekkor[903] megfelelt[904] nekik Jézus, és azt mondta: ***„Mint [valami] terrorista[905] ellen, [úgy] vonultatok ki tőrökkel és dorongokkal, hogy elfogjatok.***[906] (49) ***Nap mint nap veletek voltam a templomban, amikor tanítottam, de nem tartóztattatok le;***[907] *de [azért kellett ennek így történnie], hogy beteljesedjenek az Írások*[908]. (50) Ekkor [tanítványai] mind elhagyták őt, és elfutottak.[909] (51) Egy fiatalember[910] azonban – meztelen [testére csak]egy vászonleplet dobván – követte őt; le akarták tartóztatni, (52) de ő hátrahagyta a vászonleplet, és meztelenül elfutott.

(53)[911] Jézust elvezették a [hivatalban lévő] főpaphoz, (akinél) összegyűltek a főpapok, a vének és az írástudók mind. (54) Péter pedig messziről követte őt, [egészen] a főpap [palotájának] belső udvaráig, és együtt ült a szolgákkal a tűz körül, és melegedett.

(55)[912] A főpapok pedig, és az egész Főtanács[913] tanúvallomást keresett Jézus ellen, hogy halálra ítélhessék, de nem találtak. (56) Sokan tettek ugyanis hamis tanúságot ellene, de a tanúvallomások nem voltak egybehangzóak. (57) Azután előálltak [még] néhányan, és hamis tanúságot tettek ellene, mondván: (58) „Mi hallottuk, amikor azt mondta: »Én lerombolom majd ezt a kézzel csinált szentélyt[914], és három nap alatt másikat, nem kézzel csináltat építek[915].«” (59) Tanúvallomásuk azonban így sem volt egybehangzó. (60) Ekkor a főpap kiállt középre, és megkérdezte Jézustól: „Nem felelsz semmit [arra], amit ezek ellened vallanak?” (61a) Ő azonban hallgatott, és nem felelt semmit.

(61b)[916] A főpap ismét kérdezte őt, és így szólt hozzá: „Te vagy-e a Messiás, az Áldott [Isten]fia?” (62) Jézus azonban ezt mondta***: „[Te mondod, hogy]***[917] ***én vagyok; és látni fogjátok***[918] ***az emberfiát az Erő***[919] ***jobbján ülni***[920], *és jönni az ég felhőivel*[921]*.”* (63) A főpap viszont megszaggatta ruháit, és így szólt: „Mi szükségünk van még tanúkra? (64) Hallottátok az [isten]gyalázást! Mi látszik számotokra [helyesnek]?” Azok pedig mind elítélték őt, [mondván, hogy] méltó a halálra.[922]

(65) Erre egyesek elkezdték köpdösni, majd betakarták az arcát, verték őt[923], és ezt mondták neki: „Prófétálj!”[924] És a szolgák is megpofozták.

(66)[925] Miközben Péter lent volt az udvarban, [arra] ment a főpap egyik szolgálólánya, (67) meglátta a melegedő Pétert, rátekintett és így szólt: „Te is a nazarénus Jézussal voltál.” (68) Ő azonban letagadta, mondván: „Nem ismerem [őt], és nem is értem, amit mondasz.” [Ezzel] kiment az előudvarba. (Ekkor megszólalt a kakas.)[926] (69) A szolgálólány azonban meglátta, és elkezdte ismét mondogatni az ott állóknak: „Ez közülük való!” (70) Ő azonban ismét tagadta. Kis idő múltán az ott állók ismét azt mondták Péternek. „Valóban közülük való vagy, mert te is galileai vagy.”[927] (71) Ő azonban elkezdett átkozódni és esküdözni: „Nem ismerem azt az embert, akiről beszéltek!” (72) És rögtön megszólalt a kakas (másodszor)[928]. Ekkor Péter visszaemlékezett arra a kijelentésre, amit Jézus mondott neki: ***„Mielőtt a kakas kétszer kiált, háromszor tagadsz meg engem.”*** Elgondolkodott[929] [ezen], és sírt.

15 (1)[930] És rögtön kora reggel határozatot hoztak[931] a főpapok a vénekkel és az írástudókkal [együtt] és az egész főtanács[932], megbilincselve elvezették Jézust, és kiszolgáltatták Pilátusnak.[933] (2) Pilátus pedig megkérdezte őt: „Te vagy zsidók[934] királya?” Ő azonban

megfelelt neki, mondván: ***„[Ezt] te mondod.”*** (3) [Közben] a főpapok sok mindennel vádolták.[935] (4) Pilátus pedig ismét kérdezte őt: „Semmit sem felelsz? Nézd, mennyi mindennel vádolnak!” (5) Jézus azonban többé semmit sem felelt[936], úgyhogy Pilátus csodálkozott.[937]

(6) [Minden húsvéti] ünnepen szabadon engedett azonban egy foglyot, akit [éppen] kikértek.[938] (7) Volt pedig [akkor] egy Barabbásnak nevezett [fogoly], akit azokkal a lázadókkal együtt bilincseltek meg, akik a lázadás idején gyilkosságot követtek el.[939] (8) Felment a tömeg, és elkezdte kérni [Pilátust, hogy tegye meg], amit tenni szokott nekik. (9) Pilátus viszont így válaszolt nekik: „Akarjátok-e, hogy szabadon engedjem nektek a zsidók királyát?”[940] (10) Felismerte ugyanis, hogy a főpapok rosszindulatból szolgáltatták ki őt. (11) A főpapok viszont felbujtották[941] a tömeget[942], hogy inkább Barabbást engedje szabadon nekik. (12) Pilátus viszont ismét megfelelt nekik, és azt mondta: „Mit tegyek hát [azzal], akit a zsidók királyának mondotok?” (13) Azok ismét felkiáltottak: „Feszítsd keresztre őt!” (14) Pilátus viszont azt mondta nekik: „De hát mi rosszat tett?” Azok viszont még hangosabban kiáltottak fel: „Feszítsd keresztre őt!” (15) Pilátus viszont eleget akart tenni a tömegnek, ezért szabadon engedte nekik Barabbást, Jézust [pedig] megkorbácsoltatta[943], és kiszolgáltatta[944], hogy keresztre feszítsék.[945]

(16) A katonák viszont elvezették őt a [palota] belső udvarába, vagyis a praetoriumba[946], és összehívták az egész őrséget[947]. (17) Aztán bíbor[színű köpeny]t[948] adtak rá, és tövisből font koronát tettek [a feje] köré[949], (18) majd elkezdték köszöntgetni: „Üdv neked[950], zsidók királya!” (19) És náddal[951] verték a fejét, leköpdösték[952], és térdet hajtva hódoltak neki.[953] (20) Miután kigúnyolták, levették róla a bíbor[köpeny]t, és ráadták saját ruháit, aztán kivezették, hogy keresztre feszítsék.

(21) Kényszerítettek egy arrajárót[954], [bizonyos] cirénei Simont, Alexander és Rufusz apját[955], aki [épp] a mezőről jött, hogy vigye [Jézus] keresztjét[956]. (22) A Golgota [nevű] helyre vitték őt, ami lefordítva [azt jelenti], Koponyahely. (23) [Ott] mirhával kevert bort adtak neki[957], ő azonban nem fogadta el[958]. (24) Aztán keresztre feszítették[959] őt, és szétosztották ruháit, sorsot vetve rájuk, ki mit vigyen el[960]. (25) A harmadik óra[961] volt, amikor keresztre feszítették. (26) Felirat is volt az ellene [emelt] vádról[962], amely így volt felírva: „A ZSIDÓK KIRÁLYA”. (27) Keresztre feszítettek vele két terroristát[963] is, egyet jobb [oldala], és egyet bal [oldala] felől.[964] (28) (Ezzel beteljesedett az Írás, amely ezt mondja: „És törvényszegők közé számították.”)[965]

(29) [966] Az arrajárók gyalázták őt, és fejüket rázva mondogatták: „Hé! Te, aki lerombolod a szentélyt, és három nap alatt fölépíted, mentsd meg magadat, és gyere le a keresztről!” (31) Hasonlóan gúnyolódtak a főpapok is egymás között az írástudókkal [együtt], és így szóltak: „Másokat megmentett, önmagát nem képes megmenteni![967] (32) A Messiás! Izrael királya! Jöjjön le most a keresztről, hogy meglássuk és elhiggyük!”[968] A vele együtt keresztre feszítettek is szidalmazták.[969]

(33) És amikor eljött a hatodik óra, sötétség lett az egész földön[970] a kilencedik óráig. (34) A kilencedik órában pedig Jézus nagy hangon[971] felkiáltott: ***„Éloi, Éloi,[972] (lama szabakhtani?)”*** , ami lefordítva azt jelenti: ***„Istenem, Istenem***[973], ***(miért hagytál el engem?)***[974]***”*** (35) A körülállók közül néhányan meghallották ezt, és így szóltak: „Nézd, Illést hívja!”[975] (36) Valaki[976] erre elfutott, megtöltött egy szivacsot ecettel[977], rátűzte egy nádra, és inni adott neki[978], miközben így szólt: „Hagyjatok! Lássuk meg, eljön-e Illés, hogy levegye?” (37) Jézus pedig nagy hangot hallatván, kilehelt.[979]

(38) A szentély függönye [ekkor] kettéhasadt, fölülről az aljáig.[980] (39) Amikor a százados, aki ott áll vele szemben, látta, hogy így[981] lehelt ki[982], ezt mondta: „Valóban egy isten fia volt ez az ember!”[983]

(40) Voltak [ott] asszonyok is, akik messziről szemlélték [az eseményeket], köztük Mária, a magdalai[984] is, és Mária, a kisebbik Jakab[985] és Józes anyja, és Szalómé[986], (41) akik követték és szolgálták [Jézust], amikor Galileában volt[987], és sok más [asszony][988], akik vele együtt mentek föl Jeruzsálembe.[989]

(42) Amikor már estére járt az idő[990], mivel az előkészület [ideje] volt, vagyis szombat előtti [nap], (43) eljött az Arimateából való József, egy tekintélyes[991] tanácstag[992], aki maga is várta Isten országát[993], felbátorodva[994] bement Pilátushoz, és elkérte Jézus testét[995]. (44) Pilátus elcsodálkozott, hogy állítólag már halott[996], ezért magához hívatta a századost, és megkérdezte tőle, vajon csakugyan meghalt-e már?[997] (45) Amikor a századostól megtudta[998], odaajándékozta[999] a holttestet Józsefnek. (46) [Ő pedig] vászonleplet vásárolván be[1000], levette őt [a keresztről], begöngyölte a vászonlepelbe, és elhelyezte[1001] őt egy sziklába vágott sírban[1002], és követ hengerített oda a sírbolt ajtajához.[1003] (47) Mária, a magdalai pedig, és Mária, Józes anyja szemügyre vette, hová tette [őt József].[1004]

16 [1005](1)[1006] A szombat elmúltával[1007] Mária, a magdalai, és Mária, Jakab [anyja], valamint Szalómé illatszereket[1008] vásároltak be, hogy elmenjenek és megkenjék őt[1009]. (2) Nagyon korán reggel, a hét első napján[1010] mentek a sírhoz, napfelkeltekor. (3) Azt mondták egymás között: „Ki fogja elhengeríteni nekünk a követ a sírbolt ajtajából?”[1011] (4) Amikor azonban föltekintettek, észrevették, hogy [valaki már] visszagördítette a követ; ugyanis igen nagy[1012] volt. (5) Miután bementek a sírboltba, meglátták, hogy egy hosszú fehér ruhába öltözött fiatalember ül jobb felől;[1013] ekkor megrettentek[1014]. (6) [1015] Ő viszont azt mondta nekik: „Ne rettenjetek meg! A nazarénus[1016] Jézust keresitek, akit keresztre feszítettek? [Isten] fölébresztette.[1017] Nincs itt. Íme, a hely, ahová tették őt. (7) De menjetek el gyorsan[1018], és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: *»Előttetek megy Galileába.«*[1019] Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek.[1020] (8) Miután kimentek, elfutottak a sírbolttól[1021], ugyanis remegés és önkívület fogta el őket[1022], és senkinek semmit nem mondtak el[1023], attól tartottak[1024] ugyanis...[1025]

[1026](9)[1027] Miután a hét első napján kora reggel feltámadt, először a magdalai Máriának jelent meg, akiből [annak idején] hét démont űzött ki.[1028] (10) Ő elment, és megvitte a hírt azoknak [a férfiaknak], akik vele voltak[1029] [korábban], [most pedig] gyászoltak és sírtak. (11) Ezek azonban meghallván, hogy él, és hogy [Mária] látta őt, nem hitték el. (12) Ezután közülük kettőnek mutatta meg Isten[1030] más alakban, amikor vidékre mentek.[1031] (13) Ezek is elmentek, és megvitték a hírt a többieknek, de ezeknek sem hittek. (14) Később Isten megmutatta[1032] a Tizenegynek is, amikor asztalnál ültek[1033], megszidta hitetlenségüket és kőszívűségüket, hogy nem hittek azoknak, akik látták őt, miután [Isten] fölébresztette[1034].

(15)[1035] Aztán így szólt hozzájuk: ***„Menjetek el az egész világra, és hirdessétek ki az örömüzenetet az egész teremtésnek!***[1036] (16) ***Aki bízik [Istenben]***[1037] ***és [mégis]***[1038] ***alámerítették***[1039]***, azt [Isten] meg fogja menteni, aki nem bízik [Istenben], azt [Isten] el fogja ítélni.***[1040] (17) ***Az [Istenben] bízókat pedig ezek a jelek fogják követni:***[1041] ***az én nevemben démonokat fognak kiűzni,***[1042] ***új nyelveken beszélnek,***[1043] (18) ***kígyókat távolítanak el a kezükkel,***[1044] ***és ha valami halált okozót isznak, semmiképp sem fog ártani nekik,***[1045] ***[továbbá] gyengélkedőkre teszik majd rá a kezüket, és azok jól lesznek.”***[1046]

(19) Az Urat, (Jézust), miután beszélt velük, [Isten] kétségtelenül felvitte az égbe, és [ott] Isten jobbján ült le.[1047] (20) Ők pedig kimentek, és mindenütt meghirdették [az örömüzenetet], az Úr [pedig] együtt munkálkodott velük, és[1048] megerősítette az üzenetet az azt kísérő jelekkel.[1049]

Jegyzetek

[*] Jézus tanításának és tetteinek áthagyományozása, illetve az evangéliumok létrejötte hosszú és bonyolult folyamat volt. Az egyszerűség kedvéért itt csak annyit: Egy ősi hagyomány nyomán feltételezzük, hogy Márk Péter apostol tanítványa, kísérője és tolmácsa volt, és elsődlegesen a tőle hallottakat foglalta össze evangéliumában (vö. 7. lábj.). Ezt azonban még többen átdolgozták, s amikor a továbbiakban „Márkról" vagy „Márk evangéliumáról" beszélünk, már nem Péter tanítványára gondolunk, hanem a ránk maradt szöveg végszerkesztőjére, aki feltehetően a zsidó háború utolsó időszakában, 69-70-ben írt. Ez nem zárja ki, hogy kisebb-nagyobb változtatásokat még később is végeztek a szövegen.

[1] Mk 8,30 szerint Jézus szigorúan megtiltotta tanítványainak, hogy az ő személye legyen igehirdetésük tárgya, „Krisztusként", vagyis Messiásként pedig végképp nem akarta hirdettetni magát

[2] A görög *euangelion* szó alapjelentése: jó hír, jó üzenet. Mivel azonban Jézus nemcsak jónak élte meg Isten üzenetét, hanem mélyen boldogítónak is, s ekként hirdette is (ld. 2,19!), találóbbnak tűnik örömüzenettel fordítani (vö. 87. lábj.). Az „öröm" helyes értelmezése érdekében azonban célszerű szembeállítani vele az „élvezetet", s akkor könnyű megérteni, hogyan lehet Jézus „nehéz" üzenetének elfogadása és valóra váltása (következményeinek vállalásával együtt) öröm.

[3] Az *arkhé* = kezdet szó itt feltehetően nem egyszerűen az üzenet *elejét* jelenti, hanem annak *alapját*; amit ugyanis e bejelentés alapján várnánk, az üzenet tartalma (Jézus prédikációja) szinte teljesen hiányzik Márk evangéliumából. Elképzelhető, hogy az eredeti szöveg elveszett vagy elhagyott vége (16,8) után következett (vö. 1025. lábj.).

[4] Az itt következő idézetnek csak a második fele található valóban Izajás könyvében (40,3), az első fele Malakiás prófétánál olvasható (3,1).

[5] Krisztológiai koncepciója érdekében, hogy Keresztelő Jánost Jézus „előfutáraként" állíthassa be, az evangélista mindkét idézetben *megváltoztatta* az eredeti szöveget. A Malakiás-idézet eredetijének első felében nincs benne az „előtted", második felében pedig „utadat" helyett „utamat" olvasható (szó szerint: előtte*m* az utat). Az Izajás-idézet értelmét is megváltoztatta az evangélista tagolása: „Kiáltó hangja *[hallatszik] a pusztában*: Készítsétek el az Úr útját..." – ez áll most az eredeti „Kiáltó hangja [hallatszik]: Készítsetek *utat a pusztában* az Úrnak..." helyett.

[6] Ebből is világos, hogy János *nem* Jézus, hanem az ítéletre jövő Isten útkészítőjének tartotta magát, s amint Máté 3,10-12-ben és Lk 3,9-ben látható, úgy vélte, Isten az ítélet *tüzébe* merítéssel fogja megbüntetni azokat, akik nem merítkeznek meg a Jordán *vizében*, és nem változtatnak életükön. A „szent lélekbe merítés" az evangélisták hozzáadása: többek között így akarták összhangba hozni Jánost Jézussal.

[7] „Ez történt." „Ez is történt." – Korábban Pál saját „kinyilatkoztatásait" hirdette „az ő evangéliumaként" (Róm 2,16; 16,25; vö. még Gal 1,11; 2,2; 1Kor 15,1) ugyanannak a római közösségnek, amelyhez most Márk fordul „Jézus evangéliumával", a „kinyilatkoztatások" helyett azt mondva el, ami „történt", amit azonban Pál nem tudott és nem is akart tudni, mert nem akart emberektől tanulni (Gal 1,11-17). A valódi evangéliumnak az az alapja (*arkhé*, ld. 3. lábj.), ami „azokban a napokban történt" (vö. [*] lábj.).

[8] Valójában az „történt", ami egyáltalán nem illett Pál eszméjéhez, miszerint Jézus Istenhez hasonló lény, aki emberi álruhát öltött, hogy helyettesítő áldozati halálával megfizesse a bűnösök adósságát (vö. Fil 2,6-8; Róm 5,6-9). Ezzel szemben a valóság az, hogy Jézus mintegy 150 km-t gyalogolt egy híres prédikátorhoz, és hallgatta őt, vagyis szerény, *tanulni kész istenkereső volt*, továbbá az, hogy elfogadta, *azonosult* azzal, amit János a haragos Bíró-Istenről mondott, *különben nem merítkezett volna alá*, hogy elnyerje bűnei bocsánatát (vö. 4. v.). Csak később, alámerítkezése után ismerte fel „hittanárának" alapvető tévedését (vagyis a jámbor názáreti zarándok súlyosan tévedett, vö. 16. lábj.).

[9] Meglátta, felismerte, rádöbbent, megvilágosodott számára.

[10] Vagyis hogy nincs válaszfal Isten és ember között, legalábbis abban az értelemben, hogy Isten nem veszi körül magát válaszfallal; Isten közel van, jelen van. Az ókori elképzelés szerint ugyanis hétszeres kristályburok választja el az eget („Isten lakhelyét") a földtől („az ember lakhelyétől"). Ez az elválasztó fal omlott le Jézus<u>*ban*</u>.

[11] Az egyszerűség kedvéért megtartottuk a „Lélek" kifejezést, jobb lenne azonban Leheletnek, Lélegzetnek fordítani a jelző nélküli *pneumá*t, amely a Teremtés könyvének elejét idézi föl: Isten *pneumája* „ott lebegett a vizek fölött", illetve Isten „belelehelte Ádámba a *pneumát*" (Ter 1,2; 2,7). A „Lélek" ennek alapján a Teremtő

lehelete, lélegzete, életereje, „energiája” (vö. Zsolt 104,30), elvontabban talán úgy is mondhatnánk, lényege, konkrétan: abszolút jósága.

[12] Nem „galamb képében”, „galambhoz hasonló testi alakban”, hanem „galamb*ként* ”, azaz enyhén, szelíden, békésen, mint az a galamb, amelyik az életet jelképező olajágat vitte el Noénak a vízözön után (Ter 8,11), nem pedig viharosan, vadul, pusztítóan, ahogy János prédikálta. – Lehetséges egy másik magyarázat is: A „galamb-ként”-nek megfelelő arám szó más magánhangzókkal ellátva azt jelenti, „egyenesen”: Isten életereje egyenesen beléje szállt.

[13] *eisz auton* a görögben, nem pedig *ep’ auton*, amire Máté és Lukács javítja Márkot, s ahogyan néhány márki kézirat is hozza.

[14] A görögben itt is a „történt” kifejezés olvasható.

[15] Miután már „ledőlt a válaszfal” Isten és Jézus között, Jézus valóban „hallhatta” a valódi Isten hangját, természetesen nem fizikai hallással, héberül vagy arámul, hanem „önmagában”, „a szív hallásával” és „a szív bizonyosságával”.

[16] Felmerülve a vízből, Jézus ismét tudott lélegezni, beszívhatta az életadó, teremtő levegőt, tapasztalhatta, hogy beléhatol a *Pneuma*, Isten Lehelete, Lélegzete, mint egykor Ádámba – és meghallotta Isten örömüzenetét, amely így fogalmazódhatott meg benne: „Nem igaz, hogy Isten el akarja pusztítani a bűnösöket; Isten nem akarta, nem akarja, hogy megfulladjak; szeretett fiának tart (ld. 9,7; 471. lábj.), akiben gyönyörködik; Isten azt akarja, hogy éljek, hogy mindenki éljen: adja nekem és mindenkinek adja a levegőt, a teremtő, életet adó lélegzetet, a Pneumát...” *Ez* az elemi erejű élmény határozza meg Jézus *egész* további gondolkodását és viselkedését.

[17] Nem szükségképpen sivatagot jelent; ember nem lakta vidék, a próbatételek és az Istennel találkozás helye.

[18] *Zsidó felfogás szerint* nem az „Ördög”, a „Gonosz”, hanem az istenfiak egyike, Isten udvartartásának egyik tagja, akinek az a feladata, hogy „próbára tegye”, megvizsgálja az emberek hűségét (vö. Jób 1,6-12). (Mai ésszel nem kell feltétlenül önálló szellemi lényre gondolnunk, hanem „sátánnak” nevezhetünk mindent/mindenkit, ami/aki szakítópróbának veti alá az ember Istenbe vetett bizalmát. Ennek alapján azt is mondhatjuk: ez esetben a benne lakó, s a korabeli szokványos vallásosság által meghatározott zsidó vihette kísértésbe Jézust.) – *Jézus* csak később „látja” majd, ismeri majd fel, hogy a „Kísértő” nem tartozik Istenhez.

[19] A próba tartalmáról ld. a párhuzamos helyeken, Mt 4,1-11 és Lk 4,1-13.

[20] Jézus szerényen *beleilleszkedett a teremtés rendjébe:* ahelyett hogy az 1Móz 1,28 szellemében uralkodott volna rajtuk, „együtt volt az állatokkal”, amelyeknek a Teremtő egy láthatatlan telefonhálózat, azaz ösztöneik (= „Isten követei”, hagyományos fordításban „angyalai”) útján jelzi, hol találnak megfelelő táplálékot, vizet, mikor lesz vihar vagy földrengés. „Isten követeinek” hálózata az egész világot átszövi, és „csodák” nélkül is olyan csodálatosan működik, hogy az embert is eligazítja (akár a pusztai életben maradást illetően is), ha önfejűségéről lemondva, bizalommal ráhagyatkozik.

[21] Tehát nem maradt meg Keresztelő János tanítványainak körében, mert már nem értett egyet vele-velük. A következő (15.) versben összefoglalt új mondanivalóval lépett föl, és saját tanítványi kört gyűjtött.

[22] Az „Isten Országa”, szó szerint „Isten uralma” (*baszileia tú theú*) Jézus igehirdetésének központi tartalma. Nem földrajzi vagy szociológiai fogalom, hanem azokat (az embereket), illetve azt az *állapotot* jelenti, akikben, illetve amelyben *érvényesül Isten* „uralma” (vö. 580. lábj. és 736. lábj.!), vagyis *akarata, szándéka, terve, elgondolása* (vö. Mt 6,10: „Jöjjön el a te uralmad – legyen meg a te akaratod!”). Konkrétabban: „Isten országa” *a feltétel és személyválogatás nélkül ajándékozó szeretet élettere*. Ennek értelmében akár magát Istent is nevezhetnénk „Isten országának”, vagy mondhatnánk, hogy Istenben „jelen van Isten országa”. Jézus ilyen Isten akarata szerinti ember lett alámerítkezése után, s az ilyenné válás lehetőségét kínálta fel, amikor azt mondta, *„itt”* a kedvező idő, „elérkez*ett*” Isten Országa. (Jézus gondolkodásának és magának a kifejezésnek is jobban megfelelne az „Isten uralma” fordítás, de az „uralom” szóhoz olyan sok téves és nem kívánatos képzet-társítás kapcsolódik, hogy – pontatlansága ellenére – mégis inkább az „Isten országa” kifejezést használjuk.)

[23] A *metanoein* (= megtérni) ige a gondolkodás átalakítását és az ebből fakadó életátalakítást jelenti, megfelelően a mögötte húzódó héber *súb* igének, amely azt jelenti: megfordulni, gyökeres életfordulatot végrehajtani. Méltán feltételezhetjük, hogy a megtérés *tartalmán* Jézus mindenekelőtt azt értette: az ember többé ne a szorongás, a rettegés és az élet megcsonkításának forrásaként gondoljon Istenre (vö. pl. 2,5), hanem fordítson hátat ennek a felfogásnak, és térjen vissza az Isten iránti feltétlen *bizalom* útjára. Ez az bizalom aztán szinte

automatikusan magával hozza az ember *fizikai* és *morális* jobbulását (ahogyan – megfelelő körülmények közé kerülve – a vetőmag is „automatikusan" hoz termést: 4,26-28!), a *testi* betegségek gyógyulását („A *bizalmad* gyógyított meg téged": 5,34.37; 10,52; továbbá 2,5; 7,28 és általánosítva: 9,23; ellenpróba: 6,5-6) és az *erkölcsi* megtérést (a kincset, igazgyöngyöt talált ember *örömében* adja el mindenét: Mt 13,44-46; vö. 580. lábj., utolsó előtti bek.; ellenpróba: Lk 15,25-30; vö. még Tamás-ev. 7. logion: „*kín nélkül* [más fordításokban: habozás/zokszó nélkül] a nagy halat választotta").

[24] A vallási nyelvnek – akár a teológiában, akár a népies használatban – aligha van még egy olyan szava, amely annyi félreértésnek, torzulásnak és kétes meghatározásnak lenne kitéve, mint a *„hit"*; ez a szó azon kifejezések közé tartozik, amelyekhez számtalan téves elképzelés kötődik, s amelyeket ezért előbb saját magukat kell „meggyógyítani", és csak azután lehet őket az emberek javára alkalmazni. A Jézus szájára adott *piszteuein* eredeti jelentése: rábízni magunkat valakire (ha nincs külön jelezve, kire, akkor Istenre); ez *is* benne rejlik ugyan a magyar *„hinni"* igében, ennek alkalmazását azonban – a hitelesnek tartható jézusi kijelentésekben – az imént mondottak miatt következetesen kerülni fogjuk.

[25] A Genezáreti-tóról van szó, amely úgy volt „tenger", ahogy a Balaton a „magyar tenger". A továbbiakban általában „tónak" nevezzük majd a fordításban.

[26] Pontosan: „(Gyertek) ide! *Mögém*!" Jézus, akárcsak egy felelősségtudattal bíró hegyivezető, ragaszkodik ahhoz, hogy tanítványai „mögötte" járjanak (vö. Mk 10,21), ahelyett hogy őt felülbírálva (vö. Mk 8,33!) „jobb" utakra térnének „előtte" (vö. 645. lábj.) vagy nélküle.

[27] Ez az ígéret hitelesen jézusinak tekinthető, de nem biztos, hogy ekkor hangzott el (vö. Lk 5,10).

[28] Az *euthüsz* Márk szavajárása, azonban nem tekinthető csupán jellemző stíluselemnek: az örömüzenet melletti, habozás nélküli és radikális elköteleződés szükségességét is kifejezi (vö. Lk 9,61-62; Mt 13,44-46). A változatosabb stílus kedvéért sokféleképpen fordítottuk (tüstént, rögtön, azonnal, azon nyomban, mindjárt).

[29] Pontosan: „és elmentek, *mögötte*".

[30] *Az írástudók* (az „ószövetségi" szentírás hivatásos értelmezői és magyarázói, a kor teológusai; legtöbbjük a farizeusok irányzatához tartozott) „az Írásra" (az „ószövetségi szentírásra") vagy a hagyományra hivatkozva érveltek, *Jézus* viszont közvetlenül Isten akaratára vagy a maga meggyőződésére hivatkozott. Példa: Az írástudók azt mondták, szombaton gyógyítani önmagában véve tilos, és csak életveszélyben engedélyezett, mivel itt meg ott, ez meg az meg van írva. Jézus viszont azt mondta, megengedett szombaton is bármely beteget meggyógyítani, mert Isten az emberért rendelte a szombatot. Tanítása szétrobbantotta a régi kereteket és a régi rendszert, nem csoda, hogy kihozta sodrukból a hagyományokhoz kötődő hallgatóit.

[31] Hagyományos kifejezéssel: egy „megszállott". A „megszállottság" egyáltalán nem csupán ókori és vallási jelenség, az élet minden területén találkozhatunk vele ma is, a politikától a sporton át a szexualitásig. Kialakulása és működésmódja jól magyarázható a pszichológia, a pszichiátria és a parapszichológia segítségével (ld. 201. lábj.). – Ma azt mondanánk, egy pszichopata vallási fanatikussal, rajongóval találkozott szembe Jézus. Az effajta eltévelyedés egyik forrása, hogy hosszú időkön át és tekintélyi (félelemkeltő) módon téves gondolatokat vernek az emberek fejébe (a jóakaratúak és az „értelmiségiek" fejébe is), a másik pedig, hogy az emberek hagyják, hogy beleverjék azokat a fejükbe, akár azért, mert képtelenek vagy lusták gondolkodni, akár azért, mert félnek a hátrányos következményektől.

[32] Csak bizonyos kéziratokban található meg.

[33] A többes szám magyarázata: A tiltakozó ember a zsinagógában jelenlévők egészének vagy többségének felfogását fogalmazta meg.

[34] Ti. „a tönkretevőnk" – aminek a maga, illetve a maguk hagyományainak szemszögéből joggal látta Jézust, aki persze ténylegesen senkit sem akart elpusztítani. A meg nem tisztított szellemű emberek azonban a megmentés szándékát és módját csak pusztító szándéknak és eljárásnak tudják megélni.

[35] Gúnyos megszólítás (*vocativus*), akárcsak a „Messiás, Izrael királya" (15,32) a szenvedéstörténetben (hasonlóan a római katonák gúnyolódásához: amazok tövisből font koronát tesznek a „zsidók királyának" fejére, majd térdet hajtanak előtte: 15,17-19). Nagyon buta lenne ugyanis az a „démon", aki Isten valódi szentjeként ismertetné meg ellenfelét; még nagyobb butaság lenne azt gondolni, hogy Isten használja fel nagy ravaszul a tisztátalan szellemet Jézus igazi kilétének feltárására és elismertetésére.

[36] Nem kell sem mágikus, sem „természetfeletti” beavatkozásra gondolnunk; elégséges magyarázattal szolgál, ha feltételezzük, hogy Jézus „karizmatikus”, a szokványost messze meghaladó – de ettől még „természetes”, emberi – pszichikai gyógyító erejét vetette be az ilyen pszichopata fanatikusokkal szemben, *akik már nem voltak készek és/vagy képesek* az igazságot keresni. Aki hasonló pszichikai energiával rendelkezik, szintén képes hasonló eredményt elérni. *Akik még készek/képesek voltak* az igazság kutatására, azokból „szokványos”, hétköznapi módszerrel, türelmes tanítással igyekezett „kiűzni” a zavaros eszmék „tisztátalan szellemét” – ebben pedig bármelyikünk követheti.

[37] Az evangélisták a maguk világképének megfelelően, illetve koruk „szakkifejezéseivel” írják le a jelenségeket. Minden kor bibliamagyarázóinak „le kell fordítaniuk” e leírásokat a maguk világképére és szakkifejezéseire, ha nem akarnak érthetetlenné, vagy éppen nevetségessé válni, és nem akarják, hogy a biblia üzenete elfogadhatatlanná váljék koruk embere számára. Gondoljunk csak a „hétnapos teremtés” hatástörténetére!

[38] Ha az ember beteg ismerősével találkozik, jókívánságait fejezi ki. Ezt teszi itt Jézus is – de „egész lélekkel” teszi, mint mindent, amit tesz, vagyis az abszolút szeretet Istenére támaszkodva, és teljes éberséggel, tudatossággal: „Valóban akarom, hogy egészségessé légy!” Ennek jeléül megragadja a beteg kezét. Ő pedig érzi, hogy Jézus komolyan gondolja, amit mond, hogy belső hatalommal beszél, amint más hallgatói is ezt érezték (vö. 27. v.): „Ha ez a jó, erős, Istenhez kötődő ember valóban azt akarja, hogy egészséges legyek, akkor képes is vagyok rá!” Habozás nélkül beveti hát minden pszichoszomatikus ellenállóerejét a lázzal szemben, és le is győzi, hogy kiszolgálhassa vendégeit.

Nyoma sincs itt a varázslásnak, az ilyesmi bármelyik betegágynál megtörténhetik. Nevezhetjük akár placébó-hatásnak is, csakhogy a bizalom, ami mozgósítja a gyógyulás természetes erőit, ebben az esetben nem egy tablettára vagy egy amulettre irányul, hanem minden életerő valóságos ősforrására, a jóságos Teremtő Istenre.

Másrészt így élte meg Jézus, hogy az Istenbe vetett bizalom erejéből betegeket tud gyógyítani, méghozzá szombaton.

[39] A leginkább realista evangélium, Márké is kezdettől fogva él a túlzás hatáskeltő eszközével.

[40] Az evangélista szemlélete persze eltér a miénktől (ld. 35. lábj.): ő azt akarja érzékeltetni, hogy (még) a rossz szellemek (is) tisztában voltak Jézus valódi kilétével, de Jézus valamilyen okból nem akarta, hogy azok tanúskodjanak róla.

[41] Ez a próféta *lágy* kísértése: „Az emberek kedvelnek téged, maradj itt!”. A *kemény* másképp hangzik majd: „Heródes meg akar ölni, menj innét” (Lk 13,31)! – Jézus az „imádságban”, az Istennel folytatott párbeszédben tisztázza feladatát, és erősödik meg küldetésében.

[42] Ennek tartalma bizonyára az volt, hogy Isten nem bosszúálló, haragos Bíró, hanem jóságos Édesapa.

[43] Nem pedig azért, hogy élvezze az emberek rokonszenvét vagy a fészek melegét, de még csak azért sem, hogy *pusztán* (karizmatikus) gyógyításokat végezzen.

[44] Jézus ott vizsgálta meg alámerítkezésekor szerzett istenélményének hitelességét, és ott hozta meg alapdöntését életének folytatásáról (vö. 12-13. v.).

[45] Jézus maga is gyakorolta, amit megkívánt tanítványaitól: *tettekben megmutatkozó választ* adott Istennek, mégpedig „rögtön”. (Később is így járt el: például életét kockáztatva szombaton is gyógyított [3,1-5], és a közvetlen életveszélyben sem menekült el az Olajfák hegyéről [14,32-42].) Enélkül *az imádság* csak elméleti fecsegés.

[46] A leprások kultikusan tisztátalanoknak számítottak mint olyan emberek, akiket Isten ezzel a betegséggel büntetett, és kitaszították őket a társadalomból (természetesen a fertőzés veszélye miatt is).

[47] Jézus haragját (amelynek emlékezetét csak néhány kódex őrizte meg, nem véletlenül, hiszen az idő múlásával egyre kevésbé illett bele a róla alkotott képbe) három dolog is magyarázza: a leprás térdre borulása, babonás várakozása és az egyre terjedő csodamánia. – 1) Zsidó érzék szerint a térdre borulás egyedül Istent illeti meg. Izraelben ugyan nem kellett félnie Jézusnak, hogy felcserélik őt Istennel, de már a személyi kultuszt is elutasította (ld. még Mk 10,17-18; Mt 20,20). Isten „uralmában” (vö. 22. lábj.) nincs helye semmiféle emberi uralomnak. 2) A leprás kérésének megfogalmazásában ugyanaz a babonás várakozás szólal meg, mint a vérfolyásos asszony elképzelésében (5,28). Benne volt a kor levegőjében, hogy kiemelkedő személyiségekről feltételezték a mágikus erőátvitel képességét. 3) Sikeres gyógyításai nyomán egyre inkább szenvedélyes csodavárás vette körül Jézust.

[48] Jézusban egyáltalán nem zárja ki egymást a harag és a részvét, amiről Mk 3,5 is határozottan tanúskodik, és ha bizalommal találkozott, akkor is segített, ha az babonával keveredett (vö. 5,25-34).

[49] A leprásokat senkinek sem volt szabad megérintenie; ha valaki mégis megtette, maga is tisztátalannak, vagyis az istentiszteletből és a társadalomból kizártnak számított. Jézus tette azt mutatja, hogy szándékosan áthágta az ide vágó vallási és társadalmi előírásokat.

[50] Jézus nem közönséges (karizmatikus) erejét feltételezve, ez a gyógyulás is minden további nélkül magyarázható pszichoszomatikus folyamatokkal. A bőr ugyanis az a szervünk, amelyik (egyéb feladatai mellett) a gyengédséget és a durvaságot érzékeli, és *a leggyorsabban reagál* az olyan lelki rezdülésekre, mint például az öröm, az izgalom vagy a rémület (elpirulás, elsápadás, lúdbőrzés...). Nem nehéz átélni, mekkora öröm és izgalom tölthette el a leprást, amikor Jézus – fittyet hányva a vallási előírásoknak és a társadalmi gyakorlatnak, saját kiközösítését is kockáztatva – gyengéden megérintette őt... Tehát nemcsak a gyógyulás tényében, hanem még abban sem kell túlzást látnunk, hogy „azon nyomban" megtisztult. – Ez azt is jelenti, hogy többé-kevésbé mi is követhetjük az effajta gyógyításokban – és kell is követnünk (vö. Lk 9,2; Mt 10,8; Mk 6,13)!

[51] Jézus heves reakciójának oka: A részvét gyógyításra indította, de aztán hirtelen rádöbbent a veszélyre, hogy ha ez köztudottá válik, már csak csodákat kívánnak majd, és nem figyelnek többé a lényegre, egyszerű örömüzenetére („Bízzatok Istenben, és alakítsátok át életeteket, mert ő mindenkit szeret!"): egy titokzatos csodatevő ugyanis mindig érdekesebb, mint a megtérés.

[52] E szigorú tilalom indoklását ld. az előző lábjegyzetben! – Sajnos *már maguk az evangélisták is* egyre nagyobb „bizonyító csodákká" fújták föl Jézus karizmatikus gyógyításait, és ezzel olyan szóbeszédet terjesztettek róla, amely varázslóvá festette át, elfogadhatatlanná téve őt minden kor gondolkodó emberei számára.

[53] A *hüpagein* egyik jelentése ez.

[54] A papoknak kellett hivatalosan megállapítaniuk és elismerniük a gyógyulást (3Móz 14,1-32); ehhez az eljáráshoz hozzátartozott a megfelelő áldozat(ok) bemutatása is. A gyógyult csak ezután térhetett vissza a társadalomba. Jézus *ennek érdekében* küldi a papokhoz az általa meggyógyított embert, és nem azért, mintha szükségesnek tartotta volna áldozatok bemutatását.

[55] Amitől Jézus félt, bekövetkezett: a gyógyult csodapropagandát csinált. Jézusnak ezelől ki kellett térnie – a puszta helyeken tartózkodással –, mivel művének csak ártott.

[56] Máté evangélista itt az eredethez közelebb álló hagyományváltozatot követ, mint Márk (vö. 57. és 63. lábj.).

[57] Hagyományos fordításokban: az „igét" (*logosz*).

[58] A tető kibontása márki betoldás (amiben Lukács is követi).

[59] Az eredetiben ez áll: „Megbocsáttatnak bűneid." A zsidók tiszteletből nem mondták ki Isten nevét, hanem többféle körülírással éltek, s ezek egyike volt a szenvedő szerkezet használata; a szakirodalom ezt *passivum divinum*-nak, „isteni szenvedő igealaknak" nevezi.

[60] Számos kéziratban: „megbocsátotta".

[61] Jézus látja a beteghordók bizalmát, és finom érzékkel megérzi a beteg szorongását (valamely elhallgatott bűne miatt?), amely fizikailag is megbénította. Akkoriban ugyanis úgy gondolták – manapság nem? –, hogy a betegség Isten büntetése az illető, vagy elődei (nyilvánvaló vagy titkos) bűneiért. Kijelentése azt jelenti: Betegségednek semmi köze a bűneidhez. (Ezzel még nem tagadja azok létét, de...) *Isten nem fizet betegséggel a bűnökért*, hanem megbocsátja a bűnöket, mégpedig ingyen! (Jézus sosem tekintette a betegséget Isten akaratának, nem ígért érte túlvilági ellenszolgáltatást, hanem ereje szerint küzdött ellene.)

[62] Pontosabban: „méltóságteljesen ült" (nem *kathidzein*, hanem *kathészthai*), aminek az értelme: „hivatali tisztét gyakorolta", azaz mérlegre tette Jézus „igazhitűségét".

[63] *A kor teológusainak felfogása* szerint Jézus azt gyalázta, ami Istenben a legistenibb, vagyis hogy Isten abszolút *igazságosan* jutalmaz és büntet, s ettől csak ő maga térhet el *kegyelmi* aktusai révén, másfelől pedig csak az „általa felhatalmazott" személyek (az áldozatot bemutató papok vagy próféták) ismerhetik fel és jelenthetik ki, hogy adott esetben megbocsátott-e, vagy sem.

[64] Márk betoldása (Lukács ebben is követi). Ez abból látható, hogy Jézus áthagyományozott mondása („logionja") egyáltalán nem azt állítja, hogy önmagának igényli a bűnbocsátás hatalmát, hanem csak azt, hogy „megbocsáttatnak bűneid", természetesen Isten által, amint ez a *passivum divinum*ból következik. E szemrehányás betoldásával azonban Márk elő akarja készíteni a 10. versben következő krisztológiai tételét, miszerint Jézusnak mint (apokaliptikus) Emberfiának és mennyei Bírónak már a földön is van hatalma a bűnök megbocsátására, s ezt a rákövetkező csodatevéssel bizonyítja.

[65] Alámerítkezése után Jézusba behatolt Isten teremtő Lelke, Lényege (1,10), mondhatnánk úgy is, *Isten (egészséges) Szelleme,* amely a továbbiakban iránytűként, mérceként (is) működött benne. De az írástudók (a kor teológusai) gondolkodásmódját ismervén, *„józan paraszti ésszel"* is tudhatta, hogy teológiai előfeltevéseik alapján azt kell gondolniuk, amit ténylegesen fontolgatnak. Szóba jöhet azonban magyarázatként az is, amit *intuíciónak* nevezünk. Fölösleges hát valamiféle „isteni" „vesékbe látást" feltételezni Jézusról.

[66] A Miért? kérdő névmás értelme itt nem „Mi okból?, hanem „Mi célból?, ahogyan ezt a mátéi változat (9,4) határozottan alátámasztja: „Mi célból (*hinati*) gondoltok rosszakat szívetekben?" Magyarul: Milyen céllal teologizáltok? Valóban az a célotok, hogy „Isten megdicsőüljön", vagyis tiszteljék és szeressék őt az emberek, vagy az, hogy a „bűnösök" verést kapjanak?

[67] Súlyos irónia! Természetesen *egyformán könnyű* kimondani az egyik vagy a másik mondatot, csakhogy az írástudók *még ezt* a semmi fáradságot nem igénylő segítséget *sem* akarják megadni a bénának, hanem azt akarják, hogy „érvényesüljön Isten igazságossága": maradjon beteg, „elnyerve bűnei méltó büntetését".

[68] Az „emberfia" („emberek fia") kifejezés eredeti értelme a hétköznapi arám nyelvben „az ember", „egy ember", „az ember általában"; az „én" körülírására használták, legtöbbször olyan összefüggésekben, amelyekben a meggyaláztatás vagy a halál volt a téma. A vallási nyelvben sajátos mellékzöngéje volt: „szegény, hatalom nélküli ember, aki egészen rá van utalva Istenre, és akit Isten támogat" (vö. Zsolt 8,5 és a próféta állandó „emberfia" megszólítása Ezekiel könyvében; akárcsak Ezekiel személyében, Jézusében is figyelemre méltó módon összekapcsolódik az „emberfia" és a „próféta" mivolt, vö. Ez 34,1-2; Mk 6,4).

Jézus mindig önmaga megjelölésére használta, szokásos alapjelentésének megfelelően, értelme tehát: „az ember általában, és így én is", „egy egyszerű ember, mint én (is)", „egyszerű, az embereknek kiszolgáltatott, hatalom nélküli ember, akit azonban Isten a maga erejével tölt el". Az *eredetinek* tekinthető emberfia-mondások mind ezt a jelentést hordozzák (pl. Mk 8,31; 14,41-42; Mt 11,16-19; 9,13; Lk 9,44; 11,29-30.32; 12,8-9).

Egészen mást jelentett az „emberfia" a kor *apokaliptikus* irodalmában (773. lábj.): „titokzatos, hatalmas, emberfeletti ember, aki arra lett kiválasztva, hogy meghatározott napon lejöjjön az égből, és dicsőséges világbíróként a büntető angyalok segítségével végrehajtsa Isten bosszúját a gonoszokon". *Utólag* aztán ezt a szemléletet tükröző emberfia-mondásokat *adtak Jézus szájába* (pl. Mt 16,27; 19,28; Lk 21,25-28), illetve egyes valódi emberfia-mondásokat apokaliptikus emberfia-mondásokkal *vegyítettek* (pl. Mk 14,62a-hoz hozzátoldották 14,62b-t), vagy apokaliptikusan *átértelmezték* őket (pl. Mk 9,9.12-ben). Az „Emberfia" ezáltal titokzatos *messiási cím* lett.

Fordításunkban következetesen különbséget teszünk a kettő között oly módon, hogy az eredeti-jézusi értelemben mindig kisbetűvel, az apokaliptikus-messiási értelemben mindig nagybetűvel írjuk. (Az előbbi értelemben helyesebb lenne ugyan egyszerűen emberrel fordítani, az „emberfiával" azonban jelezni akarjuk, hogy ezeken a helyeken – elsősorban? – mégiscsak Jézus önmegnevezéséről van szó.)

[69] E mondás ugyancsak Márk betoldása, amit már az is jelez, hogy *nyelvtanilag* egyenetlenül van befűzve az eredeti elbeszélésbe: „Hogy pedig [*ti*] megtudjátok..., így szólt *a bénához...*" *Tartalmilag* pedig az cáfolja hitelességét, hogy Jézus kifejezetten és alapvetően elutasította a „bizonyító csodákat" (Mk 8,11-13; 11,27-33; Lk 11,29-30).

[70] Ugyanaz a *hüpagein* ige áll itt, mint az 1,44-ben, s használatának ugyanaz lehet a mozgatórugója, mint amott (ld. 51. lábj.).

[71] Jézus nemcsak beszélt Isten jóságáról, hanem át is élte és meg is élte, ezért tovább tudta sugározni, s az valóban megszüntethette a beteg (Istentől való) félelmét és bénult tagjainak görcsét – látványos „csoda" nélkül is. Könnyedén beláthatja ezt bárki, akinek mondanak valamit az olyan kijelentések, mint például az, hogy „mozdulni sem tudtam a félelemtől".

[72] Ugyanaz a *kathészthai* ige, mint a 6. versben; a „hivatali tiszt gyakorlása" ez esetben a vámszedés.

[73] Jézus tanítványgyűjtése *általában* valószínűleg *nem* ilyen villám- és csodaszerűen történt, hanem normális ismerkedés folyamatában és folyományaként, de nem zárhatjuk ki sugárzó és elbűvölő egyéniségének ilyen hirtelen és azonnali követést eredményező hatását sem.

[74] Ld. 7. lábj.

[75] *Jézus* házában (vö. 2,1; 3,20; 9,33 és Mt 4,13). Ez még nagyobb a súlyt ad annak, hogy Jézus asztalközösséget vállalt a megvetett és gyakorlatilag kiközösített „vámosokkal és bűnösökkel". – Lukács (5,29-32) majd „feje tetejére" állítja a dolgot, és ezzel elveszi Jézus sajátos prófétai gesztusának élét: *nála* nem Jézus lát vendégül bűnösöket, hanem a *már megtért* vámos, *Lévi* ad lakomát az ő tiszteletére, továbbá Jézus nem Isten *ingyenes* jóságát jeleníti meg, hanem megtérésre szólítja fel a bűnösöket.

[76] Nem feltétlenül jelent személyes bűnösséget; elég volt bizonyos, bűnösnek számító foglalkozási ágba tartozni ahhoz, hogy a farizeusok bűnösnek bélyegezzenek valakit. Természetesen tényleges bűnösökről *is* szó van.

[77] Nehezen értelmezhető mondat. Mivel azonban a *kai* (= és) a görögben sok egyéb mellett jelentheti azt is, hogy „de, mégis, sőt", az *akolúthein* pedig lehet a puszta fizikai követés mellett a „tanítványi Jézus-követés" szakkifejezése is (ld. 14. v.: „Kövess engem!"), e mellett az értelmezés mellett döntöttünk.

[78] Az ő teológiájuk szerint ugyanis a „bűnösöket" ki kell irtani Isten népének köréből, hogy Isten szentsége (= elkülönítettsége a világ „profán" részétől, mindattól, ami morális vagy kultikus szempontból tisztátalan) csorbát ne szenvedjen (vö. 5Móz 13,6; 17,7; 19,19 stb.).

[79] Jézus a bűnöst nem „bűnözőnek" tartja, aki büntetést érdemel, hanem „betegnek", akiknek orvosra van szüksége. Ha pedig a „bűn" végső soron az emberi szív elzárkózása a jóságtól, akkor egyetlen megfelelő gyógymód lehetséges: „igazságos büntetés" helyett a *feltétlen* jóság felkínálásával kiváltani a bűnös szabad megnyílását.

[80] Az ünnepélyes „(nem) azért jöttem" formula használata jelzi, hogy Jézus Isten akaratának képviselőjeként, közvetítőjeként beszél.

[81] Súlyosan ironikus mondás (erre utal fordításunkban az idézőjel). Egyik lehetséges „magyarázata": Az igaz[ságos]aknak nincs szükségük meghívásra. Ők tudják, hogy jogosan meghívottak. A másik: Az igazságosság emberei nem akarják, hogy bármit is ajándékba kapjanak. Ők jogszerűen megszolgálják a bérüket. – Jézus azonban rámutat arra, hogy *Isten más*, mint amilyennek a Tóra, a mózesi törvény ábrázolja; ő ilyen „igazságtalan": abszolút megmentői akarata mindenki vonatkozik, ezért ingyen, feltétel nélkül árasztja jóságát azokra is, akik „nem érdemelték ki" (vö. Mt 20,1-15), ahogyan napját is fölkelti jókra és gonoszokra egyaránt (Mt 5,45).

A *farizeusok* alkották az egyik fontos vallási irányzatot Izraelben; szenvedélyes buzgósággal küzdöttek a törvény és a szóbeli hagyományok megtartásáért a hétköznapi élet apróságaiban is; a papi arisztokratákat tömörítő szadduceusokkal szemben a laikusokat képviselték.

[82] Nem a rászorulókkal való osztozás, vagy az önfegyelem gyakorlása miatti böjtről van szó, hanem arról a kultikus-aszketikus böjtölésről, amely az Isten (Jahve) távolléte miatti *szomorúságot* fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövetelét akarta siettetni.

[83] Márk megfogalmazása pontatlan; így lenne helyes: „...mi és a farizeusok böjtölünk" (vö. Mt 9,14).

[84] Talán nem Jézus minden tanítványának szólt a szemrehányás, hanem csak azoknak, akik János tanítványai közül váltak az ő tanítványaivá (vö. Jn 1,35-39), s ezután már nem folytatták mesterük (és a farizeusok) böjtölési gyakorlatát. Ezt a változatot valószínűsíti a *szoi mathétai* („neked tanítványok") megfogalmazás a bevett *mathétai szú* („tanítványaid") helyett.

[85] Pontosan: „nem képes böjtölni".

[86] Szó szerint: „Vajon képesek-e böjtölni [annak] *a lakodalmas teremnek* a fiai [= a lakodalmas teremben tartózkodó emberek], *amelyben* [*en hó*] a vőlegény velük van." – Nem értvén ezt (esetleg az *en hó* „mialatt, miközben" jelentése helyett annak „addig, ameddig" jelentésére gondolván), vagy a már kialakult krisztológiától vezettetvén, Máté majd átalakítja a mondat szerkezetét, továbbá az *en hó*-t („amelyben" vagy „miközben") *eph' hoszo*n-ra („amíg") változtatja; ezt az „amíg"-ot fejti ki aztán (a mátéi szöveg visszahatásaként, vagy attól függetlenül?) a Mk 2,19b-ben olvasható kiegészítés, illetve a mindhárom szinoptikusnál megtalálható „Jönnek azonban olyan napok..." mondat. A „fejlődés" végállomása a (zsidókkal összeütközésbe kerülni nem akaró) keresztények böjtölési gyakorlatának *ideológiája:* „azon a napon" (vö. 82. lábj.).

[87] Az Ószövetségből közismert volt a „*Jahve* mint Izrael népének vőlegénye” kép (Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), Jézus viszont azt élte át alámerítkezésekor, hogy nem kell tovább várakozni („Itt a kedvező idő”), Isten jelen van, mégpedig nem leszámolásra kész Bíróként (ahogyan János prédikált róla), hanem szerető Édesapaként, avagy az itteni képet használva, népének szerető Vőlegényeként. Ha pedig a vőlegény jelen van a lakodalmas teremben, akkor ez *örömmel* tölti el a násznépet, s az képtelen lesz böjtölni. Isten közelségének ismertetőjegye tehát az öröm, a víg evés-ivás, nem pedig a komor böjtölés (vö. 859. lábj., utolsó bek.!).

[88] A későbbiekben már nem értették Jézus válaszát, s ennek, illetve kivégzésének hatására kiegészítették, és ezzel *átértelmezték* azt (vö. 79. lábj.): Itt már nem *Isten* a vőlegény, hanem *Jézus*, s az ő erőszakos elragadása miatt (vö. Iz 53,8!) szomorkodva böjtölnek a keresztények, visszaesve a jézusiatlan böjtölés gyakorlatába. Az utolsó, (az „olyan nap*ok*” miatt ellentmondásos) „azon a napon” toldalék arra utal, hogy a keresztre feszítésre emlékezve *pénteken* böjtöltek, szemben a farizeusok hétfői és csütörtöki böjtölésével. Ezzel a kiegészítéssel-átértelmezéssel azt a látszatot keltették, *mintha* Jézus már az események kezdetén megjövendölte volna passióját, úgy rendelkezett volna, hogy „az öröm miatti böjtölni-nem-tudás” csak földi jelenlétének idejére legyen érvényes, s azt akarta volna, hogy utána meggyászolják, és böjtöljenek távolléte miatt...

[89] A most következő két mondás *ezen a helyen* a 19. vers kérdésében foglalt képtelenséget szemlélteti. Elképzelhető azonban, sőt a másodikat illetően valószínű, hogy eredetileg *más összefüggésben*, és *nem is egyszerre* hangzottak el.

[90] A János-tanítványoknak vagy a farizeusoknak hajlandóságuk lehetett arra, hogy bizonyos elemeket átvegyenek Jézus üzenetéből, de egészében nem akarták elfogadni. Nekik mondja: Örömüzenete *nem osztható és nem elegyíthető*! (Vö. Mt 10,35; Lk 9,59-60; Mt 5,21-48.) – Az evangélium nem vegyíthető a régi vallási rendszerekkel, sem a legkülönfélébb izmusokkal.

[91] A bort kecskebőrből készült tömlőkben tárolták. Az új, még forrásban lévő bort új, frissen készült tömlőkbe kellett tölteni, amelyek még rugalmasak voltak, mert a régi, kiszáradt, merev bőrt szétvetette volna.

[92] Az írástudók és a jogtudósok mérlegelhették, nem illeszthető-e bele Jézus erkölcsi tanítása a hagyomány szilárd kereteibe. Nekik mondhatta: Üzenetének *rugalmas* tartóedényre, *hajlékony* formákra és keretekre van szüksége. – Ha a dinamikus evangéliumot statikus formákba kényszerítik, a formákat is szétrobbantja, és maga is tönkremegy.

[93] 1Kir 21,1-6.

[94] E mondatok jézusiatlan voltáról ld. a Mt 12,1-8-hoz fűzött jegyzeteket!

[95] Ti. Isten által (a teremtés rendje szerint): *passivum divinum* (ld. 59. lábj.).

[96] Az Ószövetségben épp az ellenkezője áll, vagyis hogy Isten nem az ember javára, hanem saját dicsőségére rendelte el a szombati nyugalmat (2Móz 35,1-3: „A hetedik nap... *szent Jahve számára*”). Jézus azonban frontális támadást intéz a megkövesedett szombattörvény mögötti megkövesedett *istenkép ellen*: Nem nehéz elképzelni, felfogása mekkora eretnekségnek számított – még az első század végi keresztények szemében is, hiszen Máté is, Lukács is kihagyja szövegéből ezt a mondást.

[97] Az „emberfia” (ld. 68. lábj.) *jelenthetné* itt Jézust mint embert, és az embert általában, s ebben az esetben a mondás értelme ez lenne: Isten az ember javára rendelte a pihenőnapot, ezért *az embernek* (= minden embernek) szabad azt ebben az értelemben használnia, mintegy „a szombat uraként”: szabad természetes szükségleteit kielégítenie, jót tennie, segítenie, gyógyítania – Isten korlátozása nélkül (vö. Mk 3,4). *Valószínűbb* azonban, hogy az apokaliptikus értelemben vett Emberfia és Úr (*küriosz*) jelentéssel van dolgunk: Isten iránti feltétlen tisztelete (vö. Mk 10,17-18; 12,29) ugyanis megtiltotta Jézusnak, hogy önmagát vagy az embert általában az Isten adta rend „urának” nevezze. Megerősítheti ezt három további megfigyelés: 1) A *küriosz* igei alakja, a *kürieuein* annyit jelent, mint „úrként bánni egy rabszolgával”, s ez az a magatartás, amelyet Jézus határozottan elvetett önmagára és követőire vonatkozóan egyaránt (Lk 22,25). 2) Az egész mondat „logikátlan”, mert miért következne az Isten által alkotott rendből (vö. „tehát”), hogy az Emberfia ura a szombatnak!? Vagyis az Emberfia úr volta tiszta önkényuralomként jelenik meg. 3) Az *„is”* szócska a mondat végén voltaképpen fölösleges, hiszen nem volt szó más területekről, csak a szombatról; de azt sejteti, hogy „*még* a szombatnak *is*” ura az Emberfia, vagyis akkora úr, hogy szabadon rendelkezik még az Isten által megszabott renddel is.

[98] Szó szerint: „egy ember, aki elsorvadt, béna kezet birtokolt” (béna kezű volt). Mivel az *ekhein* (birtokolni) ige azonos súllyal azt is jelenti, hogy „tartani”, úgy is fordítható: „egy ember, aki bénán tartotta a kezét”. *Ez esetben* természetesen egészen más lesz a történet értelmezése: A farizeusok csapdát állítanak. Rávesznek valakit, tartsa úgy a kezét, mintha béna lenne, aztán figyelik Jézust, meggyógyítja-e szombaton. Jézus azonban átlát a szitán (vö. 61. lábj.). A „Nyújtsd ki kezedet!” értelme így: „Hagyd abba a színészkedést!”, és semmi titokzatos nincs abban, ha rögtön rendbe jön a keze...

[99] Ha valaki szándékosan megszegte a szombat törvényét, rabbinikus felfogás szerint megkövezéssel ki kellett végezni.

[100] A kalásztépés esetében Jézus „csak” reagált a támadásra, itt már ő *kezdeményez* (a kéz bénasága nem jelentett életveszélyt, a következő napon is meggyógyíthatta volna), hogy élete kockáztatásával is (!) megmutassa: a jó Isten valóban az ember javára rendelte a pihenőnapot, s az embert nem szabad feláldozni a szombat kedvéért.

[101] Ezzel az óvodás korú gyermekek számára is könnyűszerrel megválaszolható kérdéssel gondolkodásuk (konkrétan istenképük) átalakítására akarta ösztönözni ellenfeleit, mert őket is meg akarta gyógyítani, meg akarta menteni (vö. Lk 7,40-47).

[102] Haraggal, mert hallgatásuk bűnös gyávaságból, látni-nem-akarásból és szellemi uralomvágyból (vö. Mt 23,4) fakadt, és részvéttel, mert maguk is áldozatai lettek teológiájuknak és az általuk védelmezett vallási rendszernek: elsorvadt, megkövesedett, érzéketlenné vált a szívük. – Újabb példája ez annak, hogy Jézus egyidejűleg tudott haragot és részvétet érezni ugyanazon személyek iránt (vö. 47. lábj.).

[103] A *szüllüpeiszthai* igében a *szün-* igekötő a részvétet, a *lüpeiszthai* ige a szomorúságot fejezi ki.

[104] Az Isten országa melletti elkötelezettség sajátosan jézusi módja: világos látás + bátor cselekvés + jóság. Világos látás: A tiszta szív (ld. Mt 5,8) világosan látja, hogy Isten jó, és jót akar – megkötések és feltételek nélkül. Bátor cselekvés: A világos látás semmit sem ér, ha nem követi hangos beszéd és nyílt cselekvés – kockázatokat (akár az eretnekhalált) is vállalva. Jóság: A világos látás és a bátor cselekvés (az ellenfelekre is kiterjedő!) jóság nélkül még eredményezhetne hideg, korrekt rendszert is.

[105] A motorikát szolgáló szervek bénultsága, azaz öntudatlan gátoltsága hisztérikus tünet, a lelki szétesés következménye. A motorikus zavarok megértéséhez tudnunk kell, hogy a legtöbb mozgás *tanult*, majd messzemenően *mechanizálódott* folyamat. – A béna kéz azt jelzi (jelezheti), hogy az illető képtelen az életét „a saját kezébe venni”. Talán ezért is állítja ki Jézus *középre* a beteget, ti. hogy egyszer végre *a középpontban* lássa magát, ne pedig a peremen, és ezért van az is, hogy a beteg csak *törvényszegés révén* nyeri vissza *mozgási szabadságát*. – Mind a betegség létrejöttének, mind a gyógyításnak-gyógyulásnak a megértéséhez segítséget nyújthat A kezek nélküli kislány c. Grimm-mese.

[106] Politikai és vallási ellenfeleikkel! Tanácskozásra azért volt szükség, mert a nyilvános kivégzést megtiltotta számukra a római megszálló hatalom, s így csak az orvgyilkosság jöhetett szóba, vagy Heródes beavatkozása (mint Keresztelő János esetében, vö. Mk 6,14-29). Az elvtelen koalícióról Jézus és tanítványai Johanna révén (vö. Lk 8,3) szerezhettek tudomást.

[107] A 7-12. vers *az evangélista* összefoglaló beszámolója; egyfelől összegzi az eddigieket, másfelől előkészíti Jézus galileai működésének közelgő csúcspontját. A Jézusért lelkesedő nép összesereglése éles ellentétben áll a vezető réteg kivégzési határozatával. – Az itt leírtakat az evangélista *magán-állásfoglalásainak* tekinthetjük, tehát nem feltétlenül tükrözik a valóságot: ő így látta, illetve teológiai és lelkipásztori céljaitól vezettetve így akarta láttatni a dolgokat.

[108] Lehetséges, hogy a csodapropagandát akarta elkerülni, de valószínűbb, hogy ellenfeleinek gyilkos mesterkedései elől akart kitérni.

[109] A tartalom miatt itt eltérünk a szokásos versszámozástól, amely Júdeát még a 7. vershez sorolja.

[110] Egyrészt nagy sokaság vonul *vele* Galileából, másrészt nagy sokaság vonul *hozzá* Galilea szűkebb és tágabb környezetéből.

[111] Az utalás a csónak előkészítésére a hatás fokozását szolgálja. Egyébként két olyan szó is található benne, amely csak egyszer fordul elő Márk evangéliumában (hajócska, készenlétben tartani).

[112] A betegségekre utal mint csapásokra, akár démoni hatások, akár isteni büntetés következményének tartva azokat.

[113] Ld. 31. és 37. lábj.

[114] Ld. 35. lábj. Márk beállításában azonban ez a „hitvallás” is Jézus emberfeletti nagyságát hivatott sejtetni: a démonok szájából itt ugyanaz a fiúi cím hangzik el, mint Isten szájából az 1,11-ben. A tisztátalan szellemek viselkedése kettős: hódolatukat fejezik ki a Jézus lába elé borulással, de ezzel *részben* jóindulatra akarják hangolni önmaguk iránt, *részben* kikiáltják a titkát, hogy megszabaduljanak hatalmából (elhárító varázsformulaként használják az „Isten fia” megnevezést).

[115] *Márk felfogásában* „Jézus titkának” még nem szabad kiderülnie, annak feltárása az Atya feladata (ld. 9,7).

[116] A szakirodalomban mindmáig élénk vita folyik e szakasz értelmezéséről: Jézus rendelte-e a Tizenkettőt, tizenkettőt rendelt-e, hogyan kell érteni a tizenkettes szám szimbolikáját, „örökölhető” és továbbadandó „hivatalnak” szánta-e a Tizenkettő feladatkörét, lényegi különbséget tett-e „tanítványok” és „apostolok” között, és így tovább...

Álláspontunk: Jézust az indította egy szűkebb tanítványi kör kijelölésére és alapos nevelésére, hogy *meg akarta sokszorozni* saját igehirdetői *hatékonyságát* (vö. Mt 9,36-10,1), részint azáltal, hogy behatóbban és ezért hatékonyabban oktatja őket, részint azáltal, hogy ők is teszik majd, amit ő maga tett – hogy egész „Izraelt” elérje az örömüzenet (ezt jelképezi a tizenkettes szám). *Nem* szánta őket „vezető testületnek”, és semmilyen különleges, „szentségileg” átörökíthető kiváltsággal *nem* ruházta fel őket. Az „egyszerű” tanítványoknak *ugyanaz* a feladatuk és küldetésük, mint a „kiválasztott” apostoloknak – mint ahogy két erkölcstana *sincs* Jézusnak, egy a „beavatottaknak”, s egy másik az „egyszerű embereknek”. Ezért legfeljebb azt mondhatjuk: az „apostolok” mintaszerűen szemléltetik azt, ami Jézus *minden* követőjének feladata.

[117] Csak bizonyos kéziratokban olvasható.

[118] Ez fontos mozzanat; azt jelenti, hogy ne csak tanítását hallják-ismerjék, hanem egész gondolkodásmódját, érzelmeit, lelkületét, továbbá magatartását is mint szavainak hiteles kommentárját. – Még ez a „vele levés” sem lehetetlen bármely követője számára, hiszen ő maga tett ígéretet arra, hogy mindig ott lesz hűséges követői között (ld. Mt 18,20; 28,20).

[119] Csak bizonyos kéziratokban olvasható.

[120] Ld. 36. lábj.

[121] A Márk és Máté által említett Tádénak Lukácsnál és az Apostolok cselekedeteiben Júdás, Jakab fia felel meg. Lehetséges, hogy a Tádé az ő mellékneve volt.

[122] Lukács (6,15) a zelótaként értelmezi a „kananeust”.

[123] Az eredeti *iszkariót* vagy *iszkariótész* jelentheti azt is, hogy „a karióti férfi” (vö. Józs 15,25: Kerijót), de nem lehetetlen (különös tekintettel arra, hogy több kódex is a *szkariótész* alakot használja), hogy ebben a ragadványnévben a görög *szikariosz* szó rejlik: ez esetben Júdás is a politikai terroristák közé tartozna. Vö. 659. lábj.

[124] Ilyesmi időnkint bárkivel megesik, aki nagy munkában van, ez azonban még nem jelenti azt, hogy az illető „nincs magánál”, ahogy ez a szöveg Márk szerinti folytatásából következne (ld. a következő lábj. elejét). Jézusra különösen nem vonatkozik, hiszen ő tudta: ideje van annak is, hogy az ember „szabadságra menjen” (ld. 6,31).

[125] Az események logikája szerint fel kell cserélni a 22. és a 21. vers sorrendjét: Immár nemcsak az „igaz hit” helyi őrzői tartották megfigyelés alatt (3,2), hanem megjelentek a fővárosi hittani főhatóság kémei is, és úgy ítélték meg, hogy karizmatikus gyógyítása az ördög műve, mivel nyílt törvényszegéssel jár együtt (2,24; 3,2-6). A Főtanács döntése szempontjából ennek nem volt jelentősége, így hát valószínűleg azért híresztelték, hogy eltérítsék tőle a műveletlen tömegeket, s ezzel őt magát is „kijózanítsák”. Rokonaihoz is eljuthatott a hír, és azok könnyen kiszámíthatták, mi vár rá, nevezetesen a megkövezés. Az írástudók ítéletének ártalmatlanítására mondják tehát: „[A mi Jézusunk nem paktál az ördöggel, csak] magán kívül van”, és elindulnak, hogy (csellel vagy erővel) hazavigyék („házi őrizetbe” és gyógykezelésre), megelőzendő az inkvizíciós eljárást. Az evangélium egy késői szerkesztője, talán a végszerkesztő azonban úgy láthatta, a rokonok véleménye rossz fényt vet Jézusra, és azzal ártalmatlanította azt, hogy felcserélte a két vers sorrendjét, s ezzel a rokonok vélekedését arra vonatkoztatta, hogy Jézusnak (nyilván „túlbuzgóságában”) még enni sem volt ideje. (Máté és Lukács teljesen ki is hagyja a rokonok nyilatkozatát...)

[126] Jézus reakciója a 28-29. versben olvasható.

[127] A történet a 31. versben folytatódik.

[128] Az evangélium mostani szövegösszefüggésében az írástudókra utal az „őket”, a *proszkaleiszthai* (magához hív) igének azonban másutt sosem tárgyai az írástudók, így valójában csak a tanítványokra vagy a tömegre (vö. 7,14) vonatkozhat.

[129] A 23-26. versben megfogalmazott, kissé „sápadt” és közhelyszerű „védekezés” nem jellemző Jézusra; feltehetően valamelyik szerkesztő betoldása. A 27. vers – helyesen értve – hiteles jézusi mondanivalót fogalmaz meg, de nem a 22. (és 23-26.) vers témájára vonatkozóan, eredetileg tehát nem tartozott bele a mostani összefüggésbe. Az írástudói kritikára adott tényleges jézusi választ a 28-29. vers tartalmazza.

[130] „Az Erősön” *Márk* – akit Máté és Lukács, meg a teológusok mindmáig követnek – a Sátánt érti, akit a még erősebb ördögűző, Jézus megkötöz és kifoszt, és ezzel érvel az írástudók vádja (22. v.) ellen. Valószínűtlen azonban, hogy *Jézus* „az Erősként” ábrázolja a Sátánt (vö. 125. lábj.), olyan házigazdaként, aki jogos tulajdonaként birtokolja az embereket, önmagát pedig rablóhoz hasonlítsa, aki elveszi mások tulajdonát, és így mutatja meg saját erejét. Nagyon is megfelel viszont ez az elképzelés a *kora keresztény apokaliptika* gondolatvilágának, amelyben a mennyei Krisztus és angyalai erőszakkal harcolnak a Sátán ellen, s a végén megkötözik őt (vö. Jel 12,7-9; 20,2).

[131] Az Ószövetségben Isten egyik jelzője vagy neve „az Erős”, „a mi Erősségünk” (héber *ÉL, ÉLI*; ELOHIM, vö. pl. Zsolt 31,3; 62,8; 89,9!; Péld 18,10; Szof 3,17!; Hab 3,19! és főleg Iz 9,6!). Maga Jézus a végsőkig az ERŐS védelmében tudta magát (Mk 9,31; 14,62; 15,34); ez adta neki a bátorságot ahhoz, hogy szembeszálljon a hatalmasokkal. Ezzel a példázattal (amelynek csak képi felét hagyományozták ránk, értelmezését nem) ugyanezt a biztonságot és félelemmentességet akarja átadni tanítványainak is: Ti Istenéi vagytok, ahogy a ház berendezése a házigazdáé. Ahhoz, hogy üldözőitek erőszakkal elragadjanak titeket Istentől, erősebbeknek kellene lenniük nála, az ERŐSnél, s előbb meg kellene kötözniük őt – ez pedig képtelenség. Ne féljetek hát! (Vö. Mk 10,29; Lk 12,4.)

[132] Héber nyomatékosító szó (*‘ámén*), szó szerinti jelentése „hűen, valóban, úgy legyen”, egy állítás ünnepélyes bevezetéseként: „bizony , úgy van, valóban” Változatlanul átkerült a görögbe és a latinba, s aztán sok más nyelvbe. Használatával Jézus a maga *belső bizonyosságát* fejezte ki. Fordításunkban megőriztük mint egyikét azon kevés szónak vagy kifejezésnek, amely egészen biztosan Jézustól származik.

[133] Ti. Isten által (*passivum divinum*).

[134] Szó szerint „az emberek fiainak” (vö. 63. lábj.).

[135] Aki csak Jézust vagy más embertársát gyalázza, veti el, annak meg lehet bocsátani, aki azonban a szent Lelket (vö. 11. lábj.), a Teremtő életerejét és mindenkire irányuló jóságát, egyetemes irgalmát gyalázza, veti el, annak nem lehet megbocsátani, *mert* magát a megbocsátást, az irgalmat utasítja el magától. Ezt tették a jeruzsálemi hittani hatóság kémei, akik Isten Jézusban megnyilatkozó korlátlan szeretetét (hiszen szombaton is gyógyított, és olyan bűnösöket is, akik ezt nem „érdemelték ki”) az ördög műveként gyalázták, vagyis a korlátlan szeretetet istenellenesnek minősítették. (Erről ismerte fel Jézus, hogy a szent Lelket gyalázzák.) *Amíg* ebben a viselkedésükben kitartanak, *soha* nincs számukra bocsánat, még Isten sem képes felmenteni őket. Nekik kell valamikor megérniük, és megváltozniuk.

[136] Jézus átlátja, hogy egész műve forog kockán: Az egykori próféta mint szegény tévelygő, házi őrizetben, édesanyja gondviselésében! Elegáns megoldás lenne a jeruzsálemi hatóságok szemszögéből is, mert olcsóbban oldaná meg a problémát, mint egy feltűnést keltő eretnekper. Mivel azonban ennek nem szabad megtörténnie, Jézus elszakad a családjától. (Amit pedig ilyen keményen végbevisz – bár nyilván nem akar senkit megsebezni –, azt mindenkitől megkívánja, aki követője akar lenni, azaz mögötte akar járni; vö. Lk 9,59-60; 14,26.)

[137] Jézus sajátosan családias kapcsolatban élt Istennel, akit Abbának, Édesapjának nevezett. Ugyanilyen családiasan viszonyult azokhoz, akik vele jártak. Szellemi rokonait *fivéreinek és nővéreinek* nevezte (35. v.). Más rabbiiskolák fejeihez hasonlóan hangsúlyozhatta volna *atyai* tekintélyét követőivel szemben, annál is inkább, mivel biztos volt abban, hogy közvetlenül Istentől kapta küldetését és vezetői megbízatását (Mk 12,1-6; Lk 10,22.23-24). Tudatában lévén azonban Istentől való távolságának (Mk 10,18), úgy gondolta, egy síkon áll az emberekkel.

[138] A Jézus által felkínált testvér-cím nem tetszés szerint tágítható, olcsó udvariassági formula, hanem *ára van*: Csak az lehet fivére-nővére Jézusnak, aki hozzá hasonlóan valóban megteszi, amit Isten akar. – Mindazonáltal ez a második kijelentés *más alkalommal* hangozhatott el. Ez *egyrészt* abból látható, hogy nem kötődik az iménti helyzethez, hanem általános érvényű; *másrészt* abból, hogy voltaképpen fölöslegesen van itt jelen,

hiszen a képekre és jelképekre érzékeny keleti embernek nem volt szüksége az effajta „kifejtésre”: Jézus rövid kérdése és rövid válasza mindent tartalmazott számára; *harmadrészt* pedig abból, hogy Márk a mondás *végére* biggyesztette az „és anyám”-ot, amitől – a 33. és 34. vers fényében – logikátlanná válik a „fivérem és nővérem és anyám” sorrend.

[139] Az 1-2. vers Márk stilizált szerkesztői bevezetése.

[140] Valószínűleg úgy értendő, hogy az addigi legnagyobb tömeg (vö. 3,7: „nagy sokaság”), de talán az is beleértendő, hogy utána sem gyűlt már össze akkora tömeg, vagyis Jézus tanítói működésének csúcspontját akarja jellemezni. Ezen a „legnagyobb tömegen” persze alighanem legfeljebb néhány száz embert kell értenünk.

[141] Ez az ülés Jézus tanítói „tisztének gyakorlását” fejezi ki (aminthogy a zsidóknál a vallási oktatás – a „prédikáció” is – mindig ülve történt, ld. Mt 5,1; Lk 4,20); vö. 2,6.14 .

[142] Ti. szintén ült; vö. 3,32.

[143] A héber *masal*, ill. arám *mathla* szó elképesztően gazdag jelentéstartalmú; a leggyakoribbak: példázat, példabeszéd, példa, hasonlat, jelkép, allegória, közmondás, rejtvény, szabály, vicc. Fordításunkban az egyszerűség kedvéért csak kivételesen térünk el a „példázattól”.

[144] A példázat három szinoptikus változata közül Lukács látszik a legeredetibbnek, azt tükrözik az itteni kiemelések. Egyrészt az utal erre, hogy Márk változata elég szószátyár: Jézus sokkal tömörebben és stílusosabban fogalmazott (ld. a kövérrel és dőlttel szedett részeket önmagukban!), másrészt az, hogy a korabeli hallgatók számára csak meg kellett említeni a (szántóföldön keresztül vezető) keményre taposott utat, s máris mindenki tudta, hogy az oda esett magok sorsa meg van pecsételve, akár azért mert a madarak felszedegetik őket (Mk), akár azért, mert az arra járók széttaposták őket (Lk). (Viszont Márk szövege is hatott Lukácsra – és persze Mátéra is –, amint a magvakat felcsipegető madarak mozzanatának átvétele jelzi, ami azonban stílustörő kettőzést eredményezett: az útra esett magok terméketlenségének így már két indoklása is van.)

[145] Márknak már saját allegorikus értelmezése jár a fejében (15. v.: a Sátán kiveszi az illetők szívéből az oda hullott magot, tanítást), s ezzel a színes betoldással azt készíti elő, bonyolulttá téve az egyszerű képet. Hasonlóképpen bőségesen ecseteli a rossz talaj többi példáit, előbb a példázatban, aztán a hozzákapcsolt értelmezésben.

[146] Jézus sosem követett volna el ilyen stílustalanságot, hogy teljesen fölöslegesen másodszor is megemlíti a termőföld hiányát. Egyébként már az első említés is fölösleges a korabeli hallgató számára.

[147] Két olyan mozzanat van a példabeszédben, amely a szántás-vetés korabeli gyakorlatában nem számított szokatlannak vagy hihetetlen túlzásnak, az igehirdetői tevékenységre alkalmazva azonban nagyon is, így hát ezekben fedezhetjük fel a példázat kettős mondanivalóját: 1) Ez a magvető olyan tervszerűtlenül és megfontolatlanul szórja a magokat, mint a szél, vagyis Jézus *mindenkinek* felkínálja üzenetét, a hallásra készeknek és a „reménytelen eseteknek” is, nem csupán egy válogatott hallgatóságnak (mint a farizeusok vagy a kumráni szerzetesek). 2) A Jézus által vetett „magnak”, tanításnak rendkívüli *életereje* van, a készséges hallgató a jó tettek „százszoros termését” képes teremni. – A példabeszéd különben mintaszerűen tükrözi Jézus realista optimizmusát: reálisan számol üzenete hatástalanságával, de eredményességével is. (Derűlátásának alapjáról ld. Mk 4,28.)

[148] Az evangélisták összesen hét alkalommal idézik e mondást, mégpedig két alakban, de mindkettő jó példája Jézus tréfás, szellemes mondásainak. Az egyiket e példázat mátéi változatának végén (13,9) találjuk: „Akinek füle van, [*az*] hallja meg!” Azt a látszatot kelti, mintha lennének olyanok is, akinek nincs fülük. Jelentése: „Jegyezzétek meg, amit mondtam!” A másikat Márk és Lukács (8,8) közli: „Akinek van füle *a hallásra*, hallja meg!” Mintha lennének olyanok is, akiknek nem hallás céljából van fülük... Ezért csak átvitt értelemben van értelmes mondanivalója: Ne csak arra használjátok a fületeket, hogy halljatok vele, hanem arra is, hogy *helyesen* halljatok! Helyesen hallani azonban azt jelenti: *megérteni*, megérteni viszont azt: *megszívlelni*. – Jézusnak jó oka volt e figyelmeztetésre; szimpatizánsai ugyanis hallgatták őt, de sokszor csak felszínesen és mindenféle mellékgondolattal, ellenfelei pedig gyakran rossz szándékkal. A későbbi nemzedékeknek aztán még egy nehézséggel meg kell küzdeniük: A Jézusról szóló tanúságtételek óriási hangzavarából csak nagy fáradsággal lehet kihámozni, mit is mondhatott ő maga.

[149] Szó szerint: „nektek adatott” (*passivum divinum*).

[150] Jézus hitelesnek tartható igehirdetésében sosem fordul elő a „titok” (*müsztérion*, misztérium) szó...

[151] A *hina... mé* („hogy... ne”), ill. a *mépote* („nehogy”) jelenthet a szövegösszefüggésnek megfelelően szándékolatlan következményt („így történik aztán, hogy...”), ill. kétkedő-fontolgató kijelentést is („talán mégiscsak”). Számos magyarázó így is fordítja e kifejezéseket, s ezzel eltünteti a Márk és Jézus közti ellentmondást. Csakhogy a fejezet vége felé Márk világosan megmutatja, milyen (határozottan diszkriminatív) szándékot feltételez Jézusról („külön a maga tanítványainak mindennek a megoldását megadta”, 34. v.), s ezt megerősíti azzal, hogy szerinte a fügefát megátkozva Jézus örök terméketlenségre kárhoztatta Izraelt (11,12-14.20-23). A harmonizálási kísérletek helyett egyszerűen ki kell mondani, hogy Márk tévedett, amit egy gyermekien egyszerű kérdés is nyilvánvalóvá tehet: Ha Márk beállítása helyes, akkor minek prédikált Jézus faluról falura járva?

[152] Pontosan: „megforduljanak”. Az *episztrephein* szó szerint adja vissza a héber *súb* tartalmát.

[153] Szó szerint: „megbocsáttassék nekik” (*passivum divinum*). A 12. vers egyébként Iz 6,9-10 kivonatos idézése.

[154] Ez a Jézus szájába adott felfogás szöges ellentétben áll Jézus tényleges lelkületével és szándékaival; ő ugyanis *egész* Izraelt egybe akarta gyűjteni „Isten országába”, az Isten tervei szerinti jóság világába (Mt 12,30; Lk 19,9-10), s a belépést *mindenkinek* felkínálta (Mt 13,33; Lk 10,21-22; vö. még Lk 6,32-35 és különösen Mt 5,15: „... világítson a ház *minden* lakójának”) – mivel az általa képviselt Isten *mindenkit* szeret, előfeltételek nélkül, beleértve a rosszakat is (Mt 5,45).

[155] Jézus minden hallgatója tudta, hogy a vetés csak jó földben képes jó termést hozni, és arra is könnyedén rájöhettek, hogy Jézus prédikációja is csak a készséges szívű emberekben lesz gyümölcsöző. Ezek olyan „közhelyek”, amelyeknek az elmondásáért Jézusnak nem kellett volna fellépnie, és végképp nem olyan „misztériumok”, amelyeket a „beavatottaknak” külön ki kellett volna fejtenie. A 13-20. vers Márk betoldása, amellyel a maga gyülekezetét akarta arra inteni, hogy helyesen hallgassák Isten üzenetét. Ennek érdekében – észre sem véve a példabeszéd voltaképpeni mondanivalóját, ld. 147. lábj. – csak a különféle talajokra irányult figyelme, s azokat értelmezte allegorikusan. Töredezett és körülményes stílusa is rá vall, nem pedig Jézusra.

[156] Hagyományos fordításokban: az „igét” (*logosz*).

[157] Szó szerint: „nincs bennük gyökér”.

[158] Hagyományos fordításokban: „megbotránkoznak”. A *szkandalidzein* eredeti értelme: csapdát állítani, csapdába ejteni, ill. csapdába esni; *szkandalon* („skandalum”), „botrány” az, amiben megbotlik az ember („botránykő”, botlást okozó kő); a botlás következtében aztán (legalábbis átmenetileg) nem tudja folytatni útját, letérül arról, vagy eltérül, szó szerint eltántorodik attól. A „megbotránkozik” *mai* értelme („felháborodik, megrökönyödik”) sajnos már nem őrzi az eredeti jelentést, bibliai használata ezért helytelen.

[159] A legtöbb kéziratban az áll: „e világ gondjai”, néhányban azonban „az élet gondjai”.

[160] A 21-25. versben található mondások eredetileg egymástól függetlenül hangzottak el, amire az (is) utal, hogy más-más formában és szövegösszefüggésben találjuk őket Márknál, Máténál és Lukácsnál.

[161] Ennek a mondásnak a legvilágosabb változatát Mt 5,15-ben találjuk, magyarázatát ld. ott.

[162] Ez az „ugyanis” e mondásnak a mostani szövegösszefüggésbe történő beillesztését szolgálja.

[163] Az előző lábjegyzetben adott indoklás miatt a magyarázatot ld. Mt 10,26-nál.

[164] Ld. 148. lábj.

[165] Az eredetiben: „méretik”. A passzív szerkezet önmagában véve jelenthetné azt is, hogy „mérnek majd nektek”, ti. az emberek; ez azonban többnyire nem igaz, s ha igen, akkor is csak áttételesen és hosszú távon, de ebben az esetben is csak az „Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten!” közhelyszerű bölcsességét fogalmazza meg. Jézus feltehetően ennél többet (is) akart mondani, ezért helyénvaló a passzív szerkezetet *passivum divinum*ként értelmezni.

[166] A mondás nem az ember *e világi* és Isten *túlvilági* cselekvését állítja szembe, bár ezt az időrendiséget is jelent*het*i, hanem az emberi cselekvés *következményeit* hangsúlyozza.

[167] Istent a mérték-telen ajándékozás jellemzi, nem pedig a korrekt elszámolás, az „igazságos megfizetés”. A feltétel nélkül és határtalanul áradó isteni jóság azonban olyan mértékben „éri el” az embert, olyan mértékben lesz osztályrészévé az embernek, amilyen mértékben megnyílik rá, ahogyan a nap is csak olyan mértékben tud besütni a szobánkba, amilyen mértékben felhúzzuk a redőnyt. – Miért fogalmazott Jézus mégis úgy, hogy Isten cselekvését állította előtérbe? Kora világképében gondolkodott, az pedig minden e világi esemény

mögött Istent látta *közvetlen* okként, ezért így beszélt róla akkor is, amikor mai nyelven legfeljebb Isten *közvetett* vagy *végső* okságáról beszélnénk, közvetlen okként pedig fizikai, biológiai, társadalmi, lélektani vagy egyéb törvényszerűségeket jelölnénk meg.

[168] Az eredetiben: „adatik" (ill. a mondat második felében: „elvétetik"). Ld. 165. lábj.

[169] Ld. 166. lábj.

[170] A legnehezebben értelmezhető mondások közé tartozik, annál is inkább mert nem ismerjük az eredeti elhangzás összefüggéseit, a kijelentés „életbe ágyazottságát". A 166. lábjegyzetben mondottakhoz az alábbiakat tehetjük hozzá. Három dologról van itt szó: Arról, *amije* van (1. tagmondat) vagy nincs (3. tagmondat) valakinek, arról, ami *amit* Isten adni fog (2. tagmondat), és arról a *másvalamiről* (4. tagmondat), amit Isten el fog venni attól, akinek az 1. és 3. tagmondatban említett valamije nincs. (Ennek különböznie kell amattól, különben értelmetlenné válik a mondat!) Ennek megfelelően a mondás lehetséges értelme: *Akinek van* Istenre és az emberekre *nyitott szíve*, vagy egyszerűbben nyitottsága, azt Isten meg tudja ajándékozni az őrá jellemző szeretettel és annak örömével (ld. a tékozló fiút, Lk 15,11-24); akinek ez nincs meg, annak semmit sem tud ajándékozni (ld. a tékozló fiú bátyját, Lk 15,25-30), még bűnbocsánatot sem (vö. Mt 18,23-33), sőt azt is el fogja venni tőle, értsd: az is „elvétetik" tőle, az is értéktelenné válik számára, *„amije van"* (amit tulajdonának gondol), nevezetesen „a törvényt teljesítő", „tisztességes" cselekedetei (vö. Lk 15,29!), mert „Isten országában" csak egyetlen érvényes valuta van: *az* a szeretet, amellyel Isten szeret, s amelynek lényege régies szóval az irgalom, mai kifejezéssel a (személyválogatás nélküli) szolidaritás. Olyasmiről van tehát itt szó, mint például az irgalmas szamaritánus (Lk 10,30-37) vagy a farizeus és a vámos példabeszédében (Lk 18,9-14).

[171] A példázatok bevezetése mögött – bárhogyan legyen is az megfogalmazva görögül – az arám *l*^{e} „részes eseti kezdés" áll, amelynek értelme: „úgy van ezzel..., mint..."; következésképpen a példabeszédek nem azonosítások (pl. Isten országa nem azonos azzal az emberrel, aki..., még csak nem is kifejezett hasonlatok, hanem szemléltetések.

[172] Ez a példázat arra kérdésre ad választ, *hogyan* „érkezik", „jön el", „valósul (meg)" Isten országa. A korabeli apokaliptikusok úgy gondolták, az égből jön, hirtelen (az Isten által előre meghatározott napon) és „dörgéssel-villámlással" (az összes gonoszok elleni pusztító háborúval, amelyben Isten az angyalokat, az igazakat és a természet erőit egyaránt beveti, majd idevarázsolja a Paradicsomot). Jézus válasza: Nem, nem így jön el (vö. Lk 17,20-21)! Nem látványos csodák révén, hanem „csak" *a vetőmag* terméshozásának csöndes, *hétköznapi „csodájával"*. Nem az égből jön, hanem a földön bontakozik ki, nem hirtelen, hanem fokozatosan, és nem „dérrel-dúrral", hanem szinte észrevehetetlenül, látható ok nélkül, „automatikusan" (*automaté* = öntevékenyen). – Isten országának „magja" az az örömüzenet, hogy Isten feltétel nélkül szereti az embert.

[173] Ez a mondat Márk kiegészítése. Formailag a márki „rögtön" (*euthüsz*) alkalmazásáról és az ószövetségi idézet (Jóel 4,13) bevonásáról ismerhető fel, hogy betoldásról van szó, tartalmilag pedig arról, hogy ez a záradék a jézusi mondanivalóval (ld. előző lábj.) éppen ellentétes, apokaliptikus irányultságot ad a példázatnak, a végítélet öldöklő angyalára irányítva az olvasó figyelmét (vö. Jel 14,15!).

[174] A Jézus által használt kép különlegessége nem Isten országának eljövendő nagyságában áll, hiszen azt minden zsidó prédikátor lelkes szavakkal ecsetelte. A meglepő mozzanat Isten országa *kezdetének kicsisége*, hiszen azt várták, hogy apokaliptikus csoda révén hatalommal, lenyűgözően, egy csapásra jelenik meg. Jézus viszont azt mondja: Kisebb minden más magnál... (Másodlagosan természetesen besorolhatjuk ezt a példázatot is az ún. kontraszt-példabeszédek közé, amelyek az Isten országának kezdete és vége közötti kiáltó különbséget mutatják.)

[175] A mondat vége újabb márki betoldás, amely az eredeti mondanivalót ismét az ellenkezőjére fordítja, mert a végső nagyságra helyezi a hangsúlyt. Ismét ószövetségi utalásokkal él (Ez 17,23; 31,6; Dán 4,9.18), amelyeket irreális képpé dolgoz fel, hiszen nem léteznek akkora mustárbokrok (pláne fák, ahogyan Máté és Lukács írja), amelyeken madarak fészkelnének. (E kép mögött a népek misszionálásának gondolata húzódik meg.)

[176] A 33. és a 34a vers ellentmondásban áll a 34b-vel, mert az előbbiekben a példázatok a jobb megértést szolgálják az *egész* hallgatóság számára, az utóbbi megjegyzés mögött viszont a „kívülállók" előli elrejtés szándéka húzódik meg, ld. 4,11 és a 151. lábj.

[177] Az effajta csodaelbeszélésekben mindig meg kell különböztetni két dolgot: a tényleges történelmi eseményt, illetve annak áthagyományozási folyamatát, az utóbbin belül pedig a szemtanúk – maguk látásmódja szerinti! – beszámolóját, a díszítő továbbmesélést, a húsvét utáni prédikátorok krisztológiai feldolgozását és az evangélisták végszerkesztői tevékenységét (összesen tehát legalább öt „lépcsőt", noha ez az elhatárolás nem mindig könnyű, sőt sokszor lehetetlen is kivitelezni.)

[178] Feltehetően az jelenti: „olyan fáradtan, (ahogy volt)".

[179] Ez a jelentéktelen megjegyzés a történet magvának hitelessége mellett szól.

[180] A Genezáreti-tavon meglepő gyorsasággal alakulnak ki heves bukószelek, amelyek könnyen végveszélybe sodorják a kis halászhajókat.

[181] Irreális mozzanat: Aki ekkora viharban békésen alszik, és előbb fel kell kelteni, hogy egyáltalán tudja, mi történik, az emberfeletti lény, akihez az emberi bajok és félelmek nem érnek föl; ő csupán leszállt az emberek világába, hogy megmentő csodáival „bizonyítsa" isteni hatalmát (vö. 183. lábj.). Ellenben reális lehet azt feltételezni, hogy testi kimerültsége és mélységes lelki nyugalma folytán Jézus egy párnára dőlve, álmosan pihent a hajó hátsó részében.

[182] A „tanító" (*didaszkale:* Mk-Mt-Lk sokszor), ill. a „mester" (*episztata:* csak Lk) megszólítás nem tükrözi pontosan az eredeti *rabbi* szóhasználatot („uram", „nagyságom"; ld. Mk 9,5; 11,21; 14,45; Mt 23,7-8; 26,25.45; ünnepélyes formája a *rabbóni* vagy *rabbúni:* Mk 10,51), ezért mindenütt az eredeti héber szóhasználatot alkalmazzuk.

[183] A tanítványok e szemrehányása annyira közvetlen és tiszteletlen, hogy nem találhatták ki húsvét után, vagyis valódinak tarthatjuk. (Annál kevésbé Máté és Lukács verzióját, ld. ott!)

[184] A *diegeirein* ige az *egeirein* nyomatékos alakja; eredetileg arra utalhatott, hogy fáradt szendergése után Jézus teljesen éberré vált.

[185] Jézus felmagasztalását szolgáló, értelmetlen felszólítás, hiszen a szél és a víz nem tud sem hallani, sem beszélni. Ennek ellenére nem az a döntő kérdés, *képes volt-e* Jézus (vagy képes-e bárki más) parancsolni a természet erőinek („isteni" vagy „paranormális" módon, mindegy), hanem az, hogy *akarta-e* csodával és ilyen önhatalmúlag (ahelyett hogy a Teremtőt kérte volna) megmenteni önmagát és övéit. Határozott nemmel felelhetünk, hiszen már kezdetben Istennel szembeni bizalmatlanságként utasította el azt a gondolatot, hogy kenyércsodával mentse meg magát a pusztában (Mt 4,1-4; Lk 4,2-4), és ehhez az álláspontjához mindvégig hű maradt (vö. Mt 26,39; 27,42-43).

[186] A félreismerhetetlen krisztológiai célzatosságtól vezetve már Márk hellenista csodatörténetté dolgozza át az áthagyományozott anyagot. Hellenista elképzelés szerint ugyanis istenek, megistenül császárok és egyéb „isteni férfiak" képesek varázsigével parancsolni a viharoknak. Márk szerint itt is ez történik, de nem Istenhez intézett kérés formájában (ami még mindig zsidó elképzelés szerint lenne), hanem úgy, hogy a csodatevő parancsol a tomboló elemeknek.

[187] Vö. 24. lábj.

[188] Jézus nyugalma, higgadtsága nem annak titkos tudásából fakad, hogy a vihar hamarosan véget ér, még kevésbé hogy képes varázsszóval véget vetni neki, hanem Istenbe vetett bizalmából, ami szintén nem azt jelenti, hogy a vihar megszüntetését vagy a biztos megmentést remélte Istentől, hanem azt a bizonyosságot, hogy *bármi* történjék is, az Atya jóságos kezében van és marad: ha megmenekülnek, akkor is, ha belefulladnak a tóba, akkor is (hiszen az Atya „három nap múltán" ismét felkelti az elhunytakat, vö. 8,31). (Ugyanígy számol majd az Olajfák hegyén is mindkét lehetőséggel: „Atyám, *ha* lehetséges...", Mt 26,39.) Ennek a bizalomnak – annyi prédikáció és gyakorlati bemutatás után – már meg kellene lennie a tanítványokban, ezért kéri számon Jézus, csodálkozva, hogyan lehetnek még mindig ilyen gyávák és bizalmatlanok.

[189] A szemtanúk megrettenésének kiemelése és a kóruszáradék („Ugyan, ki ez...?") szintén Jézus istenítésének szolgálatában áll.

[190] A 177. lábjegyzetben említett szempontokat itt is figyelembe kell venni, ráadásul itt fokozottan szembesülünk azzal a nehézséggel, amelyet egy más világképben megfogalmazott szöveg értelmezése támaszt. A felmerülő történeti, exegetikai, teológiai, pszichológiai, parapszichológiai és egyéb problémák – akár csak részben is kielégítő – megoldása kötetekre rúgna, ezért a magyarázatokban csak a főbb mozzanatokra, ill. lehetséges értelmezésekre utalunk. Mindenesetre e furcsa történet aligha pusztán a fantázia terméke, hiszen abban

korban képtelenség volt kitalálni egy olyan „Messiást”, aki elmegy a pogányok földjére, ott meggyógyít egy megszállottat, majd hagyja, hogy a helyi parasztok kiutasítsák.

[191] A szövegváltozatok eltérő neveket említenek (Geráza, Gergezéna, Gadara), annyi azonban a leírás több mozzanatából is világos, hogy „pogányok” lakta területről van szó a Genezáreti-tó „túlsó partján”.

[192] Az ókorban (de bőven újkorba nyúlóan is) az elmebetegeket nemigen gyógyították, hanem erőszakkal elszigetelték őket a társadalomtól. A 3-5. vers hihetően ábrázolja a beteg és környezete közötti kölcsönös agresszió ördögi körét.

[193] A beteg, akitől mindenki félt, s akit ugyanakkor mindenki gyűlölt és ütött-vert (ha tudott), Jézusban egy egészen másfajta embert szimatol meg, olyant, akihez segélykérően oda lehet fordulni (2. és 6. v.). A pszichiáterek körében közismert, hogy az elmebetegek hallatlanul erős képességekkel bírnak a szellemi-lelki-érzelmi mélységek megérzésére, megsejtésére.

[194] A térdre borulás az elismerő hódolat kifejezése, de lehet, hogy Lukács 8,28 „odavetette magát eléje” olvasata a régebbi és hitelesebb.

[195] A pszichiátriában mindennapos jelenség a betegek gyógyulás iránti vágya és egyidejűleg a gyógyulással szembeni ellenállása, az orvosok iránti tisztelete és egyidejűleg az orvosokat elvető magatartása.

[196] Kézenfekvő, hogy a szegény elmeháborodott pogány szemében a jóságot sugárzó Jézus emberfeletti lénynek, a legfőbb isten fiának tűnt.

[197] „Istenre hivatkozva kényszerítelek.”

[198] Elhárító varázsformula (vö. 1,24).

[199] Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy Jézus élt az akkor szokásos exorcizmussal, „ördögűzéssel”. Honnan tudhatott volna többet az elmebetegségek okairól, mint korának „orvostudománya”?

[200] Korábban mindenki csak béklyókkal és láncokkal közeledett a beteghez, de kudarcot vallott. Jézus „hatalmi szava” (8. v.) ugyancsak csődöt mondott. Elölről kell kezdenie, s ekkor rátalál az egyetlen lehetséges közeledési módra, megkérdezi: Mi a neved? Azaz: Ki vagy te? Ez az egyetlen olyan kérdés, amely valóban gyógyítani tud.

[201] Ezt a választ akár a „megszállottság” tudományos pontosságú meghatározásának is tarthatjuk: A „megszállottnak” nincs (vagy bizonyos vonatkozásokban nincs) saját „én”-je, hanem az övétől eltérő, *önállósult* gondolkodási és cselekvési szokások, elfojtott komplexusok „légiói” uralják (József Attila azt mondta: „Az én vezérem bensőmből vezérel”; a megszállottság pontosan ennek az ellentéte, vagyis a *„kívülről vezéreltség”*, bármilyen eszmék-erők hatására, bármilyen formában és mértékben történjék is ez); ezek egymással is ellentmondásban állnak, együttesen azonban mégis úgy lépnek fel, mint egy római katonai egység, amelyet egységes parancs tart össze. Hétköznapi, nem ennyire súlyos esetekben is hányszor lehet tapasztalni, hogy valójában nem az illető – nem a saját „én”-je – beszél, hanem az egyik pillanatban az apja gondolkodásmódja szól belőle, a másikban az anyjáé, a harmadikban volt tanáráé vagy papjáé, vagy éppen a közvélemény hangja, és ezek a gyermekkorban sok félelem és rettegés közepette „internalizált”, „belsővé tett” személyek és szerepek – a bennük megtestesülő cselekvési utasításokkal és mechanizálódott parancsokkal együtt – a lehető leghevesebben harcolnak egymással... – Csak utalásképpen: a parapszichológia segítségével talán még juthatnánk a „légió” értelmezésében: Nem zárható ki, hogy (valamilyen okból egymás ellen is harcoló, és pogányokként egy „legfőbb istent” tisztelő) római katonák voltak eltemetve az említett sírokban, és az elmebeteg az ő „tisztátalan”, gyűlölködő „szellemük” hatása alatt állt...

[202] Itt elég világosan tetten érhető a különbség a között, ami valóban történhetett, és amit a szemtanúk (például Péter apostol) a maguk elképzelései alapján hozzágondoltak és továbbmeséltek: Azt *látták*, hogy közvetlenül a beteg gyógyulása után egy csomó disznó a hegyoldalról a tóba rohant, világképük alapján pedig *hozzágondolták:* „természetesen Jézus engedélyével”. Ez elégséges magyarázat lehet a Jézus és a démonok közti „tárgyalásra” és „egyezségre”. (Később Máté még tovább megy: szerinte kifejezetten maga Jézus küldte a démonokat a disznókba, 8,28.)

[203] A pszichoterápiában közhely számba megy, hogy a fájdalomból vagy örömből fakadó sírás, a kiáltozás, rohangálás, ujjongás vagy tányérzúzás görcsoldóan hat, sőt minden pszichoterápia egyik titka éppen az, hogy tudatossá teszi a belső konfliktusokat, majd lehetőséget teremt azok (szimbolikus) kiélésére. Jézus nyilván nem kényszerítette rögtön „illedelmes” viselkedésre az éppen meggyógyult embert, hanem hagyta, hogy kitombolja minden bánatát, örömét – és megszabadultságát, ami megriaszthatta a véletlenül éppen a közelben

legelésző „buta” disznókat, s azok megrémülve menekülhettek előle, természetesen nem hegynek föl, hanem lefelé, azaz a tóba. Szó sincs itt fantasztikus csodáról! A (babonás) kondások viszont úgy értelmezhették ezt a számukra csapást jelentő eseményt, hogy az idegen ördögűző nem a pokolba küldte vissza az elmebeteg démonait, hanem (mint zsidó!) az ő kondájukba küldte őket. Ez a szemlélet csapódhatott le a 10-12. versben.

[204] Csak Márk adja meg ezt a (semmiképp sem szó szerint veendő) számadatot, amiben a „légió” megnevezés mozgathatta. A „kétezer” jelentheti egyszerűen azt, hogy „kétszer sok” (ld. 304. és 390. lábj.), de lehet az arám megfogalmazás „félrehallása” vagy „félreolvasása” is: a *k' alpaim* = „mintegy kétezer” eredetileg *ka' alafim*, pontosabban (mivel a héber *b* és *k* betű nagyon hasonló) *ba' alafim* lehetett, ami viszont azt jelenti: „falkákban, csapatostul”.

[205] Vagyis hogy vegye föl tanítványi iskolájába. Csakhogy ez annyit jelentett volna, mint azok körébe tartozni, akiket Izrael népéhez akart küldeni Isten országának hirdetésére (ld. 3,14!). Erre azonban a „pogány” férfi alkalmatlan volt.

[206] Egy „pogány” mint Istennek a zsidókhoz küldött követe – képtelenség! Jézus ezért más, hozzá illő feladatot ad neki (pontosabban ugyanannak a feladatnak hozzá illő változatát): a „pogányokhoz” küldi el, közelebbről hozzátartozóihoz. A „pogányok” misszionálásával bízza meg a „pogányt”. A „nem engedte meg” tehát éppen nem elutasítás!

[207] Az eredetiben ugyanaz a *hüpagein* ige található, mint az 1,44-ben és 2,11-ben!

[208] Az „Úr” nem jelentheti Jézust, mert ő sosem nevezte magát annak, hanem csak Izrael Istenét, akinek követeként működött.

[209] Másik lehetséges fordítás: „és [hogyan] szánt meg téged”.

[210] Ugyanarról az egyszerű és nagyszerű tényről kellett volna tanúskodnia, amelyről Jézus tanúskodott Izraelben: „Az ÚR, Izrael Istene irgalmas. Ez nem elmélet, hanem valóság. Rajtam láthatjátok!”

[211] Tíz hellenista város a Jordán keleti partján. Valószínűleg Pompejus fogta őket össze szövetségbe.

[212] Az „új misszionárius” (számtalan későbbi utódához hasonlóan...) nem azt a feladatot teljesítette, amellyel Jézus megbízta (vö. 1,45): Isten helyett Jézust állította tanúságtétele középpontjába, meghiúsítva ezzel Jézus missziós szándékát!...

[213] Nem Isten jóságán, hanem Jézus „csodatételén” – így aztán semmit sem nyertek.

[214] A zsidó megtorláshit értelmében a gyermekek halála Isten ítélete és büntetése a szülők által elkövetett vétkekért. Egy zsinagógai elöljáró esetében ennek feltételezése különös súllyal esik latba: Leánya életének elvesztése mellett Jairusnak nemcsak az emberek fokozott pletykálkodásától és megvetésétől, szülői tekintélyének elvesztésétől kell tartania, hanem attól is, hogy elveszíti hivatalát. Kétségbeesett segítségkérése tökéletesen indokolt.

[215] A történet végén kiderül, hogy a „leányka” 12 éves volt, azaz a felnőttkor küszöbén, eladósorban, házasodási korban. Az apa azonban (feltehetően az anyával együtt) még mindig az *ő* „leánykájaként” kezeli, aminek következtében ez az éppen hogy már *nem* kislány nem tudja már, hogyan éljen tovább érett nőként (gyerek már nem akar, felnőtt nő még nem tud, nem mer lenni), és szinte holtan fekszik a kamrájában. Kilátástalan helyzetekben gyakran működésbe lép a természetnek ez a védekező mechanizmusa: a X. agyideg, az ún. bolygóideg a test megmerevedését idézi elő. – Nem ritka jelenség ez: A szülők „felelős” „gondoskodása” és minden veszélyt kizárni akaró aggodalmaskodása olyannyira búra alá helyezi a gyereket, hogy az megfullad alatta, esetleg szó szerint is.

[216] Fontos tudatosítanunk, hogy „a végét járja”, nem pedig „meghalt”, vagyis hogy Márk még beteggyógyításról számol be, amit csak Máté és Lukács fúj majd föl halottfeltámasztássá.

[217] Zsidó szokás volt, hogy haldoklók ágyához elhívják a közösség véneit vagy más tekintélyes tagjait Jairus többet akar: Jézus kézfeltételét, amitől lánya felépülését reméli, mert úgy gondolja, Jézus kezeiben gyógyító erő rejlik.

[218] A szentírásmagyarázók vitatkoznak azon, vajon valóban így egymásba ékelődve játszódott-e le a két történet, vagy pedig ügyes elbeszélői fogással van dolgunk. Akárhogyan van is, annyi bizonyos, hogy legbelső magvát tekintve a lehető legszorosabban kapcsolódnak egymáshoz: Jairus 12 éves lánya attól szenved, hogy bár ideje lenne, még képtelen felnőtt nőként élni (mert nem hagyják), a vérfolyásos asszony pedig már 12 éve attól szenved, hogy kénytelen nőként élni (ld. a következő lábjegyzetet). Tehát mindkét betegség mögött ugyanaz

az alapprobléma húzódik meg: Hogyan élhet egy nő valamiképp boldogan és egészségesen egy patriarchális társadalomban?

[219] Valamilyen menstruációs zavarról van szó, ami mögött a *szexualitással*, egyáltalán *a női szereppel* szembeni elutasító-depresszív beállítódást kell feltételeznünk. Nem nehéz elképzelni, hogy ez az asszony mindent, ami „azzal" összefügg, piszkosnak és/vagy bűnösnek, de legalábbis károsodásnak és megszégyenülésnek élt meg, valóban mint valami „elvérzést", mintha az asszonyi lét személyisége elfolyását, önmaga elvesztegetését, lényegének örökös feláldozását jelentené, és így alapérzése az lehetett, hogy az élet nem más, mint veszteségek feltartóztathatatlan folyama, a legcsekélyebb értelem és haszon nélkül, vagy egyszerűbben fogalmazva: az élet azt jelenti, hogy örökösen csak adnia kell, hogy fel- és kihasználják, és nem kap semmit. Ez az életérzés fejeződhetett ki betegségében. – Ehhez társul, hogy a kor zsidó társadalmában a rendes és a rendkívüli menstruáció egyaránt „tisztátalanná" teszi a nőt, vagyis gyakorlatilag kiközösíti a társadalomból, sőt „tisztátalanná" teszi azt is, aki őt vagy az általa használt holmikat megérinti (ld. 3Móz 12,1-8; 15,19-30).

[220] Az előbbi lábjegyzetben mondottaknak tökéletesen megfelel ez a megállapítás: mások (az orvosok) egyre gazdagabbak lettek általa, ő pedig egyre szegényebb, egyre üresebb, egyre magányosabb. Ez az ördögi kör szükségszerű volt: egyre többet kellett áldoznia, mert csak így remélhette, hogy egyszer meggyógyul, viszont így sosem gyógyulhatott meg, mert betegsége éppen abban állt, hogy úgy vélte, hogy mindenét, egész bensejét másokra kell árasztania.

[221] A 219. lábjegyzetben leírtak miatt érthető, hogy csak „a tömegben" megbújva és „hátulról" merte megérinteni Jézus ruháját.

[222] Az asszonyt az a babonás meggyőződése vezeti, hogy a Jézusból áradó „mágikus" erő átárad mindenre, amihez csak hozzáér, tehát a ruhájára is.

[223] Banális bölcsesség: Végső soron egyetlen valami képes valóban meggyógyítani az embert – a szeretet; az a viszony, amelyben nem számít a méltóság vagy a méltatlanság, a teljesítmény vagy az érdem, a tisztaság vagy a tisztátalanság kérdése, hanem csak a kinyújtott kéz, amelynek nem kell visszautasítástól tartania, egy egyszerű érintés, amely legbensejében kapcsol össze két embert, mintha áramkör zárulna, amelyen keresztül gyógyító energia áramlik. – Jézus minden más gyógyításának mintája, *„paradigmája"* lehet az itteni: Nem titokzatos, „természetfeletti" vagy mágikus erővel gyógyít, hanem Isten feltétlen szeretetnek közvetítésével – ami aztán gyógyhatást vált ki, ha a beteg (vagy hozzátartozói) részéről megfelelő bizalommal találkozik.

[224] A „csapás" (az eredetiben „ostor, korbács") jelentése a zsidó gondolkodásmód keretében „Isten által kiszabott büntető szenvedés", de jelenthet „sátáni gyötrést, kínzást" is; feltehetően az utóbbi értelmezés áll közelebb *Márkhoz*, minthogy beállításában a betegség istenellenes jelenség, amely ellen Jézus határozottan küzd. Ebben az értelemben Jézus is nyugodtan használhatja a szót (ld. 34. v.; vö. Lk 13,16).

[225] Ez az ábrázolás olyan tapasztalatokon nyugszik, amelyek mindig és mindenütt felbukkannak a gyógyításban. A természetgyógyászatban ma ismét természetes jelenségnek számít a „fényátadás" vagy az „erőátadás", így a legmodernebb kor emberének sincs oka kételkedni a „kézrátétellel" történő gyógyítás hatékonyságában.

[226] Jézusnak van bátorsága feltárni az asszony kétségbeesett merészségét (ld. következő lábj.), és azt akarja, hogy ő se tartsa alattomos lopásnak élete legbátrabb lépését, amivel csak azt akarta elérni, ami Isten szándéka is: hogy meggyógyuljon.

[227] Minden oka megvan a félelemre és remegésre: Megszegte a törvény előírásait, mert vérzésével „tisztátalanságot" vitt a nép közé, ráadásul Jézust meg is érintette, s ezzel őt is „tisztátalanná" tette. Tettével két súlyos kérdést vetett föl: „Tisztátalanná" válván, beléphet-e még Jézus a zsinagóga elöljárójának házába? Törvényszegéséért számadásra fogja-e vonni a zsinagóga elöljárója, amint ezt tiszte megköveteli. Nincs más választása, mint legalább elmondani a „teljes igazságot", ami feltehetően magában foglalta gyógyulásának bizonyosságát is.

[228] Ennek a szokásos jézusi fordulatnak itt helyreigazító értelme is van: „Nem a ruhám szegélye mentett meg téged (ahogyan babonás reménykedésedben vélted), hanem a bizalmad."

[229] Áldáskívánás és búcsúköszönés egyszerre.

[230] Minden valószínűség szerint szolgák, hiszen küldöncökről van szó.

[231] Irreális, hogy ilyen hidegen, kurtán-furcsán közöljék az apával a halálhírt, és valószínűtlen, hogy szolgák ilyen szemrehányó módon utasítgassák gazdájukat. Ezért *vagy* csak úgy érthető, hogy evangélista az olvasó kedvéért fogalmazta ezeket a szavakat, azt az érzést kívánva kelteni benne: az eset reménytelen, és tulajdonképpen

már elintézett, s ebben az esetben ez a megjegyzés is Jézus fölmagasztalását szolgálja, *vagy* ugyanannak alapján, ami a siratóasszonyokat mozgatta, vö. 235. lábj.

[232] Minden oka megvolt a félelemre: ld. 214. és vö. 227. lábj. Jairusnak most gyorsan döntenie kell, beengedi-e házába a „tisztátalanná" vált Jézust, „tisztátalanná" téve azzal egész házát is, illetve számadásra vonja-e a törvényszegő asszonyt, vagy futni hagyja (vö. Lk 13,14).

[233] Jézus bátorítja a szorítóba került Jairust: „Ne félj – se Istentől, se az emberektől, se a haláltól! Mert Isten jelen van, és Isten jó, bármi történjék is. Csak egy a szükséges most számodra, hogy bízzál Istenben!" (Vö. Mt 9,2.) Jézus realizmusát mutatja, hogy (ellentétben Lukács 8,50 beállításával) nem ígér neki semmit. – Azzal, hogy a vérfolyásos asszony érintése után Jézus mégis elmegy Jairus házába, maga is törvényt szeg, illetve nyilvánvalóvá teszi, hogy a mózesi törvény isten- és emberellenes rendelkezései az ő szemében érvénytelenek, konkrétan: egészen más fogalmai vannak tisztaságról és tisztátalanságról (vö. Mk 7,1-23).

[234] A siratóasszonyok és a fuvolások (ld. Mt 9,23) hozzátartoztak a halottsiratás és a temetés szertartásához; e szokások eredetileg arra szolgáltak, hogy elűzzék a gonosz szellemeket, amelyek a néphit szerint el akarták ragadni a testből eltávozott, s egy ideig még a körül lebegő lelket.

[235] Miért hagyta figyelmen kívül Jézus a hírvivők jelentését, s aztán már a háznál a siratóasszonyok jajgatását? Feltehetően azért, mert finom érzékkel megérezte (ismerve övéit), hogy ezek az emberek (a „Végre akasztják a hóhért!" mentalitásával) titokban mintha csak arra vártak volna, hogy végre „kifejezhessék mély együttérzésüket" a zsinagóga elöljárója iránt, akit gyermeke halálával „megvert az Úr". Mintha csak az alkalmat lesték volna, a gyermek mozdulatlanságát rögtön halálára magyarázták, és megüzenték a „halálhírt", illetve belefogtak a jajveszékelésbe.

[236] Az a kilátás, hogy halottsiratásuk elsietett, egyáltalán nem bátorítja a siratóasszonyokat, ellenkezőleg; cinikus és iszonyatos nevetésük – amely egyedülálló az Újszövetségben – inkább kárörvendésnek hat, és ezzel is igazolni látszik az előző lábjegyzetben megfogalmazott feltételezést.

[237] Jairus csak azt kérte Jézustól, hogy áldóan „tegye rá a kezét" a kislányára; Jézus mást tesz: erőteljesen megragadja annak kezét, és cselekvésre szólítja fel. E gesztusa ugyanazt fejezi ki, mint rákövetkező felszólítása (ld. 239. lábj.).

[238] Arámul, Jézus anyanyelvén megőrzött szavak. A „talitha" jelentése: bárányka.

[239] Az evangélista tévesen tolmácsol: az eredeti arám kifejezés nem tartalmazza a „mondom neked"-et.

[240] Úgy is fordítható: „Kelj föl!" – Mintha csak azt mondaná Jézus: „Vállald csak bátran a »felkelést«, a lázadást, hogy a saját lábadra áll, és a saját utadat járd – megvan hozzá a korod!"

[241] Hellenista nyomatékosító formula.

[242] Az „ezt" nem utalhat a gyógyulás puszta tényére, hiszen az nyilvánvaló volt, hanem csak az erős önkívületre, aminek köztudottá válása ismét csak nem kívánatos csodapropagandához vezetett volna.

[243] Feltehetően azt mondta meg, vagy azt is megmondta az elképedt szülőknek, *mit* adjanak neki enni. A Kumrán-kutatók feltételezése szerint Jézus korábban kapcsolatban állt esszénus terapeutákkal, akiktől elsajátíthatott olyan orvosi ismereteket, amelyekről egyszerű názáreti mesteremberként nem tudhatott.

[244] Értsd: szülőföldjére.

[245] Vö. 256. lábj.

[246] A sorjázó kérdésekben háromszor is elhangzik Jézusra vonatkozóan a megvető „ez", „ennek", „ez itt".

[247] Ha egyszer teológiát sem tanult, és Indiában (vagy Egyiptomban) sem járt tanulmányúton; egyik esetben sem csodálkoztak volna.

[248] A Jézus, az „autodidakta laikus" által tanított újdonság kétségtelenül „primitív" volt, de a szó eredeti értelmében: az a „primum", elsődleges felismerés, hogy Isten *egészen* jó – feltételek és korlátozások nélkül. A kisgyermekek még tudják-sejtik ezt (vö. Mt 11,25; Mk 10,15), de a „bibliamolyok" és az általuk nevelt „hívek" előtt rejtve van (vö. Mk 3,4-5; 7,14-19); nekik „vallás" kell.

[249] Szó szerint „erők". Az „erő" (*dünamisz*) fogalma magának Istennek az erejét, vagy annak kihatásait jelenti Jézus, ill. tanítványai „erőtetteiben", karizmatikus gyógyításaiban. Ez a „dünamisz" (vö. dinamit!) két tekintetben múlja felül a természetben (csöndben és folyamatosan) működő teremtői erőt: Egyrészt csak a

kérő ember töretlen bizalma *szabadítja fel* (ill. annak bizalmatlansága gátolja), másrészt hatásai a természet rendjébe illenek ugyan, de „paranormálisak" abban az értelemben, hogy meghaladják a megszokott jelenségek „normális" *mértékét* (pl. rendkívül gyors a gyógyulás, vagy rendkívül sikeres a gyógyító; ebben az esetben beszélünk „karizmatikus" gyógyításról). Vö. 919. és 1041. lábj.

[250] A hagyomány kedvéért használjuk az „ács" fordítást. Az eredeti szó olyan *kézművest* jelent, aki kemény anyagokkal (kővel, fával, fémekkel) dolgozik, ezért kőművest, ácsot, asztalost, kerék- és szekérgyártót, (fa)eke- és járomkészítőt egyaránt jelölhet.

[251] A megvetés jele volt egy férfit az anyjáról megnevezni (még akkor is, ha apja már halott volt). Vita tárgya, mi volt ennek a megnevezésnek, ill. megvetésnek az alapja.

[252] Fölösleges kozmetikázás Jézus testvéreit „unokatestvéreivé" átkeresztelni. Márk és Máté is elfogulatlanul számol be Jézus testvéreiről. – A fiúnevek tudatos névválasztásról tanúskodnak; mivel valamennyi zsidó pátriárkanév, arra lehet következtetni, hogy József és Mária házasságában elevenen élt az ősatyák tisztelete; mivel azonban valamennyi hírneves lázadónak a neve, arra is lehet következtetni, hogy József a nemzeti felszabadítási mozgalom, vagyis a zelóták elkötelezettje volt. E két értelmezés nem zárja ki egymást, de minthogy Jézus korában a görög vagy görögös hangzású nevek voltak divatban (vö. András, Fülöp és Bertalan a Tizenkettő között, továbbá ApCsel 6,5), a második változat valószínűbb.

[253] Valószínűleg azt jelenti: „nálunk *férjnél*".

[254] Vö. 158. lábj.

[255] A Biblián kívül is ismert szállóige. Arra utal, hogy Jézus prófétaként értelmezte önmagát, és a próféták sorsát szenvedi el (vö. Lk 13,33). A „próféta" szóhoz manapság elsődlegesen az az elképzelés tapad, hogy az illető képes előre megmondani jövőbeli eseményeket, ez azonban a szentírási próféták eredeti felfogásában mellékes. A próféta dolga ősidőktől fogva az volt, hogy megmondjon valamit az uralkodónak, a társadalom felső rétegének vagy a népnek, amit különben senki sem volt képes megmondani: konkrét kritikát kellett gyakorolnia, és megtérésre kellett felszólítania (vö. Ez 34,1-2); szava „az Úr szavának" számított, s ezért beszélnie kellett, tekintet nélkül saját érdekeire (vö. Jer 1,17-19).

[256] A mondás második fele Jézus kiegészítése, nyilván saját tapasztalatai alapján (vö. 3,21.31-33). – Jézus mindenütt ugyanabba az értetlenségbe és elutasításba botlik: Túlságosan emberi, hétköznapi, közönséges ahhoz, hogy Isten embere lehessen (vö. Mk 7,14-15; 8,11-13; 8,31; 11,27-33; Mt 11,19; Lk 7,39). Ha előkelő származású lenne és messziről jött volna, nagyobb figyelmet keltene. A vallásnak minden korban színházra, idegenségre, természet-fölöttire van szüksége. Jézus azonban kíméletlenül leleplezett minden Isten és emberek előtt színjátszást (Mt 6,1-6). Nem csoda, hogy hallgatói megrémültek.

[257] Ha nem bíznak benne (ill. Istenben), Jézus nem képes gyógyítani, gyógyításai ugyanis nem varázsláson vagy „természetfölötti" beavatkozáson alapulnak, amit a beteg akarata nélkül, vagy annak ellenére is bevethetne.

[258] Az eredetiben található *therapeuein* ige (vö. terápia) elsődleges jelentéstartománya: ápolni, gondozni, ellátni, gondoskodni, élelmezni, kiszolgálni, felszolgálni, orvosi ápolásban részesíteni. A szinoptikus evangélisták jobbára „gyógyítani, meggyógyítani" értelemben használják, mégpedig a csodás gyógyítás felhangjával, ebből azonban nem következik, hogy Jézus is csak ebben az értelemben alkalmazta.

[259] Az evangéliumok szerint Jézus csak két dolgon csodálkozott: a vele (vagy Istennel) szembeni bizalmatlanságon, illetve az iránta (vagy Isten iránt) tanúsított bizalmon (Mt 8,10), bár a második esetben inkább „megcsodálni, értékelni, megbecsülni" jelentése van a szónak.

[260] A szövegösszefüggés alapján elsősorban a Jézus iránti bizalmatlanságra kell gondolnunk, de tartalmazhatja az Isten iránti bizalmatlanságot is: „nem nézték ki" Istenből, hogy egy egyszerű ember („emberfia"!) által szólhat hozzájuk.

[261] Mivel Jézus szándéka szerint egész Izraelnek mielőbb tudomást kell szereznie Isten országának elérkeztéről, és mivel már Galileában számítania kellett arra, hogy elhallgattatják őt (vö. Lk 13,31-33), s így kézenfekvő egy (az ő tevékenységét megsokszorozó) tanítványi kör kiképzése és szétküldése (vö. Lk 9,52; 10,1), lényegükben hitelesnek tarthatjuk azokat a húsvét előtti „küldési igéket", amelyekben még szó van Isten országáról ***és*** a gyógyítási megbízásról: e két téma *minden* húsvét utáni „missziós parancsból" (Mk 16,15-16; Mt 28,19-20; Lk 24,47-48; Jn 20,21-23; 21,15-17; ApCsel 1,8) hiányzik!

[262] Csak az evangélisták beállításában látszik ez „automatikus hatalomátadásnak”, valójában – mivel az ember nem gép, amit be lehet programozni – csak felhatalmazásról, azaz megbízásról és bizonyos tudnivalók átadásáról lehetett szó; sikereik mellett (vö. Lk 10,17) kudarcaikról is beszámolnak az evangéliumok (vö. Mk 9,17-18).

[263] Vö. 31., 36. és 201. lábj.

[264] Csak botot és szandált, vagyis az éppen szükségeset – de semmi tartalékot Ne akarjanak aggodalmaskodva előre gondoskodni a bizonytalan jövőről, hanem bízzák rá magukat az emberek segítőkészségére (s annak révén Isten gondviselésére, vö. Mt 6,25-33). Az általuk hirdetendő Isten országának lényege a *kölcsönös* ajándékozás: „Segítsetek ingyen” (Mt 10,8) – „Egyétek, amit elétek tesznek” (Lk 10,8)! Tehát szó sincs semmiféle *öncélú* „szegénységi aszkézisről”.

[265] Egyfelől gondtalanul hagyniuk kell, hogy a „véletlen” (Isten) vezesse őket, ahelyett hogy aggodalmaskodva mindent előre megterveznének; másfelől elégedjenek meg azzal, amit kapnak (vö. Lk 10,7), és ne szaglásszanak körbe a faluban, amíg csak meg nem találják a legjobb szállást a leggazdagabb parasztnál.

[266] A porlerázással azt kell látványosan a lakosok szeme elé állítaniuk, hogy felkínálták nekik Isten országát, ők azonban elutasították az ajánlatot. Ebből a figyelemfelhívó jelből csak Lukács csinál majd „Isten ítéletével” fenyegető jelet (9,5: „tanúságtételül *ellenük*”, s még inkább 10,10-12: „Szodomának könnyebb sorsa lesz...”).

[267] A 12-13. vers foglalja össze azt a két mozzanatot, amely a Jézus akarta „missziós tevékenységnek” elhagyhatatlan része (*minden* evangéliumi előfordulásban: Mt 4,23; Mk 3,14-15; Mt 10,1; Lk 9,1-2.6): a tanítást ***és*** a gyógyítást. Amit Jézus tanítványai hirdetnek, azt be is kell mutatniuk, pontosabban előbb be kell mutatniuk, aztán meg kell magyarázniuk: „Elérkezett hozzátok Isten országa” (Lk 10,9). Jézus missziós megbízása tehát meghökkentően egyszerű, és megdöbbentően radikális. Aki *csak beszél*, de nem veti be magát a szükséget szenvedőkért, az „szép eszmévé” silányítja Isten országát, aki viszont *csak cselekszik*, de nem „hirdeti az igét”, az félrevezeti az embereket, mert elrejti előlük, hogy az ember valódi üdvének forrása Jézus szerető és szeretetreméltó Istene. Ez tárgytalanná teszi a régi vitát, hogy az „apostoloknak” „Isten igéjéről” vagy „az asztal szolgálatáról” kell-e gondoskodniuk (ApCsel 6,2-4). A jeruzsálemi ősegyház gyakorlata sajnos nem csupán munkamegosztást jelentett, hanem kezdődő súlypont-eltolódást is a tanítás és a kultusz javára. Tökéletesen kifejezi ezt, hogy a *húsvét utáni* „missziós parancsokból” kivétel nélkül hiányzik *Isten országának* hirdetésére ***és*** a gyógyításra vonatkozó megbízás (ld. 260. lábj.)

[268] Vö. 23. lábj.

[269] Anélkül hogy túlvilági szellemi lények létezésének és ránk ható befolyásolási működésének lehetőségét kizárnánk, sokkal fontosabb, hogy „rossz szellemeken” olyan erőket értsünk, amelyek testi, lelki vagy szellemi értelemben megbetegítik az embert; ezek lehetnek belső vágyak és ösztönök éppúgy, mint nevelési hatások, emberek rossz példája vagy a közvélemény nyomása. Minden kor rossz szellemei közé tartozik például „a harácsolás szelleme”, „az uralkodás szelleme” vagy „a gyönyörhajhászás szelleme” (e kifejezésekben mindig használhatnánk a „szellem” helyett a „démon” szót!); korunk egyik „leggonoszabb szelleme” az értékválság, az értékek káosza, ezért a világos értékrend kialakítását és terjesztését az „ördögűzés” vagy „démonűzés” egyik legfontosabb mai formájának tekinthetjük.

[270] Az akkori orvosi ismereteknek megfelelő, „természetes” gyógyítási módszer (vö. Lk 10,34).

[271] Hogy a *therapeuein* jelentését (vö. 257. lábj.) se a karizmatikus (csoda*szerű*) „gyógyításra”, se a profán (orvosi) „kezelésre” ne szűkítsük be, célszerűnek látszik a „betegeken segíteni” fordítás.

[272] A 14-15. verssel kapcsolatban ld. még Mk 8,27-28.

[273] *Heródes Antipász*ról van szó, Nagy Heródes egyik fiáról, akinek Galilea és Pérea uraként „negyedes fejedelem” volt a valódi címe; rezidenciáját Tibériászban építette föl, s apjához hasonlóan Róma-barát politikát folytatott. Később – Heródiás unszolására – valóban királyi címet akart szerezni Rómától, versenytársa, a szintén Heródes-családbeli Agrippa azonban bevádolta, mire Caligula császár Kr. u. 39-ben menesztette, és Galliába száműzte. – Jézus tevékenysége nem kerülte el a figyelmét... (vö. Mk 3,6; Lk 13,31).

[274] Illés próféta a messiási kor előkészítőjének számított a közgondolkodásban, de messiási főpapként is várták visszatértét.

[275] Eszerint Heródes osztja a köznép babonás nézetét Jézus kilétéről (vö. 14. v.); nem kizárt, hogy ebben Keresztelő János kivégzése miatti lelkiismeret-furdalása mozgatta.

[276] A Márk alábbi beszámolójában előforduló adatok, események, jellemzések és motivációk hitelessége több mint kétséges; teljesen biztosnak csak azt tarthatjuk, hogy Heródes végeztette ki Keresztelő Jánost, és valószínű, hogy ebben Heródiás *is* játszott valamilyen szerepet. A lényeg, hogy Keresztelő János *prófétai sorsot* szenved el, s ez – Márk szándéka szerint – előrevetíti Jézus prófétai sorsát.

[277] Jóval korábbi eseményekről van itt szó, hiszen Jézus Mk 1,14 szerint János elfogatása után kezdte meg nyilvános működését.

[278] *Heródes Fülöp*ről van szó, aki szintén negyedes fejedelemi címmel Palesztina észak-keleti részének, az ún. Tízvárosnak az ura volt (vö. Mk 5,20). – A harmadik Heródes-utód, *Arkhelaosz* „nagyfejedelemként" Júdeában és Szamariában uralkodott.

[279] Márk téved: *Heródiás* nem Fülöpnek a felesége volt, hanem Heródes Antipász egyik mostohatestvérének, akit szintén Heródesnek hívtak (Josephus, Ant., XVIII,6,4), de nem vált számottevő történelmi alakká. Heródiás ebből a házasságból hozta magával lányát, Salómét, aki ekkortájt 15-17 éves lehetett, és később a szóban forgó Fülöphöz ment feleségül, aki Kr. u. 34-ben gyermektelenül halt meg.

[280] Márk ezzel a szemrehányással, illetve Heródiás cselszövésével indokolja Keresztelő János letartóztatását és kivégzését, e szexuális jellegű indítékok helyett azonban alighanem a politikaiak voltak döntőek, ahogyan erről Josephus Flavius számol be: „Attól tartott, hogy ennek a férfiúnak a tekintélye, akire úgy látszott, hogy mindenki hallgat, a népet még majd lázadásba kergeti; ezért helyesebbnek tartotta, hogy eleve félreállítsa Jánost, mielőtt az még új eseményeket indít el, ahelyett hogy utólag, a bekövetkezett felfordulás után kelljen megbánnia, hogy nehéz helyzetekbe bonyolódott" (Ant., XVIII,5,1-2; vö. Jn 1,19-20: János messiás hírében állt!).

[281] Bizonytalan az eredeti szöveg; több kódexben ez áll: „sokat tett, csinált", amit a magyarázók vagy úgy értelmeznek, hogy „sok kérdést tett fel", vagy úgy, hogy „sok mindent megcsinált" abból, amit János mondott neki.

[282] Táncosnők, hetérák és prostituáltak fellépése megszokott volt az ilyen lakomákon, de az uralkodó lányának (még ha mostohalánya is) effajta fellépése szinte kizártnak számított; ez is arra utal, hogy Márk leírása inkább költészet, mint valóságközvetítés.

[283] Ez a közmondásszerű kijelentés is legendásnak tűnik, mivel kivitelezése egyáltalán nem állt szabadságában a Rómának alávetett uralkodónak.

[284] Ennek a leírásnak is csak akkor van valóságértéke, ha feltételezzük, hogy a szóban forgó lakoma nem Heródes tibériászi rezidenciájában, hanem makhairoszi sziklaerődjében zajlott le (a Holt-tengertől keletre), ahol Josephus szerint Keresztelő Jánost őrizték, illetve kivégezték.

[285] A hagyomány szerint Szamariában.

[286] Vö. 7-13. v.

[287] Látszólag jelentéktelen életrajzi megjegyzés, amely azonban nem illik be a messiási-krisztológiai elképzelésekbe (Máté és Lukács el is hagyja), ezért történetileg hitelesnek tekinthetjük. – Jézus nem elvont gondolkodó, és nem is hullákon gázoló vallási fanatikus, hanem mélyen emberséges ember (mert egy mélyen emberséges Isten mozgatja őt!): érzékeny az emberi szükségletekre, a fáradtság és az éhségre egyaránt. – Az apostoloknak tett javaslatában az a higgadtság és Istenre hagyatkozás is benne is benne van, amely a nyugodtan alvó parasztot jellemzi (ld. 4,26-28): Nem kell örökké aggodalmaskodva nyüzsögnie, mert ha „elvetette a magot", a többit nem neki magának kell „megcsinálnia", hiszen az „magától" hoz termést, ha „jó földbe" került (vö. 4,8), így aztán ő nyugodtan megpihenhet.

[288] Vö. 3,20.

[289] A 287. lábjegyzetben mondottak alapján ezt a jellemzést sem tekinthetjük üres szóvirágnak. – A „megesett rajtuk a szíve" eredeti értelme valahogy így fogalmazható meg: „lénye legmélyéig megrendülve együttérzett velük" (a *szplankhnidzein* ige gyökere a többnyire többes számban használt *szplankhnon* főnév, amelynek jelentése általában „belső részek", többnyire a nemesebb szervekre, de a zsigerekre vonatkozóan is, sajátosan pedig az anyaméh).

[290] Ld. Mt 9,36: „elcsigázottak és kimerültek".

[291] Nagyon fontos megjegyzés, mert rámutat, hogy a tömeg „elcsigázottsága és kimerültsége” lelki-szellemi értelemben veendő, és Jézus *tanítással* akar segíteni ezen! A „kenyérszaporítás” kiváltója más: az emberek fizikai éhsége. (Ezért is helyénvaló itt új bekezdést nyitni.)

[292] Az alábbi elbeszélésben (és a párhuzamos leírásokban) foglaltakat *nem tarthatjuk pusztán a fantázia termékének* a következők miatt: 1) Az öt nem szimbolikus szám. 2) A hal sosem volt eucharisztikus eledel. 3) Az Ószövetség felülmúlásának irodalmi elve értelmében sokkal nagyobb csodát kellett/lehetett volna kitalálni (vö. Jn 6,30-31!). 4) Az elbeszélés[eke]t eredetileg nem tipikus csodatörténetként fogalmazták meg: a) Sehol sincs szó bennük szaporításról vagy hasonlóról, hanem csak megosztásról („megtörésről”) és kiosztásról. b) A beszámoló[k] végén hiányzik „a tömeg csodálkozása” és a csodatevő (vagy Isten) dicséretét tartalmazó „kóruszáradék”. – *Ugyanakkor nyilvánvalók a legendaképződés és a teológiai feldolgozás jelei:* 1) A számadatok burjánzása: 200 dénár áru kenyér, 3 napi éhezés (Mk 8,2), 5000 férfi (plusz a nők és a gyerekek, holott olyan városoknak, mint Kafarnaum, összesen 2-3000 lakosuk volt), 12 (7) tele kosár maradék. – A tárgyi logika elhanyagolása: Az imént még éhezők miért hagynák ott (esetleg még szétdobálva is?) a 12 (7) kosárnyi maradékot, hogy azt úgy kelljen összeszedni? 2) Az ószövetségi „előképek” felülmúlása bizonyos fokig érvényesül: Elizeus húsz kenyérrel lakat jól száz embert (2Kir 4,42-44). – A megfogalmazást az eucharisztikus szóhasználathoz idomították (vö. Mk 6,41-t és 8,6-ot 14,22-23-mal). – A százas és ötvenes csoportokra osztás Isten új népének a 2Móz 18,25-ben felvázolt nagy összejövetelére utal. – 12 kosár, mert 12 apostol szedi össze a maradékot, illetve 7 kosár (8,8), mert 7 diákonus látta el „az asztal szolgálatát (ApCsel 6,1-6). – *Mindezeket tekintetbe véve* lehetségessé válik az elbeszélés egyszerű és természetes értelmezése (ld. ..... lábj.).

[293] Kezdetben Jézus még beszélhetett a zsinagógákban, de a lelki hatóságokkal egyre inkább éleződő összetűzése, illetve a káros csodapropaganda elharapózása arra indította, hogy a településeken kívüli „puszta helyeken” tanítsa az embereket.

[294] A tanítványok és Jézus közötti párbeszédben élesen megmutatkozik s köztük lévő felfogásbeli különbség: a) A tanítványok azt akarják, hogy az emberek „oldják meg maguk a bajukat”, Jézus viszont segíteni akar rajtuk. b) A tanítványok pénzzel akarják elintézni a dolgot, Jézus viszont a közvetlen, személyes segítségnyújtásra szólítja fel őket, saját útravalójuk megosztására biztatva; mivel ez nem lehetett ínyükre, feltehetően ezért a nyomatékos felszólítás: „Menjetek! Nézzétek meg!”

[295] Asztaltársaságban (10-12 fő) senki sem majszolgat magában, hagyván, hogy éhes szomszédja bámulja őt, hanem megosztja, amije van.

[296] Már a kifejezés megváltozása is jelzi, hogy az evangélista másról beszél, mint ami valóban történhetett.

[297] Nem „a csodatételhez való nekifohászkodásról” van szó, hanem az étkezések előtt hálaadásról: az Istenre hagyatkozó ember úgy tudja, hogy Isten adja a kenyeret – és az erőt, hogy azt megosszuk a rászorulókkal.

[298] A (tányérnyi méretű, ujjnyi vastag, lapos) kenyér „megtörése”, „széttörése”, darabokra tördelése voltaképpen szakkifejezés, a kenyér megosztását jelenti, amint ez teljesen nyilvánvaló például Iz 58,7-ből.

[299] Ez a szóhasználat is megerősíti az előző lábjegyzetben mondottakat, és azzal együtt igazolja, hogy nem a kenyér és a hal megszaporításáról, hanem megosztásáról volt szó.

[300] Az evangélium (végszerkesztője?) nem egyszer a mondatok sorrendjének fölcserélésével fejezi ki teológiai szándékát, természetesen megváltoztatva ezzel azok értelmét (ld. még 3,22.21; 8,8b.6d; 8,14.16-21; 9,50a-b.49; 12,41-44.40; 14,25.23-24). Ebben az esetben a széttördelt kenyerek és halak kiosztásából és megevéséből (43-42. v.) a mondatok fölcserélésével (és az *airein* ige pontatlan értelmezésével, ill. fordításával) az étel megevése és a maradék összeszedése lesz (42-43. v.)!

[301] Az *airein* ige első jelentése „a magasba emelni, fölemelni, fölvenni”; elég kényszeredett dolog ezt „összeszedni”-vel fordítani. További jelentései azonban nagyon is beleillenek ebbe a szövegösszefüggésbe: „elvenni, átvenni, megragadni”, illetve „elvinni, továbbhelyezni, továbbítani”, vagyis a tanítványok átvették Jézustól a széttördelt darabokat (*klaszmata*, tehát az eredetiben szó sincs valamiféle „maradékról”!), és odavitték az embereknek.

[302] Logikátlan az eredeti *kophinosz* szót kosárral fordítani (Kik és miért vittek volna magukkal tizenkét kosarat a pusztába?), különösen az eredetinek tartható mondatsorrendben (43.42. v.), hiszen az öt kenyér és két hal darabkái aligha tölthettek meg tizenkét kosarat. Kiváló hordeszközül szolgálhatott azonban a tanítványok köntösének „összefogott” sarka.

[303] Nem perdöntő a „technikai” részletkérdések bizonytalansága: hányan voltak, mennyire laktak jól fizikai értelemben, mennyire játszottak szerepet a „jóllakásban”, az éhség csillapulásában és a megelégedettségben lelki tényezők stb.

[304] Az eredeti *pentakiszkhilioi* jelenthet „ötször ezret” is, azaz ötezret, de jelentheti azt is, hogy „ötször sok”; ez utóbbi esetben eleve nem szükséges látványos csodát feltételezni.

[305] A szakaszhoz kapcsolt lábjegyzetek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy nem „kenyérszaporítással” van dolgunk – ahogyan maga az evangélista is beállítja a dolgot! –, hanem Jézus sajátos segítési módjáról, és egyúttal célzatos, jelszerű tettéről: Az éhezés gondját nem csodatevéssel oldja meg, hanem úgy, hogy *megosztja* saját (és tanítványai) végső tartalékát is, az „asztaltársaságokba” ültetéssel pedig azt sugallja, sőt provokálja, hogy a jelen lévők *tegyenek hasonlóképpen*. (Nem nehéz elképzelni, hogy ennek eredményeként mindenkinek jutott annyi, amennyivel elverhette az éhét, úgy-ahogy „jóllakhatott”.) – Ez egyúttal minta is: A világ problémái csak így oldhatók meg, „belülről fakadóan”; igaz, hogy lassan és fáradságosan, de *valóságosan:* „az ajándékozás bolondsága”, „a szeretet csodája” révén.

[306] Az alábbi elbeszélés – elsősorban a bonyolult áthagyományozási folyamatból fakadóan – számos nehezen megválaszolható, vagy egyenesen megválaszolhatatlan kérdést vet föl. Íme egy csokorra való: Miért kellett Jézusnak kényszerítenie a tanítványokat? Ha „már későre járt az idő” az emberek megetetése előtt is (35. v.), hogyhogy csak most esteledik be (47. v.)? Ha a hajó „a tó közepén volt” (47. v.), ami legalább egy-két kilométeres távolságot jelent, hogyan „látta” Jézus, hogy csak kínlódva jutnak előre? Ha Jézus látta, mennyire kínlódnak övéi az evezéssel, miért várt estétől a hajnali szürkületig azzal, hogy hozzájuk menjen (48. v.)? Ha a tanítványok őt látták „járkálni”, miért „vélték úgy, hogy kísértet” (49. v.)?...

[307] A lehetséges indoklásokat ld. a 316. lábjegyzetben.

[308] Ez minden valószínűség szerint a tömegre vonatkozik (ahogyan Mt 14,22-23 is értelmezi), nem pedig a tanítványokra.

[309] Jézus imádkozásairól egy kivétellel (Lk 11,1) akkor olvasunk, amikor élete kisebb-nagyobb fordulópontra ér, és nem tudja, hogyan tovább (Mk 1,35-38; 14,32-42; Lk 5,15-16; 6,12-13; 9,18-21; 8,28-36). Itt nem derül ki a konkrét ok, és az sem világos, miért nem akart Jézus a tó túlsó partjára menni, ahol szintén imádkozhatott volna.

[310] A görög *epi tész thalasszész* kifejezés héber megfelelője, az *al-ha-jam* nem azt jelenti, hogy „a tengeren” (a víz felszínén), hanem azt, hogy „a tengerparton”, vagy „a homokos tengerpart mentén” (vö. 2Móz 14,2.9; 4Móz 13,29; 2Sám 17,11; 1Kir 4,20; 1Makk 14,34 és különösen is Jn 21,1, ahol így is szokás fordítani!), vagyis ez a kifejezés csak a part-, ill. vízközelséget jelzi. A tenger*ben* levés vagy a víz színén járás-lebegés kifejezésére mind a héberben, mind az arámban a „valaminek a színén” semitizmust kellene alkalmazni (vö. 1Móz 1,2; 7,18). Vagyis Jézus ténylegesen nem „a vízen járt”, hanem a víz partján gyalogolt, amit megerősít a vers második fele: „el akart menni mellettük” (ámbár – mivel a partoldal magasabban van a tó tükrénél – a vihartól felindult lelkű tanítványoknak a félhomályban könnyen úgy tűnhetett, hogy Jézus a tó fölött helyezkedik el, vagyis optikai csalódás áldozatai lehettek). Ezzel egyszerűen megoldódnak a jelenség értelmezési problémái, noha nyilvánvaló, hogy már Márk is rendkívüli csodaként értelmezi és állítja be. E mellett szól az is, hogy a görög ókor – a héber Bibliával ellentétben – számos vízen járási legendát ismer (például Orionról vagy Xerxészről). Az evangélium (vég)szerkesztői ezeket alkalmazhatták Jézusra isteni mivoltának kidomborítására – és megfeledkezve arról, hogy Istenhez imádkozása (46. v.) ugyancsak nehezen egyeztethető össze istenítésével.

[311] E kifejezésnek tucatnyi értelmezése létezik; a két legvalószínűbb: azért akarta megelőzni hajójukat, hogy előbb érjen a szemben fekvő túlpartra; a tanítványok azt hitték ugyan, hogy el akar menni mellettük, de – mint annyiszor – tévedtek, hiszen végül is „beszállt hozzájuk a hajóba”, amint hamarosan olvassuk (51. v.).

[312] Aki átélt már egy hirtelen fergeteget a Genezáreti-tavon, könnyen el tudja képzelni, hogy éjszaka van, heves vihar tombol a hajó körül, miközben a Jézus miatti aggodalom és a Heródes poroszlóitól való félelem dúl a tanítványok lelkében (vö. 315. lábj.); ha aztán hirtelen megjelenik a tengerparton egy futólépésben haladó férfi, aki – talán a felhőkön áttörő holdfénytől megvilágítva – a felhevült kedélyű tanítványok szemében túlméretezettnek látszik, s ha ehhez még hozzávesszük az egész Galileában elterjedt démonhitet, akkor a tanítványok páni rettegése nem igényel természetellenes vagy természetfölötti magyarázatot.

[313] Talán ebben a bátorításban láthatjuk a történet *eredeti* mondanivalóját: A sötétségtől, a vihartól és a távolságtól felismerhetetlen tanítványok kísértetet látnak Jézusban, ő azonban szorongó *övéinek segítségére siet*, s az ismerős hang meg a bemutatkozás feltehetően mindjárt meg is nyugtatja őket (vö. Jn 6,21).

[314] Az 51. v. második fele és az 52. v. az evangélista értelmezése; *szerinte* a tanítványoknak már okulniuk kellett volna a „kenyérszaporításból", és nem kellene csodálkozniuk azon, hogy aki „meg tudja szaporítani a kenyeret", az „vízen is tud járni".

[315] Az 53-56. versben *az evangélista* „learatja a »kenyérszaporítás« és a »vízen járás« termését": az emberek mindenünnen Jézushoz hordják betegeiket, s azok mind meg is gyógyulnak. Ennek van annyi alapja, hogy a legtöbben valóban csodadoktort kerestek és láttak benne.

[316] Márk egyik kedvenc kifejezése „a túlsó partra" (vö. 4,35; 5,21; 6,45; 8,13; 10,1); az így jelzett hajóutak azonban nagy földrajzi és időbeli összevisszaságot mutatnak. Az egyetlen logikus magyarázatnak az látszik, hogy Jézus esténkint rendszeresen visszavonult a Jordán torkolatától észak-keletre fekvő Betszaidába, s ott éjszakázott, majd reggelenkint átment Kafarnaumba, illetve az attól dél-nyugatra fekvő Genezáreti-síkságra, s ott tanította az embereket. A heródesi hatalmi területen kívül fekvő Betszaida ugyanis kiváló kitérési helyül szolgálhatott a Jézust is üldözni kezdő (vö. Mk 6,14-16; Lk 13,31-32) Heródes Antipász elől. Ez indokolhatja egyúttal azt is, hogy Jézusnak ezúttal kényszerítenie kellett (45. v.) tanítványait a hajóba szállásra, vagyis arra, hogy nélküle hajózzanak Betszaidába: hiszen azoknak tudniuk kellett arról a veszélyről, amelynek Jézus tudatosan tette ki magát, amikor éjszaka egyedül maradt a nyugati parton. János evangélista indoklásáról („ki akart térni a tömeg elől, mert azok királlyá/messiássá akarták tenni", Jn 6,15) nehéz ítéletet mondani: Jézus gondolkodásmódja és szándékai szempontjából hiteles érvelés, de csak akkor lenne logikus, ha valóban „kenyérszaporítási csoda" történt volna.

[317] Az ország legfőbb vallási hatóságának küldöttei, akik a tanítás és a kultusz „tisztaságának" legfőbb őrei voltak (s akik például Keresztelő Jánost ugyanilyen vizsgálatnak vetették alá, ld. Jn 1,19).

[318] A „tisztátalan"-nak megfelelő görög *koinosz* = közös szó arra utal, ami a hamis isteneket szolgáló „pogányokkal" közös, vagyis az igaz Istentől idegen, mondhatnánk úgy is, profán. Tehát nem a fizikai tisztaság, a higiéné kérdéséről van itt szó, hanem az ún. kultikus tisztaságról, arról, hogy mi az, ami összefér vagy nem fér össze Isten tisztaságával, szentségével, azaz lényegileg arról, hogy mitől válik az ember tisztává, értékessé vagy értéktelenné Isten szemében (teológiai megfogalmazásban: „mitől igazul meg").

[319] Szó szerint: „eszik a kenyeret" (ugyanígy az 5. versben is).

[320] Az eredeti (*hoi Iúdaioi*) szokásos „zsidók" fordítása hamis általánosításokhoz és képzettársításokhoz vezet; ezért is, és mert feltehetően valóban csak a júdeiai zsidókra, vagy azok egyik rétegére vonatkozik, eltérünk a szokásos fordítástól.

[321] Az eredeti *pügmé* (ököl, kéz) szó igen nehezen értelmezhető ebben az összefüggésben; eszközhatározói esete azonban („ököllel") átvitt értelemben azt jelenti, „buzgón, gondosan". Megerősíti ezt azt értelmezést, hogy több kódex is a *pükna* (= *püknosz*) = erősen, derekasan kifejezést használja a *pügmé* helyett.

[322] Az eredetiben „a vének"; a kifejezés inkább méltóságot, hivatalt jelentett, mint életkort: a babiloni fogság utáni időkben ők alkották a helyi hatóságokat, s elsősorban az adminisztrációért feleltek; képviselőiket a legfőbb vallási és politikai hatóságba, a Főtanácsba is bevették; gondosan őrizték az ősi hagyományokat, azokat a parancsokat és gyakorlatokat, amelyek pontosították a mózesi előírásokat (ez támasztja alá „az ősök" vagy „a régiek" fordítást).

[323] Nem „ártatlan", hanem kritikus érdeklődés ez: hivatalos „tanbeszélgetés", az „inkvizíciós eljárás" része (vö. 2,23-3,6).

[324] Udvariasan nem a mestert vádolják, hanem tanítványait, megadva neki a könnyű visszavonulás lehetőségét: csak el kell határolódnia követőinek hagyománytörésétől.

[325] Jézus az elhatárolódás helyett „ellentámadásba megy át", de nem azért, hogy legyőzze, hanem hogy meggyőzze, megtérésre indítsa őket (vö. 3,5). A hagyományra irányuló gondjukkal az egyetlen döntő gondot állítja szembe: Mit akar Isten maga?

[326] Az eredetiben „prófétált". A próféták lényegi tevékenysége nem a „jövendölés" volt, hanem Isten akaratának tolmácsolása, alkalmazása egy-egy konkrét helyzetre, vagyis annak megítélése, értékelése, ki hogyan áll „Isten színe előtt", és hogyan kellene viselkednie.

[327] Az írástudók annyira ragaszkodtak a hagyományokhoz, hogy azok kedvéért feláldozták Isten akaratát. Ez megosztott, „két személyiségű” emberekké, színészekké tette őket (ez a *hüpokritész* alapjelentése): a színészeknek ugyanis hivatásszerűen valami mást kell előadniuk a színpadon, mint amik az életben. Így az írástudók sem (feltétlenül) gonosz szándékú képmutatók, hanem olyan emberek, akiknek nem szabad spontánul cselekedniük, hanem egy számukra előírt szerepet kell eljátszaniuk: a nyilvános tanítás és imádkozás során szájukkal meg kell vallaniuk Istent, holott valójában megtagadják őt, mert nem azt hirdetik és teszik, amit Isten ténylegesen akar (vö. Mt 21,28-31), hanem amit az emberi hagyományok követelnek.

[328] Iz 29,13. Jézus nem valami idegen dolgot akart belevinni Izrael (vallási) életébe, csupán „megszűrte” az Ószövetséget: istenellenesnek és emberellenesnek ismerte fel a Mózesre hivatkozó törvényeskedést, és ezért nyíltan leválasztotta azt Izrael hiteles vallásosságáról.

[329] Ti. szent tanokként, Isten akarataként.

[330] Az eredetiben: „parancsát” (ugyanígy a 9. versben is). Fordításunkat az értelemszerűség mellett alátámasztja a 13. v. is, ahol ugyanez „Isten *szava*ként” jelenik meg, hűen az eredeti héber szemlélethez, amely a „tízparancsolatot” tíz „igének, szónak” (*dabar*) nevezi.

[331] Itt általánosan megfogalmazott vádját Jézus gyakran támasztja alá példákkal; vö. 2,3-11; 7,9-13; 10,2-9; 12,38-39.

[332] Példa következik a 8. versben megfogalmazott tételre.

[333] Jézustól nem idegen az irónia, még annak maró formája, a szarkazmus sem.

[334] Kizárt, hogy Jézus bárkinek a megölését kívánta volna, s hogy még számon is kérte volna bizonyos emberölések végrehajtásának elmulasztását, amint ez a szövegösszefüggésből következik. E mondat kihagyásával áttetsző, logikus gondolatmenet marad: „Mózes azt mondta...” – „Ti viszont azt mondjátok...”

[335] A hallgatóságnak nem kellett megmagyaráznia a *korbán* fogalmát...

[336] A *korbán* „intézményével” zseniális trükköt eszeltek ki arra, hogyan játszhatják ki Isten akaratát – Istenre hivatkozva: Ha valaki „korbánnak”, a templomnak szánt áldozati adománynak minősítette azt, amivel (idős) szüleit kellett volna segítenie, akkor mentesült a szülők támogatását előíró 4. parancs hatálya alól, s ráadásul élete végéig használhatta a szóban forgó javakat, minthogy azok csak saját halála után szálltak át a templomra! („Mellesleg” az effajta adományok igen hasznosak voltak a templom gazdasági bázisa és mindazok számára, akik a templomból éltek.) – Egyébként a kor írástudói maguk is igyekeztek gátat vetni a korbánnal kapcsolatos visszaéléseknek, csakhogy a rendszeren belül maradó jogi szabályozással; Jézus viszont mindenestül elvetette a korbán gyakorlatát, mivel az ellentmondott Isten akaratának.

[337] A mondat második fele a szokott fordítások szerint („amelyet áthagyományoztatok”) fölösleges ismétlés; az eredeti, valóban nem könnyen fordítható kifejezés (*hé paredókate*) értelmét így fogalmazhatjuk meg: Isten akaratát oly módon helyezitek hatályon kívül, hogy saját „áthagyományozásotokkal” azt teszitek szent „hagyománnyá”, amit akartok. (A szóban forgó kifejezésben a *hé* a vonatkozó névmás módhatározói részes esete.)

[338] Az effajta általánosítás feltehetően nem Jézus hangja. – Egyébként ő maga tanúsította, hogy léteznek olyan írástudók is, akik „közel vannak Isten országához”, mivel a „főparancsot” ismerik el központi jelentőségűnek (12,34). Az írástudók védelmében még azt is elmondhatjuk, hogy maguk is meghatározottjai annak, amit másoktól számon kérnek: vak vezetők (Mt 15,14), fogoly rabtartók ők, foglyai az általuk képviselt rendszernek.

[339] A 14-23. vers tanításának „szétosztása” a tömegre és a tanítványokra valószínűleg Márk szerkesztői munkája; ez magyarázhatja a nehézkes ismétléseket.

[340] Vö. 318. lábj.

[341] Az írástudók által kiagyalt tisztasági rendszer szükségtelenül megterhelte a kisemberek mindennapi életét (a szerteágazó és bonyolult előírásokat gyakorlatilag képtelenség is volt megtartani), ráadásul állandóan nyomasztotta is lelkiismeretüket (hiszen valamitől folyton „tisztátalanná”, és ezért jóvátételi áldozatbemutatásra kötelezetté is váltak); legrosszabb eleme azonban az volt, hogy rettenetes istenképet vésett bele az emberekbe. Mert micsoda Isten az, aki előtt értéktelenné válik az ember, ha megeszik bizonyos ételeket, ha belebocsátkozik a nemzés és a szülés folyamataiba, ha megérint egy leprást vagy halottat? Ezért volt szükséges, hogy Jézus ilyen erőteljesen szétverje a kultikus törvények megtartásával megszerezhető tisztaság illúzióját.

[342] Ez a felhívás sok kéziratban nincs meg. Ld. 148. lábj.

[343] Úgy is értelmezhető, hogy „hazament”.

[344] Ez a héber *masal*, ill. az arám *mathla* egyik jelentése a sok közül (ld. 143. lábj.); a 15. versben foglalt kijelentésre vonatkozik.

[345] Az általunk elért (latin, német, angol, francia és magyar nyelvű) fordítások közül egyetlen egy sem meri lefordítani Jézusnak ezt a kifejezését (a görögben *aphedrón*), hanem valamennyien finomítják (még az egyébként enyhén szólva szabad szájú Luther is), sőt olykor finomkodva írják körül, mint ahogy az egész ókor egyetlen klasszikusa sem vette soha a szájára, és már a D kódex is a „kanális, árok, gödör” jelentésű *okhetos*z-szal helyettesítette.

[346] Jézus népiesen, vaskosan és talán nevetve magyarázza el, miért nem tehetik tisztátalanná az embert a „tisztátalan” ételek. A legegyszerűbb halász vagy paraszt is rögtön megérti az effajta vallási előírások hiábavalóságát, nevet egyet, és megszabadul régi félelmeitől. Csak a tanítványok nem értik? Mindenesetre még húsvét után sem fogják érteni, ld. ApCsel 10,9-16, s főképp a 15. v.

[347] Az effajta (erény- és) bűnkatalógusok idegenek Jézustól.

[348] Feltehetően itt sem egyszerű elmenésről, fizikai helyváltoztatásról van szó, hanem – mint oly sokszor, ld. Mk 3,7; 6,45.53; Mt 4,12; 12,15; 16,4; Lk 5,16; vö. 315. lábj. – a hatalom üldözése előli kitérésről; a mostani eset különösen is megerősíti ezt a feltevést, mert a pihenést vagy elmélyedést célzó visszavonulás nem igényelne külföldre távozást. (Később, az utolsó jeruzsálemi napokban hasonlóképpen tesz majd, ld. 11,11-19; 14,3.26; Lk 21,37!). Ez persze „nem passzol” a szentek legendáinak ideáljához, miszerint egy hős nem hátrál meg, hanem kiáll a küzdőtérre és föláldozza magát. Nagyon is illik azonban ahhoz a realista hűséghez, amellyel Jézus a maga belső megbízatását követi. Amikor majd úgy érzi, „eljött az órája”, nem habozik „kiállni” (14,42). Egyébként ez a hatalom elől kitérni akarás a valódi motívuma annak, hogy nem akar foglalkozni a pogány asszonnyal, az evangélisták azonban átértelmezik ezt a motívumot (ld. 356-357. lábj.).

[349] Több kézirat Szidon nevét is említi.

[350] Vegyes lakosságú, többségében azonban pogány vallású terület.

[351] Lehetséges, hogy egymagában, tanítványai nélkül ment oda. Ellene szól ennek a feltevésnek az elbeszélés mátéi változata (Mt 15,23), megerősítheti viszont a 357. lábjegyzetben említett második lehetőség.

[352] Jézus az emberek rászorultságának láttán ismételten megváltoztatja eredeti tervét vagy a dolgokról alkotott elképzelését (vö. Mk 3,7.10; 4,35-5,1-2; 6,31-32.33-34; 10,46-52). Ez nemcsak megrendülni képes szívéről és rugalmasságáról árulkodik, hanem arról is, hogy maga sem tudta mindig eleve és tévedhetetlenül, konkrétan mit kíván tőle Isten akarata, hanem meg kellett küzdenie a világosságért (mint más dolgokban is, vö. Mk 1,35; 14,32-42; Lk 6,12-13), s eközben szükségképpen helyesbítenie is kellett önmagát. Ennek a súlyát csak növeli, hogy ha viszont úgy látta helyesnek, nagyon keményen tudta megvédeni álláspontját (vö. Mk 8,33; 10,21-25; Mt 10,37; Lk 9,59-60).

[353] Vö. 31., 36. és különösen 201. lábj.

[354] Sok fordításban: „pogány”; mindkét kifejezés csak azt jelenti, hogy nem zsidó.

[355] Az állításnak a szövegben nincs alanya (sem személynév, sem személyes névmás, sem mutató névmás formájában), vagyis nem világos, ki mondta! (Annál meglepőbb, hogy a legkiválóbb fordítások is gondtalanul betoldják: „ő”, „Jézus”, sőt: „mondotta neki az Úr”...)

[356] Képtelenség, hogy Jézust ilyen kijelentést tett: 1) Lehetetlen, hogy aki *kortársai felfogásával ellentétben* azt tanítja, hogy Isten fölkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt, s hogy az ember csak Isten jóságának az ellenség szeretéséig terjedő utánzásával válhat „Isten fiává”, az kortársaival egyetértésben kijelentse, hogy csak a zsidók Isten gyermekei, a nem zsidók pedig csak kutyák. Fokozott képtelenség, hogy ezt egy, a gyermeke egészségéért könyörgő, amúgy is a lábainál heverő asszonynak mondja, mintegy még jól meg is rugdalva őt. 2) A kenyér elvevésének képe *nem illik bele a helyzetbe*, használata gyengeelméjűnek tünteti föl Jézust, hiszen a zsidók cseppet sem rövidülnének meg, ha meggyógyítana egy pogányt. Ellenkezőleg, csak növekedne a zsidók Istenének tekintélye. Ha viszont a kép nem a kenyér szűkösségére, hanem értékére akarna utalni, akkor azt jelentené, hogy Isten szemében a pogányok csak „kutyák”, és nem érdemlik meg, hogy megkönyörüljön rajtuk. Jézus azonban ennek azt ellenkezőjét hirdette és gyakorolta (vö. Mk 5,19; Mt 8,10-13). 3) Jézus nem mondhatja, hogy „nem helyes”, hogy aztán rögtön *megtegye, amit helytelennek tartott,* hacsak közben nem változik meg a helyzet, vagy nem merül fel új nézőpont. Az evangélista leírása szerint azonban mindössze annyi történik, hogy a pogány nő nyomatékosan megismétli eredeti kérését.

[357] A valóságban – az evangélisták ábrázolásával ellentétben – kétféleképpen mehettek végbe az események: 1) Ismerve – és Jézusról, a zsidó gyógyítóról is feltételezve – a zsidók felfogását, *az asszony* mondhatta Jézusnak: „Bizony, a ti szemetekben mi csak kutyák vagyunk. De hát a kiskutyák is esznek az asztal alá hullott morzsákból...” 2) Jézus egyik tanítványa, de még inkább *a ház gazdája*, egy diaszpóra-zsidó mondhatta az itt Jézus szájába adott mondatot, s erre reagálhatott az asszony: „De hát a kiskutyák is...” – Az áthagyományozás, ill. az evangéliumszerkesztés folyamatában aztán (a Jézust nem értő, valójában meg nem tért „Jézus-követők”...) jézusi mondást csináltak az asszony szavaiból, s a végleges változatban az asszony immár csak megerősíti „Jézus” kijelentését. Erre a bonyolult áthagyományozási folyamatra utalhat, hogy a végleges szövegben nyelvtanilag nem állapítható meg, ki tette az egyik döntő kijelentést (ld. 355. lábj.)!

[358] Az állításnak itt sincs alanya a szövegben, bár most világos, hogy Jézus az.

[359] A szöveg szerint Jézus semmilyen „gyógyítási parancsot” nem ad ki; nem kiűzi a démont, hanem csak megállapítja, hogy kiment, nincs tehát szó távgyógyításról.

[360] Viszonylag könnyen értelmezhetnénk az effajta történeteket, ha a) jobban ismernénk azok eredeti tartalmát és hátterét (például hogy miben nyilvánult meg ennek a kislánynak a „megszállottsága”), b) az evangélisták nem fújták volna fel őket látványos csodákká, s az elbeszéléseket nem töltötték volna fel saját teológiai nézeteikkel, c) ha nem szoktuk volna meg, hogy eleve csodaleírásokat lássunk bennük (beléjük látva azt is, ami nincs is ott, ebben az esetben például a „távgyógyítást”). Mindezek ellenére itt a következő magyarázatot kísérelhetjük meg a lélektan, ill. a mélylélektan segítségével: Kézenfekvő az a feltevés, hogy a kislány betegségének és gyógyulásának forrása egyaránt az anyja.

A szülők, különösen az anyák aggodalmaskodása, ezerféle szorongása („Ne menj ki az utcára, kislányom, baj érhet!” – „Miért nem eszel, kislányom? Csak nem vagy beteg?” – „Hogy viselkedhetsz így, kislányom? Milyen felnőtt/feleség/anya lesz belőled?”), többnyire a „kötelesség- és felelősségtudat” gyönyörű köntösébe öltözve, könnyen valamiféle „démonná” sűrűsödik, mai nyelven szólva „átragad” a gyerekekre: olyan gondolatokat, érzelmeket, magatartásformákat vált ki belőlük (például teljes önállótlanságot, masszív dacot, lázadást, kétségbeesést, egyetemes életfélelmet), amelyek valósággal „megszállottá teszik”, őrületbe kergetik őket. Majd bezárul az ördögi kör: a szülők pánikba esnek, s már csak emiatt is mindent rosszul csinálnak. Minél nagyobb „felelősséget” éreznek, annál rosszabb lesz aztán gyermekük sorsa.

Joggal feltételezhetünk itt is ilyesmit, hiszen úgy tűnik, az asszonynak nincs férje, s ezért ő úgy érezheti, hogy „minden felelősség az ő vállát nyomja”. Jézus „kelletlenségéből” („azt akarta, hogy senki se tudja meg ottlétét”) megérthette, hogy még „egy ilyen nagy ember” „felelősségének” is vannak határai, hogy a „felelősségtudat” nem lehet a szorongás, a zsarnokság és a megfélemlítés menlevele. Ez a felismerés, továbbá Jézus gyógyító erejébe vetett feltétlen bizalma (vö. Mt 15,28) és Jézus „karizmatikus kisugárzása”, nyugalma és megnyugtató szavai gyökeres fordulatot hozhattak létre *őbenne* – és *ezáltal* a lányában is. Látva pedig az asszonyban bekövetkezett változást, Jézus nyugodtan kijelenthette: „Lányodból kiment a démon.” (Nem kell a mélylélektan szakértőjének lenni ahhoz, hogy tudhassuk: az effajta belső fordulatok kisugárzása nem ismer tér- és időbeli korlátokat, de a mélylélektan is igazolja, hogy a démonia állapotának megszűnésére jellemző ez a fajta hirtelenség, pillanatszerűség.)

[361] Az evangélium más mozzanataival együtt (vö. 5,43; 6,13; 8,23-25; 9,26-27) ez a történet is emlékeztet arra, hogy Jézus nem csupán karizmatikusan gyógyított, hanem alkalmazta kora orvoslási módszereit is, amelyekben természetes módon egymásba folyt a fizikai és a pszichikai kezelés. Bizonyos Kumrán-kutatók feltételezik, hogy esszénus terapeutákkal kapcsolatba kerülve, Jézus olyan orvosi ismereteket sajátított el, amelyek messze meghaladják azt, amit egy názáreti kézműves tudhatott.

[362] Más kéziratok szerint „Tírusz és Szidon határából...”. A cél mindkét esetben a Galileai-tenger (észak-) keleti partja, de az első eset kb. 120, a második kb. 60 km gyaloglást jelent.

[363] Az eredeti kifejezés (*kóphosz*) jelentheti azt is, hogy süket, de azt is, hogy néma (vagy hallgatag!), de a kettőt együtt is! A szövegösszefüggés miatt érdemes megmaradni a hagyományos „süket” fordításnál.

[364] Az eredeti kifejezés (*mogilalosz*) valódi értelme még az előzőnél is nehezebben fejthető meg. A szó előtagját egyesek a *mogisz*-ból (fáradságosan, alig) eredeztetik, mások a *mongosz*-ból (tompán, artikulálatlanul). Az általános értelmű „nehezen beszélő” mellett döntöttünk, ami azt is jelentheti, hogy „fojtottan” vagy „rekedten”, de azt semmiképpen sem, hogy az illető teljesen néma volt. Megerősíti ezt, hogy gyógyulása után „*helyesen* beszélt”.

[365] Ismételten akadnak olyan emberek, akiknek (többnyire már gyermekként) azt kell megélniük, hogy a lehetséges beszéd jelentős területeit vonják meg tőlük olyan fordulatokkal, mint „ebbe neked nincs beleszólásod", „most fogd be a szád", „miket nem beszélsz már megint", vagy „teljesen megőrültél", „már megint kezded", „most aztán elegem van"; ugyanez a folyamat közvetve, erkölcsi tilalmak útján is végbemehet, amikor is testünk bizonyos területeit, vagy a lelki érzékelés hatalmas területeit tisztességtelennek, illetlennek nyilvánítják. Mindezek következtében könnyen előfordulhat, hogy az effajta tortúrák áldozatának halló- és beszélőképessége egyaránt megbénul: sem meghallani nem képes már környezetét, sem szólni nem képes már ahhoz – valóban „süketnémává" válik, előbb a szó lelki, majd testi értelmében is.

[366] A gyógyulás első feltétele ilyenkor, eltávolodni attól a tömegtől, amelyet a beteg nem akar/tud hallani, és amelyhez nem kíván/tud szólni; így nem érvényesülhetnek a tömeg viselkedési szabályai és pszichikai hatásai, amelyek a betegséget kiváltották. (Az ember „önmagára találását" a franciák úgy mondják: „défoulement", „tömegtelenítés"!)

[367] Az ókorban különleges gyógyító erőt tulajdonítottak a nyálnak, és ezért széles körben alkalmazták, különösen szembetegségek gyógyítására (vö. Jn 9,6).

[368] Ha létezik valami, ami képes meggyógyítani a süketnémaság démoniáját, akkor éppen ez: a Jézus gesztusaiban megnyilvánuló hallatlan megértés, gyöngédség és segíteni akarás, amely sebes pontján érinti a beteget.

[369] Az eredeti ige (*sztenadzein*) azt is jelenti: nyög, zihál, liheg, szenved; mindenképpen valamilyen felindultságra, belső küzdelemre, tusakodásra utal. Kifejezheti – az égre tekintéssel együtt – Jézus fohászkodását a teremtőhöz, minden pozitív életerő forrásához, továbbá együttérzését a beteggel és küzdelmét annak gyógyulásáért.

[370] A beteghez – és semmiképp sem az éghez, ahogyan nem egy fordítás sejteti!

[371] Más kódexek szerint „Effeta". Korabeli szövegek tanúsága szerint ez a felszólítás *az egész emberhez* intézett megszólítás, s az *mint teljes egész* nyílik meg, különös tekintettel azonban a betegségtől érintett szervére. Ez az mozzanat is utal arra, hogy Jézus itt nem „csodát művelt", hanem becsületesen fáradozott a beteg gyógyulásáért, és megkövetelte annak együttműködését is!

[372] Sok kéziratban itt is megtalálható a „rögtön" kifejezés.

[373] Ez lehet a szokásos márki szófordulat is, de híven tükrözheti a valóságot is: a „süketnémaságot" okozó görcs megszűntével nincs már akadálya annak, hogy az illető halljon és beszéljen (vö. 360. lábj. legvége).

[374] Mint adott esetben bármely betegséget, a (süket-) némaságot is démoni megkötözöttségként értelmezték (vö. Lk 13,16).

[375] E tiltás indoka itt az, hogy Jézus szeretne rejtekben maradni (vö. 348. lábj., de ld. még 51. és 241. lábj.).

[376] Vö. 30. és 255. lábj.

[377] Ez a kifejezés (*alalosz*) is utal*hat* arra – persze Márk szándékával ellentétben –, hogy a betegnek nem szervi baja volt, hanem pszichikai okok gátolták a beszédben.

[378] A szokásos „kóruszáradék" itt is azt fejezi ki, ahogyan az evangélista látja, illetve láttatni akarja az eseményeket, ami azonban többnyire ellentétes az eredeti történésekkel, illetve azok tényleges mondanivalójával (vö. 189. lábj.).

[379] Több szentírásmagyarázó feltételezi, hogy az alábbi elbeszélés csak a 6,35-44-ben foglalt történet irodalmi megkettőzése. Nézetünk szerint ennek ellene mond, hogy nem érvényesül „a fokozás törvénye", hiszen a megetettek száma „ötször sokról" „négyszer sokra" csökken. Az ismétlésnek – az emberek éhségén túlmenően – elégséges oka lehetett, hogy Jézus újból bele akarta vésni tanítványaiba a kenyér megosztásának fontos „tananyagát". (Mint hamarosan kiderül – 8,16-21 –, még ez is kevés volt.) – A történet értelmezését ld. a 6,35-44-ben.

[380] E beszúrás magyarázatául ld. 382. lábj.

[381] Az eredetiben itt is a *szplankhnidzein* ige áll; vö. 289. lábj.

[382] Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy már három napja éheznek, ahogyan Márk talán sejtetni szeretné (vö. 292. lábj.), hanem inkább azt, hogy három napja ott vannak, és mostanra már elfogyott az ennivalójuk.

[383] Ez itt a *kai* (= és) értelem szerinti jelentése.

[384] Az eredetiben: *ep' erémiasz*. Ezt már Máté *en erémia*-ra („a puszt*ában*") változtatta (nyilván mert az eredetit nem értette, vagy tévesnek találta), s őt követték aztán a latin, majd az összes modern fordítások is. Csakhogy a görög nyelvtan szerint az *epi* tárgyesettel (és helyhatározói értelemben) kizárólag a mozgás *irányát* adja meg a Hová? kérdésre felelve, tehát csak „-ba, -be, -ra, -re, hoz-, hez-, höz, irányába, felé" és „-ig" (pl. „Jeruzsálemig mentek", azaz: Jeruzsálem*be*) értelemben fordítható. A kódexekben egyetlen eltérő (vagyis *en*-es = -ban, -ben) szövegváltozat sem található. Az egyetlen lehetséges magyarázat: Ennek a kenyérmegosztásnak a helyszíne *nem* a puszta, hanem Jézus kafarnaumi háza (vö. 2,1.15; 3,20; 9,33 és Mt 4,13!), pontosabban annak udvara (6. v.: „dőljenek le a földre"), s mielőtt elbocsátaná hallgatóit a puszt*ába*, vagyis a pusztán (= lakatlan helyen) keresztül vezető, haza*felé* tartó (3. v.) út*ra*, megosztja velük az otthon található tartalékokat, hogy „ki ne dőljenek az úton". (Ez esetben a tanítványok kérdésében szereplő „itt"-nek nem az az értelme, hogy „itt a pusztában", hanem az, hogy „itt valaki", azaz „közülünk valaki"; kérdésüket tehát *nem* az mozgatja, hogy a pusztában vannak, hanem mint az első kenyérmegosztási történetben is (6,37) az, hogy honnan kerítsenek ennyi embernek elegendő kenyeret.)

Értelmezésünket megerősíti, hogy a későbbiekben (6. v.) *a háztartásban* használatos fonott (kézi-) kosarakról esik szó, s még inkább az, hogy a 10. vers tanúsága szerint az emberek elbocsátása után Jézus „rögtön hajóba szállt tanítványaival együtt". Hogy kerültek hirtelen hajók a pusztába, és hogyan lehet a puszt*ában* vízre szállni? A nehézség magától megszűnik, ha Kafarnaumot tartjuk helyszínnek, hiszen az a Genezáreti-tó partján terült el.

[385] A 6,41-beli *eulogein*-nel szemben itt az eucharisztikus nyelvezethez jobban alkalmazkodó (alkalmazott?, vö. 292. lábj.) *eukharisztein* áll; a 7. versben viszont már itt is az *eulogein*-nel találkozunk.

[386] Vö. 300. lábj.

[387] Vö. 301. lábj.

[388] A *perisszeuma* „fölösleget" és „maradékot" is jelent, ahogyan kivétel nélkül minden fordítás értelmezi, de „bőséget" is jelent, ami szépen beleillik a konkrét szövegösszefüggésbe (sok apró darabra törhette a hét kenyeret) és az esemény általunk adott magyarázatába is.

[389] A 6,43-beli *kophinosz*-szal („hordeszköz") ellentétben itt a *szpürisz* kifejezés található. Ezek a fonott kosarak háztartási célra készültek, ezért a nem kicsinyítő szóalak ellenére lehetne kosárkáknak is fordítani őket.

[390] Vö. 304. lábj. A „négyszer sok" talán négy vándorcsoportot jelent.

[391] Mindmáig azonosítatlan (tóparti) település. A név megőrzése e hagyomány valódisága mellett szól, mert teljesen jelentéktelen helységneveket nem szoktak kitalálni.

[392] Feltehetően azt jelenti: Dalmanuta vidékére (10. v.).

[393] Ez Isten nevének körülírása, vagyis Istentől való csodajelet követeltek.

[394] Hagyományos fordításokban: „[meg]kísértsék", vagy enyhébben: „próbára tegyék". Ezekhez a kifejezésekhez azonban eleve a rosszindulat képzete társul, amit nem kell mindenképpen feltételeznünk, ezért használjuk inkább a görög kifejezés „megvizsgál, kikutat" értelmét, amit mai nyelven úgy is mondhatnánk, „tesztel". Szellemi ellenfelei vagy a vallási vezetők méltán érezhették kötelességüknek, hogy megvizsgálják Jézust, hiszen nem felelt meg az „igazhitűség", vagyis a törvény- és hagyományhűség követelményeinek. Mivel nem találtak perdöntő szempontot, azt követelték, vesse alá magát istenítéletnek: adjon Istentől jövő csodabizonyítékot küldetésének hitelessége mellett (ld. még Mk 11,27-33; 15,32; Mt 4,3-7; 26,67-68; Lk 11,29-30). Vö. 400. lábj.

[395] Az eredetiben: *en pneumati autú*. A „pneuma" nem azonos a „lélekkel" (*pszükhé*), hanem valakinek a „szellemét", lénye leglényegét jelenti (vö. a lélektanban az „én" és a „mély-én" különbsége, amit a köznyelv is világosan kifejez az „én" és a „magam" megkülönböztetésével, pl. „(én) rosszul éreztem magam, nem bírtam magammal" stb.).

[396] Vö. 369. lábj. Megrendültségének oka: tehetetlensége ellenfeleivel szemben, és csalódottsága bennük.

[397] Ld. 132. lábj.

[398] Feltételes önátkozási formula, amelyet nem kell szó szerint érteni: a népnyelv az abszolút bizonyosság kifejezésére használta.

[399] Vagyis Istentől, ld. 59. lábj. A kifejezés értelme tehát: „Teljesen kizárt, hogy Isten csodajelet adjon..."

[400] Jézus kétségtelenül végbevitt karizmatikus gyógyításokat, de kategorikusan elvetette, hogy „csodajelekkel", Isten látványos beavatkozásával igazolja önmagát vagy küldetését (s ezzel Izrael egész vallásos történelem-értelmezését tagadta meg). Függetlenül attól, hogy „a természet törvényeinek felfüggesztése" szempontjából mi lehetséges, és mi nem (ami amúgy is anakronisztikus kérdés Jézusra vonatkoztatva), két súlyos oka is van annak, hogy Jézus irtózott a „csodajelektől": 1) Jézus számára Isten megtapasztalt valóság (vö. 1,9-11), ezért nincs szüksége arra, hogy „többet" mondjon el róla vagy mutasson meg belőle, mint amennyit „a szívében tud" róla (vö. Mt 5,8). 2) Jézus szemében Isten isteni mivolta szeretetében mutatkozik meg. A szeretet azonban nem „bizonyítható" szigorúan racionális érvekkel vagy „kézzel fogható" történésekkel. Így tehát Isten (léte, „működése" és) szeretete sem „bizonyítható", még „csodákkal" sem – csak az iránta tanúsított bizalommal (vö. 24. lábj.) lehet tapasztalatot szerezni róla és szeretetéről. (Ezért az is *lehetetlen*, hogy Jézus „csodákkal" „bizonyítsa" isteni küldetését.) – Jézus (és általában Isten követei) megvizsgálásának a mondottak miatt csak két alkalmas eszköze lehet: a romlatlan emberi szív érzékenysége (vö. Mt 5,8; Mk 3,4) és „a próféták gyümölcseinek" szemrevétele (Mt 7,16).

Elgondolkodtató, hogy Jézus határozott elutasítása ellenére már az evangélisták is „nagyüzemileg" használják a „csodabizonyítékokat", s a katolikus egyház is mindmáig legalább két „bizonyító csodát" követel a szentté avatáshoz.

[401] Elfogyott a türelme? Ez is lehetséges (vö. Lk 22,38), azonban az értelem által diktált utolsó segítségnyújtás lehet a taníthatatlanok számára, ha nyugton hagyja őket, hiszen a további érvelés csak megkeményítené őket védekező magatartásukban.

[402] A 14.16-21. verseknek ez a (kínosan mesterkélt) megfogalmazása és sorrendje minden bizonnyal az evangélium végszerkesztőjétől származik, ennek ellenére hűen tükrözi Jézus mondanivalóját. (A feltételezhető eredeti sorrend: „Mit vitatkoztok...? Nem emlékeztek...? Még mindig nem fogjátok föl...? Megkövesedett...?" A 21. vers így már fölösleges ismétlés.)

[403] A 15. vers tartalma eredetileg nem ebben az összefüggésben hangzott el, csak a kenyér-kovász képzettársítás miatt helyezte ide az evangélista.

[404] Márk egyszerű és kissé sematikus nyelvezetét nem szabad mindig szó szerint venni. A „rájuk parancsolt" értelme: „lelkükre kötötte, figyelmeztette őket".

[405] Szó szerint: „[Jól] nézzetek oda!" Vagyis: „[Éberen] figyeljetek!"

[406] A kovász erjesztőanyag, amely átalakítja azt a másik anyagot, amelybe belekerül. – Az igazi és jó kovász Jézus szemében Isten országának szelleme, amelynek az a rendeltetése, hogy fokozatosan áthassa-átalakítsa egész Izraelt (vö. Mt 13,33). – Nem könnyű meghatározni, mit érthetett Jézus a farizeizmus szellemén. Bár beletartozik a képmutatás, mégsem egyszerűsíthető erre (ahogy Lk 12,1 teszi), annál is kevésbé, mert számos farizeus is fellépett ellene; valószínűbb, hogy arra a teológiára és magatartásra gondolt, amely *„Isten dicsőségét" fontosabbnak tartotta*, mint a rászoruló embertársak iránti megértést és azok megsegítését (vö. Mk 2,5-9; 2,16-17; 3,2-4; Mt 9,10-13; 12,7; Lk 7,36-50; 18,10-14 stb.). Kétségtelen: ahová ez a szellem behatol, ott megakadályozza, hogy a valódi Isten szándékai érvényre jussanak.

[407] Lehetséges, hogy valóban Jézus kapcsolta egybe a két figyelmeztetést, de az is lehetséges, hogy csak Márk vonta össze őket a közös „kovász" címszó alapján. Mindenesetre ahol e két „erjesztőanyag", a vallási ideológia és a politikai hatalom összekapcsolódik, ott valóban nagy veszély fenyegeti az („Isten országát kereső") embert.

[408] Heródes börtönbe zárta és kivégezte Keresztelő Jánost (6,17-29); embereit a farizeusok bevonták Jézus elleni összeesküvésükbe (3,6); Heródest nyugtalanította Jézus működése (6,14-16); a farizeusok szerint Heródes meg akarta öletni Jézust is (Lk 13,31). Ezek alapján azt mondhatjuk: „Heródes kovásza" valószínűleg a bénító félelem légköre, amelyet a zsarnok mint valami fertőző betegséget terjesztett maga körül, hogy elfojtsa Isten ügyének, vagyis az ember igazi felszabadításának képviseletét. Jézus ismételten óvta tanítványait ettől a ragálytól, különösen az ún. üldöztetési mondásokban (pl. Mk 8,34; Lk 9,23; vö. Mt 16,22-23).

[409] Több ószövetségi helyre (Iz 6,10; Jer 5,21; Ez 12,2) utaló „idézet", valószínűleg az evangélista betoldása, amellyel a 4,11-12-re utal ironikusan.

[410] Vö. 304. lábj.

[411] Vö. 302. lábj.

[412] Vö. 301. lábj.

[413] Vö. 390. lábj.

[414] Ez a történet megmutatja Jézus nagy-nagy magányát (ld. már 6,4; 7,18-19), illetve keserű szenvedését sikertelensége miatt. A hozzá legközelebb állók kisgyerekekként civakodnak a túl kevés kenyér birtoklásáért: Ki a felelős azért, hogy kevés van? Kinek van joga a meglévőhöz? Képtelenek voltak még eljutni az „én kenyeremtől" a „mi kenyerünkig" (vö. Mt 6,11). A korábbi két kenyérmegosztásból sem tanulták meg, hogy hiány esetén egyszerűen *meg kell osztanunk* egymással a meglévő keveset. Agyuk nem volt képes *összekapcsolni* a *kenyérhiányt* és a *kenyérmegosztást*, mert szívük kiszáradt, megkövesedett, érzéketlen volt – méghozzá Jézus közvetlen közelében...

[415] Senki sem mondhatja meg, mire *képes* Isten, és mire nem, és egy-egy konkrét esetben még azt sem, mit *akar* Isten, és mit nem. Ezért *elvileg* az sem zárható ki, hogy Isten képes „a természet törvényeit felfüggesztő" „csodákat" végbevinni, s ugyanígy az ő követei is. A magunk részéről azonban *gyakorlatilag* kizárjuk ezt a lehetőséget, egyrészt mert ellentétben állna Isten *egyetemes* (nem személyválogató, nem kivételező, nem önkényes) szeretetével, másrészt mert varázslóvá *fokozná le* a Teremtőt. Ettől eltekintve is *még* legalább négy lehetőség van az alábbi gyógyítás értelmezésére:

1) Nagyságának kiemelésére, ill. fokozására (istenítésére?) egy abban a korban közismert hellenista csodamotívumot alkalmaztak Jézusra: Jézus az *Aszklépioszt* vagy *Szerapiszt* felülmúló *theiosz anér* (= isteni férfi), aki amazoknál is nagyobb erővel „tesz látóvá vakokat", vagy „a vízen jár" hatalmának bizonyítására.

2) A vak meggyógyítását *jelképes* elbeszélésként lehet felfogni: annak jelképeként, hogy Jézus szellemi értelemben tette „látóvá", az igazságot vagy a helyes utat felismerővé azokat, akik „a sötétségben és a halál árnyékában laktak" (Lk 1,79; Mt 4,16) – mint ahogy „a vizet borrá változtatni" kifejezés is azt jelentette abban a korban, hogy „bűnösöket megtéríteni" (vö. Jn 2,9). E mellett az értelmezés mellett szólhat, hogy a vak meggyógyításának története közvetlenül a „Kicsoda Jézus?" (8,27-30.31-33) problematikát tárgyaló szakaszt előzi meg, ill. az evangéliumnak a 8,27-tel kezdődő „új fejezetét" szintén egy vak meggyógyításának története zárja le (10,46-52).

3) Feltételezhető, hogy Jézus (más nagy gyógyítókhoz hasonlóan) bánni tudott az átlagember számára ismeretlen *különleges erőkkel*, amelyek ugyan „a természet törvényeinek" keretén belül mozognak, rejtettségük és nagyságuk miatt azonban mégis rendkívüliek.

4) *Pszichoszomatikus* eredetű vakságról, ill. annak (az Isten jóságába, ill. Jézusba vetett bizalom erejéből fakadó!) pszichoszomatikus gyógyításáról van szó; lehetséges ugyanis, hogy aki nem képes/akarja látni a számára elviselhetetlen valóságot, az a szó szoros értelmében fizikailag is megvakul (mint ahogy más félelmek a szó szoros értelmében megbénítják, mozgásképtelenné teszik az embert: ez a „betegségbe menekülés", szaknyelven a „betegségnyereség" közismert jelensége), a biztonságot, elrejtettséget, elfogadást sugárzó gesztusok viszont (kézen fogás, elkülönítés a tömegből, kézrátétel, nyállal megkenés) képesek a vaksághoz vezető „görcs" feloldása révén magát a vakságot is megszüntetni („átviteli mágia"). – Mi ezt az álláspontot képviseljük.

[416] Betszaidát az itt használt *kómé* helyett valójában *polisz*-nak, városnak kellene nevezni; a szóválasztást talán Márknak a városi hellenizmussal szembeni ellenszenve magyarázza.

[417] Feltűnő a hasonlóság a görög ókor leghíresebb „isteni orvosa", Aszklépiosz epidauroszi (álom-) szentélyében talált 18. számú csodabeszámolóval: „Halieiszi Alkétasz. Ez vak volt, és álmot látott: Azt álmodta, hogy Isten jött el hozzá, és ujjaival megnyitotta a szemét, mire először a szentély fáit látta meg. Amikor megvirradt, egészségesen hagyta el a szentélyt."

[418] Homályos szerkezetű, nehezen fordítható mondat; szó szerint: „...mert mint fákat látok járkálókat".

[419] Másik lehetséges fordítás: „élesen odanézett".

[420] Másik lehetséges fordítás: „messzire/messziről látott mindent". – A fokozatos gyógyulás a 415. lábj. 4. lehetősége értelmében a dolog természetéből fakadhat: a beteg csak fokozatosan tud visszatérni abba a világba, amelyből a „szervhez kötött önelszigetelésbe" menekült.

[421] A bevezetést figyelembe véve csak akkor van értelme ennek a felszólításnak, ha az illető nem a szóban forgó faluba (Betszaidába) való volt, hanem máshonnan vitték oda. – Más szövegváltozatok is vannak; ezek közös lényege: „Menj haza, és ha netán bemész a faluba, senkinek se mondj semmit!"

[422] Város a Jordán forrásvidékén, 40 km-re északra Betszaidától. (Vö. 278. lábj.)

[423] Ez az érdeklődés nem hiúságból fakad, hanem a jeruzsálemi útra készülve (vö. 10,1.32) Jézus tudni akarja, mit vár tőle a nép, illetve tanítványi köre.

[424] Akár Heródes babonás elképzelésének értelmében gondolják (6,16), akár úgy, hogy Jézus János művét folytatja annak szellemében, tévednek (vö. Mk 2,18-19; Mt 11,2-6.7-10.12-13.16-19).

[425] Ez is tévedés, mert Jézus határozottan elvetette Illés szellemét (Lk 9,51-56; vö. még Mt 11,13).

[426] Ez nem igaz, *ha* Lk 9,8-nak megfelelően értették, vagy úgy, hogy egyike a kor számos apokaliptikus prófétájának, de bizonyos értelemben igaz, *ha* a klasszikus prófétai szerepet értették rajta; ugyanakkor Jézus nem sorolta be magát egyszerűen a többi próféta közé (ld. Mk 12,1-6; Lk 10,23-24).

[427] Értelemszerűen így is lehetne fordítani: „Péter felelt: Mi azt mondjuk, te vagy a Messiás."

[428] Az eredetiben olvasható *khrisztosz* („Krisztus") szó szerinti fordítása a héber „fölkent" szónak. – A „messiás" cím több értelmet is hordozott (prófétai, papi, királyi messiás), Jézus korának közgondolkodásában azonban (és itt éppen erről van szó!) harcos politikai szabadítónak számított: az várták tőle, hogy megszabadítja Izraelt a „pogány" római elnyomástól.

[429] Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban!! Márcsak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalásszerűen sem), de azért sem, mert *a közgondolkodásbeli értelmezést* határozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – noha mindenfajta messiásvárást elutasított (ld. 12,35-37) –, Istenről szóló üzenetével mégiscsak valamiféle „messiási" küldetést akart teljesíteni: nagyon is konkrét „üdvösségre" akarta vezetni népét, *igazi* politikai, társadalmi, vallási stb. szabadságra és békére (vö. Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 – vagy Mt 5,41). Jézus állást-nem-foglalását tehát semmiképp sem lehet Péterrel egyetértésként értelmezni, mint ahogy a nép elképzeléseivel való egyetértéseként sem. Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté 16,17 majd betoldja), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Az evangélium feliratának tanúsága szerint (1,1) Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el! (Írói tisztessége elismerést érdemel!) – Jézus csak annyit mond itt, hogy „senkinek se beszéljenek *őróla*" (*peri autú*): A tanítványoknak *nem* Jézus *személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, *hanem* Jézus Istenről és az ő országáról szóló *üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö., 6,12-13). (Ám ők és utódaik ezt ugyanúgy figyelmen kívül hagyták, mint Jézus egyéb útmutatásait...)

[430] A szövegösszefüggés logikája igazolja, hogy az egyszerű „és"-t „azután"-nak fordítsuk (vö. Mt 16,21).

[431] Jézus mostantól kijózanító megállapításokat tesz arról, kicsoda ő („emberfia" = egyszerű ember), és ennek következtében mivel kell számolnia (a maga korlátaival, ellenállással, elutasítással, sok szenvedéssel – de Isten meg nem szűnő gondoskodásával is: „három nap múltán talpra állítja majd"); ezzel a tanítással tanítványai messiási illúzióit akarja lerombolni (közvetve ez is megerősíti, hogy a 30. v. semmiképp sem értelmezhető úgy, mintha egyetértett volna Péter „hitvallásával", vö. 429. lábj.).

[432] Márk (8,31; 9,31; 10,33) és nyomában Máté meg Lukács három-három „jövendölést" közöl a Jézusra váró szenvedésekről. Ezek kétségtelenül tartalmaznak történetileg hiteles elemeket, de ezeket csak a húsvét utáni prédikációkban fűzték össze és bővítették ki a passiótörténet összefoglalásaivá (egyre pontosabb részleteket szőve beléjük, például Jézus leköpdösését és megostorozását), és csak *utólag* állították be őket úgy, *mintha* Jézus csodás módon előre tudott volna, illetve megjövendölt volna mindent; a végén aztán Máténál (28,5) és Lukácsnál (24,6-7) a húsvéti angyal emlékezteti a tanítványokat „a jövendölések beteljesedésére", és ezzel bezárul „az érvek láncolata". Valójában szó sincs tehát jövendölésekről, ezért ténylegesen csak a reálisan várható „szenvedések bejelentéséről" beszélhetünk.

[433] Értsd: „neki mint egyszerű embernek..."; vö. 68. lábj. Jézus rejtett humora és iróniája is tükröződik ebben az önmegjelölésben, mintha csak azt mondaná: „Nem vagyok sem emberalatti lény („ördög", Untermensch – vö. 3,22), sem emberfeletti lény („messiás", Übermensch – vö. 8,29), nem vagyok sem kevesebb, sem több, mint ember: ember vagyok."

[434] „Kell" (*dei*): *Nem* azért, mert valamiféle isteni elrendelés ezt írja elő, és *nem* is azért, hogy „szenvedésével és feltámadásával megváltsa a világot", ahogyan majd Pál tanítja, *hanem* azért, mert ebben a világban egy jézusi programmal fellépő embernek szükségképpen bele kell ütköznie a (politikai és vallási) hatalom ellenállásába és (többé vagy kevésbé erőszakos) megtorló intézkedéseibe (ld. 933., ill. 936. lábj. vége).

[435] Ez a szenvedés-bejelentések *első* hiteles eleme.

[436] Ez az *apodokimadzein* ige jelentése. A vallási hatóság „megmérték" Jézust, megfelel-e az általa hirdetett igénynek, miszerint ő Isten „fia", „küldötte" – és „könnyűnek találták" (vö. 12,10).

[437] Ez a szenvedés-bejelentések *második* hiteles eleme.

[438] Vö. 322. lábj.

[439] A hivatalban lévő főpap, az egykori főpapok, sőt azoknak az előkelő családoknak a tagjai is, akik közül a főpapokat választották. Feladatuk az istentiszteletek irányítása és felügyelete, a templomkincstár kezelése és a bíráskodás volt. Tagjai voltak a főtanácsnak is.

[440] Hivatásszerűen foglalkoztak a Szentírás értelmezésével. Képviselőik a főtanácsba is bejutottak. Vö. 30. lábj.

[441] Lehetséges, hogy Jézus ezt ilyen részletezően mondta el, de nem tekinthetjük biztosnak.

[442] Jézus biztosan számolt ezzel a *lehetőséggel* is, de az utolsó pillanatig reménykedett abban, hogy nem következik be (14,36), ezért kivettük a „kell" hatálya alól.

[443] Ezt a „rövid időn belül, hamarosan" jelentésű semitizmust (a görögben *meta treisz hémerasz*; vö. 14,58; 15,29) csak Máté és Lukács alakítja majd át „a harmadik napon"-ra (*té trité hémera*): Ez az időpont-rögzítés megfelel annak a krisztológiai irányultságnak, hogy Jézus „feltámadását" kivételes, csodaszerű eseményként értelmezzék, és messiási meg istenfiúi mivoltát „bizonyítsák" vele. Ennek megfelelően mind a négy evangélista masszív természeti csodaként prédikálja majd Jézus feléledését, különösen János (20,24-29). Jézus azonban az apokaliptikusoknak „a világ végéhez" kötődő elképzelésével szemben azt hangsúlyozza itt, hogy Isten a halál után *hamarosan* újból életre kelti az embert (azaz nemcsak őt, hanem *minden* embert, hiszen az „emberfia" azt jelenti – 68. lábj. –, hogy „az ember általában").

[444] Ez a szenvedés-bejelentések *negyedik* hiteles eleme (a *harmadikat* – „Isten kiszolgáltatja az emberfiát": 9,31; 10,33 – ld. Lk 9,44-ben). Az *anisztanai* (*anisztaszthai*) ige alapjelentése: felállít, magasba emel, talpra állít, felébreszt, ill. feláll, felkel, felemelkedik, talpra áll (lényegileg azonos jelentésű vele a párhuzamos helyeken, ill. hasonló témájú más mondásokban használt *egeirein*). Istenről mint az abszolút jóságról szerzett tapasztalata alapján Jézus azt állítja, hogy a (természetes vagy erőszakos) halál sem szab határt Isten jóságának; ha egyszer a mindeneket éltető Teremtő szerető apaként, ABBA-ként viszonyul az emberhez, akkor nyilván nem fogja hagyni, hogy a halál az ember pusztulását, megsemmisülését okozza, vagyis a halál után ismét „felébreszti, talpra állítja" „az emberfiát", vagyis *az embert*, *minden* embert – következésképpen nem kell félni a gyilkosoktól! Másfelől a feltámadást nem tartja saját kiváltságának, csak az egyetemes feltámadásba vetett hitét alkalmazza önmagára. (Nem is lenne hitelük *minden* tanítványát „a kereszt hordozására" buzdító szavainak, ha feltámadást *csak magának* remélt-ígért volna.) Nincs is szükség tehát valamiféle „jövendölést" feltételeznünk.

[445] Ennek részleteit ld. Mt 16,22-ben.

[446] A helyreigazítás nekik is szól, hiszen Péter az ő képviseletükben tette „hitvallását"

[447] Jézus nem elzavarja Pétert, hanem oda küldi, ahol a tanítvány helye van, ha valóban *követni* (8,34; vö. 2,14; 10,28) akarja mesterét, ahelyett hogy ő akarná megmutatni az utat: *mögötte*, az ő lábnyomában (1,17.20; 8,34!). Ugyanezt a kifejezést találjuk Jézus pusztai megkísértésének leírásában (Mt 4,10)!

[448] Ha nem akarunk átlépni a fantázia birodalmába, és hűségesek akarunk maradni annak a Jézusnak a szellemiségéhez is, aki senkit sem minősített ördöginek (ezt csak Jn 6,70 és 8,44 fogta rá), akkor ezt a megszólítást csak így értelmezhetjük: „A Sátán beszél belőled!" A Sátán, vagyis a (megszemélyesített) kísértő látszólag vallásos és teológiailag látszólag kifogástalan érvekkel állít csapdát az embereknek, hogy letérítse őket az Istennek tetsző útról (vö. 158. lábj.). Most ugyanazzal az érvvel próbálkozik Péteren keresztül, mint annak idején a pusztában (Mt 4,6).

[449] Az eredetiben az áll: „nem Istenéi..., hanem az emberekéi", amit lehetne úgy is fordítani: „Isten dolgai"; értelemszerű a „gondolatai, elképzelései, tervei, szándékai, ügye" kiegészítés.

[450] A zsidó vallási hagyományok talaján állva Péter a „mindenható" csodatevőben reménykedik, Jézus viszont józanul az abszolút módon szerető, de *nem* bármire képes Istenben bízik (vö. Lk 17,1), és mellette tart ki, legközelebbi követőinek elvesztését is kockáztatva. Ld. még Mt 16,22-23!

[451] Valószínű, hogy az itt következő jézusi mondás eredetileg két különböző mondásból állt, s ezeket csak utólag vonták össze. Az egyik így hangozhatott: „Ha valaki utánam akar jönni [értsd: követni akarja az életpéldámat mint tanítványom], tagadja meg magát...", a másik pedig: „Ha valaki utánam akar jönni [értsd: velem akar

jönni, ti. Jeruzsálembe], vegye föl keresztgerendáját...” E feltételezés mellett szól egyrészt az, hogy az első mondás (párhuzamos helye) néhány Lk-kéziratban önállóan található meg, másrészt pedig az, hogy a második mondás esetleges utólagos kiküszöbölésének (a Lk-szövegből) nincs kézzel fogható motívuma.

[452] Szó szerint: „*mögöttem* akar jönni”. Vö. 26., 29. és 447. lábj.

[453] A jézusi gondolatvilág egészében vizsgálva ez semmiképpen sem jelentheti azt, hogy „egész személyiségét”, „a maga lényegét”, „igazi énjét” vagy hasonlókat, hanem csak olyasmit, hogy „a saját elgondolásait és a saját mércéit”, ill. az „önfenntartási ösztönét” – vagyis személyiségének azokat a „részeit”, amelyek útjában állnak Jézus hűséges követésének. – Megfontolásra érdemes lehet, hogy az eredeti szövegben visszaható névmás áll (*heauton*), tehát nem az „életét” (*pszükh*é-jét) kell *megtagadnia*, még kevésbé „igazi önmagát” (*pneumá*-ját); igaz, késznek kell lennie arra, hogy *„tönkretegye”* az életét, de az más dolog (ld. 35. v.).

[454] A keresztgerenda a keresztnek mint kivégzési eszköznek a vízszintes ága, amelyet az elítélt sokszor maga vitt a vesztőhelyre – vagyis mai megfogalmazásban az akasztófa egyik részéről van szó. Jézus szóhasználatában a „kereszt” *általánosságban* annak az eltökéltségnek a képe, amely a vértanúhalál *készségét* is magában foglalja: ő maga így járta útját, és ezt az eltökéltséget *minden* követőjétől is elvárta (a mondat bevezetése szerint szavai a tömegnek is szólnak; *konkrétan* viszont azt a kockázatot nevezi nevén, amellyel küszöbön álló jeruzsálemi útja jár: aki *most* vele akar menni Jeruzsálembe, annak számolnia kell azzal, hogy Jézussal együtt őt is kivégzik, akár megkövezéssel , akár orgyilkossággal, akár keresztre feszítéssel (ld. még Mt 10,38). Mind a két vonatkozásban arra szólítja fel követőit, hogy *eleve* tekintsék magukat halálra ítélteknek, és ennek megfelelően viselkedjenek (életükért nem kell aggódniuk, vö. a következő, 35. v.). Nem kell ebben semmiféle fanatizmust látnunk, mert aki valóban szeret, az az életét is kockára teszi azokért, akiket szeret, vagy azért az ügyért, amelynek valóban elkötelezettje. (A kereszt felvételének szóképe magában foglalja az erőszakmentességet is, hiszen aki *Jézus szellemében* vállalja a kivégzés kockázatát, aligha gondol fegyveres harcra.)

[455] Az effajta mondásokban (vö. pl. Lk 6,46; 11,23; 14,26 vagy a „hegyi beszéd” visszatérő „Én viszont azt mondom nektek”-je) megnyilatkozó hallatlan vezetői igénynek többféle magyarázata is lehetséges. A hagyományos kereszténység Jézus istenségének „bizonyítékát” látja benne, közömbös vagy ellenséges kívülállók viszont Jézus beteges önteltségének „bizonyítékát”. Ezekkel szemben reálisabbnak látszik, ha vagy Jézus kétségtelenül rendkívüli (bár nagyon is megalapozott) *szubjektív* bizonyosságának megnyilatkozásait látjuk bennük, vagy éppenséggel *szerénységének* jeleit: „*Én* így és így látom a dolgokat, ezért tudok felelősséget vállalni – és természetes, hogy *ha* valaki követőmnek akarja *tartani magát*, szintén így kell látnia a dolgokat, és így kell viselkednie.”

[456] Ez a jézusi mondás többféle változatban maradt fönn; eredetinek a Lk 17,33-beli megfogalmazás látszik, magyarázatára ezért ott teszünk kísérletet.

[457] Bizonyos kéziratokból hiányzik – méltán, hiszen Jézus nem önmagát tette küldetése tárgyává, hanem Isten országának örömüzenetét (vö. 30. v., továbbá pl. 10,35-40).

[458] A 36-37. vers közhelyszerű bölcsességeket tartalmaz, sajátosan jézusi mondanivaló nélkül.

[459] A bosszúállás szellemét tükröző utolsó tagmondatról könnyen felismerhető, hogy ez utólagosan megfogalmazott, apokaliptikus Emberfia-mondás. A benne megbújó jézusi igazságtartalmat Lk 12,9 őrizte meg tisztán, magyarázatát ld. ott.

[460] Akárhogyan zajlott le is az eredeti történés, és akármi legyen is a jelentése, annyi biztos, hogy *leírásában* az evangélista számos ószövetségi elemet alkalmaz (a szakirodalom a teofániák, ill. epifániák „stíluselemeinek” is nevezi őket); ilyen a „magas hegy” (a „kinyilatkoztatás” helye), a „felvinni” (az áldozatbemutatásra utaló kultikus fogalom), „átalakulás” (részesedés Isten dicsőségében), „túlvilági” fényjelenség (az isteni világ titkainak észlelése), vakítóan fehér ruha (mennyei lények sajátossága), a felhő (Isten jelenlétének jelképe), a „mennyei hang” („kinyilatkoztatás”).

[461] Szépítő körülírás, hasonlóan az „én kelyhemből inni” kifejezéshez (10,38-39).

[462] Vö. 22. lábj.

[463] Nem azt fogják „meglátni”, hogy Isten Országa el *fog* jönni, hanem hogy már eljött (participium perfectum)!

[464] „Az Erő” vagy „az én Erőm (Erősöm)” Isten egyik neve volt az Ószövetségben; vö. még Mk 3,27; 14,62; 15,34. Ezért így is lehetne fordítani az itteni kifejezést: „Isten erejében”.

[465] Ezzel az időmeghatározással *mindhárom* szinoptikus evangélista szorosan az előző mondathoz kapcsolja a „színeváltozás" történetét, s így az abban foglalt bejelentés megvalósulásaként értelmezi.

[466] Lk 9,37 alapján legalább két napig tartózkodtak a hegyen; ez is adalék lehet ahhoz, hogy nem csupán a rövid idejű „színeváltozás" zajlott le ott, hanem hosszas párbeszéd is Jézus és tanítványai között.

[467] Falusi kézművesek beszédmódja ez, és félreérthetetlenül tanúskodik az esemény történetiségéről. (nem kevés teológus ugyanis „a feltámadott Jézus húsvét utáni megjelenéseinek" „visszavetítését" látja ebben az elbeszélésben).

[468] Tekintettel a 472. lábj. 2. bekezdésének közepén mondottakra, nem lehetetlen, hogy az eredeti görög kifejezés (*észan szüllalúntesz tó Iészú*) magában hordja azt a jelentésárnyalatot, hogy „együttes [erővel] igyekeztek befolyásolni Jézust/ ellentmondtak Jézusnak".

[469] Az 5. és a 6. versben ugyanaz a „válaszol" jelentésű ige (*apokrineszthai*) fejezi ki Péter megszólalását, s ez valamiféle párbeszédre, talán éppen vitára utal (ezért fordítjuk itt „felszólalt"-tal), ahogyan a 4. vers „együttes erővel..." megjegyzése is (amit Mt 17,3 „beszélgettek vele"-re simít el).

[470] A kétszeres „és történt" az esemény történetiségére utal (vö. 7. lábj.), az elbeszélés jelenlegi formájában azonban csupán a „teológiai" feldolgozás bevezetője, és alighanem a folyamat kettős jellegét domborítja ki: Isten jelen van („felhő"), de nem némán, hanem úgy, hogy szól, és ezzel „kinyilatkoztat".

[471] Vö. 1,11. Az „Isten fia" *nem* szentháromságtani fogalom. „Valakinek a fia, valaminek a fia" semitizmus, azt jelenti: „szorosan az illetőhöz, vagy a szóban forgó tárgyhoz tartozó" (vö. 18., 68, 86. lábj.). Az „Isten fia" kifejezés értelme tehát: Istenhez szorosan hozzátartozó, Istennek egészen odaadott, Istenhez hasonló (hasonlóvá vált), Isten oltalma alatt álló, Isten küldötte.

[472] Elvileg nem zárhatjuk ki az embert *közvetlenül* érő „túlvilági" hatásokat, akár Isten, akár más szellemi létezők részéről (vö. 415. lábj. eleje), a *közvetetteket* pedig (a „misztikus, karizmatikus" tapasztalatokat) még kevésbé. Feltételezhető, hogy az utóbbiak mind Jézus, mind a tanítványok részéről szerepet játszottak az itt leírt eseményben (ahogyan Jézusnak a Jordánba történt alámerítésekor szerzett – a tanítványok mostani tapasztalatával lényegileg azonos tartalmú [vö. 1,11-et 9,7-tel] – istenmegtapasztalását is nevezhetjük karizmatikusnak: 1,9-11), mégis úgy véljük, lehet egyszerűbb, *természetes* magyarázatot is adni rá. Nagyon vázlatosan ezt így foglalhatnánk össze:

Jézus minden valószínűség szerint (8,27.31; 10,1.33) már az életveszélyes jeruzsálemi útra készül, s föl akarja készíteni erre minden hallgatóját (8,34), tanítványait azonban (8,31.34) különösen is, főképpen a legbelső kört, Pétert, Jakabot és Jánost (9,2; vö. 5,37; 13,3; 14,33), ezért őket viszi föl a hegyre „lelkigyakorlatozni", beszélgetni és imádkozni (vö. Lk 9,28). A tanítványokat feltehetően az a kérdés nyomasztja leginkább, helyes úton jár-e ez a hihetetlenül vonzó, de vallásuk hagyományait bíráló és felülbíráló rabbi, és kövessék-e (*helyes-e* és *érdemes-e* követniük) továbbra is, most, amikor ez már életveszélyes. Nem csoda, hogy lelki szemeik előtt (vagy álomszerűen? vö. Lk 9,32; vagy egyszerűen a Jézussal folytatott beszélgetésekben?) „megjelenik" (az *óphthé* általában a paranormális „látás" igéje) Illés és Mózes: az egyik az „Isten harcosa", akinek szellemétől óvta őket Jézus (vö. Lk 9,54-55), a másik annak a „törvényvallásnak" a „megtestesítője", amelyet Jézus istenellenesként leplezett le (pl. 7,5-13). A tanítványok *lelkében* ők tusakodnak most „együttes erővel" Jézus ellen (vö. 468. lábj.), igyekezve kiverni fejéből a „butaságait", ahogyan igyekezett nem sokkal korábban maga Péter is (8,32). Nem véletlenül fogja el őket nagy félelem: egész korábbi „hitük" a tét, és ráadásul az életük (454. lábj.), amelyet Illés és Mózes jeruzsálemi „hitbizományosai" fenyegetnek. A *bennük* dúló kérdés tehát: Mózes és Illés („a törvény és a próféták") *vagy* Jézus? Legszívesebben közös nevezőre hoznák őket: „Építünk majd három sátrat..." Jézus „átváltozása", „ragyogása", belülről kifelé ható, arcát és egész külsejét is fényessé tevő sugárzása azonban (akár a beszélgetések , akár Jézus imádkozása során látták is, mindenesetre *saját szemükkel*) meggyőzi őket: *szívükben, lelkiismeretükben* ők is hallják („normális" módon? „karizmatikus" módon?) azt a hangot, amelyet annak idején Jézus is „hallott" a szívében (1,11): Ő a „fiú", „Isten szeretett fia" (ld. 471. lábj.), őt már egészen áthatotta Isten, benne valóban eljött már „Isten országa" (ld. 22. lábj.), mert ő valóban azt gondolja (és akarja), „amik Istenéi", és nem azt, amit az emberek gondolnak és akarnak (8,33!). Következésképpen *őrá* kell hallgatniuk – *nem* pedig „Mózesre és Illésre" (és még kevésbé „*nemcsak* őrá, *hanem* Mózesre meg Illésre *is*")! Amikor pedig ez megvilágosodik bennük, abban a pillanatban eltűnik a „jelenés", „Mózes és Illés" kísértő szelleme: „Amikor hirtelen körülnéztek, nem láttak többé senkit maguk mellett, csak egyedül Jézust."

A „kereszténység”, s vele a világ egész vallási és „profán” története forgott kockán azon a hegyen: Visszatérés a régihez („törvény és próféták”), vagy radikális odafordulás az újhoz („új bor, új tömlők”), vagy a kettő vegyítése és együttélése („három sátor”)? Tudjuk, *végül is* hogyan dőlt el a kérdés, és ismerjük ennek következményeit is, amelyek a katasztrófa felé sodorják az emberiséget.

[473] Elképzelhető, hogy valóban ekkor játszódott le az alábbi jelenet, mert az a problematika folytatódik benne, amelyik a hegyen is foglalkoztatta a tanítványokat, de az is lehetséges, hogy csak Márk szúrta be ide a „Mózes és Illés” címszó alapján.

[474] Az *anisztanai* és a *egeirein* igét csak az ilyen nem-jézusi értelmezésekben (vö. 475. lábj.) fordítjuk „feltámadni”-val (ld. 6,14-16). Jézusi értelemben a „túlvilági életre való felébredést” jelentik.

[475] A hitelesnek tekinthető jézusi szenvedés-bejelentések egyikében sincs meg „a halottak közül” kifejezés, amely arra utal, hogy valaki a holtak birodalmából visszatér ebbe a földi létbe (vö. 6,14.16!). Ez a (babonás) szemléletmód idegen Jézustól. Ugyanolyan „jövendölést” adtak itt utólagosan Jézus szájába, mint a „három nap múltán”-nak „a harmadik napon”-ra történt átértelmezésével (ld. 443. lábj.).

[476] Ezt a kifejezést úgy is lehet érteni, hogy „belekapaszkodtak ebbe a szóba”, és úgy is, hogy „megtartották ezt a szót”, vagyis „figyelembe vették, ehhez igazodtak, eszerint jártak el”.

[477] Ez a megerősítés nem származhat Jézustól, mert őt nem egy (állítólagos) korábbi ideális állapot helyreállítása érdekelte, hanem valami „új” (2,21-22): Isten országának megvalósulása (vö. 22. lábj.). Ezen ország kiemelkedő követének önmagát tartotta (vö. Mk 12,1-6; Lk 10,23-24), és nem valamiféle apokaliptikus alakot, akinek még utána kell megjelennie.

[478] A szövegösszefüggésből (9.-12. v.) kitűnik, hogy itt végül is a Jézustól idegen, apokaliptikus (Hénokh-féle) értelemben vett, dicsőséges Emberfiáról van szó. Erről az Emberfiáról pedig *sehol* sincs megírva az Ószövetségben (és egyáltalán semmiféle *emberfiáról*), hogy „sokat kell szenvednie”. (Az Izajás 53. fejezetében leírt „Jahve Szolgája” alakját csak a keresztény teológia alkalmazta „Jézusra mint az Emberfiára”.) Ez a mondat tipikus példája a valódi és a nem valódi emberfia-mondások vegyítésének (ld. 68. lábj.), hiszen meghúzódik benne a jézusi szenvedés-bejelentések első és második hiteles eleme *is* (ld. 435. és 437. lábj.)

[479] Ez a szakasz számos hagyomány szövevényes egymásra hatásának eredménye, s nehéz kibogozni, mi hangzott el valójában, és milyen értelemben. Az eredeti történés valószínűsíthető váza ez: Miközben lejönnek a hegyről (vagy más alkalommal), *tanítványai* fölvetik Jézusnak, hogy az *írástudók* szerint „előbb el kell jönnie Illésnek” (mielőtt „eljön templomába maga az Úr”, Mal 3,1). *Jézus* válasza: „*Én viszont* azt mondom: Illés már eljött...”

Ami pedig a párbeszéd értelmét illeti: Illés mint különösen harcos próféta (lemészároltatott 400 Baál-prófétát: 1Kir 18,40; tűzzel pusztított el 50 királyi követet: 2Kir 1,10-12) elevenen élt Izrael emlékezetében (vö. 8,28; 15,35-36; Lk 1,17; Jn 1,21), s számos legenda kapcsolódott hozzá (tüzes szekér ragadta az égbe: 2Kir 2,11-12; ismét eljön majd a messiási birodalom előkészítésére: Mal 3,23-24). Ez a fantasztikus alak ott kísértett Jézus babonás kortársainak fejében, így tanítványainak fejében is (ezen a helyen kívül ld. még Mk 9,4; Lk 9,54-56).

Most megkérdezik Jézustól, szerinte milyen szerepet fog játszani Illés „Isten országának eljövetelében” (már ahogyan ezt *ők* értették), talán azzal a titkos gondolattal, hátha Jézus a visszatért Illés, és akkor nem eshetik baja (vö. 8,28; Mt 16,22!). Jézus válaszának („Illés már eljött, de azt csináltak vele, amit csak akartak”) ugyanaz a *mondanivalója*, akár a történelmi Illés prófétára gondolt, akár Keresztelő Jánosra célzott mint arra a személyiségre, akiben Illés szelleme (vö. Mt 3,10-12; Lk 3,9 és 6. lábj.) tért vissza (vö. Mt 17,3): A hatalomgyakorlók azt csinálnak a prófétákkal, amit csak akarnak, Isten nem avatkozik be, hogy megmentse küldöttei életét (vö. 1Kir 19,3.10; Mk 6,17-29), és ezért én sem számíthatok erre (ld. 8,31; vö. Mt 17,12d!). Ne fantáziáljatok tehát! *Nem* babonára és *vakhitre* van itt szükség, *hanem* Istenbe vetett feltétlen *bizalomra*: arra a bizalomra, hogy – bár ő nem ment meg a szenvedés*től,* de – a szenvedés*ben* és a halál*ban* is velünk van, és aztán hamarosan talpra állít minket (ez a szenvedés-bejelentések negyedik hiteles eleme: 444. lábj., ld. még 188. lábj.!).

[480] Az előző lábjegyzetben foglaltak alapján ez a megjegyzés hiteles lehet, ha a történelmi Illés prófétára vonatkozik, hiszen valóban megírták róla, hogyan bántak vele a hatalmasok (1Kir 19,3-10), viszont nincs értelme és nem hitelesen jézusi, ha Keresztelő Jánosra (mint a visszatért Illésre) vonatkozó „jövendölés” akar lenni, már csak azért sem, mert az egész Ószövetségben és zsidó irodalomban *nincs* egyetlen utalás sem (vö.

478. lábj.) arra, hogy a visszatérő Illés szenvedni fog (ami ellentmondásban is állna küldetésével, hiszen annak kudarcát jelentené).

[481] Márk szinte minden lehetőséget kihasznál, hogy – ha csak utalásszerűen is, de – rámutasson az írástudói szemléletmód és a betegség, a „megszállottság" közötti összefüggésre (vö. 1,22.23-28; 2,1-12; 3,1-6). Azzal, hogy rákényszerítik a tömegre (és persze a tanítványokra is) tébolyult vitáikat arról, „mit szabad, és mit nem" (vö. 3,4), szinte már puszta jelenlétükkel is elzárják az utat az emberi lét mindenfajta gyógyulása elől. Konkrétan ebben az esetben a beteg fiú ide-oda rángása jól jelképezi azt, hogyan rángatóznak ők ide-oda a „szabad" és a „ nem szabad" között, és hogyan rángatják ide-oda az embereket is.

[482] A későbbi leírásból kiderül, hogy a tanítványok nem voltak képesek meggyógyítani az epilepsziás fiút, a vita tehát minden bizonnyal arról folyt, vajon mesterük „többre képes-e", és különösen arról, miféle titokzatos – isteni vagy ördögi (vö. 3,22; 7,37) – erővel viszi végbe gyógyításait.

[483] Vö. 377. lábj.

[484] Itt könnyű dolgunk van a betegség mibenlétének megítélésében, hiszen Márk nemcsak hatásosan, hanem nagyon pontosan is írja le a (hisztero-) *epilepsziát* (18.22.26-27. v.), a kor szokásának és lehetőségeinek megfelelően természetesen démonisztikus értelmezésben. Orvosi-lélektani szempontból azonban az epilepszia egyáltalán nem valamiféle „ördög" tobzódásának eredménye, hanem nagyon is földi *gyökerei* vannak, nevezetesen annak az embernek egyébként valóban „ördögi" nyomorúságai, aki puszta félelemből, szorongásból nem meri megélni saját életét.

[485] Ld. 24. lábj.

[486] Jézus számára olyan természetes volt az Isten iránti bizalom, mint az egyenes járás. Erre akarta fölbátorítani embertársait is (ld. 1,15!), s hogy ez mindenek ellenére sem igen sikerült neki, elfárasztotta, türelmetlenséggel és fájdalommal töltötte el (vö. 188. lábj.). (Fontos adalék ez a „tökéletes Jézusról" a köztudatban élő képhez...) Mégis hűségesen megmaradt mindvégig e teher alatt! – „Kifakadása" a mostani helyen az írástudókra, a tömegre, az apára és tanítványaira egyaránt vonatkoztatható; nem kizárt azonban, hogy eredetileg csak a tanítványoknak címezve hangzott el az otthoni „korrepetáláson" (ld. 496. lábj.; vö. 7,18 és főleg 4,40).

[487] Az evangéliumi „csodabeszámolókban" szinte mindig központi jelentőségűek a „családi adatok", mert ezek kínálják a hátteret az adott betegség létrejöttének és gyógyulásának megértéséhez is (noha ezek természetesen csak utalásszerűek, hiszen a csodabeszámolókban mindig csak sűrítményeit olvashatjuk annak, ami alapmagatartásként meghatározza a szereplők hétköznapjait, többnyire hosszú éveken át). Ahogyan Jairust (5,21-24.35-43) vagy a szíroföniciai asszonyt (7,24-30) sem tekinthetjük csupán gyermeke „képviselőjének", hanem megbetegedése és gyógyulása kulcsának is kell tartanunk (ld. 215. és 360. lábj.), ugyanúgy ezt az apát is. Ebben a szellemben az alábbi magyarázatot adhatjuk a fiú epilepsziájának kialakulására és gyógyulására:

Legvégső gyökerét *az apa* beállítottságának és *magatartásának* hasadtságában, *kettősségében* találhatjuk meg, hiszen a betegség már „gyerekkora óta" kínozza a fiút; ez a kettőség lehet az *ödipuszi konfliktusok* bizonyos fajtája, amely hol jóindulatú gondoskodást, hol kétségbeesett elutasítást vált ki az apából (az ehhez tartozó érzelmi kettősségekkel együtt), továbbá ebből fakadóan vagy ettől függetlenül a *„kettős kötés"* problematikája, vagyis amikor a szóbeli és a magatartásbeli megnyilvánulások ellentmondásban vannak egymással, de (a 22-23. versből következtetve) lehet az apa *vallásosságának* kettőssége is: bízik is Istenben (ill. képviselőjében, Jézusban), meg nem is, segítséget is vár Istentől, ugyanakkor rá is hárítja fia betegségének teljes felelősségét („démoni" befolyás következményének, azaz kortársai – s az írástudók! (vö. 481. lábj.) – véleményét osztva „Isten ostorának" csapásának tartja azt).

A fiú erre az apai alapmagatartásra *reagál*: egyrészt *közvetlenül*, azzal, hogy *utánozza* az apa pszichikai kettősségét, másrészt *közvetve*, azzal, hogy (a saját kettősségével, hasadtságával) *megbünteti* apját annak pszichikai (és ennek folytán viselkedésbeli) kettősségéért. (Ugyanezt a kettős reakciót világosan meg lehet figyelni alkoholista szülők gyerekeinek viselkedésében...) Ezt a büntetést, ezt a lázadást azonban nem éli ki nyíltan, hanem *elfojtja* apjával szembeni agresszív impulzusait (ahogyan egyébként az apa is ugyanezt teszi a maga részéről), vagyis amíg tudja, *feltartóztatja* apjával szembeni haragját és dühét, amikor pedig már nem tudja, reflexszerűen *önmaga ellen irányítja*, mintegy villámhárítójává válva saját feltorlódott érzelmeinek és indulatainak: ezeknek a *levezetődése* maga az epilepsziás roham. (Utána teljesen normálisnak tűnik, amíg érzelmei és indulatai ismét fel nem halmozódnak a kritikus határig...)

A fiúnak ez a kettős viselkedése (normális szakaszok – epilepsziás rohamok) persze csak tovább erősíti az apa pszichikai és magatartásbeli kettősségét, az pedig még tovább a fiúét: *Valódi ördögi kör!*

Ennek az ördögi körnek a *megtörése* következik be, amikor – a *Jézusból* sugárzó, Isten iránti feltétlen bizalom hatására – *az apa* magatartásában változás áll be: Felkiáltása, „Szeretnék bízni. Segíts nekem bizalmatlanságomban", annak a jele, hogy *kilép* a kétségbeesett siránkozás (és a leplezett agresszió) alapállásából!

[488] Magyarul: „Ha hatásosabban vagy képes varázsolni..."

[489] Jézus felindultan utasítja vissza az apa feltételezését (amelyet nyilván tanítványai is osztanak), miszerint talán képes olyasmire, amire mások nem, majd rámutat arra, hogy nem a különleges képességről, az emberi erőről van szó, hanem kizárólag az Istenbe (a tulajdonképpeni gyógyítóba) vetett bizalomról: aki feltétel nélkül rábízza magát, és ezzel eltakarítja az útból a lelki akadályokat, például a kétkedést, a félelmet, a görcsös erőlködést stb., az lehetővé teszi, hogy *a Teremtő életereje* kifejtse benne gyógyító hatását. Mindössze ennyi a „titok", ebben áll Jézus, a nagy gyógyító „módszere". Szavaiban talán ott van az is, hogy *minden* követőjének úgy kellene bíznia Istenben, ahogyan ő bízott, és ezért *minden* követőjének ugyanúgy kellene tudnia gyógyítani is, ahogyan ő tudott.

[490] Az eredetiben: „Bízom." Ez azonban a szövegösszefüggés alapján értelemszerűen azt jelenti, „szeretnék bízni".

[491] Vö. 51. és 55. lábj.

[492] A családtagok és az orvosok számára ismeretes az a sűrű folyású, ragacsos lassúság, ahogyan az epilepsziás betegek végtelennek tűnő szünetekkel mondják el néhány szenvtelenül előadott, szélsőségesen érzelemszegény mondatukat, mintha egy számukra idegen nyelven kellene fáradságosan megtalálniuk a szavakat. Olyan emberek ők, akiknek gyermekkoruk óta megtiltották, hogy közöljék *saját* érzelmeiket, és „gonosz" megjegyzéseikkel „megzavarják" a családi „békét". (Voltaképpen az elfojtási folyamatnak ez a szótlansága kényszeríti ki közvetlenül az epilepsziát.) Másfelől pedig akit sosem engednek nyílt szóhoz jutni, maga sem enged magához egyetlen olyan szót sem, amely változást hozhatna létre benne: „megsüketül".

[493] Az eredeti *kóphosz* jelenthet némát, süketet és süketnémát is. Ezért lehetne itt némának is fordítani, akkor mintegy megerősítené a szótlanságot, de a betegség tényleges tünetei miatt (ld. az előző lábjegyzetet) jelenthet süketet is.

[494] Vö. 185-186. lábj.

[495] Ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy a fiú meggyógyult, hiszen minden epilepsziás roham végén ugyanez a jelenség játszódik le, ahogyan ezt az érintettek családtagjai nagyon jól tudják: a beteg *látszólag* halottként fekszik ott, aztán mintha mi sem történt volna, felkel, és teljesen normálisnak, gyógyultnak *látszik*. Valódi gyógyulásról csak akkor lehet beszélni, ha hónapok, vagy inkább évek múltán sem jelentkezik újabb roham (vagy annak megfelelő görcsös jelenség). Ez esetben mégis *megalapozott* a gyógyulás feltételezése, hiszen gyökerében, kiváltó tényezőjében, az apa magatartásában döntő változás következett be: Jairushoz és a szíro-föniciai asszonyhoz hasonlóan (5,36; 7,28) megindul a jó Isten iránti feltétlen bizalom felé (ld. 487. lábj. vége).

[496] Számos kézirat kiegészíti: „... és böjt révén". Így azonban úgy hat az egész, mint a démonok bizonyos fajtájára nézve hatásos „ördögűző recept" – ami azonban *idegen* Jézustól, már csak azért is, mert ő maga nem megfeszített „imádsággal és böjttel" gyógyított, hanem Istenbe vetett bizalmával, amelyet maga körül sugárzott (ld. még 2,18-19). Ezért aztán e tekintetben a mátéi változatot kell hitelesnek tartanunk (17,20), abban ugyanis a tanítványok kérdésére azt feleli Jézus: „Mert túlságosan kevés az [Istenbe vetett] bizalmatok!" Vagyis az otthoni „korrepetáláson" *megismétli* a tömegnek (19. v.) és az apának (23. v.) adott tanítását, ahogyan a tisztasági vitában is ezt tette (7,14-16.18-19).

[497] Fülöp Cezáreájának vidékéről, vö. 8,27.

[498] Ahogyan ő maga is ismételten visszavonult, hogy egyedül Istenre tudjon figyelni, és át tudja venni az *ő* gondolatait-szándékait-erejét (ld. 1,35; 3,13; 6,46; 9,2; 14,32), szükségesnek látta, hogy tanítványai számára is biztosítsa a külső-belső nyugalmat (vö. 6,31), és így szívükbe írhassa *Isten* gondolatait. Ha valaki nem követi ezt a „jézusi módszertant", az a veszély fenyegeti, hogy jó szándékú aktivitása, nyüzsgése következtében az őt mindenfelől ostromló, „okos emberi gondolatok" áldozatává válik (vö. pl. Mk 8,33; Lk 9,55; 22,35-36.38).

[499] Pontosabb értelme: „tanítványait *akarta* oktatni, tanítványai oktatására *akarta fordítani* figyelmét-erejét". Ennek az oktatásnak a tárgya pedig az volt, hogy *felkészítse* tanítványait a rá (és rájuk) váró szenvedésre.

[500] Ez a második szenvedés-bejelentés, a vele kapcsolatos általános adatokat ld. 8,31-nél. A mondat első harmada alkotja a szenvedés-bejelentések *harmadik* hiteles elemét; bizonyára ez a szenvedés-bejelentések legősibb változata, de Lk 9,44-beli megfogalmazása látszik hitelesebbnek, azért az alábbiakban ahhoz kapcsoljuk a magyarázatot. A mondat középső harmadáról ld. 442. lábj. A mondat utolsó harmada hiteles jézusi tartalmat hordoz, de mivel eredetileg nem tartozhatott hozzá az *itteni* kijelentéshez, csak dőlt betűvel szedtük.

Lk 9,44-ben ez áll: ***„Vegyétek fületekbe ti ezeket a szavakat! Az embernek ugyanis, és így nekem is számolnom kell azzal, hogy [Isten] emberek kezének szolgáltat ki."***

Nagyon fontos *e vers keretezése*, amely különös súlyt a közrefogott mondanivalónak. Az emberek mind csodálják Jézus összes tetteit (43b v.), s ebben a magasra szökött hangulatban mondja el Jézus a rettenetes kijózanító szavakat, amelyeket éppen tanítványainak (hangsúlyos *hümeisz*, 44a v.) kellene befogadniuk, de ők nem értik beszédét, és félnek is megkérdezni tőle annak értelmét (45. v.), alighanem azért, mert ösztönösen el akarják hárítani maguktól annak megértését, sejtvén rettenetes mélységeit.

Ami a *fordítást* illeti: 1) Az eredetiben olvasható *„emberfia"* jelentése: „az ember általában, és így én is" (ld. 68. lábj.) 2) A „kiszolgáltattatik" kifejezés *passivum divinum* (ld. 59. lábj.), ezért fordítottuk így: „*Isten* kiszolgáltatja..." 3) Lukács emelkedettebb nyelvezetének tudva be és a jövő idő szokásos körülírásának tekintve a *mellein* + *főnévi igenevet* (*mellei paradidoszthai*), lehetetett volna egyszerűen így fordítani: „Isten ki fogja szolgáltatni az emberfiát..." A *mellein* azonban igen gazdag jelentésű ige, sok egyéb mellett azt is jelenti, hogy „kell", „muszáj" és „megemlékezik valamiről, számításba vesz". A szövegösszefüggés (keretezés) és az alábbiakban kifejtett tartalom miatt döntöttünk úgy, hogy a fordításban figyelembe vesszük az említett jelentéseket.

Az ember erőszakos emberek kezébe esik. Önmagában véve ez csak mindennapos, szomorú tapasztalat. Mi olyan megfoghatatlan hát Jézus kijelentésében? Az, hogy noha a Messiásnak tartották őt (Mk 8,29), s azt gondolták róla, hogy Isten különleges védelme alatt áll (Mt 16,22), *ő is alá van vetve* a dzsungel törvényének! Egyfelől ezt hangsúlyozza a nagy lelkesedés közepette: „Jegyezzétek meg jól: Nekem is számolnom kell azzal, hogy emberek kezébe kerülök..."

De hol marad Isten? Mindenestül benne van a dologban: éppen *Isten „szolgáltatja ki"* az embert, még „kedvenc fiát" is (1,11; 9,7; 12,6) brutális embereknek (és természeti katasztrófáknak, betegségeknek, baleseteknek...) – anélkül hogy beavatkozna az események menetébe. Ezt hangsúlyozza Jézus másfelől. Ennél keményebb kijózanítás aligha lehetséges Istennel kapcsolatban, ez az ateizmus határát súrolja. Bár különbséget tett Isten be nem avatkozása és a bűnös emberi kiszolgáltatás között (ld. 897. lábj. és Lk 17,1; 22,22), Jézus nem adott racionális magyarázatot a megmagyarázhatatlanra, de szerényen tudomásul vette – és *mégis* bízott Istenben, nem vonta kétségbe abszolút jóságát. Ez a „mégis" választja el Jézus józanságát azok józanságától, akik azt mondják: Nincs Isten. S ha létezik „jézusi misztika", akkor az ebben a „mégis"-ben áll. (Ld. még 895. lábj.)

[501] Nem értik, mert – az első bejelentés (8,31), az „átváltozás hegyén" tapasztaltak (9,4.7) és az Illéssel kapcsolatos oktatás (9,13) ellenére – változatlanul tele vannak messiási illúzióikkal, s azoktól a Jézussal töltött utolsó pillanatokig sem fognak megszabadulni (ld. ApCsel 1,6). Ez az értetlenség is megerősíti annak valószínűségét, hogy Jézus többszörösen „bejelentette szenvedését", és a háromszori ismétlés nem csupán az evangélisták irodalmi fogása.

[502] Péter feltehetően töredelmesen bevallotta (a történelmi) Márknak (ld. * lábj. az evangélium elején), hogy féltek megkérdezni mesterüket, Márk pedig leírta ezt, Máté azonban már nem adta tovább, sőt retusálta: „nagyon elszomorodtak" (17,23). – „A megkérdezéstől való félelem" alkotja a vétlen tévedés és a bűnös elhallgatás és hazugság közti „szürke zónát". A vallásos ember sajátos kísértése, hogy nem akarja elveszíteni „szép" illúzióit, nehogy szembesülnie kelljen a rendszerébe (esetleg) nem illő valósággal. – A mester és tanítványai közötti szakadék olyan mély, hogy még a kérdezést sem teszi lehetővé. Ismét tanúi lehetünk Jézus mérhetetlen magányának (vö. 188., 414. és 486. lábj.).

[503] Nevezetesen hogy lehet-e Jézus valóban Isten küldötte, az igazi messiás (mint ahogy hiszik-remélik), ha szenvedését és esetleges halálát helyezi kilátásba, illetve hogy ember létére hogy viselkedhet ilyen „embertelenül, emberfelettien", vagyis ilyen „közönyösen" a rá váró szenvedéssel szemben.

[504] Vö. 384. lábj. és Mt 4,13.

[505] Az eredeti két szót (*ti dielogidzeszthe*) háromféleképpen is lehetne fordítani: 1. Mit fontolgattatok magatokban? 2. Miről vitatkoztatok? 3. Miért vitatkoztatok? Egyrészt azért döntöttünk a 3. lehetőség mellett, mert a másik két hasonló előfordulásban is a Miért? kérdőszó használata helyénvaló (2,8; 8,17), másrészt pedig azért, mert itt is ez illik bele jobban a feltételezhető eredeti szövegösszefüggésbe: „Féltek megkérdezni..." (32. v.). Ennek alapján Jézus kérdését így egészíthetnénk ki: „Miért vitatkoztatok az úton *ahelyett, hogy megkérdeztetek volna engem*?" (A szövegösszefüggést illetően ld. még 507. lábj.)

[506] Jézus magányának újabb félelmetes pillanata, vö. 502. lábj. vége.

[507] Legalábbis Márk véleménye szerint. Valójában a feltehetően máskor lezajlott rangvita témáját (34. v.) ő toldja be erre a helyre a 35. és a 36-37a verssel együtt. „gyermek" címszava alapján, megtörve az eredeti, logikus összefüggést: *37b versben* ugyanis Jézus *valószínűleg* arra a kimondatlan kérdésükre *adja meg a választ*, hogy lehet-e ő Isten küldötte. Ehhez a problematikához semmi köze sincs a 34-37a versben foglaltaknak. (Ezen értelmezésünk miatt kissé megváltoztattuk a hagyományos versbeosztást: az „Ők azonban hallgattak" mondatot még a 33. vershez soroltuk, és a 34., a 35., ill. a 36-37a verset külön bekezdésbe soroltuk.) – *Másik lehetőség*, hogy az „Ők azonban hallgattak" után elhangzott beszélgetés tartalma elveszett.

[508] E rangvita eredeti szövegösszefüggésének, illetve az eredetileg rá adott jézusi válasznak a Mt 18,1-4-ben foglaltakat tekinthetjük (azzal a módosítással, hogy Máté „átírja" a kiinduló kérdését, ld. ott).

[509] Vö. 141. lábj., amit megerősít az ünnepélyes „odahívta a Tizenkettőt".

[510] „Elsővé válni" mást jelent, mint „tökéletessé válni" (Mt 5,48). Az utóbbira mindenkinek törekednie kell a maga területén és módján, hiszen ez egészséges dolog: ebben a törekvésében senkit nem akadályoz, hogy mások is törekednek a tökéletességre, vagy akár jobban meg is közelítik. Egy-egy emberi csoportban számtalan „tökéletes" ember lehet. „Első" azonban csak egy valaki lehet, s aki erre törekszik, annak mindenki mást szükségképpen riválisának kell tartania, és azt kell kívánnia, hogy a többiek lemaradjanak. Aki erre törekszik, nem „tökéletességre" tör, hanem csak valami viszonylagosan többre, olyan helyre, ahonnan lenézhet a többiekre. Ez pedig rossz, mert ellentmond a másokkal *együtt* élésnek és a mások*ért* élésnek, ami az ember igazi értékét adja. Ezért aki első akar lenni, azaz önmagáért akar élni a másokért élés helyett, az lesz (automatikusan) az utolsó, vagyis a legértéktelenebb.

A jövő időt kifejező „lesz"-t (*esztai*) lehetne ugyan felszólító módként is fordítani („legyen"), ahogyan gyakorlatilag minden fordításban olvasható; ebben az esetben azonban a mondat értelme ellenkezne Jézus szemléletmódjával, mert az utolsóvá (és mindenki szolgájává) levés csupán taktikai eszköz lenne az *e világi* értelemben vett elsőség eléréséhez (márpedig a tanítványok rangvitájának ez a tárgya). Figyelemre méltó, hogy a hasonló szöveghelyeken számos kézirat kijavítja a „lesz"-t „legyen"-re (*esztó*), itt azonban egyik sem jár el így!

[511] Feltehetően Márk betoldása, mert bár hasonló témát szólaltat meg (10,43-44), nem illik bele az előtte megfogalmazott szembeállítás valószínűsíthető értelmébe.

[512] Az eredetiben: „az én nevemben". Ez a kifejezés a következőket jelentheti: „az én megbízásomból", „velem azonosulva", „miattam", „rám való tekintettel"; az utóbbi illik legjobban a szövegösszefüggésbe. (A „név" a zsidó gondolkodásban magát a személyt jelenti.)

[513] Az eredeti *dekheszthai* személyekre vonatkozóan azt jelenti: vendégszeretően fogad, szállást ad, vendégül lát, megvendégel.

[514] Ezt az eredeti helyzet („életbe ágyazottság": Sitz im Leben) nélkül megadott jézusi mondást (párhuzamos helyei Mt 18,5 és Lk 9,48a) akkor érthetjük meg legjobban, ha fölidézzük, hogy Jézust gyakran hívták meg ebédre, vacsorára „jól szituált", „tisztességes" emberek. Őt, a híres prédikátort és gyógyítót igen, de nem a bogáncsként rátapadó kisembereket, a társadalomban megvetett vámosokat, utcanőket, szegényeket, leprásokat, elmebetegeket, és az amúgy is sokadrangú állampolgárnak számító nőket, gyerekeket és (rab)szolgákat, egy szóval: a „csőcseléket". „Engedjük be tehát őt, de aztán gyorsan zárjuk be a kaput! (Neki is ezzel adjuk meg az illő tiszteletet, nemde?)"

Jézus egy prófétai jellel határozottan elutasítja ezt a szétválasztást. Fog egy (utca)gyereket, a társadalomban semmit sem számító *kisemberek jelképét* (vö. 573. lábj.), és előbb közéjük állítja, hogy jól nézzék meg, aztán átkarolja, hogy tudják: azonosul vele, mint anya a gyerekével. Mindenki érthette a gesztust: „Engem csak úgy fogadhattok be, hogy velem együtt a kicsiket, a szegényeket is befogadjátok!" Hozzáfűzött magyarázatával azonban annak „másik oldalát" is megfogalmazta: „Ha [voltaképpeni hajlandóságotok ellenére] a kedvemért befogadtok egy ilyen gyereket [= bárkit a kicsik, szegények közül], engem fogadtok be. (Jézus tehát a

kicsikkel, a szegényekkel azonosult, pontosan úgy, ahogyan az az Isten is, akit hirdetett, ld. Mt 10,42a; 25,40!)

Ebben az értelmezésben teljesen helyénvaló a „befogadni" eredeti jelentése (ld. előző lábj.), és aláhúzza, hogy *ez* a befogadás nem valami elvi elfogadást jelent, hanem a kicsik, a szegények konkrét megsegítését; másfelől pedig helyénvaló a „kedvemért" kitétel is, hiszen „elvileg" nem Jézus kedvéért kell tenni a jót, hanem azok kedvéért, akik arra rászorulnak – ha viszont valaki csak az ő kedvéért tenné, tudja meg: magát Jézust fogadta be.

A *most* tárgyalton kívül – a) „Jézus a társadalmilag *kicsikkel azonosul*"; párhuzamos helyei: Mt 18,5; Lk 9,48a – a „gyermekség-mondásoknak" *még négy* csoportját, ill. jelentését, jelentésárnyalatát különböztethetjük meg: b) „Isten országa a társadalmilag *kicsik számára van*": Mk 10,14; Mt 19,14; Lk 18,16; c) „az Isten országába belépés *feltétele* a társadalmi kicsiség": Mk 10,15 első jelentése; Mt 18,3; Lk 18,17 első jelentése; d) „a társadalmi kicsiség Isten *országabeli nagyságot* jelent": Mt 18,4; Lk 9,48c; e) „Isten országát *gyermekként kell fogadni*": Mk 10,15 második jelentése; Lk 18,17 második jelentése.

[515] Az *úk – alla* (nem – hanem) ellentétes kötőszópár ezt is jelentheti; ennek megfelelően néhány kódexben ez áll: „nem egyedül engem, hanem azt is..."

[516] Ha az 507. lábjegyzetben foglalt *első* feltételezésünk helyes, és a 33. versben megkezdett gondolatmenet itt folytatódik, akkor ez a mondat itt azt jelenti: „Igenis én vagyok Isten hiteles küldötte, ahogyan a hegyen is „hallhattátok", és jó, ha emlékeztek rá, hogy az én elfogadásommal vagy elutasításommal Isten útját fogadjátok vagy utasítjátok el" (vö. 9,7; 8,33!). (Ennek a szemléletmódnak a hátterében ott áll, hogy a kor felfogása szerint ha A azonosult B-vel, akkor C-nek B iránti bármiféle magatartását úgy értékelték, mintha magával A-val tett volna ezt vagy azt. Különösen is érvényes volt ez a követekre, küldöttekre; például az uralkodó, vagy akár csak egy földbirtokos követét is úgy tekintették, mint magát az uralkodót vagy a földbirtokost. Vö. Mk 12,1-6; Mt, 10,41és legfőképp Mt 25,40).

Ha az ottani *második* feltételezésünk igaz, akkor ezt a mondatot *itt* egyszerűen ki kell hagyni. E mellett szól, hogy kitűnően illik Jn 13,20a-nak a küldéssel-küldetéssel kapcsolatos szövegösszefüggésébe (bár ott a terminológia természetesen egy *kicsit* más), s 13,20b szövegváltozatának tekinthetjük (vagy fordítva): „[Ha valaki befogadja azt, akit küldök, engem fogad be,] aki viszont engem befogad, nem annyira engem fogad be, mint inkább azt, aki küldött engem." (A Jn 13,20b tartalmilag teljesen megegyezik ezzel.)

[517] Az eredetiben: „a te nevedben" (vö. 512. lábj., negyedik jelentés).

[518] Az illető a korabeli módszerekkel végzett „ördögűzést", vagyis gyógyított bizonyos betegségeket, amelyeket akkoriban „démoni megszállottság" következményének tartottak; vö. Mt 12,27.

[519] A „minket" természetesen azt jelenti, „téged (velünk együtt)", de az ő szemükben a „téged" csak úgy lehetséges, hogy „minket (is)". Később ez majd így hangzik: „Mi, az egyház vagyunk »Krisztus teste«, a továbbélő Krisztus", következésképpen: „Az egyházon kívül nincs üdvösség!"

[520] Az eredetiben ún. „törekvést, igyekezetet, próbálkozást, akarást kifejező múlt idő" (imperfectum de conatu) áll.

[521] A 38-39. v. újabb kiáltó példája Jézus magányának: a hozzá legközelebb állóknak sincs sejtelmük sem arról, mi (ki) mozgatja őt (vö. 188., 414., 502. és 507. lábj.)

[522] A Mester iránti nagy buzgalmukban a tanítványok csak egy „apróságról" feledkeztek meg: azokról a betegekről, akiket a szóban forgó „démonűző" meggyógyított. Jézus szándéka azonban megegyezik a Teremtő szándékával: Az emberek gyógyuljanak meg, mindegy, ki által, milyen körben („intézményben") és milyen módszerekkel.

[523] Az effajta „mert"-tel vagy „ugyanis"-sal (a görögben *gar*-ral) kezdődő mellékmondatokat a lehető legnagyobb óvatossággal kell kezelnünk: számos esetben csak az evangélisták utólagos magyarázatait tartalmazzák! – A 39-40. versben Márk mindjárt három indoklást is csatol Jézus „Ne álljátok útját" felszólításához. Ha jól megnézzük őket, mindhárom a kora keresztény misszió szempontjait tükrözi, annak érdekeit szolgálja, legalábbis ebben a szövegösszefüggésben. (Ld. még pl. 8,36-38.)

[524] Vö. 249. lábj.

[525] Mintha Jézust a maga hírneve-dicsősége-sikere érdekelte volna, mint a későbbi krisztológusokat, nem pedig az emberek java...

[526] Az 522. lábjegyzet végén adott magyarázat elégséges a „Ne álljátok útját!” indoklásához, *ennyiben* ez a „mert” *fölösleges, de* azért nem áll ellentétben azzal a helyzettel: „Mindazok, akik segítenek a rászorulókon, »értünk vannak«”, a mi ügyünket támogatják!”

[527] A *hüper* birtokos esettel azt jelenti: -ért, érdekében (vö. 14,24).

[528] Ez a mondás feltehetően nem az „idegen gyógyítókkal” kapcsolatosan hangzott el (vö. 526. lábj.), hanem a „misszionálás” kérdéskörében (de mindkettőben *is* elhangozhatott: elég súlyos lecke, a tanítványok pedig épp eléggé értetlenek voltak): A tanítványok úgy vélték, csak azok szolgálják az általuk szorgalmazott ügyet („Jézust követve meg akarjuk nyerni az embereket Isten országának”), akik csatlakoznak az ő közösségükhöz. Beleestek a vallási csoportosulásokat, kicsiket és nagyokat egyaránt fenyegető csapdába, a kóros kiválasztottság-tudat és a fanatizmus csapdájába: Csak a mi egyházunk, a mi irányzatunk, a mi közösségünk...! Jézus másképp gondolkodott: Csak az van ellenünk, aki tudatosan elutasít minket (de rájuk is érvényes az ellenségszeretet parancsa!), mindenki más, aki még keres, habozik, más utakat próbál, értünk, a mi ügyünkért van! Micsoda tágasság! Jézus misszionáriusi alapállása mutatkozik meg benne: Mindenkinek fel akarja kínálni üzenetét a *csak jó* Istenről (ld. Mk 4,21; Mt 5,15).

[529] Már a megfogalmazás – mellesleg az indoklás újabb indoklása – is mutatja, hogy húsvét utáni kijelentéssel van dolgunk. Tartalmilag is ellentmond neki, hogy Jézus nem tartotta magát messiásnak, abban az értelemben legalábbis semmiképpen sem, amelyikben közvetlen tanítványai, rajongói és a későbbi kereszténység (vö. 428-429. lábj.).

[530] Jézus felfogása szerint „a jótett önmagában hordja jutalmát” (ld. Mt 25,40), s nem attól nyeri értékét, hogy az ő követőinek haszna van belőle.

[531] Vö. 158. lábj. „Isten útja” itt a mondat folytatásából következően az Istenbe vetett bizalom.

[532] Vö. 24. lábj. Sajnos nem ismerjük a mondat elhangzásának körülményeit. Elképzelhető azonban, hogy Jézus itt az *őbenne* bízó kicsikről beszélt, akiket az írástudók nem egyszer megpróbáltak „leválasztani róla” (vö. 2,16; 3,22). Talán erre utal az „ezek közül” megszorítás. Mindenesetre emellett szól számos kézirat, ill. a Máté-evagélium megfelelő helye (18,6).

[533] Jézus kedveli az ilyen groteszk túlzásokat (pl. „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán...”: 10,25). A nyakba kötött malomkő képével azt *szemlélteti* a „bölcsek és okosak” (vö. Mt 11,25) számára, *mekkora* rosszat követnek el az Istenben (Jézusban?) bízó „kicsik” ellen azzal, ha Istennel szembeni saját bizalmatlanságukkal őket is ráviszik ennek a bizalmatlanságnak a tévútjára (például az Istentől jövő megbocsátás kérdésében, ld. 2,3-11). – Meglepő, hogy a szelíd Jézus olykor nem habozik erőszakos képekkel szemléltetni mondanivalóját; a kánoni evangéliumok éppúgy tanúskodnak erről (ld. Lk 14,31-32), mint az apokrif hagyomány (Tamás-ev. 98: „Úgy áll a dolog az Atya országával, mint azzal az emberrel, aki meg akart ölni egy előkelő embert. Kardot rántott a saját házában, átszúrta a falat, hogy megtudja, erős lesz-e a keze. Azután megölte az előkelőt.”). Micsoda szabadság!... Ennek fényében még meglepőbb azonban, hogy Jézus soha nem szemlélteti erőszakos képekkel a túlvilági „ítéletet” vagy „bűnhődést” (ld. a megfelelő helyeken, pl. alább, 539. lábj., 3. bek.)

Jézusiatlan lenne ebből azt a következtetést levonni, hogy ezeknek a félrevezetőknek „örök kárhozat” a sorsuk, vagy hogy jogos lenne inkvizíciós módszerekkel felkutatni, majd megölni őket. Az az Isten, akinek a követségében járt, *mindenkit* meg akar menteni, a végleges megfulladás gondolata azonban kizárná a reménynek még a csíráját is. Jézus példaadása egyértelmű: Péter egy alkalommal különösen veszélyes „csapda, botránykő”, félrevezető volt számára (448. lábj.), de sem a pokol mélyére, sem a tenger fenekére nem küldte őt, hanem oda küldte, ahol a helye volt, vagy legalábbis kellett volna lennie, maga „mögé”, hogy kövesse a példáját (447. lábj.). – Egyébként is: Ki mondhatja el magáról, hogy soha senkit nem vezetett félre?...

[534] Az eredetiben itt ugyanaz a kifejezés olvasható, mint amelyet az előző versben „eltántorít”-tal fordítottunk, az itteni szövegösszefüggésben azonban helyesebb a szó konkrétabb megfogalmazásával élni (vö. 158. lábj.)

[535] *Az evangélista szemléletében* gehenna és a kiolthatatlan tűz is a túlvilági büntetés, a „pokol” jelképe. Eredetileg azonban a *gehenna* a Jeruzsálem melletti Hinnom völgyét jelenti (héberül *Gé-Hinnom*, arámul *Gé-Hinnam*), amely a város szeméttelepe volt, ahol örökké füstölt-lángolt valahol a tűz, s ahová kivégzett bűnözőket is temettek olykor, vagy egyszerűen csak odahajították őket temetetlenül. (A holttest temetetlenül hagyása az ókorban az ember végső megbecstelenítésének számított.) *A hitelesnek tartható* 45. versben ezért a szövegösszefüggésnek megfelelően „holtak gödrének” fordítjuk.

[536] A 44. és a 46. v. idézet Iz 66,24-ből; a legrégebbi kódexekben nincs meg, csak a 48. versben.

[537] A féreg a holttest temetetlenségére utal, a tűz pedig annak elégetésére. Ószövetségi felfogás szerint a halott sorsa testi maradványainak sorsától függ, ezért számított a temetetlenül maradás vagy az elégetés súlyos büntetésnek.

[538] Az eredetiben: „bemenni az életre".

[539] Ez csak a *képi* fele egy példázatnak, amelynek *tárgyi* fele („megfejtése") hiányzik: *Ahogyan* viselkedned kell, ha a lábad csapdába esik, *úgy* viselkedj, ha...! A *kép* tömör és iróniával fűszerezett („mindkét lábad birtokában a holtak gödrébe..."), *háttere* pedig, hogy a korabeli felfogás szerint ha a róka csapdába esik, inkább lerágja beszorult mancsát, semmint hogy bevárja a vadászt, és az agyonverje. Azaz egy tagot feláldozni az életért: okossággal párosult élni akarás.

Ez az általános életbölcsesség csak azáltal válik *jézusi* útmutatássá, hogy szerinte az Isten országa az a legfőbb jó, aminek a kedvéért az embernek még „a lábát is le kell vágnia": ezért érdemes, ill. „kell" minden egyebet föláldoznia (vö. Mt 13,44-46, ill. Mk 8,34). – Ez a mondás azonban még egy fontos dolgot megvilágít. Képileg szólva: Értelmetlen lenne a lábunkat szükség nélkül levágni az életben maradás érdekében. Magyarán: Értelmetlen az élet javait önmagukban véve megvetni, vagy szükség híján lemondani róluk. Vidáman enni-inni, hitelesen jézusi magatartás. Ha azonban vannak éhezők, *akkor* meg kell osztanunk kenyerünket (vö. 6,35-44; 8,1-8; 8,14.16-21). Családban élni természetes és jó. Ha azonban a családi kötelékek az Isten országa melletti elkötelezettség akadályaivá válnak, *akkor* el kell szakítanunk őket (vö. 3,31-35).

Ezt a jézusi mondást már Márk „megszaporította" a kéz levágásának és a szem kivájásának *értelmetlen* és fölösleges példájával (43-44.46-48. v.), ráadásul úgy, hogy a jézusi mondás értelmének *ellentmondó* saját *értelmezését* belevitte magába a *képbe*: az életben maradásból, ill. meghalásból „Isten országába bemenés", ill. „gehennába kerülés" lett.

[540] Ld. 300. lábj. Az itteni esetben Márk azért cseréli meg a mondatok sorrendjét, és helyezi előre (egy „ugyanis"-sal, vö. 523. lábj.!) a „Mindenkit tűzzel fognak megsózni" mondatot, mivel „a pokol tüzével" (előző, 48. v.) akarja kapcsolatba hozni, és ennek megfelelően értelmezi is.

[541] A só a korabeli felfogásban a Tóra, a mózesi törvény jelképe; ennek az volt a rendeltetése, hogy megőrizze Izraelt a „romlástól", attól, hogy elpártoljon Istenétől, Jahvétól. Jézus, mint másutt is (pl. 10,19), elismeri, hogy alapszándékát tekintve a Tóra jó, de azzal, hogy mindenféle emberi gondolattal kevert, és tabuizált hagyománygyűjteménnyé vált, amelyben minden leírt szó Isten saját szavának számított, „sótlan sóvá", azaz használhatatlanná vált.

[542] Passivum divinum, ld. 59. lábj.

[543] Az eredeti jézusi gondolatmenet értelmében (541. és 545. lábj.) az „azonban" kötőszó lenne helyénvaló.

[544] Az eredetiben egyszerű jövő idő áll: „fog". A jövő idő azonban gyakran a cselekvő szándékát fejezi ki: „Jövő héten meg foglak látogatni", vagyis: „... szándékozom meglátogatni". Mivel Isten senkit nem képes „megsózni" (ld. köv. lábj.) akarata ellenére, tárgyszerű az „akar" fordítás .

[545] Istennek a Tóra „sótlanná vált sójánál" jobb eszköze van arra, hogy megóvja Izrael a romlástól: valami olyan dolog, mint „tűz". Jézus aligha az ítélet megsemmisítő tűzére gondolt, mint Keresztelő János (Mt 3,12; Lk 3,17), és ahogy Márk is sugallja (540. lábj.), hanem az Istenért, a jó Atyáért lelkesedés, az Isten és ember közti kölcsönös szeretet tüzére, amelyet föl akart lobbantani Izraelben (ld. Lk 12,49).

[546] Jézus itt kétszer két ellentétes fogalmat kapcsol össze szellemesen: „bennetek" – „egymás között", „só" – „békesség". Mondanivalója még világosabb lesz, ha fölcseréljük az elemeket: Magatokban őrizzétek meg a békét, legyetek türelmesek és barátságosak önmagatok iránt – az egymás közti érintkezésben azonban mindenki legyen romlástól megóvó só, ügyeljen kritikusan a másik hibáira, igyekezzen még a szálkát is eltávolítani annak szeméből! Jézus nyilvánvalóan ennek az *ellenkezőjét* várta attól a „sótól" vagy „tűztől", amellyel Isten meg akarja fűszerezni az embereket: Önmagatokat óvjátok meg a romlástól, a többiekkel pedig éljetek békességben! Ami azt is jelenti: Az Isten iránti lelkesedésnek (előző lábj.) sosem szabad az emberekkel szembeni fanatizmussá válnia (vö. Mk 9,38; Lk 9,54)!

[547] Galileából, illetve Kafarnaumból (vö. 9,30.33).

[548] Nem világos a helymegjelölés, mindenesetre már a Jeruzsálembe vezető útról van szó (vö. 10,32).

[549] Vö. 1,21; 4,1-2; 6,2 és különösen 6,34. A tanítás az egyetlen olyan tevékenység, amelyet az evangélisták (ld. még Lk 4,16) Jézus „szokásának” neveznek: úgy tűnik, ez volt a legjellemzőbb rá. Alátámasztja ez a „rabbi” cím is, amellyel a tömegek, az írástudók és tanítványai is illették.

[550] Ld. 394. lábj.

[551] Mivel Izraelben nem lehetett szó „kölcsönös megegyezéssel” történő válásról, a nő által kezdeményezettről pedig még kevésbé, az „elbocsátást” csak az egyoldalú elzavarás szépítő körülírásának tekinthetjük. Ebből azonban az is következik, hogy itt nem a mai értelemben vett házassági elválás problematikájáról van szó, ezért arra nézve az itt következők csak részben iránymutatók: Jézus tanításának egészéből kell levonni a megfelelő következtetéseket.

[552] Jézus a korabeli tanviták „szabályai” szerint viszontkérdéssel él.

[553] 5Móz 24,1 értelmében a férfi bármikor elbocsáthatta feleségét, ha „valami ellenszenveset talált benne”, csupán válólevelet kellett írnia.

[554] Vö. 102., 314. és 414. lábj.

[555] Jézus az eredeti isteni szándékhoz képest engedményként értelmezi a mózesi parancsot, amely feltehetően a nők *teljes* kiszolgáltatottságának akart valamelyest gátat vetni: egyrészt azzal, hogy kissé megnehezítette elbocsátásukat, másrészt azzal, hogy a válólevéllel történt „jogi rendezés” megkönnyítette újabb házasságukat.

[556] Jézus sosem az érdekli, „mi van megírva”, hanem hogy mi *Isten* „akarata”, szándéka, terve (vö. 30. lábj.).

[557] Idézet az 1Móz 1,27-ből, az ún. első („papi irat szerinti”) teremtéstörténetből (1Móz 1,1-2,4a). – Jézus mindig „a kezdetek kezdetéhez” tér vissza, azaz Isten *„eredeti”* elgondolásait keresi és hirdeti, függetlenül attól, mi vált időközben „szent hagyománnyá” (vö. 7,8-9)!

[558] *A szexualitás* elemi ereje ösztönzi és teszi képessé a férfit és a nőt arra, hogy legyőzze „fészekkötődését” a szülői házhoz, és „egy testté” váljék társával. Mivel ez az elemi összekötő erő Istentől származik, *ennek révén* maga *Isten* köti össze a házasságban a férfit és a nőt – értelemszerűen *minden* házasságban, és nem csupán azokban, amelyeket az egyház[ak] előírásai szerint kötöttek meg; teológiailag akár úgy is fogalmazhatnánk: *minden* házasság *„szentségi”* házasság, nem csupán az „egyházi”! Ebből aztán az is következik, hogy dogmatikai szempontból tévedés, morális szempontból pedig képmutatás más szabályokat alkalmazni a válás és újraházasodás kérdésében „érvényes, szentségi”, ill. „érvénytelen, nem szentségi” házasságok esetén.

[559] Számos *újabb keletű* kézirat itt betoldja a héber Bibliában (és a görög nyelvű, ún. Septuaginta, azaz Hetvenes fordításban is) egyébként meglévő folytatást: „és szilárdan ragaszkodik feleségéhez”. Mivel a *régi* kéziratokból ez hiányzik, feltételezhetjük, hogy Jézus tudatosan hagyta ki ezt a „ragaszkodik”-ot (vö. 563. lábj., 3. bek.!), megváltoztatva ezzel a szöveg értelmét, mert a szülők elhagyása *így* már nemcsak a férfira vonatkozik, hanem *a nőre is*. Érdekesen cseng egybe ezzel, hogy az eredeti héber „elhagyja a *férfi*” helyett itt az áll: „elhagyja az *ember*”, ámbár ezt már a Hetvenes fordításban is így olvassuk.

[560] Idézet az 1Móz 2,24-ből, az ún. második („jahvista”) teremtéstörténetből (1Móz 2,4b-3,24; érdekes, hogy az ebben található „bűnbeesésre” és „paradicsomi kiűzetésre” sosem hivatkozik, vö. 563. lábj., 3. bek.). – Az ókori zsidó gondolkodásban a „test” (és a „lélek” egyaránt) egyenértékű az „ember” fogalmával, ezért a kifejezés értelme: „a kettő egy emberré lesz”; a jelentésárnyalatok megőrzése érdekében azonban pontosan követtük e szakasz eredeti kifejezéseit: férj, férfi, test, ember.

[561] Jézus nem vetette meg, de nem is istenítette a szexualitást. Istentől valónak tartotta, s ennélfogva olyan értéknek, amelyet a szeretet rendjében kell elhelyezni és „művelni”, azaz emberivé tenni. Az emberi lét ugyanis nem hullik az ölünkbe, ahogyan az állatoknak az állati lét.

[562] Szó szerint: „egyazon igába fogott”.

[563] Ha valamit *Isten* összeköt (egészen pontosan: azt *akarja*, hogy összekötött legyen), azt az embernek *nem szabad* szétválasztania. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy *nem képes* szétválasztani. A válás tilalmára *éppen úgy* érvényes ez, mint a lopás vagy az ölés tilalmára, ami nem azt jelenti, hogy nem *lehet*, azaz az ember nem *képes* lopni vagy ölni, hanem azt, hogy nem *szabad* lopnia vagy ölnie. Ha mégis megteszi, a bűnbánat, a megbocsátás és a jóvátétel jézusi magatartásformáit kell alkalmazni. Ez vonatkozik a válásra és az újraházasodásra is. *Nem* arról van szó, hogy a házasság *felbonthatatlan*, *hanem* arról, hogy *nem szabad* felbontani. Ha ez mégis megtörténik, az elvált és esetleg újraházasodott emberre ugyanazok az erkölcsi elvek érvényesek, mint mindenki másra.

Jézus kijelentéséből természetesen az is következik, hogy a mózesi „válóleveles szabályozás” nem Istentől származik – még ha a Bibliában áll is. Továbbá hogy Jézus nem tekintette „szentírásnak” a szentírást, legalábbis a tabuizált és így bálvánnyá vált betű, az abszolutizált „kinyilatkoztatás” értelmében nem, és ezért gondtalanul élt a „veszélyes” bibliakritikával, amit ebben az esetben az is mutat, hogy egy szentírási kijelentéssel (5Móz 24,1) egy másik szentírási kijelentést állít szembe (1Móz 1,27).

Ez az eljárása az ő számára szó szerint életveszélyes volt, hiszen a korának felfogása így hangzott: „Nem lesz része a jövendő életben annak, aki azt mondja: »Az egész Tóra Istentől van ennek a versnek a kivételével, amelyet nem Isten mondott a saját szájából.« Az ilyenre vonatkozik: »Megvetette Jahve szavát«.” Az ilyenekkel aztán ennek megfelelően is bántak (vö. Lk 23,5; ApCsel 6,14). Ezzel a szentírási helyek közötti válogatással (ld. még 560. lábj. eleje, továbbá Lk 4,18-19; 16,6a) kimerítette az eretnekség fogalmát, hiszen a „herezis, heretikus” kifejezés a (többek között) „kivesz, eltávolít, válogat” jelentésű görög *airein* igéből származik. De ebben is példát adott nekünk (vö. Jn 13,15a).

[564] A „tanítványok otthoni oktatásának” stíluselemét Márk itt is (vö. 4,10-12; 7,17.21b-23a; 9,28-29; 10,26-27) arra használja fel, hogy saját „lelkipásztori alkalmazását” adja Jézus szájába (ld. 566. lábj.).

[565] Semitizmus, amelynek szó szerinti jelentése az arámban: „házasságtörést művel vele”.

[566] Márk *egyrészt* átviszi a jogi nyelvezetbe az „Amit Isten összekötött, ember ne válassza szét” általános útmutatását, és ezzel beszűkíti azt: e szerint csak az töri meg a házasságot, aki elbocsátja feleségét *és* másik nőt vesz el, Jézus viszont azt mondta, hogy *már* a feleség elbocsátása is Isten akarat ellen való, függetlenül az újabb házasságkötéstől; *másrészt* „kiegészíti a házasságjogot” a pogánykeresztények számára: Jézus zsidó környezetében ugyanis a nőnek nem volt lehetősége arra, hogy „elbocsássa férjét”, de a görög világban igen.

[567] Jézus mondásait sokszor „elszigetelten”, vagyis az elhangzás idejének, helyének és körülményeinek (= „Sitz im Leben”: életbe ágyazottság) megadása nélkül hagyományozták át, vagy a különböző élethelyzeteket összekeverték, s ez nemegyszer nehézséget okoz értelmezésükben. Ebben az esetben sajátos ellentmondás hívja föl a figyelmet erre a problémára: a 13. versbeli bevezetés azt mondja, gyermekeket „vittek” hozzá, a 14. versben viszont Jézus azt mondja a tanítványoknak, ne akadályozzák a gyerekeket (*auta*!) abban, hogy hozzá „menjenek”, vagyis a 13. versben járni még nem tudó kisgyerekekről, a 14-ben saját lábukon járó gyerekekről van szó. További fontos mozzanat, hogy a 14., ill. a 15. v. mondásának más és más a jelentése (514. lábj. vége: b), ill. c) és e) jelentés). Végül érdemes figyelembe venni a Tamás-evangélium 22. logionját: „Jézus kisgyerekeket látott, akik szoptak. Azt mondta tanítványainak: Ezek a kicsinyek, akik szopnak, azokhoz hasonlatosak, akik bemennek a Királyságba.”

Mindezek alapján azt mondhatjuk, a 13-16. versben két helyzet, ill. két mondás keveredik össze (13a.15.16 és 13b.14.16): 1) Kicsi gyerekeket *vittek* hozzá, hogy áldja meg őket; meg is tette, és hozzáfűzte a 15. v. tanítását. 2) Nagyobb gyerekek *mentek* hozzá, de a tanítványok el akarták zavarni őket: ehhez kapcsolódik a 14. v. jézusi reakciója és tanítása. – A 16. v. tartalma mind a két helyzetre vonatkozhat, akár részben, akár egészében.

[568] Azaz tegye fejükre a kezét, és imádkozzék értük. Az effajta áldáskérés, ill. megáldás igen gyakori volt a korabeli Palesztinában: gyermekek kérték a szüleiktől, tanítványok a mesterüktől, vagy szülők a gyermekeik számára az írástudóktól az Engesztelés napján.

[569] Ez a magatartásuk csak az 567. lábj. végén említett második jelenetbe illik bele: Az áldáskérést ugyanis csak megtiszteltetésnek tekinthették mesterük (és mellesleg a maguk) számára, de semmiképp sem olyan megterhelésnek, amitől meg kellett volna kímélniük őt; az utcagyerekek „tolakodását” viszont nagyon is ilyennek tekinthették (vö. 572. lábj.).

[570] Vö. 1,41 (47. lábj.).

[571] Ezt a kiegészítést nem minden, de számos kézirat tartalmazza; amint a 8,32-33-ból kitűnik, az effajta jelenet nem volt idegen Jézustól és tanítványaitól: amott Jézus és Péter, emitt Jézus és több tanítványának kemény szócsatájáról értesülünk.

[572] Vö. 522. lábj.

[573] Minden valószínűség szerint utcagyerekekről van szó, vagyis a társadalmi ranglétra alján állók (a „kicsik”) egyik csoportjáról (ld. 514. lábj., 1-2. bek.), akik tülekedtek Jézushoz, mert érezték jóságát, és akiket a „tisztességesek” (és a „nagyok”) ismételten le akartak választani róla (vö. Mk 2,16; 9,37a; Lk 7,39; 19,7 – vö. 532. lábj.). Ezzel azonban szíven találják Jézust, aki úgy gondolja: Isten országa (elsősorban) pont *az*

„ilyenek” számára van itt, *vagyis* a *„kicsik”*, az olyan emberek számára, akiket a társadalom éppúgy semmibe vesz, mint ezeket a gyerekeket, *azaz* mai nyelven: *a kisemberek*, a társadalom peremén élők, a társadalmi ranglétra alján állók, a lecsúszottak, a jogfosztottak, a hátrányos helyzetbe taszítottak számára (vö. Lk 6,20-21; Mt 11,28!).

[574] Az eredetiben: „az ilyeneké”, ami azt a benyomást keltheti, mintha automatikusan az ő „tulajdonuk” lenne, „tagjai”, részesei lennének Isten országának, azaz a szeretet világának. Ilyen automatika azonban nem létezik, egyetlen társadalmi csoport sem lesz részese automatikusan Isten országának, a „belépéshez” mindenkinek meg kell térnie (vö. Mk 9,45; 10,25; Mt 5,20; 18,3; Lk 13,24; más kérdés, hogy ezt a megtérést megelőzi „Isten országának felkínálása”, „Isten országa kincsének megtalálása”, vö. 580. lábj., 5. bek.). Az „ilyeneké” tehát – ugyanúgy, mint Lk 6,20-ban a „szegényeké” – csak azt jelentheti: (főként) az ilyenek számára van, az ilyeneknek van rá (leginkább) szükségük, az ilyeneknek kínálom föl (elsősorban).

[575] Vö. Mk 1,15; Mt 11,5; 12,28; Lk 4,19; 11,20 és 22. lábj.

[576] Ld. 132. lábj.

[577] A *hósz paidion... dekszétai* = gyermekként fogadja kifejezés *kétféleképp* érthető: a) gyermeki állapotban, a gyermekség állapotában fogadja, b) úgy fogadja, ahogyan a [kis]gyermekek fogadnak valamit.

[578] Az eredeti *dekheszthai* tárgyakra, dolgokra vonatkozóan azt jelenti: átvesz, [meg]kap, elfogad, valahogyan fogad valamit. *Mindegyik* jelentés helyénvaló itt, de a legjobban talán az utolsó illik bele a tartalmi összefüggésbe.

[579] A „bemenni” kifejezés semitizmus, jelentése: részesévé válni.

[580] A „gyermekként” kifejezés két jelentésének megfelelően (ld. 577. lábj.) az egész mondásnak is két jelentése lehet:

1) „Gyermeki állapotban, a gyermekség állapotában”: az 514. és az 573. lábjegyzetben leírtak értelmében ez azt jelenti, hogy „kisemberként, a kisemberek helyzetében, a kisemberek életállapotában, a társadalmi ranglétra alján helyezkedve el”. (Értelmetlen és Jézustól idegen lenne – vö. 574. lábj. – ha azt az értelmet akarnánk tulajdonítani ennek a kifejezésnek, hogy csak a *koruk szerint* kisgyerekek mehetnek be Isten országába.) Jézus ezzel nem kevesebbet mond, mint hogy *csak* az ebben a társadalmi helyzetben lévő ember *képes* arra, hogy „belépjen Isten országába”, a szeretet, vagyis az ingyenes és kölcsönös ajándékozás világába.

2) Háromféleképpen lehet „fogadni”, „átvenni”, „megkapni” valamit: a) A brutális emberek *ellopják-elrabolják*, ami nekik kell. A zelóták például azt hitték, erőszakkal megvalósíthatják „Isten országát”. b) Az igazságosan gondolkodók *megvásárolják* (pénzzel, munkával, érdemekkel), amire szükségük van. A farizeusok és az apokaliptikusok korrekt törvényteljesítéssel és pótlólagos böjttel, imával, jócselekedetekkel akarták kiérdemelni „Isten országának eljövetelét”. c) A kisgyermekek – kimondatlan vagy kimondott kéréseik nyomán – egyszerűen *megajándékoztatják magukat* a szüleikkel, ha valamire szükségük van. (Fölösleges tehát minden spekuláció a gyermeki ártatlanságról és hasonlókról.) A „tisztességes emberek” és általában a felnőttek persze nem kedvelik a kapásnak ezt a fajtáját, de a kisgyerekek és a „gyermek” Jézus számára ez a természetes, hiszen ő egy jóságos Apa szeretett fiának élte meg magát (1,11).

Aki el akar ragadni valamit Istentől, úgy tesz, mintha ő nem akarna eleve minden szükségeset nekünk ajándékozni (Mt 6,25-33); aki ellenszolgáltatásokkal akar valamit megkapni tőle, az kereskedővé fokozza le a Jóságost (Jn 2,16!); egyetlen helyes viszonyulás marad: Fogadjátok ajándékként Isten felkínált országát, a szeretet világát, ahogy a kisgyerekek, jogigény, érdemek nélkül (Mt 21,1-15; Lk 15,11-32; Mt 22,11-13), de bizalmatlanság nélkül is (Mk 1,15; Mt 7,7-11), különben – értelemszerűen – sosem fogjátok átlépni a küszöbét annak az „isteni területnek”, ahol csak a kölcsönös ajándékozás magatartása érvényes, mivel ott az isteni szeretet „uralkodik” (ezért „Isten uralma”, vö. 22. lábj.).

Jézus nem mond ellent itteni kijelentésének, ha máskor azt kívánja, hogy önmagunk feláldozásáig menően vessük be magunkat Isten országáért (8,34), hiszen az az elkötelezettség, amelyikre ő gondol, *nem előzetes* teljesítmény Isten országának elnyeréséhez, *hanem* közvetlen, természetszerű *reakció* Isten országának ajándékára, az Istentől jövő szeretetre: Mt 13,44; 18,33; Lk 6,36; 7,41-43; 19,6.8, de már Mk 1,15 is, ahol világos: nem azért „kell” megtérni, *hogy* eljöjjön Isten országa, hanem azért, *mert* eljött.

A két értelmezési lehetőség közül *az első* tökéletesen *beleillik* a többi gyermekség-mondás jelentésvilágába (ld. 514. lábj. vége), s Máté evangéliuma (18,3) határozottan ezt is választja; Lukács (18,17) szó szerint átveszi Márk szövegét, és ezzel annak kétértelműségét is. A *második* értelmezési lehetőség *független* a társadalmi kicsiség kérdéskörétől, Isten országának egészen más vonatkozására mutat rá.

[581] Megáldani annyi, mint Istentől jót kívánni valakinek.

[582] Vö. Mk 1,40; 5,6.22; 7,25; Mt 17,14; 20,20; Lk 5,8; 11,27-28.

[583] A térdre esés már önmagában véve kultikus tiszteletadás, ezzel a megszólítással együtt különösen heves és túlzó hódolatot fejez ki.

[584] Minden zsidó vallási irányzatban elvártak valami többletet az általánosan érvényes parancsok teljesítésén túl (farizeusok: ima, böjt, alamizsna; kumrániak: szigorú kolostori fegyelem, aszketikus pusztai élet, rituális tisztasági fürdők; Keresztelő János tanítványai: böjt, alámerítés). Az illető feltehetően az iránt érdeklődik, hogy Jézus „iskolájában" mi ez a „többlet", különben fölösleges lenne a kérdése.

[585] A görögben hiányzik a határozott névelő (mint a 10,30-ban is), ami az elképzelhetetlen elképzelését akarja elhárítani.

[586] Azaz „jogszerű tulajdonként megkapjam". A korabeli vallásos zsidók a messiási uralom által megszerzett földre és az eljövendő világkorszakra vártak örökségként; ezt hívták „örök életnek", és úgy vélték, a feltámadás hozza meg számukra (Dán 12,2 a Hetvenes fordításban; Salamon ódái 3,12; et. Hén 37,4; 40,9).

[587] Noha a szigorúan monoteista zsidóságban nem kellett tartania attól, hogy isteníteni fogják, Jézus mégis hol nyugodtabban, hol ingerültebben, de mindig határozottan, sőt keményen visszautasította a személyére irányuló kultuszt (ld. az 582. lábjegyzetben foglalt helyeket, továbbá Mk 8,29-30.31-33).

[588] Ezzel a kijelentésével Jézus a zsidóság alaphitvallásához csatlakozik („Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, az egyedüli Úr": 5Móz 6,4; ld. Mk 12,29), de megtölti azt saját üzenetével: Isten (abszolút) jó, és hozzá képest *senki* sem jó (vö. Mt 7,11). Ezt önmagára is vonatkoztatja, ismét (vö. 138. és 433. lábj.) egy síkra helyezve magát minden emberrel, és kihúzva ezzel minden alapot (később bekövetkezett) istenítése alól! (A Níceai zsinat teológusainak és püspökeinek szerencséjük volt, hogy a názáreti ácsmester nem ült közöttük, és nem adhatta le szavazatát...)

[589] Ha Isten maga a jó egyedüli mércéje, akkor az ő útmutatása iránt kell érdeklődni. Jézus válasza burkoltan azt is jelenti: „Én nem a magam eszméit terjesztem jóról és rosszról, hanem csak azt közvetítem, amit Isten maga akar" (vö. 557. lábj.).

[590] Ez a felszólítás nem található meg a Tízparancsolat egyik ószövetségi megfogalmazásában sem (2Móz 20,2-17; 5Móz 5,6-21), viszont feltehetően 5Móz 24,14-re utal, s akkor azt jelenti: A munkásnak kijáró bér megnem-adásával ne rabold ki őt, vagyis a kizsákmányolást tiltja. – Valószínűleg Jézus szabad „bibliakezelésének" újabb esetével van dolgunk (ld. 563. lábj vége).

[591] A *hüpagein* ige felszólító módú jézusi használatában mindig ott van a sürgetés, az azonnali cselekvésre felszólítás mozzanata (1,44; 2,11; 5,19.34; 6,38; 7,29; 8,33; 10,52; 11,2; 14,13 – vö. Jak 4,13; 5,1). Úgy tűnik, ez nem Márk stílusfordulata, hanem Jézus kedvenc kifejezése, amely (az esetek többségében) egyfelől a csodapropaganda elhárítására irányul, másfelől az azonnali merész döntést, a kedvező időpont (*kairosz*) kihasználását kívánja meg (ld. 1,15!), okkal: ha az elmúlik, az embert valószínűleg nem a „magasabb sugallatok", hanem saját „emberi gondolatai" fogják meghatározni.

[592] Meglepő és sajátosan jézusi mozzanat ez. Érthetőbb lenne, ha az, aki Istennél akar kincset szerezni, „közvetlenül" magának Istennek címezné adományát – kultikus áldozatok vagy a templomnak szánt adományok formájában. Jézus azonban abból indul ki, hogy amit az ember *a szegényeknek* ad, azt Isten neki magának adottként értékeli, és boldogító szeretetével válaszol rá (ld. Lk 12,33; 16,1-9; Mt 25,40).

[593] Az eredetiben: „a mennyben", ez azonban Isten körülírása. – „Örök élet" jár a parancsok teljesítéséért, a „kincs" viszont más és több, mint az igazságos fizetség; az utóbbi úgy viszonyul az előbbihez, mint a „szolgamivolt" (Lk 17,10; 15,29) a „fiúsághoz" (Mt 5,9.45; Lk 15,24). A „kincs" maga Isten, az ő „országa", szeretete. Érthető, hogy a kincs elnyerésének az ára annak megfelelően magas: *minden vagyont* oda kell adni érte, ha valaki hozzá akar jutni. A történet folytatásán kívül (23-25. v.) Lk 14,33 is megerősíti, hogy ez *nem* olyan „sajátosság", amely csupán erre a gazdag emberre lenne érvényes (vö. 741. lábj.!).

[594] A mondat elején az egyszerű „és”-t fordítottuk értelemszerűen „aztán”-nal. A „Kövess engem” annyi, mint „Légy a tanítványom” (vö. 26. lábj.). – A kéziratok egy csoportja itt még betoldja: „Vedd föl a keresztet!” Ennek azonban semmi köze a szóban forgó témához.

[595] Három érv is szól e mondat hitelessége ellen. Egy tartalmi: A szűkebb (23. és 25. v.) és a tágabb (21-22. v.) szövegösszefüggésben egyaránt a „vagyont *birtoklás*” a tét, nem pedig a „vagyonban *bízás*”, ami már az előbbi tartalom enyhítésére irányul. Egy formai: A mondatnak a görög „alapszövegben” egyáltalán *nincs alanya*, a különböző kódexekben viszont *két alanya* is van, „a vagyonban bízók”, ill. „a gazdag”. Végül egy szerkesztéstechnikai: Márk a jelenet drámaiságának fokozására iktatja be a 23. versnek ezt a voltaképpen *fölösleges* ismétlését (ld. még 598. lábj.).

[596] Jézus nemcsak prédikátor, hanem szellemes költő is, aki kedveli az ilyen túlzó, groteszk képeket (ld. pl. Mk 9,42; Mt 23,24). Teljesen mindegy, hogy a valóságos tevére, vagy a matrózok által akkoriban „tevének” nevezett hajókötélre, illetve a valóságos tű fokára, vagy egy Jeruzsálemben „a tű fokának” nevezett kapura kell-e gondolni – a lényeg, a mondás értelme minden esetben ugyanaz.

[597] Ahogyan a teve nem képes átmenni a tű fokán, ugyanúgy lehetetlen, hogy a gazdag bejusson „Isten országába”, hiszen az nem más, mint az egymást szeretők, egymással mindent megosztók kölcsönös ajándékozásának világa (vö. 29-30. v.), abban pedig képtelenség azt mondani: „Ez vagy az *csak* az enyém, az én *magántulajdonom*, és *jogom* van ahhoz, hogy azt csináljak vele, *amit akarok*”, legyen szó akár egy üzemről, egy földbirtokról vagy az utolsó darab kenyérről. Automatikusan *kizárja magát* ebből a világból az, aki így gondolkodik és cselekszik – mindaddig, *amíg* össze van nőve a gazdagságával, mint a teve a púpjával. A 23. és a 25. vers szövegösszefüggése ugyanis világossá teszi, hogy Jézus *nem* a gazdagságról lemondás *lehetetlenségéről* beszél, hanem rendkívüli *nehézségéről*, illetve nehézségének *mértékéről* (ahogyan a 9,42-beli malomkő is valami rossznak a *mértékét* szemlélteti, ld. 533. lábj.): „*Milyen nehéz* a gazdagnak bemennie Isten országába! Olyan nehéz, hogy a *még a tevének is könnyebb* átmennie a tű fokán...!” De nem lehetetlen, ahogy a feltehetően dúsgazdag fővámos, Zakeus példája is mutatja (Lk 19,8). (A mondás csak akkor fejez ki lehetetlenséget, ha megfeledkezünk arról, hogy *képről* van szó.) – Jézus felfogása mint mindig, most is csak az egyébként mindenki által ismert realitást tükrözi: Rettenetesen nehéz a gazdagoknak lemondaniuk vagyonukról, de nem lehetetlen.

[598] A (24. és a) 26-27. versre ugyanaz érvényes, amit az 564. lábjegyzetben mondtunk el. Négy mozzanat, egy formai és három tartalmi elem is utal arra, hogy Márk itt saját, Jézusával ellenkező felfogását adja Jézus szájába: 1) A „Ki *menekülhet meg*?” a kora keresztény prédikációk nyelvezetét idézi, szemben a jézusi „Ki *mehet be* Isten országába?” kérdésfeltevéssel. 2) Jézus a gazdag Isten országába jutásának *nehézségéről* beszél (ld. előző lábj.), Márk annak *lehetetlenségéről*. 3) Márkkal ellentétben Jézus azt vallja, hogy az Istenben bízó *ember* számára *nincs lehetetlen* (Mk 9,23). 4) Márkkal ellentétben Jézus *sosem* állította *Istenről*, hogy mindenható, azt viszont kifejezetten, hogy *nem mindenható*, például nem képes megakadályozni, hogy az ember „emberek kezébe essék” (Mt 16,21-23; Lk 9,44-45), és nem képes minden rosszat kiküszöbölni a világból (Lk 17,1).

[599] Az embernek normális esetben szükséges van otthonra, a család biztonságára és valamilyen gazdasági alapra. Jézus azonban nemcsak maga vált egyre inkább „fészektelenné” (Mk 3,33; 6,4; Mt 8,20), hanem *minden* követőjétől is megkívánta, hogy *„az Isten országáért”*, az új (jézusi) magatartás megélése és ennek hirdetése kedvéért elszakadjon *családjától* és *vagyonától* (ennek az elszakadásnak a mibenlétéről ld. a megfelelő helyek magyarázatát, pl. Mt 10,34-36; Lk 9,59-60.61-62; 14,26). Természetszerűen vetődhetett fel a kérdés azokban, akik a legelszántabban követték: „Mit kapunk *majd* ezért?” Valószínűleg valamilyen jövőbeli kárpótlásra vártak, mihelyt Jézus „létrehozza messiási birodalmát” (ld. alább, 35-40. v.).

[600] A 29-30. vers tartalmát Lukács (18,29-30) kevésbé átdolgozott formában hozza, mint Márk: Az „Isten országáért” (Lk) Jézus nyelvezete, az „értem és az evangéliumért” a kora keresztény prédikációé. Az „üldözések közepette” sem Máténál, sem Lukácsnál nem olvasható, hasonlóképpen a „most” sem. – A 30. v. második fele fölösleges és a lényeget elhomályosító ismétlése a 29. versben fölsoroltaknak, bár kétségtelenül elgondolkodtató, hogy „hiányzanak” belőle az apák, és megvan benne az üldöztetések reális mozzanata. – „Az eljövendő korszakban pedig örök életet” mindhárom szinoptikusnál megvan ugyan, de feltehetően csak az ő utólagos kiegészítésük (a 17-21. v. mintájára), hiszen ez magától értetődő volt Jézus és minden „igaz zsidó” számára, és csak elfödi Jézus kijelentésének sajátosságát: „Már most!”

[601] Jézus meglepő válasza: „De hiszen Isten országának ebben a kedvező idejében *már* sokszorosát kaptátok vissza annak, amiről lemondtatok!” (Az „elhagytunk”, a „hagyta el” és a „kapott” ugyanabban a *múlt* időben áll.) És valóban így is volt ez, a látszólagos ellentmondás könnyen feloldható: A tanítványok jobb *otthonra*

találtak Jézus iskolájában, több biztonságra és védettségre, mert Jézus elevenen tartotta köztük Isten országának szellemét; de a *megélhetés* szempontjából is jobban jártak, mert Jézus érvényesítette körükben az aggodalmaskodást (vö. Mt 6,25-33) fölöslegessé tevő testvéri osztozást, sőt köreiken kívül is megtapasztalhatták, hogy gondoskodnak róluk (ld. Lk 22,35).

Aki valóságként tartja szeme előtt a Jézus körüli nagycsaládot, annak számára nem tűnik többé utópikusnak, hogy a belépés feltétele a *„mindent odaadás”* (10,21). E kettő kölcsönösen feltételezi egymást: A javak totális odaadása csak Jézus „kommunizmusán” belül lehetséges, viszont megfordítva is igaz, hogy ez a „kommunizmus” csak akkor valósítható meg, ha az emberek – *Isten* iránti töretlen *bizalmuk* alapján (vö. 1,15!) – gondtalanul odaadják a magukét.

Ezt persze nem lehet erőszakosan vagy rendeletekkel „megcsinálni”, mert az eredmény kétségtelenül csak terror lenne, viszont *számtalan formában* lehet önkéntesen megvalósítani. Kétségtelen, hogy Jézus e tekintetben is *modellnek*, mintának (de nem *sablonnak*!) szánta a maga közösségét (ld. még Lk 22,26!), amelyben *elvárta* tanítványaitól, hogy egymás között (8,14.16-21) és a kívülállókkal is (6,35-44) *is* osszák meg az utolsó darab kenyeret is – és azt akarta, hogy ez a modell fokozatosan érvényre jusson egész Izraelben (Mt 10,6-7), majd az egész emberiségben is (vö. Mk 16,15; Mt 28,19a; Lk 24,47).

[602] Ez a „kor” (*kairosz*) *Jézus* nyelvhasználatában sosem jelenti azt, hogy „ez a világ” (szemben a „túlvilággal”), hanem mindig csak azt, hogy „Isten országa szempontjából különleges, megfelelő, alkalmas, kedvező idő” (vö. Mk 1,15!; 12,2; Mt 24,45; Lk 12,56!; 19,44! és az 575. lábj.!).

[603] Ez a mondás az ún. vándor-logionok közé tartozik. Három különböző szövegösszefüggésben kerül elő, a mostanin kívül Lk 13,30-ban és Mt 20,16-ban; mivel ez utóbbiban látszik leginkább helyénvalónak, ott fogjuk tárgyalni. (A második félmondat elején álló „az” nincs meg minden kéziratban.)

[604] A harmincas éveiben járó Jézus elvileg azzal számolhatott, hogy hosszú évek állnak még rendelkezésére küldetése teljesítéséhez. Egyik példázatában (4,26-28) maga ajánlotta munkatársainak, hogy vessék el a magot, aztán ne aggodalmaskodjanak, hanem nyugodtan hagyják nőni. Miért gyorsított kétszer is a tempóján?

Először, amikor hosszú éjszakai „imádság” után úgy döntött, hogy tizenkét küldöttet képez ki Izrael egészének minél gyorsabb elérése érdekében (3,14; 6,7-13), a tömegek iránti részvéte mozgatta, mert úgy látta, senki sem törődik velük (6,34).

De mi mozgatta e *második* gyorsításban, ebben a több mint kockázatos, látszólag öngyilkos jeruzsálemi utazásban (vö. Jn 11,8), és éppen az adott időpontban? A biztos válasz alighanem az ő titka marad. Mi azzal a feltételezéssel élhetünk, hogy az életművét fenyegető végső veszélyt akarta elhárítani. Tudta ugyanis, hogy mint tévtanítót a hittani hatóságok félre akarják állítani az útból (vö. Mk 3,6.22!; 7,1!; 8,31.34; Lk 13,31), mégpedig titokban, mivel a római rendelkezések értelmében nincs joguk az eretnekek kivégzésére (Jn 18,31). „Ha ez sikerül nekik, vége a művemnek – gondolhatta –, mert követőim még túlságosan gyengék.”

Ebben a kényszerhelyzetben a következő lehetőségei maradtak: a) Visszamenekül „anyukája szoknyájához”, hogy „szegény tévelygőként” a család védelmében éljen tovább (vö. 3,21.31-35). b) Külföldre menekül, a diaszpórában élő zsidók, esetleg a pogányok közé. Mindkét esetben elárulta volna belső megbízatását. c) Istenben bízva folytatja munkáját, bevárja az inkvizíció orgyilkosait, és áldozati bárányként meghal a gonosz világért. Csakhogy még nem tudott Pál világmegváltási elméletéről. d) Értelme és lelkiismerete a legnehezebb utat tárta eléje mint olyat, amelyik összhangban áll Isten akaratával: El kell mennie Jeruzsálembe, az ország vallási, hatalmi és szellemi központjába, és nyílt támadást kell intéznie a hit legfőbb őrei ellen, mielőtt még titokban likvidálják őt, de nem fegyveres harccal, hanem azzal, hogy megtérésre hívja fel őket, a világtalanok vak vezetőit (Mt 15,14; ebben szintén ott rejlik Mk 6,34 motívuma!), tanúságot téve a valódi Istenről, amilyen hangosan csak lehet – *ha* kell (vö. Mt 26,39.42), megfeszítettként.

Ez utóbbi értelmezés nemcsak azt magyarázná meg, miért vállalta az önmagában véve is életveszélyes jeruzsálemi utazást (és miért nem menekült el akkor sem, amikor erre még lehetősége lett volna, vö. Mk 14,26; Lk 21,37; Mk 14,32-38), hanem azt is, miért viselkedett Jeruzsálemben olyan provokatív módon szóban és tettben egyaránt (vö. 11,1-11.15-18; 12,1-11.35-37).

[605] A semita nyelvezetre visszanyúló ünnepélyes és súlyos megfogalmazás (*észan... anabainontesz*: segédige plusz a főige praesens participiuma) a stílus eszközeivel fejezi ki az előző lábjegyzetben mondottakat. (Vö. Lk 9,51.)

[606] A 605. lábjegyzetben leírtak érvényesek itt is (*én proagón*).

[607] Az itt következő két félmondat komoly szövegértelmezési nehézséget okoz: az elsőnek ugyanis nincs nyelvtani értelemben vett *alanya*, a másodiké teljesen határozatlan („akik"), más-más az *állítmányuk* („elborzadtak" „féltek"), és ráadásul az sem világos, hogy az első félmondatban *kitől vagy mitől* borzadtak el (ők), a másodikban pedig *kiket* követtek azok a bizonyos „akik". – Értelmezésünk szerint az első félmondatban az *„ők"* a Tizenkettőt jelenti, a második félmondatban pedig az *„akik"* vagy Jézus tágabb kíséretét (vö. Lk 8,2), vagy (kevésbé valószínűen, de nem kizárhatóan, vö. 10,1) a Jézust és a Tizenkettőt (és tágabb kíséretét) kísérő „érdeklődőket".

[608] „Elborzadtak... féltek": Nyilvánvalóan Jézusnak az az elszántsága rémítette meg őket, amellyel Jeruzsálem, „a végzete" felé haladt előttük; ha tekintetbe vesszük messiási illúzióikat (8,29; 10,37), nincs mit csodálkoznunk rémületükön.

[609] A 33-34. v. tartalmazza a harmadik szenvedés-bejelentést, amely a szenvedés-bejelentéseknek mind a négy hiteles elemét tartalmazza (ld. 435., 437. 444. és 500. lábj.); az ezzel kapcsolatos általános adatokat ld. 8,31-nél.

[610] Ld. 432. lábjegyzet. Mindazonáltal Jézus feltételesen utalhatott olyan mozzanatokra, mint a pogányoknak történő átadás, hiszen a rómaiak maguknak tartották fenn a kivégzések jogát (vö. Jn 18,31), vagy a megkorbácsolás, hiszen a rómaiak keresztre feszítéssel végezték ki a lázadókat, ahhoz pedig hozzátartozott a megkorbácsolás (vö. Mt 20,19).

[611] „Halálra fogják ítélni..., meg fogják ölni": vö. 442. lábj.

[612] Érdemes fölfigyelni arra, hogy a feltételezések szerinti „szeretett tanítvány" (vö. Jn 13,23; 20,2), Zebedeus fia János a szinoptikus evangéliumokban háromszor is uralomvágyó, sőt erőszakos emberként jelenik meg (Mk 9,38; 10,37; Lk 9,54).

[613] Kérelmük mögött az a várakozásuk áll, hogy Jézus a saját, Dávid modellje szerinti messiási uralmát (vö. Mt 20,21: *baszileia szú*) fogja megvalósítani Jeruzsálemben (a „dicsőség" ennek a királyságnak a dicsősége). Fejükbe vették ugyanis, hogy bizonyára ő a Messiás (8,29). A várt messiási birodalomban a legfőbb miniszteri helyekre pályáznak „a király jobbján és balján".

[614] Vö. Lk 9,55. Egyszerűen lepergett róluk Jézus intenzív oktatása arról, hogy minden valószínűség szerint szenvedni fog Jeruzsálemben (ld. a három szenvedés-bejelentést: 8,31; 9,31; 10,34). Megrázó a vakságuk – és megrázó, hogy sok rajongója körében Jézus teljesen magányosan halad útján (vö. 521. lábj.). (A tanítványok várakozása és messiási reménykedése azonban talán nem kizárólag fafejűségükről árulkodik, hanem közvetve azt is igazolja, hogy Jézus sosem jövendölte meg a *halálát*, hanem csak ennek *reális lehetőségére* akarta felkészíteni követőit.)

[615] Szokásához híven (pl. 8,31.33.34; 9,13) hideg zuhannyal próbálja gyógyítani őket. Átveszi tanítványai ötletét, és ironikusan ellenük fordítja, egy másik „kiváltságot" helyezve kilátásba nekik: mint hozzá legközelebb ülőknek, szabad lesz a „király" kelyhéből inniuk. Csakhogy ez nem az öröm, hanem a szenvedés kelyhe (vö. 14,36): Részesedhetnek az ő szenvedéséből!

[616] Tartalmilag ez ugyanazt jelenti, mint a „pohárból ivás", tehát hitelesen jézusi gondolatot fejez ki, az alámerülést a szenvedésbe (vö. Lk 12,50), mégsem helyénvaló itt, mert „megtöri" a szóban forgó képet: A pohárból ivás illik a feltételezett jelenethez, a királyi banketthez, az alámerülés nem.

[617] Ígérgetésben nem voltak szegények, vö. 14,26-31.

[618] Jézus még önmaga sorsáról sem „jövendölt", csak a reális lehetőségekről beszélt. Ez nyilván legalább annyira érvényes tanítványaira. Szavainak értelme tehát csak az lehet: A velem együtt szenvedést megkaphatjátok!

[619] Az eredetiben itt nem ugyanaz az *ex ariszterón* kifejezés áll, mint a 37. versben, hanem ennek szépítő körülírása, az *ex euónümón* (= *eu* + *onüma, onoma*: jó nevű, jó előjelű); átvitt értelemben egyébként mindkettő azt jelenti: vészjósló.

[620] „Díszhelyeket és hatalmi pozíciókat egy eljövendő messiási birodalomban nem kínálhatok nektek!" Ennek oka egyszerű: Nem lesz semmiféle jézusi uralom (*baszileia*), sem Jeruzsálemben, sem „egy eljövendő világkorszakban", sem a túlvilágon, mivel Jézust kizárólag *Isten* „uralmának", „a szeretet országának" (*baszileia tú theú*) megvalósulása érdekli, abban pedig semmiféle emberi uralomnak nincs helye (ld. Mt 23,9.8; Lk 22,25-27). Ha lenne Jézusnak (bármikor, bárhol) valamilyen „országa, uralma", akkor megilletné őt a hivatalok osztogatása, és nem lenne szabad azt mondania, hogy ez „nem az ő ügye".

[621] Az előző lábjegyzetben elmondott *tartalmi* érvek mellett e mondat egyenetlen *stilisztikai* kapcsolódása is a mellett szól, hogy *nem* Jézustól származik, hanem egy kora keresztény apokaliptikus elképzelést vittek bele Jézus válaszába (vö. Mt 19,28; Lk 22,29-30), így akarva enyhíteni annak határozottságát: „Most nem uralkodhattok velem, de később majd igen, ha Atyám megadja nektek" (vö. Mt 20,23).

[622] Bosszankodtak: féltékenységükben, hogy lemaradnak az első helyekről – ahelyett hogy jót nevettek volna Jakab és János gyerekes becsvágyán; de hát bennük is ugyanaz a lelkület élt.

[623] A márki „különóra" stíluseleme, továbbá hogy Lukács más „életbe ágyazottsággal" látja el az itt következő tanításokat (nem is közli a Zebedeus-fiak nagyra törő terveit), de különösképpen az, hogy a lukácsi változat eredetibb hagyományanyagot látszik közölni (vö. Lk 1,3), arra utal, hogy az alábbi oktatás *talán* más alkalommal és más indítékból hangzott el. Ezért *ott* fogjuk részletesen szemügyre venni (ld. Lk 22,25-27).

[624] Ez a *megfogalmazás* talán nem magától Jézustól származik (vö. Lk 22,27), de hűen tükrözi az ő lelkületét és magatartását (vö. Lk 9,56).

[625] Jézustól teljesen idegen állítás; az ő *Istenről* szóló üzenetének ugyanis éppen az a központi eleme és *sajátossága*, hogy Isten szeretete, „irgalmassága" *egyetemes*, következésképpen Isten *ingyen* bocsát meg az embernek. Ugyanez a Jézus nem állíthatta tehát egyidejűleg, hogy Isten *váltságdíjként* követeli (vagy akár csak „elfogadja") Jézus életét (vagy engesztelő áldozatként az ő kiontott vérét, ahogy a szintén nem hiteles 14,24-ben olvashatjuk). Viszont pontosan ebben állt *Pál* „evangéliuma" (pl. Róm 3,25; 5,9 – Gal 1,11), amely tragikus módon elhatalmasodott (vö. pl. 1Tim 2,6; Zsid 9,12; 1Pét 1,18-19; 1Jn 2,2; 4,10), és az egész „keresztény" történelemben útját állta Jézus valódi evangéliumának, örömüzenetének. Intő jel, hogy még a legősibb és leghitelesebb (kánoni) Jézus-történetbe, a Márk-evangéliumba is behatolt! (Ha pedig valaki arra gondolna, hogy Jézus – vagy Isten – a Sátánnak fizette ki *váltságdíjul* – Jézus – életét-vérét, akkor szükségképpen még abszurdabb teológiába bonyolódna.)

[626] A 415. lábjegyzetben mondottakon kívül a következőket kell előrebocsátanunk az itt következő történet általunk adott magyarázatának megértéséhez:

Számos *hétköznapi* példán meg lehet figyelni a szorongás és a bizalmatlanság („hitetlenség"), illetve a látás elvesztése közötti összefüggést. a) Ha valaki előtt olyan feladat áll, amit voltaképpen nem akar elvégezni, de azt hiszi, hogy mégis el kell végeznie, ettől az ellentmondástól hirtelen heves fejfájás („migrén") tör rá, (egyéb tünetek mellett) szúrni kezd a szeme, s végül csak egy megoldás marad: el kell sötétítenie a szobát, le kell feküdnie és *be kell csuknia a szemét:* Amit látni sem bírt, de nem engedte meg magának, hogy ne lássa, (a feladat) végül rákényszeríti, hogy valóban órákra becsukja a szemét, azaz *átmenetileg* ne lásson. b) Az *„elviselhetetlen látvány"* sokkal tovább is tarthat és súlyosabb is lehet. Szemorvosok gyakran találkoznak „megmagyarázhatatlanul" jelentős látásromlással; ezek hátterében gyakran drámai okok húzódnak meg: súlyos szerencsétlenség, nyomasztó foglalkozásbeli kudarcok, hozzátartozók gyógyíthatatlan betegsége – olyasmi, amin nem lehet változtatni, mégsem képes „végignézni", „elnézni" az ember. A nyelv árulkodó: a szomorúságtól „elhomályosul/elsötétül előttünk a világ", a bajban „kilátástalanság nehezedik a szemünkre". – Magyarul: Amit „látni sem bírunk", mégis együtt kell élnünk vele, egy napon rákényszerít(het) minket, hogy valóban ne legyünk már *képesek* látni. (És van-e rosszabb ki*látás*talanság, mint távol lenni Istentől?...)

Kimutatható, hogy az evangéliumi gyógyítási beszámolók részletei a legritkább esetben önkényesek és véletlenek, sokkal inkább *jellemzőek és szükségszerűek*, vagyis az egyedi(nek tűnő) vonásokban többnyire egy megbetegedett emberi élet *tipikus* mozzanatai sűrűsödnek össze. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a gyógyítás folyamata szinte mindig az illető betegség diagnózisát és létrejöttének folyamatát is tartalmazza *sűrített formában*, ezért a gyógyítás módjából vissza lehet következtetni a betegséget kiváltó konfliktusra.

Az itt leírt (Jézus által gyakorolt) módon *nem* lehet bármely *tetszőleges* betegséget meggyógyítani, *csak* azokat, amelyek magából az emberi lélekből fakadnak. Másrészt: Nincs az az orvos vagy pszichoterapeuta, aki képes lenne valakit meggyógyítani annak akarata ellenére. Ellenkezőleg: a gyógyulás tulajdonképpen *csak* abban áll, hogy a beteg ismét szert tesz a *saját* akaratára, eljut arra a bizalomra, amellyel szorongását legyőzve kifejezi *saját* vágyát, és szó szerint „*saját* szemei mellett dönt", *saját* be*látása* mellett foglal állást.

[627] Jerikó az emberi történelem egyik legrégebbi városa, innen kezd emelkedni a jól ismert út (vö. Lk 10,30) a 24 kilométerre fekvő Jeruzsálem felé (vö. 10,33: „most *föl*megyünk Jeruzsálembe"); az ottani húsvéti ünnepekre tartó zarándokok valószínűleg itt gyülekeztek, mielőtt közösen nekivágtak volna az út utolsó szakaszának.

[628] Számos kéziratban az áll: „*a* vak koldus"; a határozott névelő arra utal, hogy Bartimeusz sokak által ismert személy lehetett.

[629] E történet legfeltűnőbb mozzanata az a konfliktus, amelyet Bartimeusz segélykiáltása vált ki egész környezetében, ezért arra következtethetünk, hogy vaksága elsődlegesen *a segélykiáltás és a visszautasítás* problémájával függ össze. Azt vetik szemére, hogy kiáltozásával tönkreteszi a „közrendet", és azt éreztetik vele, hogy ne tartsa magát olyan fontosnak, hogy zavarhatja „a Messiás" diadalmenetét (vö. 627. lábj. és 11,1.15); maradjon csak meg eddig játszott szerepében, a peremre szorított, jelentéktelen, passzívan függő és rászoruló élet szerepében; ne higgye, hogy éppen neki, a koldusnak van joga „a Messiás" szeme elé kerülni. Más szavakkal: Nincs joga, hogy *ő maga* jelentkezzék szólásra; azt kell gondolnia magáról, hogy *saját* vágyaival csak terhére lehet másoknak; csak addig számít valamennyire, amíg mindenkinek megengedi, hogy részvéttel nézzen le rá (részvéttel lenézze őt).

Ha pedig életének *tipikus* mozzanatát fedezzük fel ebben az egyszeri jelenetben, akkor máris felfedezhetjük az *összefüggést* Bartimeusz *jelentéktelenség-érzése és megvakulása* között: Az ember egyszer csak szó szerint *nem képes* többé *látni* a világot, ha folyton abba ütközik bele, milyen szemrehányóan és fölényesen néznek a szemébe a többiek; ez elől krónikusan be kell zárnia a szemét. Vagyis Bartimeusz vakságában *egyrészt* jelentéktelenség-érzése miatti állandó *szégyene* fejeződik ki: folyton le kell csuknia a szemét mások tekintete előtt, le kell merülnie a homályba az idegenek metsző leleplezésétől való félelmében (jól illik ebbe a betegségképbe, hogy Bartimeusznak még saját neve sincs, ez ugyanis nem tulajdonnév, hanem csak azt jelenti, hogy „Timeusz fia" [ennek ügyetlen beszúrásával az evangélista csak görögre fordítja a „Bartimeuszt" arámul nem tudó olvasói számára]; ha valakit így szólítanak meg, az olyan érzést kelt benne, mintha csak szüleinek szófogadó függeléke lenne, nem pedig önálló lény); vaksága azonban *másrészt* és főképpen az *engedelmesség* egyik formája: ez a fajta megvakulás ugyanis azt jelenti, hogy az ember végérvényesen elfogadja a környezete által számára kirótt, lesújtó szereposztást, mások mindenhatóságát, illetve saját tehetetlenségének teljességét, másképpen, a mások szemébe nézés *morális képtelensége* a vakságban *természeti ténnyé* szilárdul: amit korábban *nem* volt *szabad* tennie, arra most már fizikailag *nem képes*. Hétköznapian szólva: belemenekült a vakság betegségébe. (Ez egyébként kettős „nyereséggel" jár számára: egyfelől megszabadul a többiek lenéző tekintetétől, másfelől azok részvétükkel és alamizsnájukkal megjutalmazzák behódolását.)

[630] Az első csodálatos mozzanat, a gyógyulás „első fele": *Bartimeusz*, aki eddig alkalmazkodott és tartotta a száját, most, amikor – valószínűleg életében először – esélyt lát arra, hogy kiszabaduljon vakságának gettójából, amikor az a férfi jön, akit sokan a Messiásnak tartanak, meg meri tenni, hogy áttöri az *idegen* útmutatások korlátját, és a szenvedés határtalan energiájával *saját* önállóságáért, *saját* szemeinek visszakapásáért küzd feltartóztathatatlanul; a többiek még most is akadályozzák, de *bízik* abban, hogy ez az egy, ez a „Messiás" éppen abban fogja megmutatni nagyságát, hogy nem alázza meg őt, a koldust, mint mindenki más, hanem szeme elé engedi őt, és visszaadja neki (jelentéktelenségét megszüntető) méltóságát – és ezzel a saját arcát, a látását is.

[631] Ez a második csodálatos mozzanat, a gyógyulás „másik fele": *Jézus* nem hagyja figyelmen kívül a tömegből jövő segélykiáltást, hanem megáll, és magához hívatja a beteget; számára ez az egyetlen segélykiáltás fontosabb, mint ezer hozsanna-kiáltás (vö. 11,9-10); szolgálatban megmutatkozó nagysága (vö. 10,43!) itt abból világlik ki, hogy az útszéli koldust komolyabban veszi, mint a „messiási méltóságát" ünneplők és megvallók tömegét, egyetlen szenvedő ember többet jelent neki, mint a tapsoló hitvallók sokasága: a nagy (és egyébként is téves) „hitvallások" nem érnek fel hozzá (vö. Lk 6,46)! – Abban azonban, hogy Jézus „megállt", és szóba állt a kiáltozó koldussal, az imént mondottakon kívül még más szempontból is megmutatkozik Jézus mélységes embersége: Terveihez nem illett a hangos messiási propaganda (vö. 604. lábj., 4. bek. d), ill. 429. lábj.), „bölcsebben" tette volna hát, ha egyszerűen elengedi a füle mellett; de őt nem a politikai taktikázás vezette, hanem a rászorulókon megeső szíve (vö. 352. lábj.)

[632] Jézus csaknem kínosan kerüli, hogy saját nagyságát demonstrálja ebben a gyógyításban, csak a koldus Bartimeusz nagysága érdekli; számára az a fontos, hogy *ő* mondja ki *maga-magától*, mit szeretne (mert ha megint csak *engedelmeskedne* – „Bátorság! Állj föl! Hív téged!" –, sosem nyerné vissza szeme világát); „nehézkes", „időhúzó" kérdésével azt akarja elérni, hogy Bartimeusz *maga* fogalmazza meg, mire vágyik a legjobban, *nyilvánosan* vállalja a *maga* ügyét, és ezzel végérvényesen legyőzze félelmét attól, hogy esetleg túl sokat kíván, vagy megintcsak terhére lesz másoknak (vö. Jn 5,6!).

[633] A „Rabbi!" megszólításnak ez a mély tisztelettel teli és bensőségesebb változata csak itt fordul elő és Jn 20,16-ban, ahol Mária Magdolna használja.

[634] Ld. 591. lábj.

[635] Itt válik nyilvánvalóvá az Istenbe vetett bizalom és az önbizalom, a vallás és a pszichoterápia egysége. Jézus maga látszólag semmit sem tesz ebben a gyógyulási folyamatban, ő úgyszólván csak a közvetítő azon az úton, amely a vak Bartimeuszt Isten színe előtt visszavezeti önmagához. Jézus egyetlen cselekvése abban áll, hogy megkérdezi a vakot, mit akar *ő*. Minden *rajta* múlik. *Neki* kell megmondania, mit akar. Csak a *bizalom*, hogy ez lehetséges, hogy azt akarhatja, amit ő akar, tehát hogy önmaga lehet, csak *ez* adja vissza szeme világát. Mintha csak ezt akarná a végén aláhúzni, Jézus külön hozzáfűzi: „A *te bizalmad* mentett meg téged!", amiben az is benne van, hogy „nem az én állítólagos messiási mivoltom". Vagyis nem valami *külső* dolog a fontos, még csak Jézus személye sem, hanem ő maga: Bartimeusz, és az ő bizalma. Jézus csak alkalma, indítéka, nem oka a gyógyulásnak.

[636] A jeruzsálemi bevonulással megkezdődnek Jézus nyilvános működésének utolsó napjai. Ez evangéliumi beszámolók számos kortörténeti, földrajzi és időrendi, illetve hagyomány- és szerkesztéstörténeti problémát vetnek föl, amelyeknek egy része mindmáig megoldatlan, és talán az is marad; mi csak olyan mértékben foglalkozunk velük, amennyire az feltétlenül szükséges Jézus szavainak és viselkedésének megértéséhez.

[637] Az evangélium (vég)szerkesztője nem ismerte jól Jeruzsálem környékét; az út ténylegesen így haladt: előbb volt a fővárostól nem egészen 3 km-re fekvő Betánia, onnan kb. 1 km a távolság Betfagéig, majd kb. 700 m az Olajfák hegyéig (s innen a templomig szintén kb. 700 m légvonalban).

[638] A 2-7. v. három különböző értelmezést tesz lehetővé: 1) A hagyományos keresztény értelmezésben Jézus maga „rendezi meg" ezt a bevonulást, hogy messiási mivoltát demonstrálja, és ennek megfelelően veszi tudomásul a messiási ovációkat is. Ebben a felfogásban a 3. versbeli „úr" a mindent előre tudó és előre látó Isteni Férfi nagyságára mutat rá (vö. 415. lábj.). 2) Számos teológus kitalált csodalegendának minősíti a szamárcsikó titokzatos beszerzését. 3) Jézus a kezdeményezője a szamárháton történő bevonulásnak, de ez *próféta* mivoltának demonstrálása, egyúttal pedig *ellen*demonstráció is környezetének *messiási* várakozásaival szemben. Ezt képviseljük.

[639] Jézusnak két indítéka is lehetett arra, hogy szamáron vonuljon be Jeruzsálembe: 1) Ha gyalog érkezett volna, csak egyike lett volna a húsvéti zarándokoknak, ha lovon, úrnak nézték volna. Az utóbbit mindenképp el kellett kerülnie, az előbbit pedig talán azért kerülte el, mert *szimbolikus prófétai cselekedettel* így akarta *hangsúlyozni jövetelének célját, tanítói-prófétai küldetését* (ld. 604. lábj., 4. bek. d). A tanítványai körében szamárháton haladó rabbi képe egyáltalán nem volt szokatlan Palesztinában. 2) Környezetének messiási várakozásai is (ld. már 10,48) kiválthatták, vagy megerősíthették a szamáron bevonulás választását. Ez ugyanis – kapcsolódva Zak 9,9-10-hez: „... alázatos és szamáron ül, szamárcsikó hátán... Eltünteti a harci szekereket... és a harci paripákat Jeruzsálemből..." – hatásosan fejezte ki *békeprogramját* (vö. Lk 19,42 – azonnal a bevonulást követően!), azt, hogy *ellentmond a nemzeti felszabadítási (zelóta) várakozásoknak* (konkrétan: a megszálló rómaiak erőszakkal való kiűzésének), mert *nem tartja magát* harci paripán járó, *harcos politikai-nemzeti messiásnak*.

[640] Nincs szükség arra, hogy emberfeletti tudást feltételezzünk Jézusról: János evangéliuma szerint járt már korábban is Júdeában és Jeruzsálemben, nem is egyszer, így hát minden további nélkül kölcsönözhetett egy szamarat egyik ottani szimpatizánsától, akivel elég volt megegyezni a jelszóban („Az urának szüksége van rá": 4. v.) ahhoz, hogy a tanítványok elhozhassák (vö. 14,13-15!).

[641] Ez a feltétel lehetne éppen legendás mozzanat, viszont nagyon is beleillik Jézus szemléletmódjába és lelkületébe: A természetességétől még meg nem fosztott, és sok-sok veréssel még be nem tört szamárcsikó engedelmessége jól szemléltethette Jézus Istenét, a *mindenkihez és mindenhez jó Teremtőt*, aki minden élőlényt éltet (vö. Lk 20,38). Abban sem kell csodát látnunk, hogy ez a be nem tört állat kezesen viselkedett, hiszen olyan valaki ült rajta elsőként, aki kezdeti próbatételének idején a pusztában „együtt volt a vadállatokkal", és képes volt *a természet rendjébe beilleszkedve*, kenyércsoda nélkül életben maradni (ld. 20. lábj.). Sajnos, nem zárható ki, hogy az „oktalan állat" jobban megérezte, kicsoda Jézus, mint az emberek többsége – vagy összessége (vö. Iz 1,3!; Jer 8,7!). Ez a szokatlan, de a természet rendjébe illő esemény ráadásul ismét *láthatóvá* tehette a tanítványok számára, hogy „Isten országa eljö*tt erőben*" (463., ill. 472. lábj. 2. bek.; ld. még 14,62a).

[642] Az eredeti szöveg – az általános szokásnak megfelelően – fordítható úgy is, hogy „az Úrnak szüksége van rá", ezt az értelmezést azonban mint Jézustól teljesen idegent el kellene vetnünk, hiszen Jézus (a szinoptikus evangéliumokban) sosem nevezte, és nem is tartotta magát Úrnak (vö. 12,29!). – Egyébként természetesen nem ő volt a szamárcsikó „ura", vagyis tulajdonosa, de ez semmit gondot nem jelent, ha itt közös megegyezéssel használt jelszóról van szó (640. lábj.).

[643] A Jézus *messiási* ünneplését leíró 8-10. v. helyes értelmezéséhez figyelembe kell vennünk Mt 21,10-11-et is, ahonnan az derül ki, hogy mások ugyanekkor *prófétaként* fogadták őt. Az evangéliumi leírásokban sajnos elég kuszán összekeveredik ez a kétfajta értelmezés és a velük kapcsolatos megnyilvánulások.

[644] Az ember saját ruháinak az útra szórása abból a célból, hogy az érkező azokon taposva haladjon el, alávetési gesztus, a hódító vagy az új király előtti meghódolás jele (ld. 2Kir 9,13). Ez azoknak a megnyilatkozása lehetett, akik *messiási* reményeket tápláltak Jézus iránt. A zöldellő ágaknak az útra szórása viszont egyszerűen az ünnepi fogadtatást fejezi – azok részéről, akik *prófétának* tartották Jézust.

[645] Meglepő az egyébként szűkszavú Márknak ez a körülményes különbségtétele, különös súlyt kaphat azonban, ha felidézzük, hogy Márk hangsúlyozta: Jézus tanítványai „előtt" ment Jeruzsálembe (10,32), illetve hogy Jézus azt kívánta tanítványaitól: „mögötte" járjanak, és úgy „kövessék" őt (1,17; 2,14; 8,33.34; 10,21). Nagyon is lehetséges, hogy a – legalábbis szellemi értelemben – „előtte menők", a Péterhez hasonlóan „nála okosabbak" (8,32) voltak azok, akik *messiásként* éltették, és az „őt követők" éltették *prófétaként*.

[646] Arámul *hosa' na*; eredetileg Istenhez intézett segélykiáltás („Jahve, küldj üdvösséget!"), később – az ünnepi zarándokok bevonulási énekének részeként (Zsolt 118,25) – diadalkiáltássá vált.

[647] Szintén a 118. zsoltárból van (26. v.). Ez a köszöntés *minden* zarándokot megilletett, de a tanítványok joggal vonatkoztatták sajátosan Jézusra, hiszen ő különlegesen is „az Úr nevében érkezőnek", azaz prófétának (vö. 326. lábj.) tartotta magát, mégpedig kiemelkedő értelemben (Mk 12,6; Lk 10,24). (Jézus hamarosan, a 12,10-11-ben magára alkalmazza majd ugyanennek a zsoltárnak a 22-23. versét.)

[648] Ez és a hasonló ovációk (Dávid fia: Mt 21,9; Király: Lk 19,38; Izrael királya: Jn 12,13) a *messiási* várakozásokat fejezték ki (vö. Ám 9,11; Iz 9,6), a „Hozsanna" és az „Áldott legyen, aki az Úr nevében jön" pedig azoknak a véleményét, akik *prófétának* tartották Jézust. – A Dávid-stílusú királyi uralom teli torkú meghirdetése nyilvánvalóan ellenére volt Jézusnak, a bevonulás nyüzsgésében azonban nem tudta megakadályozni, de hamarosan elhatárolódik majd tőle (12,35-37). – Pilátus besúgói előtt aligha maradt rejtve a messiási kiáltozás, de alighanem jámbor álmodozónak tartotta ezt a szamárcsikón bevonuló „királyt", különben rögtön le kellett volna tartóztatnia.

[649] E vers első harmada nyilvánvalóan az előző szakasz lezárása; második és harmadik harmada azonban tartalmát tekintve talán már következő két szakasz (12-14.15-17. v.) előkészítése akar lenni, hiszen mindkettő középpontjában az a masszív vallás áll, amelynek legfőbb jelképe a jeruzsálemi templom. A benne zajló „üzem" (pénzváltás, áldozati állatokkal kereskedés, áldozatbemutatás) talán azt a kérdést veti fel Jézusban ezen az alkonyi órán, hogy ez a nép mégsem érett arra a vallási fordulatra, amelyet ő szeretne elérni. Ez a töprengés adhatta az alapot a fügefához intézett másnapi kérdéséhez... (14. v., 654. lábj.). – A jeruzsálemi „templom" nem csupán a keresztény felfogás szerinti „szentélyt" foglalta magában, hanem számos udvart és oszlopcsarnokot is, ahol az áldozati állatok árusításától és a pénzváltástól kezdve az oktatásig sok minden zajlott; azt a szerepet is betöltötte, amelyet a görög városokban az *agóra*, a rómaiakban pedig a *forum*.

[650] A fügefával kapcsolatos történet (12-14.20-23. v.) ebben a formájában egy szélsőségesen torzító áthagyományozási folyamat terméke, amely már a Máté-evangélium hatását is magán viseli, és fájón tükrözi, Jézust felnagyítani akaró buzgalmukban hogyan csináltak bolondot Jézusból a korai prédikátorok. Mert hiszen ki akar fügét szedni akkor, amikor még nincs itt a termés ideje? Ki varázsol el egy fát csak azért, mert nincs rajta termés, amikor még nem is lehet? Ha pedig a fa Izraelt jelképezi, akkor – ebben a felfogásban – még rosszabb a helyzet: Csak egy elmebeteg fanatikus kárhoztatna örökös megtérés-képtelenségre egy egész népet azért, mert annak mértékadó hatalomgyakorlói pillanatnyilag elutasítják őt.

[651] Képtelenség, hogy betániai vendéglátója (Simon, az egykori leprás?, 14,3) reggeli nélkül engedte volna útjára Jézust, az éhség motívumát tehát nyugodtan törölhetjük az *eredeti* történésből.

[652] Érdemes pontosan fordítani egy-egy szöveget akkor is, ha ennek látszólag nincs értelme, mert könnyen kiderülhet, hogy mégis van, ld. 654. lábj.

[653] A korai kéziratokban még nem használtak központozást, az élő beszédben viszont sokszor csak a szórend és a hangsúly különbözteti meg a felszólítást és a kérdést. Az ittenin kívül is több olyan mondást hagyományoztak ránk, amely csak akkor egyeztethető össze Jézus szellemiségével és tanításának egészével, ha kérdésként fogjuk fel, mégpedig *nyilvánvaló* választ magában foglaló „költői kérdésként" (vö. Mt 8,17; 19,28; Lk 22,28-30.36).

[654] A történet *eredeti* lezajlását és értelmét így rekonstruálhatjuk: Jeruzsálemért vívandó, immár küszöbön álló „harca" előtt vö. (604. lábj., 4. bek. d) Jézus meg akarta mutatni a kíséretében (645. és 648. lábj.), sőt taníť-

ványai körében is ott lévő (Lk 9,54; 22,38; Mk 11,16; 14,47) fanatikusoknak, *mekkora ostobaság lenne* türelmetlenségük – a fügefa által jelképezett! – Izrael *népével* szemben, ha az még éretlennek bizonyulna („még nem volt fügeérés ideje") az ő új üzenetének befogadására. Zseniális pedagógusként a szamáron lovagláshoz hasonló újabb „játékot", *jelképes prófétai cselekedetet* rendez meg. Úgy tesz mintha ő is időnek előtte keresne gyümölcsöt a fán, amely – persze szavak nélkül, puszta létével – mentegeti magát: „Sajnálom, még nincs itt a termés ideje!" Erre így „felel" neki: „Hát az örökkévalóságon át soha többé ne egyék rólad gyümölcsöt senki?" Magyarán: „(Izrael népe!) *Lehetetlen*, hogy örökre megtagadd a gyümölcshozást!" *Vagyis rendíthetetlen bizalom megátkozás helyett!* Mert megtagadni a Teremtőtől az őt megillető termést (vö. 12,2) tarthat túl sokáig akár egyének, akár népek életében, de örökké nem, mert az teremtésellenes lenne. A Teremtő ugyanis addig keresi elkóborolt juhait, amíg meg nem találja őket (Mt 18,12-14; Lk 15,3-7; ld. még Mt 25,41 általunk adott értelmezését). (Ez konkrétan természetesen csak az emberi szabadság figyelembevételével mehet végbe.)

[655] *Ezt* (654. lábj) hallották tanítványai, ezt kellett az eszükbe vésniük azoknak, akik már azért is „mennyei tüzet" akartak lehívni egy szamaritánus falura, mert ott nem adtak nekik szállást (Lk 9,54).

[656] Lehetetlen itt akár csak vázlatosan is bemutatnunk azoknak a problémáknak, ill. megoldási kísérleteknek a tömegét, amelyek ezzel a szakasszal kapcsolatosan eddig megfogalmazódtak, ezért arra szorítkozunk, hogy előbb rámutassunk néhány vitathatatlannak látszó tényre, majd összegezzük kutatásaink pillanatnyi eredményét.

1) a) Csak beszámoló-*töredékek* állnak rendelkezésünkre, és ezek is magukon viselik az áthagyományozás minden bonyodalmát, kuszaságát és túlzását. Mindenesetre az értelmezésbe be kell vonnunk a János-evangélium szövegét is (2,13-17). b) Csak a rendkívül kritikus János-szöveg tud *korbácsról*, és esetleg az emberek ellen is alkalmazott erőszakról. c) Csak János mondja, hogy Jézus „kidobott mindenkit a templom*ból*", a szinoptikusok szerint „elkezdte kidobni/kidobta azokat, akik a templom*ban* adtak-vettek". d) Sem a kereskedők, a főpapság szolgálatában álló templomrendőrség, sem a római helyőrség, sem a tömeg *nem avatkozott közbe*, pedig mindegyiknek meg lehetett volna rá a maga oka. e) A templom (erőszakos) „megtisztítását" *nem hozták fel vádként* Jézus „perében", holott a templom „lerombolásának" vádját igen (14,58; 15,29; Jn 2,19; Jn 4,21.23). f) A szellemi és hatalmi elit *számon kérte* Jézustól, amit a templom „megtisztítása" során mondott és tett (11,28). g) Az összes kereskedőket és állatokat, sőt a vásárlókat is („akik... *vásároltak* a templomban") kiűzni a templom*ból* gyakorlatilag *fizikai lehetetlenség* lett volna. h) Mk 7,1-23 és Mt 5,23-24 fényében nem feltételezhetjük Jézusról, hogy a templom *kultikus tisztasága* iránti, a farizeusokénál is nagyobb buzgalma vezette volna fellépésében. i) A kritikus *„kidob"* (*ekballein*) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a legritkább esetben jelent erőszakos, vagy annak mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sok jelentésű szó, főképpen a „démonok kidobására/kiűzésére" vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelme is, hogy „elővesz" (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „állatokat kienged" (Jn 10,4), „elküld, kiküld" (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van még egy, gyakran előforduló és az itteni szövegösszefüggésbe pontosan beleillő (valamint a 16. versbeli *nem engedélyezéssel* összhagban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, *kiutasít*" (Mk 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31). j) Nyelvtanilag nem igazolható, hogy János szövegében a kötelekből font korbács használata az emberekre és az állatokra is vonatkozik, ellenkezőleg: meggyőzően alátámasztható, hogy „a juhokat is, meg az ökröket is" (*te... kai...*) az előző félmondatban található „mindenkit/mindeneket" (*pantasz*) értelmezése, *kifejtése*, tehát a korbácsos „kidobás" csak az állatokra vonatkozik. k) A korbács valóban helyénvaló lehet állatok tényleges vagy jelképes hajtásának (nem feltétlenül *ki*hajtásának) eszközeként. l) Jézusról feltételezhetjük, hogy nemcsak maga nem alkalmazott erőszakot, hanem olyasmit sem tett, ami *másokat* erre ösztönözhetett volna (pl. a pénzváltók asztalainak felborogatása: még a „legerőszakosabb" leírást adó János is azt mondja: „A galambárusokhoz pedig így *szólt*: *Vigyétek el* ezeket innét").

2) Olyan történést kell feltételeznünk, amely tettekben is megnyilvánuló *látványos rendzavarás* volt, de semmiféle nagyobb csődületet, tömegjelenetet nem váltott ki (vö. „meghallották", 662. lábj.!), és nem jelentett fizikai erőszak-alkalmazást emberekkel szemben, sőt valószínűleg állatokkal szemben sem. *Konkrétan* a következőképpen gondolhatjuk el: Jézus felszólította a templomudvar*ban* árusító és vásárló embereket, hogy hagyják abba ezt a tevékenységet, és vigyék el onnét állataikat; ehhez fűzte hozzá tanítását (Jn 2,16b), és jelképesen, vagy szavainak tényleges nyomatékosításául (az állatok vezetésére szolgáló kötelekből font) korbáccsal az állatok *felé* sújtott, vagy éppen csak megcsattogtatta azt. Ezt megelőzte, kísérte vagy követte másik, az „eszközvitelre" vonatkozó tiltása, és ahhoz kapcsolódó tanítása (Mk 11,17).

Vagyis rövid időn belül (a szamáron lovaglás és a fügefával „beszélgetés" után) harmadszor van dolgunk *jelképes prófétai cselekedettel* (vö. Jer 19,1.10-13), a *templomi* üzemmel szembeni *demonstrációval*, amelyet nyugodtan nevezhetünk *forradalmi, de erőszakmentes* tettnek (ahogyan az volt a szombatra vonatkozó törvények többszöri áthágása is a *zsinagógai* rendszerrel szemben), s amely – alább még kifejtendő jelentésein túl – *tiltakozás* volt az áldozatbemutatásból bőséges hasznot húzó templomi arisztokrácia és főpapság *uralma*, és közvetve a megszálló római *uralom* ellen is (hiszen a főpapot csak Róma „előzetes hozzájárulásával" lehetett megválasztani) – örök példát adva egyúttal követőinek, hogyan kell ellenállást tanúsítaniuk az erőszakos, elnyomó rendszerekkel szemben.

[657] Értelemszerűen ide be kell szúrni: „Ne tegyétek Atyám házát üzletközponttá (Jn 2,16b)! Nincs-e megírva, hogy »az én házamat a kérés házának nevezik majd minden nép számára«?" – Semmi fogódzópont sincs annak feltételezéséhez, hogy Jézus az üzleteléssel kapcsolatos csalásokat akarta volna elítélni. Csupán a templom(udvar)on kívülre szorítani a kereskedést, nem lett volna értelme, főleg ezzel a módszerrel. A 656. lábj. 1h) pontjában már kizártuk Jézus „kultikus tisztaság iránti buzgóságának" lehetőségét. Ha csak morálisan vagy kultikusan megreformálni/megtisztítani akarta volna a templomi áldozatbemutatást, ehhez joga lett volna, mint minden törvényhű rabbinak, a vallási hatóság azonban olyan rettenetesnek értékelte eljárását, hogy felhatalmazásának bizonyítékát követelte (11,28).

Egyetlen értelmes magyarázat marad: Jézus nem megtisztítani, hanem *megszüntetni* akarta az áldozati állatokkal folytatott kereskedést (és a részben ennek a szolgálatában álló pénzváltást). Csakhogy áldozati állatok nélkül nincs kultikus áldozat, így hát ezt azt jelenti, hogy *magukat a kultikus áldozatokat* akarta megszüntetni, mert azok egyfajta cserekereskedelmet jelentenek az ember és Isten között (áldozatbemutatásért jó termés, jó egészség, sikeres felvételi, karrier, jó házasság, anyagi gyarapodás stb., stb. cserébe), Isten országában a szeretet rendjében pedig nincs helye ilyesminek, csak a kérésnek (ld. 580. lábj. 2) bek.!), ahogyan egyetlen valamirevaló családban sem üzleti alapon és módon nyújtják egymásnak a szolgálatokat. (Nyelvi telitalálat tehát Jézus szóválasztása a templomot illetően: „üzletközpont".) – Az Istennel folytatott cserekereskedelmet megtestesítő kultikus áldozatoktól természetesen meg kell különböztetni az ember szeretetből fakadó és semmit sem követelő önátadását, amit a vallási nyelvezet gyakran szintén „áldozatnak" nevez.

Értelmezésünk mellett szól nemcsak Jézus több más megnyilatkozása (Mk 13,2; Jn 2,19; 4,21.23; Mt 5,23-24), hanem a jeruzsálemi ősgyülekezetnek az a gyakorlata is, hogy – legalábbis a fennmaradt hagyományok szerint – csak az ima-istentiszteleteken vettek részt a jeruzsálemi templomban, a kultikus áldozatok bemutatásában nem.

[658] A 656. lábj. 1) pontjának utolsó alpontja értelmében ez nem hiteles közlés.

[659] A mondatban előforduló *szkeuosz* mindenféle eszközt jelent, tehát nemcsak „háztartási eszközt" vagy „kultikus eszközt, hanem *„harci eszközt"* is. Jézus (Márk?) nagyon jól választotta meg ezt a többértelmű szót, mert a római korban a zsidóknak nem volt szabad harci eszközt (például kardot) maguknál tartaniuk, viszont az ember elrejthetett az öltözékében egy hosszú kést borjúvágáshoz (vagy emberek leszúrásához, egy kisebb baltát fahasogatáshoz (vagy mások koponyájának széthasításához), avagy egy rövid, görbe tőrt („Izrael ellenségeinek" meggyilkolásához), ahogy tették ezt a *zelóták*, más néven szikáriusok (*sica* az előbb említett tőr neve), az erőszakos nemzeti ellenállás képviselői, akiket Josephus Flavius „afféle jeruzsálemi rablóknak" nevezett. Annál is inkább beleillik a „harci eszköz" fordítás a szövegösszefüggésbe, mert Jeremiást (7,11) idézve Jézus is rablók búvóhelyéről beszél. – Ezek a *„rablók"*, zelóták, mai szóhasználattal *terroristák* nem egyszer használták ki a nemzeti szentély ünnepi nyüzsgését arra, hogy „Isten nevében harcolva Isten ellenségei ellen", orgyilkosságokat hajtsanak végre a rómaiak (és velük kollaboráló zsidók) ellen, amire persze véres megtorlás volt a válasz a rómaiak részéről (ld. Lk 13,1).

Hogyan „nem engedte" Jézus, hogy valaki harci eszközökkel járkáljon a templom területén? Őröket állított a templom minden kapujához, aki megmotozta a tömeget? Csak arról lehet szó, hogy (az eladók és a vásárlók *kiutasításával* összhangban!) *nem enged*elyezte, azaz *megtiltotta*, mégpedig a saját köreiből valóknak, rajongóinak és/vagy közvetlen tanítványainak, akik galileaiak lévén, eleve hajlottak a zelótizmusra (kettőjük eleve zelóta volt, Simon és Júdás: Lk 6,15-16; vö. Lk 22,38).

[660] A *proszeukhé* kérést és imádkozást is jelent; a 15. vers témájához az előbbi, a 16-17. v. témájához az utóbbi jelentés illik jobban.

[661] Miért „nem engedte" Jézus, hogy „hívei" harci eszközöket rejtegetve járkáljanak a templom területén? Nemcsak általános erőszakmentessége miatt, hanem az ellenségszeretet melletti elkötelezettsége miatt is elutasította ezt a vallásilag feldíszített nacionalizmust, mondván: A mi Istenünk háza nem a gyilkolás háza,

hanem *az imádságé*, és nem a mi népünk magántulajdona, hanem *„minden nép számára”*, konkrétan: a körülmetéletlenek és „tisztátalanok”, a „pogányok”, a rómaiak számára is nyitva kell állnia, hogy találkozhassanak benne azzal az Istennel, akinek minden nép minden tagja egyformán gyermeke (vö. Mt 28,19a; Lk 24,47). Ti azonban zelóta magatartásotokkal, merényletek elkövetésére való készségetekkel „rablók” búvóhelyévé teszitek! (Minden kor „gerilláit”, „partizánjait” a politikai álláspontól függően vagy „szabadságharcosoknak” vagy „terroristáknak” nevezik. A szóban forgó szikáriusokat ennek megfelelően „buzgólkodóknak” (*dzélótész*) vagy „rablóknak” (*lésztész*) hívták őket. Jézus az utóbbi nevet használta.)

662 A főpapok és az írástudók „meghallották” (*aoristos*, tehát nem „hallották”, hanem értesültek róla), mit mondott és tett Jézus a templomtéren (vö. 656. lábj., 1d és 2!), és újból (vö. 3,6) keresték a módját, hogyan pusztíthatnák el. De „féltek tőle”, mert tanításával Jézus nagy hatást tett a népre (vö. 1,22; 6,2), s így az a veszély fenyegette őket, hogy elveszítik tekintélyüket (ld. még 12,12).

663 Mit ért el Jézus ezzel a demonstrációval és hozzákapcsolt tanításával? Elérte, hogy a kereszténységben nincsenek már állatáldozatok, de – mivel Pál közbelépett – nem érte el, hogy „hívei” teljesen kikapcsolják életükből az Istennel kötött jogi üzleteket (vö. „Jézus engesztelő áldozata”, „szentmise-áldozat”, „Mennyibe kerül egy mise?” stb.; az egyik katolikus miseének szövege félreérthetetlenül árulkodik: „A kereszt oltárán Jézus, égi Bárány / Atyjának föláldoztatott. / Kenyér s bor színében megújítja szépen / az áldott szent áldozatot. / Ó Atyánk, kegyesen fogadd, / hintsd le rá szent malasztodat, / s fordítsd el tőlünk haragod!”).

664 Elgondolkodtató, hogy Máté evangéliumában a fügefa azonnal (!) elszárad Jézus szavai nyomán (21,19), a mégiscsak ősibb Márk-evangéliumban azonban csak másnap. Ennek magyarázata: A végső szerkesztés idején, amikor Jézus reménykedő kérdését már „mindenki” megátkozásként értette, „természetesen” „be *kellett* teljesedniük” szavainak, tehát Márk is közli a fügefa elszáradását, de csak mint később bekövetkezett eseményt – az eredetileg egészen más vonatkozású „Hallották ezt tanítványai” (655. lábj.) *mellett*. (Ez a kettősség jól rávilágít a szentírás-magyarázat „rejtelmeire”, de a benne lévő óriási lehetőségekre is!)

665 A fügefa megátkozásának legendájába szőve bele Márk és Máté tönkretette az Istenbe vetett bizalomról szóló, fontos jézusi mondást, amely a mostani összefüggésben arra oktat, hogyan varázsolhat az ember pszichikai erőinek bevetésével. (Hogy az egyébként nagyon is lehetséges, nem tagadható...) Ebből az összefüggésből kiemelve kell megvizsgálni eredeti értelmét.

666 Ennek a felszólításnak két értelmezése is lehetséges:

1) A hagyományos, amelyet fordításunk is tükröz. Ez esetben az *ekhein* ige „birtokol, van neki valamije” jelentését vesszük figyelembe, a görög szövegbeli birtokos esetet pedig (*pisztin theú*) genitivus objectivusznak tekintjük, s a *mi* Istenbe vetett bizalmunkról van szó. – Talán ellene szól ennek az értelmezésnek, hogy ezt feltételezve a 24. vers újabb „Bízzatok!” felszólítása fölösleges kettőzésnek tűnik.

2) Ha az *ekhein* ige „tart, megtart, megfog, fogva tart” jelentését vesszük tekintetbe, a birtokos esetet pedig genitivus subjectivusznak tekintjük, akkor más fordítás és értelem adódik: „Őrizzétek meg azt a bizalmat, amelyet *Isten* ad!” Ezt azonban meg kell magyaráznunk, mert ez csak egy másfajta bizalom lehet, mint az előbbi, hiszen a mi Istenbe vetett bizalmunkat (annak mivoltából fakadóan) nem ajándékozhatja nekünk senki, még Isten sem, épp ellenkezőleg, az a mi ajándékunk Istennek. Az itt szóban forgó bizalom ezért csak az az *ősbizalom* lehet, amelyet Isten a maga lényéből-lényegéből fakadóan, mintegy *a teremtéssel* együtt, *automatikusan* megad *minden* embernek (nevezhetnék persze a *mi* Istenbe vetett bizalmunk képességének, lehetőségének is), ahogyan egy (jó) anya *eleve* „bizalmat ébreszt” kisgyermekében, nem logikai levezetésekkel, hanem „pusztán” anyai létével és viselkedésével. Ebben az esetben Jézus arra biztat minket, hogy őrizzük meg ezt az *általa* adott ősbizalmat (22. v.), és feleljünk rá a *magunk* bizalmával (24. v.). Ez egyáltalán nem fölösleges buzdítás, hiszen abból, hogy valakinek „bizalmat ébresztő” a lénye és viselkedése, még egyáltalán nem következik biztosan, hogy mi bizalommal fogunk rá válaszolni (mondhatnák persze úgy is: nem biztos, hogy a lehetőségünkkel élni fogunk, vagy hogy „a képességünket aktualizálni fogjuk”)! – E mellett az értelmezés mellett szól talán az is, hogy itt ezzel a szokatlan, „bonyolultabb” formájú felszólítással találkozunk az egyszerűbb „Bízzatok!” helyett, valamint az is, hogy ez az értelmezés pontosan beleillik Jézus üzenetének kiindulópontjába és magvába, amely lényegileg már a teljességet tartalmazza: „Tekintettel az örömüzenetre, változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket, és bízzátok rá magatokat Istenre” (1,15; ld. 23. lábj.)! Az Istenbe vetett bizalom itt is *válasz*magatartásként jelenik meg!

[667] Az alábbi mondás más szövegösszefüggésben és más értelemben található meg Mk 9,23-ban (és párhuzamos helyein): ott arra vonatkozik – teljes összhangban Jézus lelkületével –, hogy az Istenben feltétlenül bízó embert nem akadályozza majd semmi a *gyógyításban*. A *tetszőlegesen* bárminek a megígérése nem Jézus esete (vö. Mt 6,32; 7,11; 18,19), különösen akkor nem, ha ez a „bármi" másoknak *ártást* jelent.

[668] E fügefa-történet hagyományos értelmezése pusztító hatással volt, van és talán még sokáig lesz is a teológia történetében és az „egyszerű hívők" életében egyaránt, mert enyhén szólva torz istenképet sugall. Ezt komolyan véve a teológusok „tudományos" akrobata-mutatványokra kényszerülnek, hogy valahogy igazolhassák „helyességét", a Bibliát babonásan komolyan vevők pedig életük nehéz helyzeteiben ha átokcsodát nem is, de megmentő csodát fognak kérni; a „mindenható" hallgat; a vallásos ember erre magában keresi a kudarc okát, és pszichikai görcsök beálltáig fokozza „szilárd meggyőződését" (*piszteuein* + *hoti* = szilárdan vall, biztosra vesz, igaznak tart, valamiről meg van győződve) ; az eredmény: vakhite hitetlenségbe csap át. – E tények ellen lázadni Istenbe vetett bizalmunkba kerülhet, viszont üdvös „hideg zuhanyként" hathat elfogadni őket.

[669] Aki megőrizte magában az Istentől kapott ősbizalmat, és a maga feltétlen bizalmával válaszolt rá, mint Jézus, az nyugodtan biztathat ilyesmire (az ő belső bizonyosságát fejezi ki a „Bizony, mondom nektek" bevezetés). Jelentése: Ha (annyira) bíztok Istenben, hogy már megadta (*aoristos*!), amit kértek, meg fogjátok kapni. Egyszerűbben: Isten már „tegnap" elhatározta, hogy megadja nektek, amit ma kértek tőle (vö. Mt 6,32). Természetesen hozzá kell gondolni: Ha az jó nektek az ő mércéjével mérve (vö. Mt 7,11)! Jézus tehát nem az önfejű, hanem a feltétlenül bízó kérésre (vö. 23. v.: „nem kételkedik szívében") biztat (ld. Mt 26,39!).

[670] A korabeli zsidók a közös imák elmondásához a családban a zsinagógában és a templomban egyaránt felálltak, s aztán megszakítás nélkül végezték el a szertartást.

[671] Jézus a kor szokásával és felfogásával ellentétben azt mondja: Ha már felálltatok is az imához, bocsássatok meg, mielőtt megszólítanátok Istent. Ez indokolja a „már" és az „előbb" értelemszerű betoldását, vö. Mt 5,23-24: *próton*!

[672] Az eredeti kifejezés ide vágó alapjelentése: elenged.

[673] Az könnyen érthető lenne, miért kell előbb megbánnunk és jóvátennünk saját, *mások ellen* elkövetett vétkeinket, és kibékülnünk azokkal, ahogy ezt a Mt 5,23-24 kívánja. De itt arról van szó, hogy azt kell előbb megbocsátanunk, amit mások követtek el *ellenünk*, különben nem lehetünk békében Istennel, és imánk füstbe megy. Miért nem menekülhetünk a minket megbántók vagy ellenségeink elől Isten védőszárnyai alá imádságunkkal (ahogy ez számos zsoltárnak az alapgondolata)? Azért, mert az az Isten, akit Jézus Atyaként hirdetett, *mindenkinek* Atyja, az elveszett fiaknak is, az engem bántóknak, az én ellenségeimnek is. Ő mindenkinek jót akar. Egy ilyen Istennel pedig nem lehetünk békében addig, amíg nem érzünk és cselekszünk úgy, mint ő, aki fölkelti napját a rosszakra is, és esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

[674] Azt jelentené ez, hogy Isten feltételhez köti megbocsátását? Nem. Csak arról van szó, hogy aki elutasítja a megbocsátás (azt, hogy ő maga megbocsásson), az ezáltal magát a Megbocsátást, Istent, az ő lényegét utasítja el, ezért *nem részesülhet* a tőle jövő, egyébként mindenki számára feltétel nélkül készen álló megbocsátásban (vö. 135. lábj.). Ugyanez vonatkozik a 26. versre, és Mt 6,14-15-re. Ld. még Mt 6,12.

[675] Ez a vers hiányzik a legrégebbi kéziratokból (ezért szedtük csak dőlt betűvel), tartalmilag azonban ugyanazt fejezi ki, mint a 25. vers, ill. Mt 6,14-15.

[676] Vö. 394. lábj. – A Jézus felhatalmazására irányuló kérdés megfelel a galileai „jel-követelésnek" (8,11), és úgy hangzik, mint valami kihallgatás egy eretnekper során. A két kérdés két lehetőségre utal: Milyen saját jogon, ill. közvetlenül *Istentől* való, prófétai hatalommal teszed ezeket? Avagy: Ki, melyik *ember*, melyik iskola feje, melyik hatóság adta neked a hatalmat ehhez? („Ki szentelt föl téged?...")

[677] Vö. 552. lábj. Az *eperótan* nemcsak azt jelenti, hogy „kérdez", hanem azt is: „ellenkérdést tesz föl, viszontkérdést intéz".

[678] A *logosz* rendkívül sok mindent jelent, nem utolsósorban: mérlegelés, megfontolás, belátás, magyarázat, ok, *ésszerű ok, indok*, megalapozás, számadás. Idegen kifejezéssel élve még világosabbá tehetjük, mit kért ellenfeleitől Jézus: *racionális* indoklást. (Érdekes „párhuzam": 7,29!)

[679] „Próféta" (ld. 638-639. és 643., illetve 654. és 656. lábj.), Isten küldötte, követe lévén Jézus független emberként viselkedik a „lelki hatósággal" szemben: válaszuktól teszi függővé, belemegy-e a vizsgálatba. Ez nem azt jelenti, hogy nem veszi komolyan ellenfelei kérdését; hiszen egyrészt valóban „le akarta rombolni a templomot", persze nem fizikai, hanem sokkal mélyebb értelemben (ld. 11,15; 13,2; ezt azoknak a zsidó

teológusoknak sem lenne szabad figyelmen kívül hagyniuk, akik manapság szeretnék „hazavinni Jézust a zsidóságba”), másrészt ellenfeleit is meg akarja menteni (ld. 683. lábj.): ellenkérdése ezt a célt is szolgálja (ld. még 682. lábj.).

[680] Ld. 1,4-11.

[681] Az eredetiben: „a mennyből”. A „menny” azonban Isten körülírása volt a zsidóságban (vö. „Mennyek országa” – „Isten országa”).

[682] Ellenkérdésével és Keresztelő János példájával Jézus azt mutatja meg, hogy *tisztán racionális* érvekkel, illetve *inkvizíciós* módszerekkel nem lehet „tesztelni” Isten küldötteit, nem lehet megkülönböztetni az emberi szellem működését Isten „szellemének”, „Lelkének” működésétől. Vö. 400. lábj.

[683] A 31-32. v. közlését nem tarthatjuk hitelesnek. Honnan tudta Márk, mit gondoltak *magukban* Jézus ellenfelei? Itt is annak a beállításnak vagyunk tanúi, amelyik szükségképpen rosszindulatúnak és alattomosnak akarja láttatni Jézus ellenfeleit, Jézust pedig még ravaszabbnak: olyannak, aki a néptől való félelmüket kihasználva, ügyes taktikázással túljár az eszükön, és elhallgattatja őket, ill. kibújik a neki állított csapdából. Ez azonban nem felel meg Jézus nyílt harcmodorának, és még kevésbé alapvető szándékának, nevezetesen hogy *mindenkit*, teológiai kritikusait és vallási ellenfeleit is *megnyerni* akarja „Isten országának”, nem pedig lejáratni őket (vö. 713. lábj.).

[684] Válaszukat elfogadhatjuk őszintének, vagyis beismerésnek, hogy nincs megfelelő mérőeszközük, és nem tudnak felhozni egyértelmű érvet Keresztelő János prófétai hivatása mellett, illetve ellene.

[685] Hangsúlyos *egó* (= én) a mondat elején.

[686] Jézus (Mk 8,11-13-hoz és Lk 11,29.30-32-höz hasonlóan) nem azért utasítja el, hogy „igazolja” küldetését, mert nem *akarja* igazolni, hanem mert nem *képes*: ld. 400. lábj.! Ezen kívül nincs közös alapja annak, hogy megértsék egymást ellenfeleivel: Amit *azok* követelnek, ti. hogy vagy mutasson bizonyító csodát, vagy igazodjék a törvényhez és a hagyományhoz, *ő* nem tudja nekik megadni, amit pedig *ő* kíván, ti. szívük nyitottságát és az Isten iránti feltétlen bizalmat, arról *ők* gondolják úgy, hogy előzetes bizonyítékok nélkül nem adhatják meg neki (legalábbis „hivatalosan” nem, legfeljebb „magánemberként”, mint Arimateai József vagy Nikodémus, ld. Lk 23,51; Jn 19,38; Jn 3,1-2); vö. Lk 22,68.

[687] Valószínűleg ún. általánosító többes számmal van itt dolgunk, hiszen – az evangélista beállításában – csak egy példázat következik; ebben az esetben pontosabb lenne a „példázatformában” fordítás.

[688] A szőlőskert, illetve a bérleti kapcsolat leírása tökéletesen megfelel a korabeli gazdasági és társadalmi viszonyoknak.

[689] A korabeli szőlőskertekben nemcsak szőlőt termesztettek, hanem más gyümölcsöket is, például olajbogyót vagy fügét, de olykor még gabonát is.

[690] A Jézus által használt kép ismerős volt hallgatói számára: Izajás 5,1-7-ben a szőlőskert azt az Izraelt jelképezte, amelyet Jahve annyi szeretettel vett körül, de amely nemes szőlő helyett csak vadszőlőt termett. Jézus kissé átalakítja a képet: ebben a bérlők tagadják meg a gazdától a termés neki járó részét, s nem volt nehéz fölismerni, hogy a bántalmazott szolgák a *prófétákat* jelölik, akiket *Izrael* újból és újból elvetett, nem egyszer meg is ölte őket.

[691] Most jön a meglepetés, a példázat csattanója: A „szolgák” után Isten elküldi szeretett „fiát”, abban a reményben, hogy őrá majd hallgatnak (vö. 9,4.7!). A „szolgák” csak uruk parancsait teljesítik, a „fiak” azonban „belülről” ismerik apjukat, azonosulnak vele, és belső ösztönzésből képviselik annak érdekeit (vö. Lk 17,7-10). Jézus nem mondja ki nyíltan, de nyilvánvaló, hogy önmagára céloz (ld. még 14,62a). Ezt azonban nem szabad úgy érteni, mintha kizárólagosan önmagát tartotta volna „fiúnak”, ld. 471. lábj.!; ellenkezőleg, azt akarta, hogy mindenki Isten „fiává” váljék (Mt 5,9.45).

[692] Ti. olyan valakije, akit – ahogy gondolta – a siker reményében küldhetett el; a kor felfogása szerint ugyanis a fiú – szemben a szolgákkal – teljes jogkörrel képviseli az apát, és vádlóként léphet föl a helyi bíróságon.

[693] A határozatlan névelő (és az azt követő jelző) egyaránt arra utal, hogy az apának több fia is lehetett. (Ez nincs ellentmondásban a mondat elejével, ahol az „egyetlen” csak az apa reményét fejezi ki.) Ezzel a mondattal tehát *nem* lehet megalapozni azt, hogy Jézus Isten egyetlen fiának tekintette magát.

[694] Közvetett utalás ez Jákob kedvenc fiára (1Móz 37,3), Józsefre, akit testvérei féltékenységből meg akartak ölni („Gyertek, öljük meg!": 1Móz 37,20); talán ezért is helyesebb lenne itt (és 1,11-ben meg 9,7-ben is?) „*kedvenc* fiúról" beszélni.

[695] Közvetlen utalás ez 1,11-re és 9,7-re (ld. ott).

[696] Jézus azonosult a prófétai szereppel (ld. 679. lábj.), de a prófétáknál többnek, Isten *„végérvényes"* követének tartotta magát. Ezen nem érthette azt, hogy Isten nem küld több hozzá hívó követet, hiszen tanítványi iskolájában ő maga is ilyeneket akart kiképezni; azt viszont érthette, hogy – *„szeretett fiúi" mivoltából fakadóan* – az általa tolmácsolt üzenet *mértékadó*, és „végérvényes" is, azaz lényegét tekintve nem szorul helyesbítésre (vö. 736. lábj.!).

[697] Ez a példabeszéd egyike annak a négynek, amely egészen különleges módon hangsúlyozza *Isten* jóságát, irgalmasságát és türelmét (a másik három: Mt 18,23-33; 20,1-15; Lk 15,11-32), és ebből a szempontból döntő jelentősége van Jézus istenképének bemutatásában, sajátossága pedig Jézus fiúi küldetésének kiemelésében áll. Elmondásával Jézus azt akarta elérni, hogy hallgatói (nem csupán „a főpapok, az írástudók és a vének", vö. 507. lábj.) megfontolják: Miután Izrael annyiszor elvetette a prófétákat, benne, az egyszerű galileai vándorprédikátorban Isten az ő „szeretett fiát" küldte el, remélve, hogy fölismerik majd benne „legvégső" esélyüket (vö. Lk 10,24), és hallgatnak rá. Elvárása túlzott követelésnek bizonyult.

[698] Ahogyan Mt 18,34 *ellenkezőjére fordítja* az előtte lévő példabeszéd értelmét, és ezzel *értelmetlenné teszi* azt, a 7-9. v. sajnos ugyanezt végzi el az itteni példázattal (talán 1Móz 37,20-tól indíttatva?, ld. 694. lábj.). E sorok szerzőjének fogalma sem volt annak a Jézusnak a lelkületéről és szándékairól, aki *mindenkit* meg akart menteni (ld. pl. Mk 9,38-39; Lk 9,54-56; 19,10), és lélektani fércművével csak szégyent hozott a *zseniális* példázatköltőre; ezek mellett szinte eltörpül, hogy a *történelmi tényeket* egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Szerinte ugyanis a) Jézus biztosan megjövendölte, hogy ellenfelei meg fogják ölni, de ennek ellenére nem tért ki gyilkos szándékaik elől (nyilván azért, hogy „véres engesztelő áldozatával bizonyítsa Isten igazságosságát": Róm 3,25-26; 8,3-4; 2Kor 5,21; Gal 3,13 stb.); b) „jövendölésével" valósággal belekergette ellenfeleit a gyilkosságba, ahelyett hogy óvta volna őket attól; c) ellenfelei felismerték benne Isten fiát és az örököst (vö. 15,31-32); d) (naivitásának csúcsa:) a zsidó teológusok úgy vélték, Isten fiának meggyilkolásával ölükbe hullik Isten öröksége; e) Isten végül keleti despoták módjára bosszút áll a rajta esett sérelmeken f) Jézus megölésével ellenfelei – mit sem sejtve – saját halálos ítéletüket mondták ki; g) Isten joggal adja szőlőskertjét „másoknak", értsd: „nekünk", „Isten újszövetségi népének", az egyháznak.

[699] Jézus láthatta, hogy „a főpapok, az írástudók és a vének" (11,27) alkalmatlannak tartják őt arra, hogy Izrael felépítésében egyáltalán együttműködjék, nem is szólva arról, hogy mértékadóként, ezért – megnyerésükért fáradozva – nekik újabb képet kínál fel megfontolásra a 118. zsoltárt idézve (22-23. v.; vö. 11,10): Egy közönséges kő, amelyet a szakemberek, az építőmesterek megvizsgálnak és mint alkalmatlant elvetnek (ezt jelenti az *apodokimadzein*), mégis sarokkővé lesz, azaz olyan kővé, amely *szilárdan összetartja* a falakat, illetve amely *új irány* kiindulópontja a sarkon. Vagyis *éppen ő*, az egyszerű ember, az „emberfia" (vö. 68. és 431. lábj.) a „fia Istennek" (ld. 471. lábj. és 14,62a), és lesz *ennélfogva* mértékadó, akiből kiindulva a vallás további története új irányt vesz!

[700] Jézus ezzel kifejezi azt a meggyőződését, hogy küldetése, tanítása, műve nem önmagától van, hanem Istentől, s ezzel közvetve ellenfeleinek korábbi kérdésére is válaszol (11,28).

[701] Ld. 662. lábj.

[702] Az adott helyzetben mindenki könnyen felismerhette, hogy Jézus önmagára vonatkoztatja a zsoltár szavait, különös tekintettel arra, hogy az írástudók számítottak Isten népe építőinek, illetve a Főtanácsot nevezték „Jeruzsálem építőjének".

[703] Mivel a szőlőskert példázata eredetinek tekinthető alakjában nem tartalmaz célzást *sajátosan* Jézus ellenfeleire, továbbá Jézus *elvetésére* sem, a zsoltáridézet viszont mind a kettőre, méltán feltételezhetjük, hogy eredetileg *csak erre* vonatkozott Jézus ellenfeleinek felismerése. Ez viszont megerősítheti korábbi feltételezésünket (697. lábj.), hogy a szőlőskert példázatának címzettje nem csupán a hatalmi elit volt, és így azt is, hogy e valójában *két* példázat nem egyazon időpontban, nem egymás után hangzott el.

[704] Érthető ellenfeleinek gyilkos dühe, hiszen Jézus vallomása azt is jelenti: *Nem ti,* a vallás felkent képviselői vagytok „fiak" és „sarokkövek"... (vö. 14,62-64)!

[705] Ld. 81. és 406. lábj.

[706] Vö. 3,6; 8,15.

[707] A heródiánusok a heródesi uralkodóház politikai hívei voltak. Elfogadták az uralkodóháznak a római uralommal és a görög-római kultúrával kötött kompromisszumát, nehogy kockára tegyék a zsidó állam és a zsidó nemzet létét (ld. még 408. lábj.).

[708] E mellett szól, hogy az adókérdés valóban kiválóan alkalmas volt Jézus csapdába ejtésére; ha ugyanis helyesli az adózást a császárnak, akkor a nyilvánosság előtt kollaboránsnak bizonyul, ha helyteleníti, akkor a megszálló római hatalom nyílt ellenségének (vö. Lk 23,2). Ellene szól viszont, hogy a 14. versben föltett kérdések súlyos *lelkiismereti* gondot okoztak a zsidók túlnyomó többségének, így azokat nagyon is komolyan lehetett venni. Mi ezért (és alább még felhozott szempontok miatt: 709., 713. és 720. lábj.) az utóbbi álláspontot képviseljük, nem tagadva, hogy a küldöttek között lehettek rosszindulatúak is. (Ld. még 394. lábj.)

[709] Ezt fel lehet fogni figyelemelterelő hízelgésként is, véleményük szerint azonban inkább őszinte vallomás és elismerés, hiszen aki kielégítő választ keresett az adófizetés súlyosan vallási (!) kérdésére (ld. lábj.), annak olyanhoz kellett fordulnia, aki nem paktált a rómaiakkal, és nem is félt tőlük, olyan mesterhez, akiről feltételezni lehetett, hogy őszintén és emberi szempontokra való tekintet nélkül tanítja az Istennek tetsző utat.

[710] Arról az egy dénárnyi (egy napszám értékű) fejadóról van szó, amelyet jövedelmétől függetlenül minden zsidónak ki kellett fizetnie.

[711] Ez volt a súlyosabb *politikai, vallási és lelkiismereti* kérdés: Ha megfizetjük a császárnak az adót, elismerjük-e ezzel a idegen, hódító uralmat, elismerünk-e egy pogányt a zsidóság urának, és (mivel a császárok istenként tiszteltették magukat) nem vétünk-e az alapparancs ellen: „Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk az *egyetlen* úr”? – Minden rendes zsidót izgatott ez a kérdés, az adófizetést ellenző zelótákat különösen is, a küldöttek közül pedig inkább a farizeusokat.

[712] Ez a *gyakorlati* kérdés inkább a heródiánusokat izgathatta: Talán „önmagában véve” tilos, de mégis fizessünk, hogy elkerüljük a még rosszabbat? Van „önmagában véve” szabad, de mégse fizessünk, mert az adó mértéke túlzott?

[713] Nézetünk szerint a 15-16. v. későbbi bővítmény, amely a zsidók *lelkiismereti* kérdéséből ravasz sakkhúzást csinál, Jézus *lelkiismereti* döntéséből pedig még ravaszabb ellenhúzást, s ezzel a kérdés *komolyságát* és a válasz *világosságát* egyaránt elfedi. További érveink: Jézus eszerint nem segíteni akar a kérdezőknek, hanem csak le akarja járatni őket, hiszen hithű zsidónak nem szabad magánál tartania a hatalmi és kultikus szimbólumnak egyaránt számító dénárt, ha mégis megteszi, egyszerre lepleződik le kollaborátorként és bálványimádóként. Másfelől bármennyire a császár tulajdona legyen is a római jog értelmében az a pénz, amely a képét és feliratát viseli, ebből még nem következik, hogy joga van ott és annyi adót szedni, ahol és amennyit akar. Jézus érvelése így mindenképpen csak játék lenne a szavakkal annak érdekében, hogy fondorlatos ellenfeleit még fondorlatosabb húzásával legyőzze és megszégyenítse. Ez nemcsak hogy nem vetne jó fényt Jézus jellemére, nem is jellemző harcmodorára: Ha méltánytalannak tartott egy kérdést, kerek-perec megmondta (ld. Mk 11,33; Lk 12,14; 22,68). A későbbi betoldásokat egyébként „formailag” is fel lehet ismerni: kihagyásuk esetén az embernek nem támad hiányérzete, mert tartalmilag logikusan, „varratmentesen” folytatódik a szöveg – mint ez esetben is.

[714] Ld. 8,11 és 10,2; 394. lábj.

[715] Az adópénzül szolgáló dénár egyik oldalán Tiberius császár mellképe volt ezzel a felirattal: „Tiberius caesar, az isteni Augustus fia, Augustus”, másik oldalán a császár édesanyját lehetett látni isteni trónuson, ezzel a felirattal: „Pontifex Maximus”.

[716] Az *apodidonai* jelenti azt is, hogy „visszaad”, és azt is, hogy „(járandóságot) megad”. Több szentírás-magyarázó az előbbi jelentés mellett érvel, de nézetünk szerint az több nehézséget vet föl, mint amennyit megold.

[717] A jézusi válasz első felének lényege: A császár nem versenytársa Istennek, következésképpen mindazt, ami megilleti őt, jó lelkiismerettel megadhatjátok neki, mert ezzel semmit nem vesztek el Istentől, és adjátok is meg neki, ahelyett lázadoznátok ellene! (Ez nagyon súlyos üzenet volt a zelótáknak és minden „igaz zsidó hazafinak”...) – Ez a válasz azonban még két nagyon fontos dolgot tartalmaz. Egyrészt Jézus *semmiképp* sem tanítja azt, hogy a császárnak vagyis az államhatalomnak *bármit és mindent* meg kell adni, amire csak igényt tart, akár az adózást, akár valami mást illetően; másrészt nem mondja meg konkrétan, mi illeti meg a császárt (közelebbről: mennyi adó illeti meg; lehetséges, hogy semennyi); nem gyáva taktikázásból, és nem is azért, mert ő nem szőrszálhasogató jogász vagy moralista, hanem azért, mert erre nincs „recept” (ahogyan másra

sincs), vagyis *nem lehet* megmondani, csak a „politikai ész” döntheti el esetről esetre, természetesen *ahhoz igazodva*, ami Istent illeti meg. Az adózás példáját véve (de természetesen csak általánosságban): Jogtalan adót fizetni szabad, és a helyzettől függően, a nagyobb rossz elkerülése érdekében talán szükséges is. De jogtalan adókat kiszabni, vagy engedelmes állami hivatalnokként behajtani, biztosan isten- és emberellenes.

[718] Jézus válaszának második fele nem mellérendelten áll az első mellett (mintha bármit is mellé lehetne rendelni Istennek, és lehetséges lenne „két úrnak szolgálni”, ld. Mt 6,24), hanem annak tökéletes fölérendelten, mint az a nézőpont, amelyből az adózást és minden más kérdést is tekinteni kell. Mondanivalója: Az *elsődleges* az, hogy megadjuk Istennek, ami őt megilleti (mindenki másnak pedig csak annyit, ami ezután még „megmarad”, vagyis ami ebből következik, illetve ezzel nem áll ellentétben)! Jézusnak ezt nem kellett külön meghatároznia, hiszen minden zsidó tudhatta, mert ezt tartalmazta a „főparancs”: szeretni őt minden képességünkkel (12,29-30). Pontosításként legfeljebb annyit tett hozzá, hogy az Isten iránti szeretettől *elválaszthatatlan* az emberek iránti szeretet, Isten egyetemes, azaz *mindenkit* megmenteni kívánó akaratának teljesítése (12,31).

Jézus ezzel *teljesen új távlatot* nyit meg a politikai élet alakítása előtt (is), azt, amelyet másutt így fogalmazott meg: „Keressétek *előbb* Isten országát..., akkor ő majd minden mást hozzáad nektek” (Mt 6,33)! Az Isten országa melletti elsődleges és kizárólagos elkötelezettség majd „magától” (vö. 4,28) megtermi a politikai, társadalmi és gazdasági „üdvösség” gyümölcsét!

[719] Útmutatásával Jézus – az ókori világban gyakorlatilag ismeretlen módon – egyfelől *szétválasztotta* a politikát és a vallást (de nem szigetelte el, ld. alább c), másfelől – teljes ellentétben Pállal (Róm 13,1-7) – *megszüntette* az uralmi struktúrák misztifikálását és abszolutizálását. Felfogása mögött annak az *Istennek* a képe (és élménye: 1,10-11!) áll, aki a) *nem köthető többé* (mint a nemzeti istenek) egy néphez és földterülethez (Jézus Istene ugyan „Izrael Istene” marad, de nem kizárólagosan: ő azt akarja, hogy egy „minden nép számára nyitott ház” legyen a templom: 11,17), b) *éppoly kevéssé azonosul* Dávid vagy egy Dávid-utód szakrális zsidó királyságával (vö. 8,29; 10,48; 11,10!), mint a szakrális pogány Római Birodalommal, c) *nem a politikai-evilági terület „mellett”* akar egy elhatárolt, paradicsomi „Isten országát” létrehozni, hanem éppen e konkrét világ adottságai „közepette” akar fokozatosan „uralomra jutni”, vagy akarja a maga szeretetmintájára áthatni és átalakítani a világot, mégpedig d) olyan *emberek által*, akik annak „megadására”, megvalósítására törekszenek, ami „megilleti Istent” (vö. Mt 6,10: „Jöjjön el a te országod” = „Legyen meg a te akaratod”).

[720] Noha válaszában Jézus rendkívül kemény dolgokat mondott hallgatóinak, a beszélgetés jó véget ért: senkiben nem keltett gyilkos indulatokat (11,18; 12,12), s ebben talán még egy érvet láthatunk a mellett, hogy a küldöttek nem ellenséges szándékkal fordultak hozzá kérdésükkel. (Természetesen az is lehetséges, hogy a beszélgetés nem itt és nem ekkor hangzott el, hiszen eredetileg hely- és időmeghatározás nélkül hagyományozták át.)

[721] A zsidóság egyik befolyásos vallási és politikai csoportja, „pártja”, amely az előkelő papi nemzetségek és az arisztokrácia tagjaiból, valamint gazdag polgárokból tevődött össze. Vallási szempontból a konzervativizmus, politikai szempontból az opportunizmus, életszemléletüket illetően a liberalizmus jellemezte őket. A farizeusokkal ellentétben csak az írott Törvényt, Mózes öt könyvét fogadták el, minden szóbeli hagyományt és „újítást” elvetettek, például a halottak (túlvilági) feltámadását, az örök életet és az angyalok létét is. A Főtanács vezető frakciójaként döntő szerepet játszottak Jézus kivégzésében. A megszálló rómaiakkal való kiegyezés hívei voltak.

[722] Ld. 444. lábj.

[723] A hivatkozott részben (5Móz 25,5-6), az ún. sógorházasság törvényében fiúgyermekről, vagyis örökösről van szó, nem pedig általános gyermektelenségről.

[724] A következő három lábjegyzetben leírtakon kívül még a következők is ellene szólnak a 24-25. v. jézusi voltának: a) Jézus sosem megszégyeníteni („[Erősen] tévelyegtek”), hanem „megvilágosítani” akarta az embereket, még ellenfeleit is (vö. 713. lábj.). b) A halottak újraéledésének kérdése nagyon is aktuális vallási és teológiai kérdés volt, és többek között ez osztotta meg (vö. ApCsel 23,6-10) a farizeusokat és a szadduceusokat (talán az utóbbiak mesélték saját köreikben az „egy asszony, hét férj” viccet a farizeusi álláspont kigúnyolására), ezért aligha feltételezhető, hogy Jézus belement a szadduceus teológusok tréfájába (ha egyáltalán tényleg előálltak ezzel), és válaszként komolyan „felvilágosította” őket a túlvilági élet jellemzőiről. c) A 17c-23. és a 24-25. vers betoldása elfedi mind a szadduceusok kérdésének, mind Jézus válaszának komolyságát és súlyát (ld. 713. lábj.).

[725] Ez a logikai baklövés is amellett szól, hogy a 24-25.v. későbbi betoldás, hiszen a szadduceusok (állítólagos) kérdéséből nem következik, hogy nem ismerik az Írásokat, mert a Biblia sehol sem állítja azt, ami a 25. versben következik.

[726] A „halottak közül" kifejezés is ellene szól a mondás jézusi hitelességének, vö. 475. lábj., viszont jól beleillik az apokaliptikusok gondolatvilágába (ld. 773. lábj.), akik csodálatos halottfeltámasztást vártak „az utolsó napon".

[727] Jézus, aki „emberfiának", „egyszerű embernek" tartotta magát (ld. 68. lábj.), honnan tudhatta volna, milyen az élet „odaát"? Őt sosem foglalkoztatták a túlvilággal kapcsolatos spekulációk, ellentétben megintcsak az apokaliptikusokkal (vö. 773. lábj.), akik álmaikra, látomásaikra, elragadtatásaikra, titkos angyali üzenetekre, lepecsételt könyvekre vagy mennyei utazásaikra hivatkozva sok mindent „tudni" véltek mennyről és pokolról.

[728] Csak a 24-25. v. betoldása miatt van szükség a „pedig" beszúrására; ezt elhagyva, világos az eseménysor (vö. 713. lábj.): „... azt mondják, nincs [újra] felébresztés... Jézus ezt mondta nekik: Ami a halottakat illeti..."

[729] Passivum divinum, ld. 59. lábj.

[730] Itt az eredetiben az áll, „hogyan" (*pósz*), jelentése azonban „hogy" (*hoti*), tekintettel arra, hogy az evangéliumok „koiné" görögjében gyakran *pósz* áll a *hoti* helyett.

[731] A görög gyakran kihagyja a „vagyok, vagy, vagyunk, vagytok" alakot (a párhuzamos mátéi hely megtartja). – Az „Én vagyok" feltehetően Isten „bemutatkozására" utal (2Móz 3,14), és azt jelenti: „Én jelen vagyok", „Én veled-veletek, érted-értetek vagyok", ezért tettünk utána vesszőt; a folytatás így ennek az „Én vagyok"-nak az értelmezése, kifejtése.

[732] A „számára" fordítás magyarázatát ld. 574. lábj.

[733] A korabeli zsidóság körében közismert volt, hogy a szadduceusok azért utasították el a „feltámadás" gondolatát, mert az nem volt benne a Tórában (amely viszont közvetve, a sógorházasság előírásával határozottan utal a fel-*nem*-támadás tételére), ezért aztán Jézus ugyancsak a Tórára hivatkozva, persze annak sajátos értelmezésével válaszolt nekik: Ha egyszer JAHVE az évszázadokkal korábban meghalt *„Ábrahám, Izsák és Jákob számára létező"* Istenként mutatkozott be Mózesnek (2Móz 3,6), *a JAHVE név ősjelentése* pedig: „Én vagyok az, aki (mindig, tehát most is) *jelen vagyok* (számotokra, értetek)!", akkor ez nemcsak azt jelentette, hogy „én vagyok az, akit *egykor* Ábrahám, Izsák és Jákob tisztelt", hanem azt is, hogy „én vagyok az, aki *most* Ábrahámra, Izsákra és Jákobra tekint". Holtakra vonatkoztatva ugyanis nem lenne értelme Isten jelenvalóságáról, sőt „értük létezéséről" beszélni – tehát Ábrahám, Izsák és Jákob él.

Ily módon Jézus azonosult azzal az általános zsidó felfogással, hogy „Isten nem a holtak Istene" (Iz 38,18; Zsolt 6,6; 30,10; 115,7 és főképpen 88,6.11-13!), csakhogy nem az általuk vélt értelemben, ti. hogy „Isten nem törődik a halottakkal", hanem abban az értelemben, hogy Isten számára egyáltalán nem léteznek halottak, kialudt személyiségek. Ezzel egyfelől válaszolt kortársainak gyötrő gondjára („Mi lesz a »halál« után?"), mégpedig a farizeusok által is képviselt álláspontra helyezkedve, másfelől ki is igazította azt, mert egyrészt *nem* azt mondta, hogy Isten majd „a világ végén" „feltámasztja a halottakat", hanem hogy *voltaképpen nincs is halál*, vagyis megsemmisülés, hanem a „halál" után másképpen folytatódik az ember élete, másrészt pedig a farizeusi-apokaliptikus elképzeléstől eltérően Isten nem azért „támasztja fel" a holtakat (helyreállítva holttestüket), hogy leszámolhasson velük (vagy esetleg eleve csak az igazakat támasztja fel), hanem egyszerűen azért, mert az ember iránti szeretete, az emberrel való törődése nem szűnik meg azzal, amit mi halálnak nevezünk.

Végső soron *ez* (nem pedig a Tóra egyik vagy másik helyének ilyen vagy olyan magyarázata) az alapja Jézus felfogásának és bizonyosságának! *Isten abszolút jó* (vö. 10,18!) – ezt *tapasztalta meg* alámeríttetésekor (1,11), és *tiszta szívű emberként* ezt „láthatta meg" (Mt 5,8), erre „jöhetett rá" józan ésszel következtetve is (effajta következtetésre máskor és másokat is biztatott, pl. Mt 5,45-48), illetve ebből közvetlenül *következtethetett* arra is, hogy ha egyszer az ember nem eshet ki Isten szeretetéből (mert ez ellentmondana Isten lényegének), akkor a „halálban" sem eshet ki, azaz Isten „újból felébreszti" a „holtakat", mégpedig a „halál" után „rögtön, hamarosan": „három nap múltán" (ld. 443-444. lábj.).

Ez az Isten szeretetéből követező *lényeg*, amire Jézus alkalomadtán utalt (Mk 8,31; 10,17-21; 12,26; Mt 25,32-46; Lk 12,4; 16,1-9), anélkül hogy az apokaliptikusokhoz hasonlóan részletekbe bocsátkozott volna (ld. Jézus *állítólagos* szavait az 1Tessz 4,15-17-ben, és vö. 1Kor 15,35-49). Nekünk is *elég* tudnunk („a szívünkkel") ezt a lényeget ahhoz, hogy bizalommal tudjunk élni – és meghalni.

[734] Abból, hogy „találónak” találta Jézus válaszát a szadduceusok feltámadás-felfogására, egyértelműen következik, hogy a szóban forgó írástudó a farizeusi irányzathoz tartozott.

[735] Az írástudó nem arra várt választ, melyik parancs az első abszolút értelemben, hanem hogy *Jézus iskolájában* melyik számít elsőnek (vö. 584. lábj. és Mt 19,9). Ezt a következők támasztják alá: a) Ez a kérdés élénken foglalkoztatta a kor két legjelentősebb „teológiai iskoláját”, amelyeket *Sammaj és Hillel* neve fémjelzett. b) A zsidó teológia különbséget tett *súlyos és könnyű* parancsok között, részben azok teljesíthetőségét illetően, részben kiengesztelhetőségüket illetően, ha áthágták őket. c) A parancsok és előírások, rendelkezése *tömege* szükségképpen felvetette rangsorolásuk kérdését, illetve azt, hogy valamilyen rend szerint besorolják a különféle típusú (hittani, erkölcsi, istentiszteleti, rituális és jogi) előírásokat. (Határozottan utal erre a 33c vers, amelyben az írástudó szembeállítja egymással a hittani és erkölcstani, illetve az istentiszteleti és rituális tanokat.)

[736] Az eredeti héber kétfajta értelmezést és fordítást enged meg: „... a mi Istenünk, az egy[etlen] Úr” – „... a mi Istenünk, az Úr egy”. E két jelentés nemcsak hogy nem zárja ki egymást, hanem össze is tartozik.

Itt, a 29. versben azért döntöttünk az első változat mellett, mert *Jézus számára* feltehetően ez volt hangsúlyos, hiszen sajátosan jellemezte őt annak hangsúlyozása, hogy Isten az egyedüli „úr”, vagyis az abszolút mértékadó, iránymutató (vö. 10,18), tehát egyedül az ő akaratának kell érvényesülnie (ld. Mt 6,10!) – szemben (például) a pénz utáni vágyakozással (Mt 6,24), a zsarnokoktól való félelemmel (Lk 13,31-33), a rokonok figyelembevételével (Mt 10,34-36), a törvénymagyarázók vagy bárki más tekintélyével, beleértve Mózest is (Mt 23,2.4; 23,9.8; Mk 10,2-9). Önmagát sem akarta „úrrá” tenni (Mk 10,18; Mt 7,21), még csak messiássá sem (Mk 8,30; ezzel nincs ellentmondásban, hogy az egyetlen Úrnak, az *abszolút* mértékadónak *fiaként*, azaz hozzá hasonlóként – ld. 471. lábj. – önmagát és tanítását is mértékadónak tekintette, 696. és 699. lábj.).

Az írástudó számára viszont a főparancs Isten egyetlen voltát hangsúlyozta, s a zsidó vallás monoteizmusát fejezte ki – szemben a „népekkel”, a „pogányokkal” –, ezért a 32. versben a második fordítási lehetőséget részesítettük előnyben. Természetesen Jézus ezzel is egyet értett, de ebből az is következik, hogy „a keresztény vallásokkal szemben” is, vagyis *az ő hitvallása* nemcsak a „pogány” sokistenhitet zárja ki, hanem a „keresztény” szentháromságtant is – annál is inkább, mivel *nem* tartotta magát Istennek, sőt már a személyi kultusz minden megnyilvánulását is elutasította (pl. Mk 1,41; 8,30; 10,18; Mt 7,21; Lk 11,27-28).

[737] A görög szöveg megőrizte a héber Biblia betűjét és szellemét. Ez a megfogalmazás – szemben a „Szeresd!” felszólítással – egyrészt arra emlékeztet, hogy a Tízparancsolat eredetileg egyáltalán nem tíz *parancsot* tartalmaz, hanem tíz *„igét”*, tíz „isteni szót” (*dabar*), útmutatást, másrészt arra, hogy az ezekben megfogalmazott elvárások voltaképpen nem előírások, hanem feltételezett *válaszok* Isten megmentő szeretetére (aminek a zsidók az egyiptomi rabszolgaságból történt szabadulásukat és a vándorlás során megtapasztalt gondoskodását megélték). Isten így szól népéhez: „*Mivel már átélted* az Úr, a te Istened szeretetét – *bizonyára szeretni fogod* az Urat, a te Istenedet... embertársadat...” (Ahogyan a többi parancsra vonatkozóan is ez a helyes fordítás: „Bizonyára tisztelni fogod szüleidet, nem fogsz ölni, lopni...”) – Azt látjuk tehát, hogy a „főparancsnak” ugyanaz a logikai és lélektani szerkezete, mint amit Jézus maga is megfogalmazza Isten országa, az Istenbe vetett bizalom és a megtérés viszonyát (ld. 23., ill. 580. lábj. 4-5 bek.).

[738] A bibliai szóhasználatban a szív az ember értelmi, érzelmi, akarati és lelkiismereti *központja*, ahonnan minden megnyilvánulása kiindul (vö. 7,21).

[739] Az eredeti *pszükhé* kifejezés az ember egész lényére, *életének* teljes valóságára utal.

[740] Az eredeti *dianoia* a gondolkodás képességét és a tényleges gondolatokat egyaránt jelenti. – Nem világos, hogy ez Jézus kiemelése-e, vagy Márké (és őt követve Lukácsé). Az eredeti héber kifejezést ugyanis a Hetvenesnek nevezett görög fordítás (Septuaginta) „A” változata „szív”-vel adja vissza, „B” változata viszont „gondolkodás”-sal. Márk (és Lukács) szövege összekapcsolja ezt a két fordítást, és ezzel az eredetileg háromtagú héber megfogalmazásból négytagút csinál – szerencsénkre, mert így teljesen világosság válik, hogy az embernek *minden értelmi képességét* is be kell vetnie Isten iránti szeretetének kifejezésébe! (Vö. 678. lábj., ill. pl. Lk 12,57; Mt 6,25-33!)

[741] Ez az *erő* itt elsődlegesen az *akaraterőt* jelenti, de az ember *gazdasági* erejét, „tőkeerejét” is magában foglalja, mert a héber *me'od* azt is jelenti: tőke, vagyon, pénz (ld. Sir 7,30). (A héber *me'od* és az ennek megfelelő görög *iszkhüsz* egyébként *hatalmat* is jelent, márpedig a hatalom mindenkor magában foglalja a *gazdasági* hatalmat is, sőt többé-kevésbé éppen arra épül.) – Világosan példázza ezt a mozzanatot annak a „gazdag ifjúnak” a története (10,17-20), aki nem akarta „teljes erejével” szeretni Istent, mert vagyonát,

gazdagságát ki akarta hagyni a játékból... Maga a „főparancs” is mutatja tehát, hogy a vagyonról lemondás *nem* „szabadon választható” része az isten- és emberszeretetnek (vö. 593. és 597. lábj.)!

[742] Jézus hitvallásának és egész életének *középpontjában* népe hitvallása (5Móz 6,4-5), Isten és az Isten iránti szeretet áll – és minden más ebből következik (az embertársak iránti szeretet is). Hogy mit jelent közelebbről ez az Isten iránti szeretet (amiről itt azt hangsúlyozza csak, hogy totálisnak „kell” lennie), tanításának és életének egészével mutatta meg.

[743] A hagyományos „felebarát” szót (amelynek eredeti jelentése: „a közeli, legközelebbi, szomszédos ember”) „embertárssal” fordítottuk. A palesztinai-rabbinikus értelmezés ugyan a hitsorsos és a honfitárs fogalmára szűkítette e szó értelmét, jóllehet a hellenista (szórványbeli) zsidóság már ekkor is egyetemes („embertárs”) értelemben használta. Jézus azonban még tovább ment, és mintegy a végtelenségig tágította jelentéstartalmát, amikor az *ellenséget is* beleértette (Lk 10,29-37!), mégpedig nemcsak az ember személyes ellenségét (Mt 5,44), hanem a „kollektív” nemzeti és vallási ellenséget is, mind a „pogányt” (Mt 5,41), mind a „szakadár zsidót” (Lk 9,52-56; Jn 4,9).

[744] Jézus – alapjában véve megintcsak népének ősi felfogását véve át: 3Móz 19,18 – a személyválogatás nélküli emberszeretetben jelöli meg a helyes magatartás lényegét. Ennek konkrét tartalmáról is egész élete és tanítása tanúskodik. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az embertársaink iránt tanúsítandó szeretet mércéjeként „elegendőnek tartja” az önmagunk iránti szeretetet, csakhogy annak korabeli „passzív értelmezésével” szemben („Ne tedd másoknak, ami neked kellemetlen!”) kezdeményező, „aktív gyakorlatát” („Mindazt, amit szeretnétek, hogy veletek tegyenek az emberek, tegyétek ti is velük!”: Mt 7,12).

[745] Az írástudó csak az első, tehát egy parancs iránt érdeklődött, Jézus kettővel válaszolt neki. Látszólag csak népe egy-egy hittételét, illetve erkölcsi tételét vette át és ismételte meg (mindenképpen kifejezve ezzel, hogy nem áll szándékában új vallást alapítani!), valójában gyökeres és forradalmi újdonságot hozott *a kettő összekapcsolásával*, ami egyrészt azt fejezi ki, hogy az Isten és az embertársak iránti szeretet elválaszthatatlan egymástól (azaz nincs az embertársakat megkerülő, „közvetlen” őt Istenhez, teológiailag szólva a megigazuláshoz vagy üdvözüléshez), másrészt pedig azt, hogy az Isten és ember iránti szeretet minden másnál fontosabb, beleértve bármiféle „istentiszteletet” és rituális cselekvést is (vö. Mt 5,23-24; Mk 11,15-18). Ezzel egyúttal a legsúlyosabb valláskritikát is gyakorolta, mert a vallások előtte, körötte és utána is lényegileg mindig e kettő ellenkezőjét gyakorolták és gyakorolják (beleértve a kereszténységet is), függetlenül attól, hogy szóban mit hirdettek vagy hirdetnek.

[746] Vö. 736. lábj., 3. bek.

[747] Az itteni görög kifejezés (*szüneszisz* = ész, értelem, belátás) a kor bölcsességi irodalmának fogalma. Az írástudó egyébként is kissé másképp idézi Izrael hitvallását: válasza ugyan az eredeti háromtagú, de a „szív” és az „ész” ugyanannak a valóságnak „két oldala”, kétféle megfogalmazása, miközben kimarad a „teljes lényeddel” (vö. 740. lábj.).

[748] Az írástudó levonja és kimondja a Jézus válaszában benne rejlő következtetést (ld. 745. lábj.), felelete értő és bátor igen Jézus programjára.

[749] Az értelemre itt egy harmadik szó utal (*núnekhósz* = értelmet birtoklóan, mint akinek van esze, képes gondolkodni; a *núsz* lényegileg azonos jelentésű a *dianoiá*-val és a *szüneszisz*-szel). Feltűnő e rövid szövegben az értelem, a gondolkodás háromszori emlegetése.

[750] Jézus elismerő szavainak lényege: „Jó úton jársz! Csak tovább kell menned”, amiben persze az is benne van: „Még nem vagy *benne* Isten országában!”, s ezzel alighanem arra utal, hogy ahhoz nem elég *tudni*, mi a helyes, hanem aszerint kell élni is (ahogyan a lukácsi változat ezt szó szerint ki is mondja: 10,29b). Mindenesetre Jézus dicsérete – a szövegösszefüggést tekintetbe véve – magában foglalja azt is, hogy az általa hirdetett „Isten országa” alapjában véve nem más, mint annak az *eredeti* „Jahve-vallásnak” a *konkretizálása*, amelyen még nem hatalmasodtak el a történelmi vált hagyományok és intézmények. E kijelentése újabb bizonysága annak, hogy Jézus nem akart új vallást alapítani (vö. 745. lábj.)!

[751] Ez az evangélista szerkesztői záró megjegyzése, ahogyan a 28. v. bevezetése is; Lukács egészen más szövegösszefüggésben hozza ezt a témát (10,25-28): ezek a mozzanatok arra utalnak, hogy a történetet eredetileg időhöz és helyhez nem kötve hagyományozták át.

[752] A görög kifejezést lehetne ugyan „megszólalt”-tal is fordítani, de a „megfelelt” talán itt is őrzi az eredeti élethelyzet emlékét (vö. 652. lábj.), vagyis azt, hogy valakik (tanítványai? a tömegből valakik? a hatalomgyakorlók képviselői?) ismét fölvetették a messiási kérdést, s ő arra felelve mondta „nekik”, amit itt olvasunk.

Alátámasztja ezt a feltételezést, hogy ha Jézus közvetlenül az írástudókhoz intézné szavait, akkor a „Hogyan mondhatják az írástudók” helyett azt mondaná: „Hogyan mondhatjátok”.

[753] Vö. 428-429. lábj.

[754] A „Dávid fia” kifejezés utalhatna a biológiai leszármazásra is, itt azonban inkább a szellemi rokonságot-hasonlóságot-utódlást fejezi ki (vö. 10,47-48; 11,10), annál is inkább, mivel a vér szerinti leszármazás még nem akadálya annak, hogy trónra lépésével a fiú apjának urává váljék.

[755] Azaz „isteni inspirációra” (vö. 11. lábj.). Mivel azonban Jézus itt épp ez idézett dávidi gondolat ellentmondásosságát, és ezáltal érvénytelenségét emeli ki, értelemszerűen be kellene toldani: *„állítólag”* (a szent Lélek által), ami aztán azt is jelentheti: Dávid vélte úgy, hogy a szent Lélek sugallatára, de azt is, hogy mások vélik úgy (pl. az írástudók), vagy mindkettőt.

[756] Az „Úr” itt Istenre, az „uram” pedig a Messiásra vonatkozik.

[757] A király jobb oldalán ülni a legnagyobb kitüntetésnek számított a kor felfogása szerint.

[758] Sok kéziratban ezt olvassuk: „amíg ellenségeidet lábaid zsámolyává teszem”. A kettő ugyanazt jelenti, de az utóbbi szemléletesebben fejezi ki az eredeti gondolatot: a győztes uralkodók vagy hadvezérek ugyanis szó szerint rátették lábukat legyőzött ellenségeik nyakára, zsámolyul használták őket, így fejezve ki a maguk diadalát és amazok teljes alávetettségét.

[759] Értelemszerűen lehetne úgy is fordítani: „urának”.

[760] A nagyon nehezen értelmezhető részek közé tartozik ez a néhány mondat, született is számos magyarázati próbálkozás. Az alábbiakban két olyan értelmezést fogalmazunk meg, amely beleillik a Jézus szellemiségébe és tanításának egészébe, de a második érvényességét tartjuk valószínűbbnek:

1) A szó köznapi értelmében vett, dávidi stílusú, harcos messiással szemben Jézus tarthatta magát a szó eredeti, „semleges” alapértelmében vett „messiásnak”, azaz „Isten Lelkével *fölkent* embernek” (ld. Lk 4,18! – vö. 11. és 428-429. lábj.!). Ebben az esetben a 110. zsoltár 1. verséből vett érvvel a mellett tör lándzsát, hogy az *igazi* messiás (ő maga) szellemi értelemben nem „fia”, alárendeltje, hanem „ura”, feljebbvalója Dávidnak (vö. Lk 10,23-24), tehát nem kell hozzá igazodnia: nem kell fegyverrel e világi uralmat megvalósítania (vagyis érvénytelen az ellenségek láb alá vetésének programja).

2) Rámutatva az (isteni sugalmazásúnak tartott) zsoltárszöveg belső ellentmondására („a Dávid-fia Messiás ura Dávidnak”), Jézus arra világít rá, hogy „a szent Lélek által szóló” Dávid tévedett, mert *semmiféle* messiás („Isten földi helytartója”) nem létezik, hiszen Isten maga az egyetlen „úr” (vö. 12,29!), és ezért az általa akart „világrendben”, a szeretet rendjében (= Isten országa) semmiféle emberi uralomnak nincs helye (vö. 10,40!) – Ez az értelmezés megfelel annak, hogy Jézus máskor is feltárta a próféták tévedéseit (ld. pl. Mk 9,4-8.12-13; Mt 11,11). Ha viszont ez az értelmezés a helytálló, akkor Lk 4,18-ban „az Úr kent föl engem” nem jelent („igazi”) messiási mivoltot, hanem csak az isteni küldetést emeli ki, amit Jézus nem egyszer hangsúlyozott.

Akár az első, akár a második értelmezést fogadjuk el, Jézus érvelésének lényege, hogy elhatárolódik a korabeli messiási várakozásoktól (vö. 429. lábj.).

[761] Jézus nem *minden* írástudótól óvja hallgatóit, hanem csak „azoktól, akik...”, vagyis nem járatja le „az írástudókat általában” (vö. 713. és 724. lábj.)!

[762] Az írástudókat ma teológusoknak nevezzük. Feladatuk az volt, és ma is az, hogy – a „szent írások” alapján – az igazságot kutassák, vagyis Isten aktuális és konkrét üzenetét, ami azt is magában foglalja, hogy éber lelkiismerettel és prófétai érzékkel különbséget tegyenek a között, ami az „Írásokban” és a „Hagyományban” *Isten* szerinti, és a között, ami isten- (és ember)ellenes, és így vezessék „*Isten* útjára” az embereket. Ez csak akkor lehetséges, ha belsőleg *függetlenek* kortársaiktól.

[763] A zsinagógákban a nép középen ült a padlón, az írástudóknak pedig a falak mentén húzódó padokon, illetve elöl, az emelvényen tartottak fenn helyeket (ahol a tóraszekrény is állt).

[764] A Jézus által felsorolt négy szempontban a szóban forgó teológusok hiúsága és becsvágya a közös mozzanat. Ez olyan nagy bűn? Általában nem, sőt egy asztalos vagy egy matematikus esetében még hasznos is lehet a megbecsültség iránti vágyakozás, mert arra serkentheti, hogy jobban végezze munkáját. A teológust azonban megakadályozza mestersége helyes művelésében, mert a) aki arra vágyakozik, hogy „a piacon (= a nyilvánosság előtt!) köszöntsék”, az – a színészekhez hasonlóan – a tömeg tetszésétől *függ*, és nagy okosan mindig csak azt fogja kihámozni a „szent írásokból”, ami a tömegeket érdekli, és mindenkori elvárásaiknak megfelel;

b) aki arra vágyakozik, hogy „elöl üljön a zsinagógában”, azaz magas egyházi címekre és állásokra sandít, az az egyházi hatóságoktól *függ*, és csak úgy szabad értelmeznie a „szentírást”, hogy az egyházi elöljárók „igazhitűnek” ismerjék el és mint ilyet becsüljék; c) aki arra vágyakozik, hogy „a díszhelyet foglalja el vendégségeken”, az a hatalmasoktól és gazdagoktól *függ*, tehát csak olyasmit szabad hirdetnie, ami azoknak megfelel, hiszen ők a vendéglátói.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy az *ilyen* teológusok *nem függetlenek* az emberektől, olyannyira nem, hogy az Istennel kapcsolatos legegyszerűbb kérdésekre sem tudnak válaszolni. Példa: „Szabad-e szombaton jót cselekedni?” Óvodásoknak való kérdés. „Ők azonban hallgattak” (3,4; ld. még 11,33a). Hiúságuk és becsvágyuk, illetve ebből fakadó lelki és anyagi függőségük, szellemi szolgaságuk tehát egyfelől arra kényszeríti őket, hogy önmagukat és teológiájukat állítsák középpontba, másfelől pedig megakadályozza őket abban, hogy tévedékenynek tartsák önmagukat és tankönyveiket, és hogy az iskolázatlan „laikusokkal” együtt keressék rendületlenül a Teremtő igazságát, ahelyett hogy magántulajdonuknak tekintenék és kegyesen osztogatnák azt.

[765] Többször is láttuk már, hogy a Márk-evangélium végszerkesztője felcserélte egy-egy szakasz mondatainak eredeti sorrendjét, megváltoztatva így azok értelmét (ld. 300. lábj.). A 40-44. vers esetében is ezt tette (Mt 23,14 hatására?), ezért aztán a mostani szövegösszefüggésben a „fölélik az özvegyek házát...” az írástudókra vonatkozónak látszik, pedig eredetileg a papokra vonatkozott. Álláspontunkat formai és tartalmi szempontok egyaránt igazolják:

a) Márk sorrendjében a 40. vers nyelvtani szempontból „otrombán” áll a 39. után, a mondatszerkezet ugyanis nem alkalmazkodik az előzményhez: *ha* az írástudókra vonatkozna, akkor *mellékmondatnak kellene* lennie, *de főmondatként* áll ott. (A márki sorrend már Lukácsot is megzavarta: a márki *hoi kateszthontesz*-t *hoi kateszthiúszin*-ra változtatja, s ezzel az írástudókra vonatkozó mellékmondattá teszi a – meg nem nevezett – papokra vonatkozó főmondatot. Mind teológiatörténeti, mind valláslélektani szempontból elgondolkodtató, hogy a fordítások nyíltan vagy közvetve, de gyakorlatilag kivétel nélkül elsimítják Márk nyelvtani egyenetlenségét, és a papokat „kimentve”, nyelvtanilag is egyértelműen az írástudókra vonatkoztatják az özvegyek házának felélését és a színlelt imákat. Nyelvtani szempontból feltehetően Lukács hatására tesznek így, de ez a fordítói eljárás nem igazolható.)

b) A Jézus által kárpált magatartás előfordulhatott az írástudók körében (ha például özvegyek jogi tanácsadójaként léptek föl), de egyáltalán *nem volt jellemző* az írástudók „osztályára”, viszont *kifejezetten jellemző* volt a papokra, hiszen ők egyfelől valóban az özvegyek „vagyonát” is begyűjtő templomkincstárból éltek, másfelől naponkénti foglalkozásuk volt (az áldozatbemutatás és) a hosszas imádkozás, a liturgia végzése, ami aligha fakadt mindig a szívükből, s aminek valóban bizonyos ellenszolgáltatás jellege volt.

c) Az előző pont és a közös „özvegy” címszó alapján is *logikus* az „özvegy perselybe dobott két fillérének” és az „özvegyek házának felélése” közti *belső összefüggés*, viszont nincs logikus belső összefüggés a 38-39. versben leírt írástudói becsvágy és az özvegyek házának felélése között.

d) A 38-39. v. után logikátlanul lóg a levegőben a 40. v., viszont logikusan követi a 43-44. verset mint azokból *levont következtetés*.

e) A mostani helyzetben elszigetelten, összefüggéstelenül áll az özvegyasszony áldozatkészségének története és a hozzá kapcsolódó jézusi tanítás, ami azt a benyomást kelti, *mintha* az özvegy példájával Jézus arra akarná felszólítani tanítványait, hogy ők is adják *a templomnak*, „amijük csak van” – holott ő *a szegények* támogatására biztatott (10,21), és semmiképp sem a templom támogatására (vö. 13,2!): attól még a köteles adót is megtagadta (Mt 17,26b).

[766] Az ún. asszonyok udvarában tizenhárom persely állt különböző adományok számára, s az ezekben összegyűlt önkéntes adományok alkották – a kötelező templomadó mellett (Mt 17,24-27) mellett – a templomi rendszer gazdasági bázisát; az itt említett tizenharmadik persely közelebbről meg nem nevezett célú adományokat fogadott.

[767] A perselyek mellett papok álltak, akiknek az emberek megnevezték adományuk értékét, ők pedig megvizsgálták az adományozott pénzérméket. Így hát mindazok, akik hallótávolságon belül voltak, megtudhatták, ki mennyit dobott be: a módosaknak alkalom volt ez a magamutogatásra, a szegényeknek a szégyenkezésre – Jézusnak pedig a tanításra.

[768] A *lepton* a legkisebb értékű görög pénzérme volt; két lepton értéke a *dénár*, az átlagos korabeli napszám hatvannegyed részének felelt meg.

[769] Ezen a jézusi dicséreten érdemes elgondolkodniuk mindazoknak, akik dicséretesnek tartják, ha valaki a fölöslegéből adakozik.

[770] A papoknak „súlyosabb megítélésben lesz részük” – mint a közönséges rablóknak vagy a zsaroló vámosoknak, akik a maguk módján szintén fölélik az özvegyek házát, de legalább nem keverik bele Istent a dologba: az utóbbiak tevékenysége után „csak” a *semmi* marad az özvegyeknek, az előbbiek viszont „*negatívumot* hoznak létre”, mert meghamisítják Isten szándékait, és megbecstelenítik őt.

[771] Ezt az ítéletet nyilvánvalóan Isten fogja meghozni, de ez nem áll ellentétben az ő egyetemes és feltétel nélküli jóságával, amely az *el*ítélést kizárja ugyan, de a *meg*ítélést nem: az előbbi bírói, büntető magatartást feltételez, az utóbbi azonban csak erkölcsi érték*ítélet*et, és esetleg azzal való szembesítést.

[772] Jézus gyökerestül meg akarta tisztítani a templomot, hogy az ismét az Atya házává váljék. Miután már föllépett az áldozatbemutatással kapcsolatos üzletelés (11,15) és a szabadságharcos visszaélés (11,16-17) ellen, valamint óvott a becsvágyó (templomi) teológusoktól (egyes kódexek a 12,38-ban „talár” helyett „oszlopcsarnokról” beszélnek, s ezzel a templomi tanítás helyére utalnak), most – bár tiszteli az özvegy magatartását – leleplezi a templomkincstár működését és a papi életmódot is. Ha a papok továbbajándékoznák a még szegényebbeknek, ami az önkéntes adományokból a gazdagoktól és a szegényektől befolyt, minden rendben lenne, hiszen nem sérülne „Isten (mindenkit magában foglaló: 11,17) családjának” szeretetrendje, amelyben csak a kérésnek és a kölcsönös ajándékozásnak van helye, az üzletelésnek nincs (11,15); ők azonban ehelyett *látszólag* tisztességes, mert *látszólag* Istennek tetsző „ellenszolgáltatást nyújtanak”: bemutatják az áldozatokat és eléneklik a sok fenséges zsoltárt. Jézus értékítélete, amellyel kritikus odafigyelésre oktatja tanítványait: Isten még a rablókénál és a vámosokénál is súlyosabban fogja megítélni viselkedésüket.

[773] A 13. fejezet, az ún. Márk-apokalipszis „kilóg” az evangélium egészéből: bár tartalmaz hiteles jézusi mondásokat is, jobbára a korai kereszténység apokaliptikus vágyelképzelései szólalnak meg benne. A kutatás igazolta, hogy utólag szőtték bele a már kész Márk-evangéliumba. Mivel minket Jézusnak – az apokaliptika felfogásával szöges ellentétben álló – tanítása és viselkedése foglalkoztat (vö. pl. Lk 19,10-et Mt 24,30-cal), ebben a fejezetben csak az általunk hitelesnek tartott részekhez fűzünk magyarázatot, bevezetésül azonban összefoglaljuk két fontos fogalom, az eszkatológia és az apokaliptika jelentését.

Az *eszkatológia* (görög *eszkaton* = végső, legutolsó + *logosz* = tan) az emberiség (és a világ) végső sorsát tárgyaló bibliai, illetve teológiai tanítások (halál, feltámadás, ítélet, tisztulás, menny, pokol stb.) összessége. A Bibliában különféle elképzelésekkel találkozunk, az egyén, Izrael és az emberiség végső földi sorsára, illetve túlvilági életére vonatkozóan, ennek megfelelően beszélünk egyéni, nemzeti és általános, illetve transzcendentális eszkatológiáról.

A Kr. e. 2-1. században létrejött *apokaliptika* (*apokalüpszisz* = feltárás, felfedés, kinyilatkoztatás) az *eszkaton*, a végidő közeli eljövetelének türelmetlen várása, illetve az eme eljövetellel kapcsolatos elképzelések összessége (és az ezeket összefoglaló irodalom). Tárgyát azok az események alkotják, amelyek (az elképzelések szerint) lezárják és beteljesítik a történelmet, és bevezetik az – e világi és/vagy túlvilági értelemben vett – végidőt.

Lényegi mozzanatai a következők: A történelem beteljesedése Isten közvetlen beavatkozásának eredménye lesz; véget ér a jelenlegi tökéletlen világrend, helyébe üdvösséges és végleges világrend lép; a nagy fordulatig a gonoszság uralkodik., de aztán Isten leszámol a gonoszokkal, a bűnösöket megbünteti, a jókat pedig megjutalmazza; ennek egyetemességét az teszi lehetővé, hogy a halottak feltámadnak; a jelentől egészen odáig bekövetkező. többnyire borzalmas események és kozmikus katasztrófák időpontját és menetét Isten egy-egy embernek „tárja föl, nyilatkoztatja ki” álmok, látomások, mennyei utazások révén, s az így nyert ismeretek „ezoterikusak”, vagyis a „beavatottak” számára vannak fenntartva; mivel minden előre megszabott isteni rend szerint megy végbe, sem az igazakat vigasztaló buzdítást, sem a gonoszokra váró ítélet meghirdetését nem kíséri megtérésre sürgető felhívás. Az apokaliptikus elképzelésvilág különösen fontos alakja egy titokzatos „Emberfia” (ld. 68. lábj.).

Az apokaliptika megteremtette a maga sajátos *szimbolikus nyelvezetét* és *irodalmi formáit*; a művek általában álnéven, a múlt kiemelkedő személyiségeihez kötve jelennek meg. Az újszövetségben egyetlen „klasszikus” apokaliptikus mű kapott helyet: a Jelenések könyve.

[774] Az 1-2. vers bizonyára valóban itt és ekkor hangzott el, azaz voltaképpen nem része a „Márk-apokalipszisnek”, viszont kitűnő fogódzópontot nyújtott annak betoldásához.

[775] Nem ártatlan turistabeszélgetés folyik itt Jézus és tanítványa között, mint amikor az emberek fölhívják egymás figyelmét az érdekes látnivalókra, hanem a Jeruzsálemért, az ország vallási központjáért folyó szellemi harc (ld. 604. lábj., 4. bek. d) feszült légkörében mondja az egyik tanítvány mesterének: „Olyan hatalmas ez a templom! Mit tudsz tenni ellene?"

[776] Jézus válaszának első fele: „Ne a hatalmas, nagyszerű épületeket nézd megbabonázva! Lásd át és túl rajtuk!" Azaz Jézus számára nem az épületekről van szó, hanem arról *a vallási rendszerről*, amelyet a templom szolgál és jelképez. Ezzel ismét előtérbe kerül *a helyes „odanézés"*, az alapos megfigyelés, akárcsak a templomba történt bevonuláskor (11,11), a templommal folytatott kereskedelmi (11,15), ill. harcos visszaélésre vonatkozóan (11,16-17), a még termés nélküli, tavaszi fügefa történetében (11,12-14), a becsvágyó írástudók (12,38-39) vagy a templomkincstárral kapcsolatos dolgok esetében (12,41-44.40).

[777] Szándékosan őriztük meg a fordításban az eredeti szöveg „körülményességét", mert ez valójában nem körülményesség, hanem döntő jelentőségű pontosság a tartalom kifejezése szempontjából. A „hagyatott" és a „leromboltatott" két fontos mozzanata: a szenvedő szerkezet mindkét esetben *Isten cselekvésére* utal (*passivum divinum*), az igealak pedig mindkét esetben *múlt idejű*, mégpedig *aoristos*-alak, vagyis „beálló", bekövetkezett cselekményre utal. (Sajnos egyetlen fordítás sem néz szembe ezekkel tényekkel, hanem azoktól függetlenedve, Máté, és még inkább Lukács *jövő idejű* alakjai nyomán fordítják – és értelmezik ezzel „jövendölésként" – Márk szövegét...) Eljárásunk helyességét az is igazolja, hogy a múlt időnek másutt is van hasonló jelentősége Jézus mondanivalójában (ld. 10,30 és 11,24: ezeken a helyeken is *aoristos*-alak áll).

Jézus válaszának második fele tehát azt jelenti: „Isten tervében, *Isten szándéka szerint ez a templom már nem létezik*, ő már minden követ lerombolta!" (A „lerombolás" görög szava, a *katalüein* szó szerint véve annyi, mint „szétoldani", vagy kövekre alkalmazva „szétmorzsolni".)

Részletesebben: Jézus élesen szemügyre vette a „templomi üzemet", és *átlátta* annak *istenellenességét*, akár az áldozatbemutatással kapcsolatos üzletelés (11,15), akár a templomkincstár dolgában (12,41-44.40). Átlátta, hogy a templomi kultusz, vagy tágabban: a kultusz által jelképezett vallás az Istenbe vetett bizalom helyett az Istennel folytatott üzletelésre (Mk 11,15), Isten akaratának megcselekvése helyett Isten megvesztegetésére (Mt 9,13), az emberekkel való megbékélés helyett az isteni bocsánat elnyerésének technikáira nevel (Mt 5,23-25). Nem volt hát nehéz arra a *következtetésre* jutnia, hogy ezt a kultuszt, ezt a vallásosságot Isten el akarja törölni, az ő szemében mindez már a múlté.

Ezért küzdött Jézus maga is e vallásosság ellen, nemcsak *tanításával*, hanem azzal is, hogy meg akarta megingatni e vallás *pénzügyi* alapjait a templomadó megtagadásával (Mt 17,24-26), a papságnak jól jövedelmező „korbán" (Mk 7,9-13) és az áldozati adás-vétel (Mk 11,15) istenellenesnek nyilvánításával, valamint a szegények adományaiból (is) élő papságnak címzett súlyos figyelmeztetéssel (Mk 12,40) – és ezért akart „három nap alatt" (= hamarosan, ld. 443. lábj.) egy másik „templomot" fölépíteni (feltéve, hogy Jn 2,19-beli mondását hitelesnek tekinthetjük), azt a modelltársadalmat (vö. 601. lábj.), amelyet ő Isten országának hívott. Radikális *vallászkritikájában* komoly *prófétai* hagyományra támaszkodhatott (pl. Iz 58,1-10; Oz 6,6).

Szó sincs tehát itt a jeruzsálemi templom fizikai lerombolásának „megjövendöléséről". Ezt megerősíti, hogy Jézustól idegen mindenféle apokaliptikus találgatás (vö. Lk 13,23-24; 17,20-21; Mk 13,3-4.9a.28-29).

Valamit azonban még hozzá kell tennünk: Úgy tűnik, Jézusnak csak az áldozati kultusz, ill. az általa jelképezett vallásosság ellen volt kifogása (ld. még 14,15!), „a kérés/az imádkozás minden nép számára nyitva álló házaként" (11,17) felfogott „istentiszteleti hely" ellen azonban nem, mint ahogy a zsinagógába is eljárt, amíg csak tehette, és soha nem emelt szót annak léte ellen.

[778] „Amikor az Olajfák hegyén ült... átellenben a templommal... maguk között... Péter, Jakab, János és András": A mostani szövegösszefüggésben úgy tűnik, mintha a 13,1-2-beli beszélgetés után hamarosan következne a 13,3-4-beli, elgondolkodtató azonban a „maguk között" kifejezés, és a szűk tanítványi kör, illetve annak összetétele (a két testvérpár, nem pedig a „legbelső kör": Péter, Jakab és János, vö. 9,2). Mindez a helymeghatározással együtt más időpontot és helyzetet feltételez, mégpedig – elgondolásunk szerint – azt, hogy a keresztre feszítése és sírba helyezése után feléledt Jézus visszatért egy időre tanítványai körébe, de ekkor már nem mutatkozhatott nyíltan, s főképp nem 10-20 fős csapattal (a kísérő asszonyokat is beleértve, vö. Lk 8,2). Talán az (egyik) utolsó, tanítványait megerősítő beszélgetés órája ez.

[779] Akár helytálló az előző lábjegyzetben megfogalmazott feltételezésünk, akár nem, a téma mindenképp a (régi) templom, illetve annak „leromboltatása", de a tanítványok minden valószínűség szerint félreértik azt, részben az apokaliptikus korszellemtől (773. lábj.), részben messiási elképzeléseiktől meghatározottan (428. és 613. lábj.)

[780] A „jelek” és az időpont iránti érdeklődés jellemzően apokaliptikus elem (ld. Lk 17,20-21), s ez megerősíti előző lábjegyzetbeli feltételezésünket.

[781] A „mindez” feltehetően Jézusnak az „új templommal”, Isten országával kapcsolatos terveire vonatkozik, vö. 777. lábj., 3. bek.

[782] Jézus tényleges válaszát a 9. és 11., illetve a 28-30. versben olvashatjuk.

[783] Az eredetiben „az én nevemben”, vö. 512. lábj.

[784] „... ne pedig apokaliptikus jelekre!” Sajátosan jellemző Jézusra az itt is megnyilatkozó „átkapcsolás az apokaliptikából a morálba”, vagyis hogy az apokaliptikus kérdésfeltevéseket lesöpri az asztalról, és arra irányítja a figyelmet, amit az embernek saját magának kell tennie (vö. Lk 13,23-24; 17,20-21 és Lk 13,-13). Így ez a mozzanat is megerősíti 779. lábjegyzetbeli feltételezésünket.

[785] Az eredetiben „szinedriumoknak”: ezek a zsinagóga huszonhárom tekintélyes tagjából álló bíróságok.

[786] Másik fordítási lehetőség: „és zsinagógákban meg fognak verni titeket”.

[787] Az eredetiben itt ugyanaz az ige található, mint a 12,3.5-ben.

[788] Lehetséges, hogy a „helytartók és királyok” az Izraelen kívüli világra utalnak, s ebben az esetben elképzelhető, hogy a mondás e második fele nem Jézustól származik.

[789] Ennek a megjegyzésnek az értelme itt valószínűleg az, amit Lukács fogalmaz meg a párhuzamos helyen (21,13): „Mindez alkalom lesz arra, hogy tanúságot tegyetek” (vö. 266. lábj.), és lehetséges, hogy a „Magatokra ügyeljetek!” konkretizálása a 11. versbeli „Ne aggódjatok előre!”-vel együtt (vö. 784. lábj.).

[790] Jézus üzenete boldogító ugyan az ember számára, de veszélyes a megkövesedett gondolkodási rendszerekre és intézményekre, ezért üldözték őt magát is, és ezért kellett számolnia követeinek üldöztetésével is. Föl akarja tehát készíteni őket arra, hogy félelem nélkül tegyenek majd tanúságot az örömüzenet mellett.

[791] Nyilvános működése idején Jézus csak saját népének „elveszett juhait” tartotta szeme előtt (ld. Mt 10,5-6; 15,24). E vers kihagyásával a 11. varratmentesen kapcsolódik a 9-ikhez.

[792] Máté (10,18-20) és Lukács (12,11-12; 21,12-15) más szövegösszefüggésben (is) hozza ennek a versnek a tartalmát, ezért bizonytalan, hogy eredetileg hol s mikor hangzott el.

[793] Az „amit csak” kifejezést úgy is lehetne fordítani: „ha valamit”; ez utóbbi talán jobban kifejezi, hogy ha Isten az adott pillanatban nem ad mondanivalót az embernek, akkor hallgatnia kell – ahogyan adott esetben Jézus is hallgatott a főtanács (Mk 14,61), Heródes (Lk 23,9) és Pilátus előtt (Mk 15,5).

[794] Jézus aligha gondolt hirtelen csodás megvilágosodásra, nemcsak ennek lélektani képtelensége miatt, hanem főként azért, mert szerinte bűn lenne, ha az ember csodára akarná kényszeríteni Istent: Ha nem készülnék föl a bírósági tárgyalásra, akkor Istennek ügyvédként el „kellene” küldenie a szent Lelket, s ez pontosan megfelelne ama másik kísértésnek: Ha levetném magam a templom párkányáról, Istennek el „kellene” küldenie megmentésemre angyalait (Mt 4,5-7). Az „előre nem aggódni” tehát csak azt jelentheti, hogy ha Istenbe, Atyámba vetett nyugodt bizalommal lépek bíráim elé, akkor Isten „lelke, lelkülete, szelleme” (vö. 11., 135. és 755. lábj.), amellyel már *korábban* feltöltődtem, az izgalmak órájában is nyugodtan szólhat belőlem.

[795] Az előző lábjegyzetben mondottak miatt ez nem jelenthet valamiféle automatikát, ezért *értelemszerű* fordítása ez lenne: „Nem nektek kell majd beszélnetek, hanem Isten Lelkének (általatok)”, azaz „nem a ti »okos« emberi gondolataitokkal kell ott előállnotok (vö. 8,33!), amelyekkel tönkretennétek Isten üzenetét (vö. tanúságtétel, 9. v.), hanem csak félelem nélkül ki kell mondanotok, amit Isten »lelkülete« a szívetekbe ad, nem törődve azzal, mit gondolnak arról a »bölcsek és okosak« (vö. Mt 11,25)”. Jézus erre is számos példát adott (ld. 2,18-19a; 3,4.27; 7,8.9-13; 10,6-9; 11,29.33; 12,17).

[796] Mt 10,20-ban az „Atyátok Lelke” megfogalmazást találjuk.

[797] A szokásos „mindenki” fordítás ebben az esetben irreális értelmet ad, viszont pontosan ide illik a görög *pász* „mindenféle” jelentése.

[798] A héber és arám szóhasználatban a „szeret – gyűlöl” nem feltétlenül fejez ki érzelmeket, inkább azt jelenti: „előnyben részesít – hátrányosan megkülönböztet, elvet”.

[799] Az eredetiben „nevem miatt”, vö. 512. lábj.

[800] Jézus egyik buzdítása ez az üldöztetéstől való félelem legyőzésére (vö. 131. és 479. lábj.). A „megmenekülés” nem azt jelenti, hogy az ember ép bőrrel fogja megúszni az üldöztetést, hanem hogy megmarad „Isten országában”, vagyis a szeretet világában (vö. Mt 10,28-31).

[801] Sok minden szól az ellen, hogy a 14-27. versben leírtak Jézustól származnak, legfőképpen azonban az, hogy Jézus szemében a rettenetes események sosem jelei annak, hogy Isten vagy Isten országa közel. Ez vonatkozik az 5-8. és a 32-37. versre is.

[802] Vö. Dán 9,27; 12,11.

[803] Vö. Dán 12,1.

[804] Vö. 5Móz 13,2-6.

[805] Vö. Iz 13,10.

[806] Vö. Iz 34,4.

[807] Ezzel kapcsolatban Dán 7,13-ra szokás hivatkozni, csakhogy az ottani Emberfia nem a földre jön el a felhőkön, hanem az Ősöreghez megy oda; ezért itt inkább a Hénokh-irodalomban szereplő Emberfiára kell gondolnunk.

[808] Vö. 5Móz 30,4.

[809] Tárgy nem áll a küszöbön (bebocsátásra várva), csak személy, ezért kell itt betoldani az Istenre utaló „ő”-t.

[810] Ebben a szövegösszefüggésben a 28-29. v. biztosan nem jézusi kijelentés, hiszen apokaliptikus jóslás akar lenni. Jól beleillik azonban két másik összefüggésbe, s azoknak megfelelően két különböző értelmet hordoz.

1) Egy számunkra ismeretlen, de *Lk 12,54-56-hoz hasonló* helyzetben (ott a néphez, itt tanítványaihoz szólva? vö. 503. lábj.!) ugyanazt a mondanivalót fejezi ki Jézus, csak most más képpel: „Látván *ezeket* megtörténni”, ti. az ő tanítását és az általa végbevitt tetteket, *józan paraszti ésszel* rájöhetnének, hogy – általa – *Isten itt van* egészen közel (vö. Mt 12,28; Lk 11,20!).

2) A 13,3-4-ben leírt (vagy ahhoz hasonló) élethelyzetet („Sitz im Leben”) feltételezve ismét „az apokaliptikából a morálba átkapcsolás” (ld. 784. lábj.) szép példája áll előttünk (eredetileg talán a 13,9.11 helyett vagy mellett?). Az apokaliptikus események időpontja és előjelei iránt érdeklődő tanítványok figyelmét Jézus önmagukra irányítja: „Amikor a fügefa ágai a téli merevség után ismét puhává válnak, és megjelennek rajtuk a levelek, tudjátok, hogy közel a nyár. Amikor magatokon »látjátok *ezt* megtörténni«, vagyis a »felpuhulást«, azt, hogy szívetek kibontakozik »téli merevségéből« [a régi, az igazságosságra épülő gondolkodásmódból és az annak megfelelő viselkedésből, vö. pl. Lk 9,53-54], és a »puha«, gyengéd szeretet járja át, akkor tudhatjátok, hogy »közel«, a szívetek »küszöbén« van már Isten” (vö. 12,34!). Tehát lényegileg ugyanazt a mondanivalót fejezi ki itt Jézus, *mint Lk 17,21-ben* („Isten országa rajtatok fordul!”), csak más képpel, és annál talán kissé konkrétabban.

[811] Ld. 310. lábj. eleje. Más összefüggésben lehet hiteles, de akkor más a jelentése is: A „mindez” a Jézus által végbevitt, illetve még végrehajtandó tetteket jelenti, s a kijelentés Lk 13,32-33-hoz hasonlóan azt hangsúlyozza, hogy Jézus teljesíti küldetését, és ettől semmi sem fogja visszatartani. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy valószínűleg még a „Jeruzsálemért folytatott harc” (ld. 604. lábj., 4. bek.) előtt hangzott el ez a mondás.

[812] Nem zárhatjuk ki, hogy utólag adták Jézus szájába ezt a mondást, hiszen kitűnően beleillik a későbbi kriszto-lógia eszmevilágába. Mégis úgy véljük, nem idegen a történeti Jézustól, föltéve hogy gondolkodásának egészében elhelyezve értelmezzük.

Ekkor egyrészt azt mondhatjuk: Semmi „emberfelettire” nem kell gondolnunk azért, mert Jézus biztos volt abban, hogy tanítása soha nem veszíti érvényét. Hiszen tanítása „egyszerűen” annyi volt, hogy szeretet az Isten, és az ember akkor cselekszik helyesen, ha (Isten példája szerint) szeret. Olyan nehéz erről belátni, hogy nem veszíti érvényét? Istennek gondolnánk-e azt, aki kijelentené: Ég és föld elmúlhat, de a kétszer kettő mindig négy marad? Ilyen „vallási kétszer kettő” Jézus tanítása is.

Másrészt viszont kétségtelen, hogy Jézus mint oly sokszor (vö. 560. lábj., 2-3. bek.), ez esetben is fölébe helyezkedett a Tórának, az isteninek tartott Törvénynek. A korabeli (és valószínűleg nemcsak a korabeli) írástudóknak az volt a véleményük (amit aztán később tévesen Jézus szájába adtak, vagy egyszerűen csak nem jelezték, hogy Jézus nem a saját véleményét mondja, hanem idéz?), hogy „ég és föld könnyebben múlik el,

mint hogy egy pont is elvesszen a *Törvényből*" (Lk 16,17; Mt 5,18). Jézus feltehetően ezzel állította szembe azt a meggyőződését, hogy „ég és föld elmúlhat, de *az én tanításom* nem múlik el". A kétségtelenül kemény megfogalmazás ellenére *nem az „én"-re kell tenni a hangsúlyt, hanem a „tanításom"-ra*. Jézus ugyanis nem hagyott kétséget a tekintetben, hogy számára *Isten* az egyedüli Úr (Mk 12,29), az egyedüli Atya (és ezzel atyai tekintéllyel bíró: Mt 23,9), az egyedüli Jó (Mk 10,18), és *őhozzá mérve* ítélte meg aztán a legnemesebbnek vagy leginkább Isten elgondolását tükrözőnek tűnő emberi gondolatokat is (pl. Mt 16,23: „emberi módon gondolkodol", Lk 9,55: „nem tudjátok, miféle lélek lakik bennetek"). Az ő szavai tehát csak azért biztosabbak, mint a Tóra szavai, mivel töretlenebbül tükrözik Isten gondolatait, hiszen azokat közvetlenül Istentől kapta (vö. 9-10., illetve 733. lábj., 3. bek.), nem pedig az „atyák", a „régiek" révén.

Persze ezzel igen kemény választás elé állította hallgatóit, és állítja minden kor evangélium-olvasóit, hiszen nincs olyan filozófiai-, teológiai-, még kevésbé csoda*bizonyíték*, amely Jézus állítását *kényszerítően* igazolná! Ennek ellenére létezik olyan „módszer", amelynek segítségével belát*ható* állításának érvényessége: A Jézusnak „előlegezett" bizalom útján magunk is eljuthatunk azokra a felismerésekre, amelyekre ő eljutott, és utólag magunk is megtapasztalhatjuk azok érvényességét.

[813] Az időpont számítgatása az apokaliptika egyik tipikus ismertetőjegye, de Jézustól idegen (vö. Lk 17,20-21 és a köv. lábjegyzet).

[814] A történeti Jézus már működése legelején kijelentette, hogy fellépésével elérkezett a „kedvező idő" (1,15), s ezt később is megerősítette (10,30) – nem mondhatta tehát működése végén, hogy az a bizonytalan jövőben érkezik el.

[815] Az „Emberfia" váratlan, és ráadásul fenyegető érkezése Jézustól távol álló gondolat, amelyet azonban még hiteles tanításába is betoldottak (vö. Mt 25,1-4.5-12).

[816] A 14-15-16. fejezet tartalmazza Jézus szenvedéstörténetét, amelyet a számtalan kor- és eseménytörténeti probléma miatt aligha lehet már pontosan rekonstruálni; e problémákkal könyvtárnyi szakirodalom foglalkozik, mi azonban – mivel elsődlegesen Jézus tanítása és viselkedése foglalkoztat minket – csak az események megértéséhez feltétlenül szükséges esetekben fogjuk felvetni ezeket, s a vitás kérdéseket nem kívánjuk határozottan eldönteni.

[817] Lényegileg a zsidók egyiptomi kivonulásának emlékünnepe, vö. 5Móz 16,1-8.

[818] A főpapokkal kapcsolatban ld. 439. lábj.; a szóban forgó írástudók minden bizonnyal az „udvari teológusokat" jelentik, ld. 772. lábj. (vö. még 762. és 764. lábj.); feltűnő, hogy Jézus kivégzésének történetében egyetlen egyszer sem jelennek meg fő szellemi ellenfelei, a farizeusok (vö. 78. és 406. lábj.)...

[819] Vö. 11,18 és 12,12.

[820] Jézus megölésének elhatározásával elvettetett a kocka, s kudarcba fulladt Jézus kísérlete, hogy megnyerje ügyének Izrael vallási központját. Itt ismét felvetődik a kérdés, miért nem menekült el az utolsó pillanatokban, amikor már biztosan számolnia kellett letartóztatásával. Most is csak azt mondhatnánk el, amit a 604. lábjegyzetben már elmondtunk.

[821] Szó szerint „ne az ünnepen", ez a fordítás azonban ellentmondana a tényeknek; az eredeti kifejezés azonban jelentheti azt is, hogy „ünnepi sokadalom, gyülekezet, tolongás", sőt azt is, hogy „az ünnep színtere", vagyis a jeruzsálemi templom. Vö. Lk 22,6.

[822] Vö. 12,37b.

[823] Nehéz lenne eldönteni, de a lényeg szempontjából nincs is jelentősége, hogy az alábbi történet különböző változatai (ld. még Mt 26,6-13; Lk 7,36-50; Jn 12,1-8) azonos tőről fakadnak-e, s a szóban forgó asszony ugyanaz a személy-e. Nézetünk szerint *valószínűleg igen* (mégpedig a Mk 15,40.47-ben és Lk 8,2-ben is emlegetett „ Mária, a magdalai", népies nevén Mária Magdolna), többek között azért, mert honnan lett volna egy tisztességes zsidó háziasszonynak vagyont érő illatszere, és mire kellett volna az neki.

[824] A leprásoknak tilos volt lakott területen tartózkodniuk, ez a jelző vagy ragadványnév tehát Simon korábbi betegségére utalhat (amelyből Jézus gyógyította ki?), de mivel a „lepra" különféle bőrbetegségek összefoglaló neve volt akkoriban, azt is jelentheti, hogy „himlőhelyes".

[825] Szó szerint „feküdt", a kor szokása szerint, féloldalasan, bal könyökére támaszkodva.

[826] A hellenista korban mindenfajta illattartó edényt alabástromnak neveztek, akár alabástromból készült, akár üvegből, kerámiából vagy más anyagból.

[827] A görög *pisztikosz* szó lehet névmegjelölés is az arám *mura pisztaga* téves fordításaként, s ekkor pisztáciából nyert olajat jelent. Vö. köv. lábj.

[828] A nárdusz Indiában honos aromatikus fűféle, amelynek gyökeréből és szára alsó részéből illóolajat állítottak elő, ezt keverték el a pisztáciából sajtolt szagtalan, híg olajjal, és további adalékok hozzáadásával így jött létre aztán a nárduszolaj.

[829] Az „eltörte" az eredetiben „széttörte, összetörte", de ez nem jelent szükségképpen teljes összetörést, mert például a zátonyra futott és léket kapott, vagy más módon töréskárt szenvedett hajót is nevezték „összetört hajónak". Másrészt a különösen értékes illatszert tartalmazó üvegcséket szárított agyagból vagy pecsétviaszból készült, szorosan és szilárdan tapadó zárófedéllel, „kupakkal" zárták le, hogy így óvják meg tartalmukat a tárolás vagy szállítás során esetleg fellépő károsodástól. Végül az edény teljes összetörése nemcsak tartalmának célszerű felhasználását tette volna lehetetlenné, hanem az éles szilánkok baleset-veszélyesek is lettek volna. Mindezek alapján az a legkézenfekvőbb, ha az illattartó edény zárófedelének, „pecsétjének" letörésére gondolunk. Megerősíti ezt az értelmezést az így adódó mondanivaló: ekkor ugyanis nem azon van a hangsúly, hogy az asszony az üvegcse teljes tartalmát Jézusra öntötte, hanem azon, hogy azon, hogy pecséttel ellátott és teljesen új, de még *bontatlan* edényről volt szó. Ez pedig egyrészt azért volt olyan fontos az elbeszélő számára, mert az értékes nárduszolaj tökéletes tisztaságára és hamisítatlanságára lehetett következtetni belőle (amit már a „valódi, sokat érő, nárduszolaj" szavak is kiemelnek), másrészt látni való volt, hogy a Jézus megtisztelésére használt kenetet korábban nem használták valamilyen más, „profán" célra. Ez az utóbbi megállapítás viszont összhangban áll az evangélisták azon megjegyzésével, hogy a keresztről levett Jézust újonnan vásárolt, tiszta vászonba csavarták (Mk 15,46; Mt 27,59), és új sírba helyezték (Mt 27,60; Jn 19,41), amelyben még senki sem feküdt (Lk 23,53; Jn 19,41).

[830] A Jézus fejére kenetet öntő asszony túláradó gesztusa akkor érthető a legjobban, ha feltételezzük, hogy ő az a „városszerte ismert bűnös nő", akiből Jézus „hét démont űzött ki", s aki ily módon Jézus révén megtapasztalta Isten bűnbocsátó és megmentő szeretetét (Lk 7,36-50; 8,2) – vagy legalábbis ahhoz hasonló valaki. Tettét a Jézus iránti hála és rajongás mozgatja.

[831] Egy dénár volt átlagos napszám (vö. Mt 20,8-10), a háromszáz dénár tehát egy napszámosnak és családjának tíz havi jövedelmét jelentette!

[832] A tanítványok szemrehányása kétszeresen is érthető: zsidóként tudatában voltak annak, hogy ilyenkor, húsvét előtt nagyobb alamizsnát kell adni a szegényeknek, hogy azok is ünnepélyes pászkavacsorát tarthassanak, Jézus tanítványaiként pedig tisztában voltak a Mester egyik alapkövetelményével: mindent a szegényeknek kell adni. Aki a pusztában utolsó kenyerüket is elvette, hogy kioszthassa az éhezőknek (6,38-44), most miért tűri, hogy egész vagyont pocsékoljanak őrá?

[833] Ha a 823. lábjegyzetben megfogalmazott feltételezésünk helytálló, akkor ez a megjegyzés újabb adalék a tanítványok és a magdalai Mária feszült viszonyához, amiről a Tamás-evangélium 21. és 114. logionjában is olvashatunk.

[834] A fáradalom itt természetesen lelki értelemben veendő: azt a bánatot és aggodalmat jelenti, amit a tanítványok szemrehányása okoz az asszonynak.

[835] Jézus annak az Istennek a képviselője, akinek legfőbb vágya, hogy megmentse az embereket – ezért ő maga is inkább leli örömét egy bűnös asszony megtérésében és hálájában, mint a tisztességesek „szabályszerű", „törvényhű" viselkedésében (vö. Lk 15,7). Továbbá annak az Istennek a képviselője, aki „férfivá és nővé tette az embereket" (10,6) – ezért ő maga is elfogadja, hogy az asszony női módon érezzen és cselekedjék: „Amire képes volt, megtette" (8a vers). A *maga módján* végbevitte a „jó tettet", amit a tanítványok számon kértek rajta. (A tanítványoknak inkább arra kellene ügyelniük, hogy ők is végbevigyék a „jó tettet" a *maguk módján*, vagyis higgadtan, s tárgyszerűen ügyelve a szegények tényleges szükségleteire.) Végezetül annak az Istennek a képviselője, aki a nyíltság és az átlátszóság híve, s ellene van minden képmutatásnak (vö. Mt 10,26) – ezért Jézus sem rejti el az asszony iránti viszontszeretetét, még abból a „magasabb célból" sem, hogy megőrizze jó hírét: nyíltan megvédi őt (ahogyan egyébként megvédte a tanítványok által szintén lekezelt és elutasított utcagyerekeket is: 10,14).

Mindebből világossá válik, hogy Jézustól messze távol állt bármiféle fanatizmus; mindenestül elkötelezett volt, de nem volt megszállottja semmiféle eszmének, legyen az akár „Isten országa" vagy „az emberiség iránti szeretet"; nem elvont elveket akart „érvényre juttatni", hanem az útjába került konkrét embereket akarta megmenteni.

[836] Már csak azért sem tarthatjuk hitelesen jézusinak ezt a mondást, mert közhelyszerű igazságot fogalmaz meg; főként azonban azért, mert ha érvényes lenne ez az indoklás, akkor a drága adományt elfogadó Jézus ténylegesen a szegények versenytársává válna. A hiteles jézusi mondás (8a vers) szerint Jézus *az asszonyra* való tekintettel tűri el a pazarlást („Amire képes volt, megtette"), a nem hiteles mondás szerint viszont tárgyszerűen helyesnek jelenti ki a pazarlást – mégpedig azért, mert az *az ő személyének* szól, mintha ő méltóbb lenne egy effajta ajándékra, mint a szegények, vagy legalábbis most jobban rászorulna. Ez a feltételezés ellentmondásban áll annak a Jézusnak a jellemével és gondolkodásmódjával, aki határozottan elutasította személyi kultusz mindenfajta megnyilatkozását (ld. a 736. lábj. végén felsorolt helyeket).

[837] Ezt az elismerést nem csupán minimális értelemben kell felfogni: „*Annyit*, amennyit és ahogyan képes volt megtenni, megtett", hanem maximális értelemben is: „*Mindazt*, amire csak képes volt, megtette." Ez a viselkedés azzal a szegény özveggyel állítja egy sorba ezt az asszonyt, aki szintén mindenét odaadta, „amije csak volt", s ezzel ugyancsak nagy elismerést váltott ki Jézusból (12,44). Ez egyúttal arra is rávilágít, hogy a szeretet rendjében két lepton (12,42) éppolyan értékes lehet, mint háromszáz dénár (14,5).

[838] Az evangélista (ill. az általa közvetített hagyomány" szereti *utólag* úgy beállítani Jézust, mint aki mindent pontosan előre tudott a rá váró szenvedéssel kapcsolatban (vö. 10,34; 11,2; 14,13-15; 14,30). Az itteni mondás hitelességének határozottan ellene mond, hogy Jézus még az utolsó pillanatokban, a Getszemáni kertben is reménykedett, hogy nem lesz temetés (vö. 14,36).

[839] Két eset lehetséges: Vagy nem Jézustól származik ez a mondás, hiszen ő nyilvános működése idején úgy gondolta, hogy küldetése csak Izraelhez szól (Mt 10,5-6; 15,24), vagy a keresztre feszítés után újraéledt, kitágult távlatú Jézustól származik. Az első esetben – s ez látszik valószínűbbnek – az ősegyház által megfogalmazott „apokaliptikus esküformulájával" van dolgunk, amely azonban eredetileg így hangozhatott: „Ámen, mondom nektek, amit ő tett, azt is elmondják majd (Isten előtt), hogy Ő megemlékezzék róla", s csak másodlagosan kötődhetett az evangélium hirdetéséhez (vö. 8,35; 10,29); a második esetben Jézus mondása sajátos párhuzamba állítható a saját emlékezetének megőrzésére irányuló felszólításával (Lk 22,19).

[840] A *paradidonai* = átad, kiszolgáltat igét a fordítások rendszerint „elárul"-lal fordítják, *ha* Júdásra vonatkozik, bizonyságot téve ezzel negatív elfogultságukról, amellyel eleve rossz megvilágításba akarják állítani őt. Ennyi erővel azonban Istent is nevezhetnék Jézus árulójának, hiszen a görög szövegek róla is azt állítják, hogy „kiszolgáltatta" Jézust (Mk 9,31; Mt 17,22; Lk 9,44), pontosabban ezt maga Jézus állítja...

[841] A „Júdás-jelenséget" valószínűleg sosem fogjuk teljesen világosan megfejteni, ezért meg kell elégednünk megalapozott feltevésekkel. Ha helytálló az a kiindulás, hogy Júdás zelóta, azaz „szabadságharcos terrorista" volt (ld. 123. és 659. lábj.), akkor talán arra következtethetünk, hogy csalódott Jézushoz fűzött messiási várakozásában, és ez vitte rá arra, hogy kiszolgáltassa őt az „egyházi inkvizíciónak". E tette mögött nem szükséges gonoszságot látnunk, hiszen gondolkodhatott úgy is: Jézus vagy hamis messiás, akkor el fogják ítélni, ahogyan meg is érdemli, vagy mégis ő az igazi messiás, akkor viszont ezt bizonyítani is tudja majd, hiszen az igazságos Isten nem hagyhatja cserben küldöttét (vö. Mt 16,22!). Döntsék el „az okosok ott fönt"! Nem lehetetlen, hogy végső elhatározásában „az okosok" által elrendelt feljelentési kötelezettség (Jn 11,57) is mozgatta.

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy Júdás korábban nem tűnt ki Jézussal való nyílt konfliktusa révén, mint például Péter (Mt 16,22-23) vagy Jakab és János, a Mennydörgés fiai (Mk 9,38-40; 10,35-40). Az ilyesmit áthagyományozták volna, hogy befeketítsék őt mint olyan valakit, aki mindig is rosszindulatú volt (vö. Jn 12,6). Valószínű hát, hogy Jézussal kapcsolatos kétsége csak Jeruzsálemben ért azzá a döntéssé, hogy kiszolgáltatja őt, de talán nem fajult volna idáig a dolog, ha annak idején nyíltan föltárja Jézus előtt kételyeit és ellenkezését.

[842] Márk szerint (s ebben Lukács is követi) Júdás nem akart pénzt keresni „hazafias szolgálatával": *a főpapok* ígérték meg neki *örömükben*, hogy pénzzel fogják jutalmazni. Ezt a lélektanilag Júdás és a főpapok oldaláról nézve egyaránt hiteles mozzanatot csak Máté (26,15) magyarázza majd Júdás pénzsóvárságával (a Zak 11,12-13-ból vett „ötlettől" vezérelve, vö. még Mt 27,9-10).

[843] A 12-16. versben foglaltak feltűnő tartalmi és formai hasonlóságokat mutatnak a 11,1-7-ben leírt jelenettel, és számos szentírásmagyarázó ezt az eseményt ugyanolyan legendának tartja, mint a korábbit (vö. 838. és 640. lábj.). A hagyományos értelmezés Jézus isteni mindentudásának és előrelátásának megnyilatkozását látja benne, amint az evangélista beállítása is ezt sugallja. Mi úgy véljük, itt is található természetes és értelmes magyarázat, ld. 845. lábj.

[844] A *hüpagein* „titokban” jelentését illetően ld. az 53., 70. és 591. lábjegyzetet! Ezt a „titokban”-értelmezést megerősíti a szövegösszefüggés is. – Jézus nem rég még nyíltan küzdött a templomi hierarchia ellen (11,15-18.27-33; 12,1-6.10-11.35-37.38-39), és úgy tűnik, eközben sikerült megnyernie a népet (vö. 12,12a.37b). Mostantól azonban rejtőzködik (ld. még 14,26). Miért? Nem lett volna nagyobb biztonságban, ha egy nagy vendégfogadó nyüzsgésében ünnepli meg a húsvétot, és számos zarándoktól körülvéve éjszakázik? A válasz talán ez lehet: A levegőben lógott Jézus letartóztatása, és ez „népfelkeléssel” (vö. 14,2), nyílt vallásháborúval fenyegetett. A főpapok ezt feltehetően azért akarták elkerülni, nehogy elveszítsék a csatát, Jézus viszont azért, hogy a népet megőrizze a bajtól, nemcsak a szó fizikai értelmében, hanem még inkább azért, mert „aki kardot ragad, kard által vész el” (Mt 26,52), vagyis nem akarta, hogy az emberek az általa hirdetett szerető Teremtőtől visszazuhanjanak Mózes és Józsue harci istenének karjaiba.

[845] Nincs szükség Jézus csodás előretudásának feltételezésére: Elég volt megegyeznie a szóban forgó házigazdával, hogy megfelelő időben küldjön egy vizeskorsót vivő embert a megfelelő városkapuhoz; mivel a vízhordás általában a nők dolga volt, a vizeskorsót cipelő *férfit* könnyen felismerhették a tanítványok.

[846] Az „előkészített” szoba azt jelenti: olyan helyiség, amelyet az előírásoknak megfelelően kisöpörtek, és megtisztítottak minden „kovásztól”, vagyis a kovásztól és a kovásszal sütött kenyér minden morzsájától is. Ezt a ház tulajdonosának kellett elvégez[tet]nie.

[847] Tekintettel a tanítványok kérdésére („Hová menjünk?...”) ennek az „ott”-nak a hangsúlyozása fölöslegesnek látszik, nem kizárt azonban, hogy „a pászkabárány földáldozásával”, azaz levágásával összefüggésben (12. v.) azt jelenti: Ne a templomban készítsétek el az áldozati rituáléval (egy pap fölfogta a leölt bárány vérét, és áldozatként az égőáldozatok oltárára öntötte), hanem „ott”, ahová a vizeskorsót vivő ember vezet titeket! Ebben az esetben Jézus burkolt áldozatbemutatás-kritikájával lenne dolgunk (vö. 656-657. lábj.).

[848] Feltűnő, hogy a tanítványok „Hol készítsük el *neked*?” kérdése nyomán Jézus kétszer többes számban válaszol: *„tanítványaimmal”, „nekünk”...*

[849] Júdás küszöbön álló tettének ez a határozott bejelentése fölveti a hitelesség kérdését, hiszen Jézus honnan tudhatott volna róla mástól, mint magától Júdástól. Mindazonáltal olyan szilárd része ez (a hagyománynak és) a szövegnek, hogy az összefüggések sérelme nélkül nem lehetne kihagyni, ezért meghagytuk Jézus szavai között.

[850] Jézus nem nevezi néven kiszolgáltatóját; ezzel egyrészt tapintatáról tesz bizonyságot, másrészt lehetőséget ad Júdásnak arra, hogy még meggondolja magát, azaz segítséget nyújt neki esetleges megtéréséhez.

[851] Ez az állítás *ténylegesen* nem támasztható alá az Ószövetségből, csupán a *korabeli* szentírás-magyarázati módszerrel; itt minden bizonnyal az eredetinek tekinthető, de nehezen érthető lukácsi változat (22,22) „fordításaként” áll. Az egész mondat értelmezését ld. ott!

[852] Ezt a mondatot kivétel nélkül minden fordításban így olvashatjuk: „Jobb lenne annak az embernek, ha meg sem született volna.” Ez azonban nyelvtanilag is problematikus, teológiailag pedig elfogadhatatlan.

A fordítók – a Vulgatát követve – nem vetnek számot a (kétségtelenül nehezen érthető) mondat „egyenetlenségével”, a végére furcsán „odabiggyesztett” *ho anthróposz ekeinosz*-szal („az az ember”), és ezt az alanyesetet egyszerűen beleolvasztják a mondat elején álló részesesetbe (*autó* = számára), ill. a *gennan* igének is csak a legkézenfekvőbb jelentésére vannak tekintettel. Ez az ige azonban a „nemz” (és a ritkán előforduló „szül”) jelentésen kívül az általános „létrehoz, növeszt, valamilyenné tesz, alakít” értelemmel is bír, passzív aorisztosza fordítható tehát így is: „tétetett, alakíttatott”, mai nyelven „lett, alakult” (valakivé, valamivé, valamilyenné).

Ha ez a nyelvtani érvelés nem lenne is meggyőző, teológiailag kétségtelen, hogy csak egy apokaliptikusan kigondolt „Krisztus” vagy „Emberfia” (vö. 773. lábj.) szájába illik bele a „Jobb lenne annak az embernek, ha meg sem született volna” kijelentés; a történeti Jézus semmiképp sem mondhatott ilyesmit, hiszen ez lényegileg a végérvényes elveszettség kifejezése, márpedig Jézus annak az Istennek a követségében járt, aki a legelveszettebbeket is addig keresi, *amíg meg nem találja* (Lk 15,4.8).

Értelmezésünkben ez a mondat is része Jézus Júdás megmentésére irányuló fáradozásának (vö. 850. lábj.). Arról viszont sajnos sehol sem olvashatunk az egész Újszövetségben, hogy – Jézus világos figyelmeztetése ellenére, Lk 22,31-32 – Péter vagy egy másik tanítvány legalább utólag igyekezett volna tenni valamit Júdásért. A második-harmadik nemzedék is csak arra volt képes – az első nyomában? –, hogy tehetsége szerint minél jobban befeketítse őt (ld. Mt 27,5b; Jn 12,4-6; 13,23-27; ApCsel 1,16-20).

[853] A lehetséges legjobb értelmezés érdekében tudatában kell lennünk annak, hogy az „eukharisztia alapításának” gesztusai és szavai hosszú és bonyolult hagyomány- és szerkesztéstörténeti folyamaton mentek keresztül, s ebben döntő szerepet játszott a liturgikus gyakorlat, illetve Pál hatása: az ő leírt (de Jézuséval ellentétes) teológiája már kb. 15-25 éve meghatározó volt, amikor az evangéliumokat leírták!

[854] „Légy dicsőítve Urunk, Istenünk, te, aki kenyeret sarjasztasz a földből!”

[855] Az eredetiben olvasható „az én testem” az elvont kifejezéseket nem ismerő semita nyelvhasználatban azt jelenti, „én, én magam”, akárcsak „az én lelkem” kifejezés. Jézus a helyzetnek megfelelően használja hol az egyiket (pl. Mt 6,22-23), hol a másikat (pl. Mt 16,25). Itt a kenyér konkrétsága indokolhatja a „test” szó választását.

[856] Az elhangzott kijelentés feltételezhetően eredeti formája Lukács evangéliumában olvasható (22,19): „Ez vagyok én, értetek adva [Istentől].” A szenvedő szerkezet itt is Istenre utal (ld. 59. lábj.), tehát a mondat második felének alanya nem Jézus, hanem Isten: ő adja Jézust a tanítványokért. Ezt a alátámasztják a következők: a) Ha valaki ad valamit másoknak, fölösleges hozzátennie, hogy „ezt én adom”. b) A zsidók szemében a kenyér elsősorban Isten adománya, ezért Istent illeti meg érte az ünnepélyes hálaadás (*eukharisztein*) is. Képtelenség tehát, hogy a házigazda külön formulával hangsúlyozza, hogy a hálaadással megáldott kenyér tőle származik. c) Az „Istentől adott” kifejezés egyszerre vonatkozik a jelre (a kenyérre) és a jelöltre (Jézusra), hiszen Jézus nem egyszer hangsúlyozta, hogy Isten küldte őt, és bízta meg feladatának ellátásával (pl. Mk 12,6; Mt 10,40; Lk 10,16).

A hívő zsidók számára a kenyér Isten naponkénti adománya az ember számára, hogy megegye, és általa éljen. A kenyér nem önmagáért létezik, hanem másokért. – Lukács szerint Jézus ugyanezen a vacsorán tanítványai szolgájának nevezte magát (22,26-27), s ezt fejezte ki jelképesen a Jánosnál olvasható lábmosás (13,2-11) is. Ez a gesztusa és szava egy lépéssel tovább megy, de könnyen érthető lehetett tanítványai számára: „Isten értetek, a ti javatokra adott engem nektek, hogy úgy *éljetek belőlem-általam*, ahogy a kenyér által éltek biológiailag”, amit könnyen kiegészíthettek kimondatlan, de az ő lelkületének megfelelő elvárásával: „Éppígy legyetek ti is »kenyér« egymás és mások számára, éljetek *teljesen* egymásért és *másokért*!”

Szó sincs tehát itt a Pál téves elképzelése (1Kor 11,29) és a János-evangélium képes beszédének (6. f.) „materialista” félreértése nyomán kialakult téves felfogásról, mintha Jézus „átváltoztatta” volna a kenyeret testévé (s a bort vérévé), ráadásul úgy, hogy az az „átváltozás” láthatatlan maradt – ahogyan maguk a tanítványok sem változtak át (láthatatlanul) sóvá, amikor azt mondta nekik: „Ti vagytok a föld sója” (Mt 5,13). Az effajta „varázslás” idegen volt Jézustól, valakinek a testét enni vagy vérét inni pedig olyan iszonyat (és szigorú tilalom) volt a zsidók szemében, hogy Jézus fejében meg sem fordulhatott, a tanítványok pedig borzadva rohantak volna ki, ha Jézus mégis ilyesmire utalt volna. Sokkal nagyobb és megrázóbb „titokról” van itt szó (amit nem szükséges és nem lehet felülmúlni semmiféle „ szentségi átváltoztatással”): az önmagát teljesen másoknak és másokért ajándékozó emberi élet „titkáról”, amely Istenből kiindulva az emberi szíveken keresztül képes Isten országává „átváltoztatni” a világot, bár nem csodaszerűen, hirtelen, hanem „természetesen” és fokozatosan, ahogyan a kovász alakítja át tésztává a lisztet (vö. Mt 13,33). Jahve, az „Értetek vagyok”-Isten (2Móz 3,14) ennek érdekében adta Jézust „kenyérként” a tanítványoknak és mindenkinek.

Ha Jézusnak mégis biztatnia kellett tanítványait, hogy vegyék és egyék csak meg (Mt 26,26) a nekik nyújtott kenyeret, akkor emögött álló ódzkodásuknak alighanem az lehetett az oka, hogy átérezték: nem érdemlik meg Jézus értük létét.

[857] Ugyanazzal a jelenséggel van itt dolgunk, mint Lk 22,15-16-ban, a zsidó próféta, Jézus erőteljes, sokkoló jelbeszédével: feltételes lemondási fogadalmat tesz, majd hamarosan tüntetően megtöri fogadalmát. A szokásos eszkatologikus-apokaliptikus (vö. 773. lábj.) értelmezésekkel szemben ez azt jelenti: éppen most teljesedett a feltétel. Ez a jelentéstartalom azonban csak akkor világos, ha – a Lk 22,15-16-nak megfelelően – helyreállítjuk a pontos eseményrendet, vagyis a 25. verset elébe állítjuk a 23-iknak! (Az egyes versek sorrendjének felcseréléséről ld. 300. lábj.)

Konkrétan: Jézus, aki humorral fogadta, hogy sokan iszákosnak tartják (Mt 11,19), a maga finom, vidám és mondhatni tréfás módján mutatja meg, hogy tanítványok családias szövetsége Istennel és egymással nem más, mint az ősök által régóta várt (vö. Lk 10,24) és őáltala meghirdetett Isten országa. Kezébe veszi a poharat, és ünnepélyes fogadalmat tesz, hogy nem iszik többé..., aztán rögtön mégis iszik tanítványaival (ami kimondatlanul is ugyanolyan nyilvánvaló, mint hogy maga is evett a pászkabáránybóI, nemcsak tanítványai). Ez azt jelenti: a feltétel időközben teljesedett, azaz a meghirdetett Isten országa eljött, mégpedig a körbejáró pohár

által jelképezett „új szövetségben” (ld. 858. lábj.), tehát „Isten országa” és az „új szövetség” azonos. Ez az „új szövetség” *szeretetszövetség Istennel*, aki élettörvényét a szívekbe írja, *szeretetszövetség Jézussal*, akit Isten kenyérként ad a tanítványoknak (és mindenkinek), és *szeretetszövetség a tanítványok között*, akiknek „egyazon pohárból kell inniuk”, vagyis testvérként-nővérként kel viselkedniük egymással (és minden emberrel, vö. pl. Lk 6,31-36) Ezért is könnyű belátni, hogy Isten országa azonos az új szövetséggel, a szeretet szövetségével, hiszen Isten országa nem más, mint a szeretet országa.

[858] „Áldott legyen az Úr, a mi Istenünk, a világ Királya, aki létrehozta a szőlőtő termését!”

[859] Ennek a mindenestül ószövetségi, illetve páli teológiát tartalmazó mondatnak az eredeti, hiteles alapját (paradox módon éppen) Pál egyik levele *rejti*, s az mindössze ennyi: ***„Ez a pohár az új szövetség.”*** A hozzá tartozó kiegészítés pedig így hangzik: ***„Ezt tegyétek, valahányszor csak [együtt] isztok [bort], az én emlékezetemre!”*** (1Kor 11,25).

Az eredeti jézusi mondást Pál teljesen jézusiatlan toldalékkal látja el: „az én véremben”. E toldalék hiteltelensége *nyelvtani* egyenetlenségén is látszik: „Ez a pohár az új szövetség – az én verem*ben*”. Ez akkor lenne pontos, ha az állna ott: „amely az én véremben (= vérem által) jött létre”, „amelyet az én vérem pecsétel meg” vagy „amelyet az én vérem ábrázol”. (Egyébként a Márk-szövegben ugyanezt a nyelvtani egyenetlenséget figyelhetjük meg, ha szó szerint olvassuk: „Ez a test az enyém, a szövetségé” [kettős birtokos]. Magyarázata: A pohárról mondott szavakat formailag a kenyérről mondottakhoz igazították, de mivel a „szövetséget” nem lehetett kihagyni, egybeolvasztották a kettőt; így aztán olyan szókombináció jött létre, amely a beszélt és az írott nyelvben egyaránt szabálytalan, de lehetséges volt a titokzatos-formális kultikus nyelvezetben.) – Még fontosabb azonban a *tartalmi* ellentmondások érve: a) Ha Jézus hamarosan kiomló vérére utalt volna, az azt jelentette volna, hogy teljesen biztos hamarosan bekövetkező erőszakos halálában. Ezzel szemben még az Olajfák hegyén is abban reménykedett, hogy kivégzése elkerülhető (Mk 14,36). b) Jézus itt a Jeremiás próféta (31,31-34) által „megálmodott” „új szövetségre” utal, annak pedig az a lényege, hogy *az emberek szívébe* írt szeretetszövetség – tehát nem igényel véres áldozatban megmutatkozó jogi ellenszolgáltatást. c) Istennek véres áldozat által történő kiengesztelése tipikusan ószövetségi-páli elmélet (2Móz 24,8; Róm 5,8-10) – de mindenesetül idegen Jézustól, akinek az ingyenes megbocsátásra épülő „megváltástana” roppant egyszerű: „Bocsásd meg vétkeinket, ahogyan mi is megbocsátottunk az ellenünk vétkezőknek” (Mt 6,12). Ugyanez a Jézus semmiképp sem állíthatta, hogy Isten az ő életét követeli *váltságdíjul*, vagy kiontott vérét engesztelő áldozatul. (Ha pedig valaki azt gondolná, hogy Jézus életét/vérét az Ördög (*diabolosz*) számára kellett lefizetnie Istennek, ez még abszurdabb teológiai következtetésekhez vezetne.) – Miben áll hát az *eredeti* jézusi gesztus és mondanivaló?

1) A pohár odanyújtásának gesztusában az volt a szokatlan, hogy az asztaltársaknak mind *ugyanabból* a pohárból kellett inniuk – azoknak, akik egymással mit sem törődve törtek az első helyekre (Mk 13,35-40; Lk 22,24): Jakabnak és Jánosnak *egy pohárból* kellett innia „a többi tízzel”, az önmagát a leghűségesebbnek tartó Péternek (14,29) Júdással, aki már Jézus kiszolgáltatásának gyanújába keveredett (14,18), mintha csak valamennyien jó testvérek lennének.

2) Jézus megadja a jelszerű cselekmény értelmezését: „Ez a pohár”, ez a pohárközösség, amely egyetlen családdá kapcsol össze titeket velem és egymással, pontosan ez „az új szövetség”, az az *új szövetség*, amely összekapcsol minket az Atyával, a *senkit ki nem záró* szeretet Istenével. (Egy közösségről el lehet mondani, hogy „szövetség”, egy folyadékról azonban nem, legyen az akár bor, akár vér.)

3) Jézus hidat épít a jövőbe: „Ezt tegyétek...!” Mind a rítus-alapítás, mind a személyi kultusz idegen volt Jézustól, másfelől az egyazon pohárból ivást később is meg lehet *tenni* az emlékezetére, egy feltételezetten *általa* gyakorolt „varázslatot” („átváltoztatást”) aligha. Jézus útmutatásának értelme tehát: Valahányszor ünnepi asztaltársaságban *bort isztok együtt* (mint mi most), *ezt tegyétek*, vagyis egyetlen pohárból igyatok, ahogyan olyan emberekhez illik, akik egyek egymással, s *az én emlékezetemre* tegyétek ezt, hogy ébren tartsátok az üzenetemet akkor is, amikor már nem leszek köztetek, és a rám emlékezés erejében ti is úgy viselkedjetek egymással (és minden emberrel), ahogyan én viselkedtem veletek – mert az új szövetség nem más, mint a szeretet határtalanítása! (Vö. Jn 13,15-17!)

Mondhatta volna azt is: Emlékezetemre fogyasszátok el a húsvéti bárányt; vagy: Egyetek keserű füveket egyazon tálból; vagy ami igazán vallásosan hangzott volna: Az emlékezetemre tartott összejöveteleken tartózkodjatok minden részegítő italtól! De ő az egyazon pohárból való borivást tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy elevenen tartsa művét, Isten országának hirdetését és bemutatását. Miért? Mert az *öröm*, nem a szellemiekre korlátozott, hanem a teljes emberi öröm a hitelesítő pecsétje az *ő* Istenről szóló üzenetének: az az öröm, amely a korlátlanul szerető Isten jelenlétéből fakad (vö. Mk 2,18-19a).

[860] Teljesen valóságidegen mozzanat, hogy a rejtőzködni akaró Jézus (ld. 844. lábj.) a kiszolgáltattatás és letartóztatás veszélye közepette hangosan énekelve vonuljon tanítványaival az utcákon rejtekhelyére. Természetesen nyelvtanilag helyes lenne a „miután elénekelték a hálaadó zsoltárokat" fordítás is, s az bele is illenék az utolsó vacsora szövegösszefüggésébe, de akkor nyitva maradna a kérdés, miért kellett ezt a magától értetődőséget áthagyományozni. Inkább azt kell gondolnunk, hogy a 26-28. versben foglaltak eredeti helye Lk 19,37-38-ban és azt követően van, amikor Jézus Jerikóból közeledik az Olajfák hegyén át Jeruzsálembe (vö. 637. lábj.), s a Márk-evangélium szerkesztője azért szúrta be ezen a ponton, mert az 28. versbeli „kihoz" igét a húsvét utáni hagyomány Jézus „feltámasztásaként" értelmezte, s így a 27-28. vers a későbbi események részletes, csodás „megjövendöléseként" szolgálhatott (ahogy 11,2-7; 14,12-16 és 14,17-21 is a szerkesztő szándéka szerint). Álláspontunkat megerősíti a 862. lábjegyzetben megfogalmazott tartalmi érv, továbbá az a formai érv, hogy ha a 26-31. verset kiemeljük a mostani összefüggésből, akkor nem támad űr (vö. 713. lábj. vége), annál is kevésbé, mert a 32. v. a Getszemáni-kertre utalva ismét megfogalmazza az Olajfák hegyére menetelt.

[861] A rabbinikus irodalom a 115-118. zsoltárt nevezi *hümnon*-nak, így érthető a görög szöveg *hümnészantesz* kifejezése.

[862] Az itt következő kijelentések pontos értelme és jelentősége csak akkor tárul fel, ha abban a helyzetben és légkörben helyezzük el őket, amikor Jézus *Jeruzsálem közelébe érkezik* messiási birodalmi reményeket ápoló (ld. 638-639., 643-645. és 648. lábj.) és előre ujjongó kíséretével (vö. Lk 19,37-38). Ő ekkor szokásához híven (vö. Mt 16,21.22-23; Mk 8,34; 9,13; 10,35-40; Lk 9,23) hozzálát, hogy *lerombolja jámbor agyrémüket*, nehogy a bekövetkező nagy csalódás teljesen földhöz vágja őket (vö. Lk 24,21). Így, Jeruzsálem remélt „meghódításának" robbanékony légkörében érthető a most következő *józan előrejelzés*; ő ugyanis pusztai istentapasztalata óta (1,9-13) nem népének áthagyományozott csodahitéből (vö. Mt 4,6; 16,22) meríti az erőt feladatának betöltéséhez, hanem a Teremtőbe vetett, „mindenek ellenére" is megtartott bizalmából (vö. 1,15; 4,40).

[863] Lehetetlen, hogy előre bejelentette volna követőinek *biztos* csődjét, hiszen ezzel teljességgel megbénította volna őket. Valójában csak érezhette annak *valószínűségét*, és óvta őket ettől a valóságos *veszélytől*.

[864] Vö. 158., 254. és 531. lábj., ill. Lk 7,23.

[865] Nem egy magyar és más nyelvű fordítás itt betoldja: *„tőlem"* (ill. „meg fogtok botránkozni *bennem*"), noha ennek a görög szövegben semmi alapja nincs... Ezzel a megjegyzéssel azt hangsúlyozzuk, hogy itt nem a *tőle*, hanem – a *szkandalidzein* jelentésének megfelelően – az *Isten útjától, Isten ügyétől* való eltántorulásról beszél Jézus, ez pedig közvetve szintén megerősíti a 860. és 862. lábjegyzetben az elhangzás helyéről, időpontjáról és indítékáról mondottakat!

[866] Mint az Ószövetségből vett bizonyítékot aligha használta Jézus az itt következő idézetet (Zak 13,7). Nem kizárt azonban, hogy a 28. versben megfogalmazott kijelentéséhez még hozzátette: „Ezért egyáltalán nem szabad szétszaladnotok, ahogyan teszik azok a juhok, amelyeknek a pásztorát agyonverték!"

[867] A görög szövegben *passivum divinum* áll (vö. 59. lábj.).

[868] Az *egeirein* igének a 444. lábjegyzetben leírt jelentései mellett „bajból, veszélyből kihúz, kihoz" jelentése is van, amint ezt világosan példázza Mt 12,11. Ez illik legjobban az itteni szövegösszefüggésbe, bár a „felállít, talpra állít" jelentés ezzel lényegileg azonos értékű.

[869] Jézusnak ez a kijelentése *egyrészt* arról a nagy belső bizalmáról és reménységéről tanúskodik (s ez még a Getszemáni kertben, letartóztatása küszöbén sem hagyta el, ld. 14,36!), hogy bármi történjék is Jeruzsálemben, Isten ki fogja húzni őt a bajból, *másrészt* pedig arról, hogy bár kész volt magára venni az üldözetést és a kivégzést is (vö. 8,34), nem állt szándékában „áldozati bárányként" megöletni magát, hanem mindvégig reménykedett megmenekülésében (vö. Mk 14,36; Mt 26,39!).

[870] Ez a kifejezés (= Mt 26,32) *nem időbeli* megelőzést jelent, hanem azt, hogy *„az életeken haladva, titeket vezetve megyek majd"*; a *proagein* ige ugyanis egy csoporttal kapcsolatban (és konkrét, azaz nem átvitt értelemben, mint Mt 21,31) az evangéliumokban (talán egy kivétellel: Mk 6,45 = Mt 14,22) azt jelenti, hogy valami (Mt 2,9) vagy valaki (Mk 10,32; 11,9; 16,7; Mt 21,9; 28,7; Lk 18,39) látó- (Mt 2,9), ill. hallótávolságon belül a csoport előtt megy, annak élén halad.

[871] Vö. köv. lábj.

[872] Kijelentésének második fele azt tükrözi, hogy Jézus a „Jeruzsálemért folytatott harc” (ld. 604. lábj.) szerencsés kimenetele esetén sem akart a fővárosban maradni, hogy ott valamiféle „messiási uralmat” állítson föl, ahogyan övéi remélték (vö. 638-639., 643-645. és 648. lábj.), hanem vissza akart térni Galileába, hogy ott folytassa addigi tevékenységét (az igehirdetést, a gyógyítást és tanítványai oktatását-nevelését), mert „uralkodni” egyedül Istennek szabad és kell is (ld. 736. lábj.), mégpedig megtért emberek által (vö. Mt 6,10a – 6,10b). Vagyis: „Ne féljetek – de illúzióitok se legyenek...!” – Mindez azt is jelenti: szó sincs itt arról, hogy Jézus „megjövendölné” „feltámadását” és galileai „megjelenését” (vö. 16,7).

[873] Többször is láttuk már (11,2-7; 14,12-16.17-21.27), hogy Jézus bizonyos előrejelzéseit az evangélista csodás jövendölésekként *állítja be*, holott nem azok. Itt is ez történik az „éjszaka”, a „kakas” és a „háromszor” szó szerinti felfogásával, pedig ha *jelképesen* értjük őket, elegendő és világos tájékoztatást kapunk: A „sötétség”, vagyis a veszély most következő szakaszában Péter „háromszor”, azaz teljesen meg fogja tagadni Jézust, de csak addig, amíg föl nem ébreszti a „kakas”, az „ébresztő”, legyen az akár egy riasztó találkozás Jézussal (vö. Lk 22,61a), akár csupán lelkiismeretének hangja (vö. Lk 22,61b). Vö. 925. lábj.

[874] *Gat semani* arámul azt jelenti: olajprés. Az Olajfák hegyének egyik kőhányással körülvett olajfakertjére kell gondolnunk, amelyben valószínűleg olaj sajtolására alkalmas prés is volt.

[875] A 33-34. versben foglaltak magyarázzák meg, miért érezte Jézus szükségét annak, hogy elvonuljon imádkozni (vö. 309. lábj.).

[876] Úgy is lehetne fordítani: „kezdte elveszíteni bátorságát, kedvét”, vagy „szorongani, szomorkodni kezdett”.

[877] Szó szerint: „Szerfölött/mindenestül szomorú a lelkem mindhalálig” (vö. Zsolt 42,6.12; 43,5); a fordítás indoklásául ld. 739. lábj.

[878] Jézus levertségének két oka is lehetett: A szenvedés- és halálfélelem mellett (vö. Lk 12,50!) legalább olyan súlyosan érinthette a hirtelen felismerés, hogy a remélt áttörés (vö. 604. lábj.) nem következett be, sem a hatalmasokat, sem a népet nem sikerült megtérítenie, még tanítványai sem értik, mit akar, művét tehát az összeomlás fenyegeti.

[879] Lesújtottságát semmi sem fejezi ki jobban, mint hogy – akárcsak a fuldokló a szalmaszálba – azokba kapaszkodik, akik nála is sokkal gyengébbek. – Az itteni eseménysoron mindenki lemérheti, valóban az a varázsló volt-e Jézus, akivé a keresztény hagyomány átalakította, vagy pedig valóságos ember-társunk.

[880] Az *ABBA* („Apácskám! Kedves Édesapám!”) megszólítás Jézus leghitelesebb ránk maradt szavának számít, és magába sűríti Jézus egész „teo-lógiáját” és istenkapcsolatát. (Vö. Mk 1,11; Mt 5,45; 6,9-10; Lk 6,36.)

[881] Az evangélium (vég)szerkesztőjének értelmező betoldása.

[882] Jézus *nem* vallotta Isten mindenhatóságának minden vallásban ismerős dogmáját, ezért ez a félmondatot Márk betoldásának kell tekintenünk (vö. 450., 598. és 667-668. lábj.). Máténál (26,39) olvashatjuk a hiteles hagyományt: „*Ha* lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár!” – Jézus *józanul* imádkozott: Ha lehetséges... Nem kért megmentő csodát; nyilvánvalóan nemcsak azért, mert nem tartotta mindenhatónak Istent, és ezért mentes volt attól az általános illúziótól, hogy Isten kedveltjeivel semmi baj nem történhet (vö. Mt 16,22), hanem azért sem, mert vezércsillaga és lételeme az Istenbe vetett *bizalom* volt (ld. pl. 1,15; 4,40), márpedig a szeretet „bizonyítása”, a bizonyíték kizárja a bizalmat (vö. Mt 4,6-7!).

Elképzelhető viszont, hogy történetileg ide kell helyeznünk a Lukács (4,5-8) szerint második, Máté (4,8-10) szerint harmadik pusztai kísértést. Jézusnak ugyanis ebben a helyzetben, „Jeruzsálem meghódításának” (vö. 604. lábj.) sikertelen kísérlete után, amikor a földre borultan (35. v.) reszket és izzad, valóságos próbatétele lehetett, hogy leboruljon (Mt 4,9) a Sátán előtt. Megszólalhatott benne a próbára tevő hang: „Nézd csak Jeruzsálemet, Izrael vallási és politikai hatalmi központját! Nézd csak Rómát, a világ gazdag és erős rendteremtő központját! Kérdezd csak meg magadtól, hogy a szeretet által váltak-e naggyá? Ismerd el, hogy árnyképek után rohansz! Az anyaian gondoskodó Isten nem létezik. A Teremtő rám, az erősebbre bízta, hogy rendet csináljak a világban. Ha leborulva hódolsz nekem, és ábrándjaid helyett engem követsz, neked is hatalmat adok, hogy uralmad alá hajtsd a világot. Még mindig összefoghatsz Kaifással, Heródessel és Pilátussal...” Avagy nem ebben állt-e messiási kihívás?

[883] A „pohár” a „szenvedés pohara”, a vértanúság jelképe (vö. 10,38). – Jézus *szerényen* imádkozott: Bárcsak elkerülné őt a szenvedés! Ahogy mások betegségét is ki akarta iktatni a lehetőségek határai között, önmagától is el akarta hárítani a szenvedést. Semmi szenvedésvágy, semmi keresztmisztika! Itt végképp lelepleződik Pál és az őt követő krisztológusok súlyos tévedése, szupervallásos, de istenellenes illúziója, miszerint Jézus azért

jött le a mennyből, hogy magára vegye a szenvedést és halált, és így nyújtson igazságos engesztelést az emberiség bűneiért. Istennek ugyanis, aki minden ember *ABBÁ*ja, nincs szüksége vágóáldozatra ahhoz, hogy meg tudjon bocsátani: ingyen is képes rá.

[884] Az eredetiben hiányos mondat: „De ne(m) az(t)..., amit én akarok, hanem amit te." A görög *ti* = mi(t) lehet alanyeset is, de lehet tárgyeset is.

A mondat szokásos kiegészítése: „Ne az *történjék*, amit én akarok..." helytelen, mert ellentétben áll Jézus istenképével; az ő Istene nem akarja, hogy kegyetlenül megkínozzák és kivégezzék őt: sem azért, hogy ezzel engesztelést nyújtson neki (Róm 5,10), sem azért, hogy így mutassa meg irántunk való szeretetét (Jn 3,16; 1Jn 4,10), sem bármi egyéb okból. Isten nem „akarja", hogy Jézus szenvedjen, csak elviseli, ha mégis szenvednie „kell" e világ törvényszerűségeinek következtében (vö. 434. lábj.). (E törvényszerűségeket ő alkotta meg, de nem függetlenítheti magát tőlük, ha nem akarja „bábszínházzá" lefokozni teremtését, illetve nem akar hazugságba, álságos megtévesztő műveletekbe bonyolódni.)

Jézus istenképének és szellemiségének, valamint az adott lélektani helyzetnek egyaránt megfelel viszont a „Nem azt *fogom cselekedni*, amit én akarok..." kiegészítés. Eszerint a) Isten csak azt akarja, azt kívánja tőle (mint minden embertől), hogy helyesen cselekedjék, még ha az szenvedésbe kerül is, vagyis egyenes gerinccel járja végig útját, félelem és gyűlölet nélkül; b) Jézusnak valódi „kísértése" lehetett, hogy megmagyarázza magának: *most* el kell menekülnie *innen*, hogy *később* eredményesebben dolgozhasson Istenért *másutt* (akár „pogány" vidéken is). A kitartást akarta Isten, az elmenekülést akarhatta Jézus. Jézus végkövetkeztetése: „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te. *Itt és most* kell félelem és gyűlölet nélkül hirdetnem az örömüzenetet – a templomi hierarchiának, még ha az életembe kerül is!" (Vö. 604. lábj.) Feltehetően segítette e döntésében, hogy ismét fölerősödött benne korábbi felismerése: „Aki tönkreteszi életét az örömüzenetért, meg fogja menteni azt" (8,35).

[885] Ezt a szemrehányó megállapítást vagy kérdést a 39. v. végén és a 41. v. elején mondottakkal együtt kell szemügyre venni: Jézus nem rejti véka alá csalódottságát, de kifejezi az emberi gyengeség iránti megértését is: „Legbelül készséges ugyan az ember... Pihenjétek csak ki magatokat...!"

[886] Ld. a Mt 6,13-hoz fűzött magyarázatot!

[887] Bár itt is helyénvaló, Jézus valószínűleg korábban mondta el ezt az általános érvényű figyelmeztetést (tekintettel arra, hogy megértőnek mutatkozott az ember testi „erőtlensége", alvásigénye iránt, ld. 885. lábj.): Az embernek mindenkor szüksége van a *kritikus éberségre* az Isten elgondolásaival ellentétes, de sokszor éppen vallásilag álcázott gondolatokkal és indulatokkal szemben, amelyek nem utolsósorban benne magában támadhatnak föl. De nemcsak szellemi éberségre van szüksége (pl. önmaga álmodozó túlértékelésével szemben, ld. 14,29), hanem szerény és bizalomteli *imádkozásra* is (vö. 882-883. lábj.), ami a szellemi rendteremtésnek és az isteni erő befogadásának egyaránt eszköze.

[888] Az eredetiben: „a szellem" (*to pneuma*); vö. 395. lábj.

[889] Az eredetiben: „a test" (*hé szarx*); vö. 560. lábj. Fordításunkkal a semita gondolkodásmódot is tükrözni akartuk, és azt a látszatot is el akartuk kerülni, mintha a „szellem" és a „test" magától az embertől független valami lenne; tehát maga az ember készséges, és ugyanez az ember erőtlen is.

[890] Ti. az alvásból. Ez nyilván nem rögtön az előző felszólítás („Aludjatok csak...") után hangzott el, hanem valamivel később, amikor Jézus észrevette, hogy letartóztatói közelednek.

[891] Nem az az óra, amelyikről az evangélisták beszélnek teljesen páli szellemben (Mt 26,54; Lk 24,26; Jn 12,27-28; 18,11b), hanem „az igazság órája", pontosabban a valóság nyilvánvalóvá válásának órája, amikor saját szemükkel láthatják, aminek belátásától mindvégig menekültek (892-893. lábj.).

[892] „... amit eddig nem tudtatok elképzelni, és nem tudtatok elhinni..."

[893] A passzív szerkezet („kiszolgáltattatik", *passivum divinum*) alanya Isten, *ő* „szolgáltatja ki" az embert bűnös emberek kezébe, akik aztán azt csinálnak vele, amit csak akarnak (vö. 9,31 és 10,33, ill. 9,13).

[894] Ez az „emberfia" eredeti jelentése, ld. 68. és 433. lábj.

[895] Voltaképpen senki sem akarja elismerni, hogy Isten egyes embereket tehetetlenül kiszolgáltat más emberek (vagy éppen természeti erők) brutalitásának – mivel senki sem képes összeegyeztetni Isten egyetemes jóságát és be nem avatkozását. Ezért vélik úgy a galileaiak, hogy Pilátus csak mészárolhatta le társaikat, mert azok bűnösebbek voltak náluk (Lk 13,1-3); ezért mondják a Főtanács képviselői Jézus kivégzésekor, hogy ha Isten

(szeretett) fia ő, mentse meg (Mt 27,43); ezért kerekítették le happy enddel Jób szörnyű történetét (42,10-17), illetve megmentő csodával a három vértanú ifjú történetét Dániel könyvében (3,16-27). Ez persze nemcsak a zsidó-keresztény vallásosságot jellemzi: már a görög tragédiákban is „deus ex machina" oldja fel az egyébként megoldhatatlan problémát.

Jézus sem oldotta meg elméletileg a „teodícea-problémát", vagyis nem adott elvi választ arra a kérdésre, hogy a jó Isten hogyan szolgáltathatja ki, és miért szolgáltatja ki ténylegesen az embert a rossznak (és főképp az „ártatlan" embert a „bűnösöknek") – de *bátran kiállta*. Nyitott volt a valóság mindkét oldala iránt: *realista* módon szembenézett a tényekkel, ugyanakkor mégis megőrizte Istenbe és az ő jóságába vetett *bizalmát* (vö. 15,34). Rendületlen bizalma Isten erejét közvetítette számára (vö. 14,62), ezért ki tudta állni a legsúlyosabb szakítópróbát is (vö. még 500. lábj.).

[896] Ezt a kiegészítést a görög *agein* szótári jelentése is tartalmazza, de a tartalmi összefüggésből is következik: Menjünk előre, ahelyett hogy elmenekülnénk (vö. 884. lábj.) vagy bénultan várnánk a végkifejletet! Jézus felszólításában talán az az elvárása is ott rejlik, hogy menjenek vele, és legyenek tanúi a hittani hatóság előtt. Ha így volt, csak annál nagyobb csalódás várt rá...

[897] Itt nyilvánvalóan Júdás a „kiszolgáltat" ige alanya. Ez a mozzanat rávilágít arra, miben is áll a *különbség* Isten, illetve Júdás „kiszolgáltató" magatartása között: Isten magatartása nem tényleges, tettleges kiszolgáltatás, hanem csupán *passzivitás*, mivoltából szükségszerűen következő (vö. 884. lábj.) be nem avatkozás, az emberi tettek kényszerű elviselése; Júdás magatartása *aktív*, kezdeményező és tettleges beavatkozás, tényleges elvi és gyakorlati kiszolgáltatás.

[898] A *makhaira* jelentései: nagy kés, áldozati kés, böllérkés; rövid szablya, kis kard, tőr. Mivel a zsidóknak a római uralom idején nem volt szabad kardot viselniük, az pedig kizártnak tekinthető, hogy Jézus letartóztatói között római katonák is lettek volna, a helyes fordítás itt (ahogyan Lk 22,38-ban és feltehetően Mt 26,52-ben is) „kés" vagy „tőr". (Vö. 659. lábj.)

[899] Elképzelhető, hogy ezt a megegyezést csak utólag következtették ki a ténylegesen bekövetkezett „izgatott megcsókolásból" (45. v.). Hiszen minek is rendezett volna meg Júdás egy ilyen kínos, őt lelkileg megterhelő jelenetet? Szükség esetén elég lett volna rámutatnia Jézusra, hogy össze ne keverjék mással.

[900] Ha az „izgatott, heves csókolgatás" (*kataphilein*) valóban nem volt előre megbeszélve, akkor spontánul jött, és talán azt akarta jelenteni: „Én tulajdonképpen nem akartam rosszat..."

[901] Jn 18,10 szerint Péter.

[902] A kicsinyítő képző alighanem az irónia megnyilvánulása.

[903] Az „ekkor" (a görögben egyszerű *kai* = „és") időpontja aligha a letartóztatás percei, hanem későbbre, a bírósági tárgyalás elejére kell helyeznünk, Jézus szavainak címzettjei pedig nem a letartóztatást végrehajtók, hanem akik elrendelték azt: a főpapok, az írástudók (udvari teológusok) és a vének. Egyrészt ugyanis a letartóztatás végrehajtása nem kedvez az effajta dialógusoknak, másrészt – s ez még fontosabb – a letartóztatást végrehajtókkal Jézus nem volt együtt nap mint nap a templomban, s nem tanította őket, megbízóikat viszont igen (ld. 12. fejezet, és kifejezetten a 35. v.).

[904] Ha az előző lábjegyzetben leírt feltételezésünk helytálló, akkor itt Jézusnak a kihallgatás során adott egyik válaszáról van szó, s valóban érdemes ez esetben is szó szerinti értelemben fordítani a görög *apokrineszthai*-t, még ha nem tudjuk is pontosan, kinek és mire felelt Jézus (vö. 652., 654. és 752., ill. alább 912. lábj.).

[905] Vö. 659. és 661. lábj.

[906] Jézus igen öntudatosan viselkedik a bíróság előtt. Rögtön az elején (?) két szemrehányást is tesz nekik. Az egyik: Nem vagyok terrorista (= zelóta), ti mégis akként kezeltek engem, s ráadásul nem csak méltatlan, hanem egyenlőtlen fegyverekkel is harcoltok ellenem: fegyverrel léptek föl egy védtelen emberrel szemben.

[907] Másik szemrehányása feltehetően célzás a hatalomgyakorlók gyávaságára, vö. 12,12 és 14,1-2.

[908] Ez a kiegészítés Jézustól tökéletesen idegen szemléletet tükröz, általánosságban is, konkrétan még inkább, vö. 884. és 891. lábj.

[909] Ha csak félelmükben futottak volna el, fájdalmas lenne, de tragikus nem; ám valószínűleg rosszabbról volt szó: arról, hogy csalódtak a Mesterben mint vélt messiásban, s így elillant belé vetett bizalmuk – akárcsak Júdásé... (vö. 608. és 613., ill. 841. lábj.).

[910] Erről a fiatalemberről, aki majd ismét feltűnik a 16,5-ben, ld. a függelékben közölt tanulmányt (Egy rejtélyes fiatalember), abban is különösen J. E. Belser, ill. Sepp és Haneberg véleményét az elején.

[911] Jézus Kaifás és Pilátus előtti „perére" fokozottan érvényes, amit általánosságban mondtunk szenvedéstörténetéről (816. lábj.). Még kevesebb hiteles szem- és fültanúval számolhatunk, olyanokkal, akik eredetileg beszámolhattak a történtekről; feltehetően csak Arimateai József (15,43) és Nikodémus (Jn 3,1; 19,39) jöhet szóba. Ugyancsak rendkívül bonyolult lehetett az áthagyományozási folyamat, amelynek eredményeképpen például összevontak eredetileg összetartozó eseményeket-kijelentéseket, vagy ellenkezőleg, különböző helyeken találunk meg eredetileg összetartozó mozzanatokat, nem beszélve a legkülönfélébb torzulásokról és torzításokról, és így tovább. Az alábbiakban – Máté és Lukács evangéliumának bevonásával, sőt János evangéliumára is tekintettel – azt mondjuk el, ami a történtek lehetséges és valószínű „forgatókönyveként" leszűrődött bennünk.

[912] A Főtanács előtt *az első vád* (55-61a v.) Jézus ellen az, hogy *„lerombolja a Templomot"* („és három nap alatt másikat épít"). A templom lerombolásának szándéka-terve (akár szó szerint, akár jelképesen értse is), kitűnő vádpont lenne, hiszen egyrészt szembe lehetne állítani őt a tömegesen jelenlévő zarándokokkal, akik mind nagyra becsülik a templomot (vö. ApCsel 6,13-14), másrészt mélyen sérti maguknak a vádlóknak az érdekeit, hiszen egy részük (talán a leginkább mértékadó részük, Kaifással az élen) éppen a templomból él (vö. 12,40).

Jézus először semmit sem felel, majd arra a kérdésre, miért nem válaszol, megnevezi indokait: ***„Ha mondok nektek [valamit], semmiképp sem hiszitek el. Ha pedig kérdezlek titeket, semmiképpen sem feleltek"*** (Lk 22,68; nem kizárt, hogy ekkor, talán e szavait megelőzően hangzottak el a Mk 14,48-49-ben leírtak is). Vagyis: Ha magamtól mondok, prófétai hatalommal kijelentek valamit, nem fogadjátok el; ha pedig a szokásos vitamódszerrel, célzott kérdések föltevésével (vö. 3,4a; 11,29) akarlak titeket gondolkodásra ösztönözni, hogy együtt keressük az igazságot, akkor nem feleltek (vö. 3,4b; 11,33).

Jézus tehát nem megy bele a csapdába. Annak tisztázásához, hogyan értette szavait a templom lerombolásáról és felépítéséről, nyugodt beszélgetésre lenne szükség, de ezekkel a partnerekkel ez nem lehetséges. Ezért aztán elutasítja bíráit, mert elfogultak; tudja, hogy már elvetették, és ítélete előre készen áll (vö. 8,31; 12,10-11).

[913] A főtanács (a görögben *szünedrion*, az arámban *szanhedrin*) a zsidó nép legfőbb irányító testülete a Kr. e. 2. századtól; Jézus korában három csoportot foglalt magában: a véneket (322. lábj.), a főpapokat (439. lábj.) és (főleg farizeusi) írástudókat (30. lábj.). AZ elnöklő főpappal együtt 71 tagja volt.

[914] Vö. 777. lábj.

[915] Talán utalás ez a Jn 2,19-ben mondottakra. Ha Jézus ottani szavait hitelesnek tekinthetjük is, azok félreértése vagy félreértelmezése képtelenségek feltételezéséhez vezet; ha azonban képes beszédét helyesen fordítjuk le a valóság nyelvére, nagyon is az ő szellemének megfelelő tartalom adódik: Valóban véget akar vetni az emberek csinálta templomi-áldozati vallásosságnak (vö. Mt 15,13a; Jn 4,21), és hamarosan („három nap múltán", vö. 443. lábj.) másik, a Teremtő által az emberi szívekbe (Jer 31,33) „elültetett" (Mt 15,13b) „vallást" (= istenkapcsolatot, vö. re-ligio = visszacsatolás) akar létrehozni, ld. 859. lábj. (Vö. még Jn 4,23-24 és Mk 12,33!)

[916] *A második, központi vádpontot* Kaifás következő kérdése fogalmazza meg: „Megesketlek az élő Istenre, hogy megmondd: *Te vagy-e a Messiás, az Áldott (Isten) fia!?"*

Meglepő, hogy a legfőbb hittani hatóság nem vette Jézus szemére gyakori törvénysértéseit; például a szombat látványos megszegése súlyos szükség nélkül (3,1-5) is elég lett volna ahhoz, hogy a mózesi törvény értelmében (2Móz 31,12-15) eretnekhalálra ítéljék. Csakhogy ez nem lett volna elég ahhoz, hogy megnyerjék hozzá a nép egyetértését, hát még a rómaiakét.

Ha azonban Jézusnak messiásnak tünteti fel magát, akkor fölkelthetik a vallásilag közömbös Pilátus érdeklődését is. A Jeruzsálem utcáin felhangzó messiási ovációknak (Mk 11,10; Mt 21,9; Lk 19,38; Jn 12,13) határozottan politikai, sőt Róma-ellenes (hódítóellenes, megszállóellenes, imperialista-ellenes...) hangsúlyuk volt, hiszen a messiási reménység jellemző célpontja volt a római iga lerázása; ha ezt sikerül bizonyítani, akkor máris megnyerték a római helytartó, Pilátus beleegyezését a halálos ítélethez (amire pedig feltétlenül szükségük volt, hiszen a nélkül nem hajthatták volna végre).

Ráadásul Kaifás kérdése nemcsak kettős kérdés (Messiás? Isten fia?), hanem (legalább) kétértelmű is (politikai messiás? prófétai messiás?, vö. 428., 644-645. és 648. lábj.). Erre kellett volna Jézusnak egyetlen igennel vagy nemmel válaszolnia.

Jézus azonban ebbe a csapdába sem megy bele. A főpap kérdésére: „Te vagy-e a Messiás, az Áldott (Isten) fia?", azt feleli: „Te mondtad", ami a közfelfogással (és a szentírás-fordítók értelmezésével) ellentétben *nem* azt jelenti, hogy „Igen, én vagyok", hanem azt, hogy „Ez a te véleményed". Teljesen világos ez a mátéi megfogalmazásban (26,64): „[Ezt] te mondtad; [én] *azonban* [azt] mondom nektek..." (a görög *plén* jelentései: azonban, ámde, míg, miközben, inkább, jobban mondva), valamint a hasonló jánosi szövegösszefüggésben is (18,37): „Akkor király vagy te?... *Te* mondod [azt], hogy király vagyok... *Én* [viszont azt mondom, hogy] arra születtem..." (A hangsúlyos mondat eleji *egó* = én ellenvélemény-bejelentés, amit az is alátámaszt, hogy a királyok életcélja nem az igazságról szóló tanúságtevés szokott lenni...). (Ld. még 917., ill. 930. lábj. 3. bek.)

Jézus tehát – a mátéi szövegösszefüggésben nyilvánvaló módon – *nem* tesz messiási önvallomást, hanem saját önértelmezését és Isten melletti hitvallását állítja *szembe* azzal; „emberfiának" nevezi magát (ld. 68. lábj.), és válasza azt jelenti: „Isten, aki az én Erőm, a jobbjára ültet engem, szorosan maga mellé mint jó barátját, s jobbját védőn rám helyezi. Igen, erre a szegény, egyszerű emberre. Ő szeret és oltalmaz engem." (Az „Isten jobbján ülni" itt inkább csak szemléletes, képszerű szófordulat, semmint a Zsolt 110,1 idézése.)

A bírák azonban alighanem csak azt a kihívó igényt hallják ki Jézus szavaiból, hogy „Isten fiának" tartja magát. Természetesen sem a zsidó Kaifás, sem a zsidó Jézus nem a görög mítoszok vagy a níceai hitvallás módjára érti ezt a kifejezést. Az „Isten fia" nem Jahve által titokzatosan nemzett istenember, vagy a második isteni személy megtestesülése, nem is a pogány mítoszok egyik félistene, hanem olyan ember, akit közel áll Istenhez, akit Isten szeret és oltalmaz, aki Isten képviselője. *Ezt* az „istenfiúságot" Jézus vállalhatta is (talán erre utal Lk 22,70-beli válasza), bár nyilvánvalóan nem Kaifás felfogásában, akinek ez messiási címet jelentett (és ezért elég indokot a halálos ítélethez), hanem a saját értelmezésében, amely megegyezett a kifejezés hétköznapi értelmével, és jelentős részben fedésben volt az „emberfia" értelmével (ld. 471. és 68. lábj.; egyébként olyan „istenfiúság" ez, amelyet elérni Jézus szerint *minden* embernek rendeltetése, ld. pl. Mt 5,45).

[917] Az „én vagyok" elé több kézirat is betoldja: „Te mondtad, hogy"!

[918] A „látni fogjátok" (és Máténál a „mostantól") arra utal, hogy ellenfelei látható bizonyítékokat akartak, hát mostantól *látni* fogják, hogy ő, a kiszolgáltatott, halálra ítélt ember Istentől jövő erővel fogja végigjárni útját, és nem fog összetörni; őt oltalmazó Istene ugyan nem művel bizonyító csodákat, de csodálatos erővel tölti el övéit.

[919] „Az Erő", „az Erős" Isten egyik neve vagy körülírása az Ószövetségben, pl. Iz 9,6; Jer 16,19; Ez 10,5, vagy a Zsoltárok számtalan helyén (pl. 27,1; 31,3; 61,4; 89,9.) Az inkvizítorok előtt, akik bizonyítékokat követelnek, Jézus a maga csodamentes Isten-"bizonyítékára" hivatkozik: Isten, akinek Mózes előtti neve Erő (*ÉL*), erőt ad majd nekem a rám váró terhek elviseléséhez (vö. 131. lábj.).

[920] Vö. 62., 72., 141., 509., ill. 757. lábj.

[921] Ez a félmondat későbbi, apokaliptikus betoldás. Érvünk: Nincs benne Lukács evangéliumában, márpedig ha Lukács megtalálta volna az általa felhasznált Márk-szövegben, biztosan nem hagyta volna ki! Akkor viszont csak az lehetséges, hogy Máté vette föl ezt az utalást Dán 7,13-ra, s aztán az ő evangéliumából került be utólag Márk evangéliumába! Álláspontunkat támogatja az is, hogy „valakinek a jobbján ülni" hétköznapi szófordulat volt, bár kétségtelenül ez adhatott alapot az átértelmezéshez Dániel nyomán. Így viszont Jézusból apokaliptikus bírót csináltak, aki majd eljön, hogy bosszút álljon ellenségein. (Ez persze azt is jelenti, hogy a Jézus „második eljövetelére" vonatkozó keresztény tanítás *nem* hivatkozhat Jézusra!)

[922] Az „istenfiúság" vállalásával Jézus azt is állította, hogy Isten küldte őt, és fedezi az ő „törvényellenes tanításait és magatartását"! *Ezért* mondják, hogy gyalázza („káromolja") Istent (*nem* pedig azért, mintha szentháromságtani értelemben tette volna magát Istenné)! Hiszen eretneknek tartják őt, ő viszont semmit sem bánt meg és semmit sem vont vissza, sőt arra vetemedett, hogy tévelygéseit Istennel igazolja! *Ebben* láthatjuk tehát *elítélésének valódi okát:* Bírái úgy látták, hogy mérhetetlen arcátlansággal Isten igazságának adja ki *eretnekségeit*, önmagát pedig egyszerű ember, sőt törvényszegő ember létére *Isten követeként* tünteti föl. Szemükben ez egyfelől istenkáromlásnak, másfelől néplázításnak minősült. E két vád külön-külön is elegendő lett volna a halálos ítélethez.

[923] A bírák inkvizítori dühét csak fokozhatta személyes sértettségük; azzal ugyanis, hogy Jézus vállalta és magának igényelte az „istenfiúságot", közvetve azt is mondta: „*Én vagyok* Isten fia, képviselője, követe – *nem pedig ti*, Isten fölkent papjai, teológusai, népének elöljárói..."

[924] Vö. Mt 26,68; Lk 22,64.

[925] A 66-72. v. jelenete időrendben az 54. vers után következik. A feltételezhető eredeti eseményt (Lk 22,59-60a.61-62: a tagadóvá lett Pétert felriasztja a Mester intő tekintete) számos legendás díszítőelemmel látták el (pl. háromszoros – fokozódó – nők előtti megtagadás), hogy világos legyen: Jézus csodás jövendölései csodás módon „beteljesedtek". Vö. 873. lábj.

[926] A legrégibb kéziratokban nincsenek benne ezek a szavak.

[927] Mt 26,73 világossá teszi, hogy galileai nyelvjárása leplezte le Pétert.

[928] Néhány kéziratban nincs benne ez a kifejezés.

[929] Az eredeti kifejezés nehezen érthető. Más fordítások: „és sírva fakadt", „és könnyekben tört ki", „kirohant, és sírt", „beburkolózott, és sírt". Máté 26,75 és Lk 22,62 azt írja: „Kiment, és keservesen sírt."

[930] A 911. lábjegyzetben leírtak értelmében itt a következőket mondhatjuk. A zsidó hittani hatóság csak politikai váddal késztethette a római helytartót Jézus kivégzésére. Erre szolgált a messiási cím. „Messiássá teszi magát": Pilátus számára ez azt jelenti, hogy Rómától független királyi uralmat igényel magának Izrael fölött. Ha ez helytálló, akkor felségárulóként ki kell végeztetnie (függetlenül attól, kapcsolódik-e ehhez a félelem, hogy nem számít már „a császár barátjának", ha futni hagyja, Jn 19,12).

A zsidó vezetők által Pilátus előtt hangoztatott három vád tehát, ti. *fellázítja a népet, megtiltja, hogy adót fizessenek a császárnak, és azt állítja, hogy ő a Messiás-király* (Lk 23,2), valójában egyetlen egy: *lázítás* – a második és harmadik csak ennek a kifejtése. Ezért szakszerű és elég is, hogy Pilátus csak egyetlen kérdést tesz fel Jézusnak: „Te vagy a zsidók királya?"

Jézus válasza mindössze ennyi: „[Ezt] te mondod", vagyis: „Ez a *te* véleményed – de nem az enyém". Ezt az értelmezést a 916. lábj. 5. bekezdésében mondottakon kívül az is megerősíti, hogy a görögben hangsúlyos a mondat eleji *szü* = te, és hogy Pilátus sem értette „igen"-ként Jézus válaszát, hiszen egy ilyen válasz után azonnal elítélte volna! – Aztán a szinoptikusok egybehangzó tanúsága szerint többé semmit sem felel (Mk 15,5; Mt 27,14; Lk 23,3 – ld. 935. lábj.).

[931] Az eredeti görög kifejezés (*szümbúlion hetoimaszantesz*) azt is jelentheti: „tanácsülést tartottak" – talán azért, hogy eleget tegyenek a törvénynek, amely előírta, hogy elítélés esetén az első (éjszakai, vö. 14,17.37) ülés (14,53-65. v.) után a következő napon (vö. „kora reggel", 15,1) egy második ülést is kell tartani.

[932] „A főpapok a vénekkel és az írástudókkal [együtt]" felsorolás után fölösleges és értelmetlen az „és az egész főtanács" megjelölés, hiszen a főtanács épp az előbbi három csoportból állt (913. lábj.). Ez a zavar az evangéliumok szerkesztésének bonyolult folyamatáról árulkodik. A pontos megfogalmazás ez lehetett: „a főpap és az egész főtanács", amelyben a „főpap" a hivatalban lévő főpapot mint a főtanács elnökét jelöli.

[933] Ugyanígy ismétlődik ez újból és újból a történelemben: az egyházi és a világi hatalom mindig összefog Isten valódi képviselői ellen (vö. 936. lábj. vége) – de Isten mindig a fegyvertelen áldozatok oldalán áll.

[934] Itt is helyénvaló lehetne „a júdeaiak királya" szóhasználat (vö. 320. lábj.), annál is inkább, mivel *nem minden* zsidó fordult messiási várakozásokkal Jézus felé (vö. 645. lábj.), és végképp nem minden zsidó kívánta Jézus halálát, hanem csak a zsidóság politikai és vallási vezető rétege, ők pedig (legalábbis elsöprő többségükben) *júdeaiak* voltak; az általuk megrendezett „tömegtüntetés" (11-14. v.) csak saját követelésük nyomatékosítását szolgálta. Mivel azonban Pilátus aligha foglalkozott ilyen szabatos különbségtevéssel, másrészt pedig alighanem az egész általa kormányzott országra gondolt, s a „király" címet nem kevés gúnnyal használta (amint ez a 18. és 26. versből is látszik), jobbnak láttuk a hagyományt követve megmaradni „a zsidók királya" fordítás mellett.

[935] Vö. Lk 23,2 és 930. lábj.

[936] Miért hallgatott Jézus? Ha már nem vitatkozott a két- (vagy több-) értelmű messiási címről, miért nem védekezett a tisztán politikai vádak ellen? Nem kellett volna segítenie a pogány hivatalnokot, hogy helyes ítéletet tudjon hozni? Miért nem próbálta meg legalább vallási küldetését érthetővé tenni számára?

Ha igent mondott volna Pilátus kérdésére, azzal egyenesen becsapta volna őt, hiszen a helytartó csak politikailag tudta volna értelmezni a „messiás-király" címet, Jézus pedig egyáltalán nem tartotta magát politikai messiásnak (ld. 429., 613-615., 620., 638-639. és 760. lábj.).

Talán azért nem védekezett, mert átlátta, hogy kivégzése már a per előtt eldőlt Pilátus részéről is, és a Pilátus előtti kihallgatás csak a Főtanács által kiagyalt taktikai mozzanat volt. Ebben az esetben komolyan védekezni azt jelentette volna, hogy egy hamis játékot valódi bírósági eljárássá avat, tüntető hallgatásával viszont azt fejezhette ki: „A te bíróságod nem bíróság."

Talán a zsidó Jézus számára belsőleg lehetetlen volt, hogy védekezzék, és ezzel mintegy saját népét vádolja a „Pogány" előtt, hiszen itt a Főtanács Izraelt képviseli, Pilátus pedig a Római Birodalmat. Jézus számára Izrael nem egyszerűen a „saját népe", hanem „Isten népe", amelynek küldetése van a pogányokhoz, ti. hogy bemutassa nekik „Isten országát" (vö. „Ti vagytok a világ világossága... a hegyen épült város...": Mt 5,14 – Iz 60,2-3; 2,1-3; „Házam minden nép számára a kérés [az imádság] háza lesz": Mk 11,17 – Iz 56,7).

Talán védekezett (vö. Jn 18,33-37; 19,11), de az erről szóló beszámoló nem került bele a szinoptikus hagyományba, mivel védekezésének nem volt Jézus baráti köréhez tartozó szem- és fültanúja.

Tegyük föl, hogy Jézus sikeresen védekezett volna! Mi történik ekkor? A pogány, politikai irányultságú bíróság felmenti, megmenekül a zsidó, vallási indíttatású üldözéstől, aztán Róma védőszárnyai alatt visszatér, és tovább hirdeti népének Isten üzenetét? Valószínűtlen, mert működése ismét csak eleven vád lett volna „Isten népe" ellen a „pogányok" előtt.

Mindenesetre *biztosan* állíthatjuk a következőket: 1) Jézus normális ember volt, ezért hallgatásának lehetséges motívumai közül eleve *kiesik az, hogy szenvedni akart volna,* akár azért, hogy szenvedésével és halálával „megváltsa a világot" (ld. 434., 604. és 859. lábj.), akár azért, hogy „egyszerűen" vértanú legyen (vö. 883. lábj.). 2) *A legkevésbé sem akart eltérni Isten felismert akaratától* annak érdekében, hogy önmagát megmentse (ld. 604. és 884. lábj.). Csakhogy Isten akarata számára az volt, hogy eljöjjön „Isten országa", mégpedig először Izraelben, de nem csupán szellemi módon vagy „lelki értelemben", *nem politikamentes* eszmeként, hanem konkrétan és egész-jellegűen: a földön kell jóllakniuk az éhezőknek (Lk 6,20-21), szabaddá válniuk az elnyomottaknak (Lk 4,18) stb. Ezért nem tehette meg azt a szívességet a római helytartónak, hogy megmagyarázza: Az én üzenetem politikailag veszélytelen, semmi kifogásom a császári uralom ellen. Hazudnia kellett volna, hogy megmentse magát – mert Isten országának követeként nemcsak a templomi-egyházi hierarchiával (Mk 12,40; Lk 11,46), hanem a politikai hatalommal szemben is kifogásolta, hogy az nem szolgálja, hanem elnyomja az embereket (Mk 10,42; Lk 22, 25). Ezt elmondani a római hatalmi rendszer egyik magas rangú funkcionáriusának – céltalan dolog lett volna.

Jézus tehát hallgatott. Vállalta meggyőződését a halálveszélyben is. És erőszakos halált *kellett* is (vö. 434. lábj.) halnia, mert az egyházra és az államra, valamint a trón és az oltár régi és örök szövetségére nézve egyaránt veszélyes volt.

[937] Pilátus méltán csodálkozhatott ezen a furcsa és komoly hallgatáson, amelyet egy olyan ember tanúsított, akit – úgy láthatta – valószínűleg jogtalanul vádoltak; talán sosem tapasztalt még effajta hallgatást.

[938] Pilátus feltehetően tudomásul vette a húsvéti amnesztia zsidó szokását, de a római jog is ismerte a nagy ünnepeken gyakorolt *abolitio* (a vád elvetése) és az *indulgentia* (megkegyelmezés) aktusát.

[939] A mondat szövegösszefüggéséből is kiderül, hogy Barabbás „lázadó", vagyis zelóta, szabadságharcos terrorista volt, Jn 18,40 azonban (*én de ho Barabbasz lésztész*) kifejezetten megerősíti ezt (vö. 659. és 661. lábj.)

[940] Pilátus kísérlete(i), hogy felmentse Jézust, történetileg hihetőek, mivel ez a rendkívüli fogoly még egy ilyen hideg és kegyetlen római hivatalnokra is nagy benyomást tehetett, s talán nyugtalanította is (vö. Mt 27,19). Márk-Máté-Lukács szerint a húsvéti ünnepeken szokásos megkegyelmezéssel akarta szabadon bocsátani. Lk 23,22 szerint „megfelezett jogtalansággal" akart eleget tenni a kivégzését követelőknek: „csak" megkorbácsoltatja. Talán ez a szándéka (is) húzódott meg az „Ecce homo!" jelenet megrendezésében (Jn 19,1-6).

[941] Ugyancsak hihető a vádlók fáradozása, hogy a csel és a demagógia minden eszközével megakadályozzák a felmentést.

[942] Ez a tömeg nem tekinthető azonosnak a jeruzsálemi bevonuláskor „hozsannázó" tömeggel (11,10): amazok galileai zarándokok voltak, akiknek körében Jézus népszerűséget élvezett; emezek inkább jeruzsálemiek és a szórványból érkezett zarándokok, akik nemigen ismerték Jézust, de egyszerűen talán csak a mindenre kapható utcai „csőcselék". Azon a „köves udvaron", ahol Pilátus ítélkezett (Jn 19,13) eleve nem is fért el hatalmas „tömeg", legfeljebb néhány száz ember: ennyinek a „felbujtása" ilyen rövid idő alatt valóban elképzelhető, tömegeké nem.

[943] Ha Pilátus politikailag veszélytelennek tartotta Jézust, amint ez felmentési kísérleteiből sejthető (940. lábj., vö. 648. lábj.), miért korbácsoltatta meg mégis? Talán kevésbé attól való félelmében, hogy Kaifás följelenti őt a császárnál, ha egyszerűen futni hagy egy lázadót (vö. Jn 19,12), s inkább azért, hogy így „eleget tegyen" a vérszomjas és messiási fantáziákat kergető „tömegnek" (vö. Lk 23,22) és a messiási vádat bizonyítani akaró hatalmasságoknak (vö. 14,61). Eléjük állítja a kegyetlenül megkorbácsolt Jézust, azt sugallva ezzel: „Na látjátok, ti babonások, itt »az ember« (Jn 19,5), a ti »messiásotok", aki egyáltalán nem valami csodalény, hanem csak egy szerencsétlen ember, aki teljesen ki van szolgáltatva nekem, tehát biztosan nem veszélyes!" – s ezzel hátborzongató módon ugyanazt mondja ki, amit Jézus is kifejezett, amikor „emberfiának" nevezte magát: csak egy egyszerű ember, akit agyon lehet verni (ld. 68., 433. és 894. lábj.).

[944] Pilátus végül mégis engedett a nyomásnak, s alighanem mégiscsak *politikai* okból: nem akart lázadást kockáztatni. A maga módján Kaifás logikáját követte ezzel: „Jobb, ha egy ember hal meg..." (Jn 11,50). Kiszolgáltatta tehát a Jézust a keresztre feszítésnek. – Ezen a ponton érdemes elgondolkodni azon, hogy Júdás „csak" kiszolgáltatta Jézust a főtanácsnak, Kaifás „csak" kiszolgáltatta Jézust Pilátusnak, és Pilátus is „csak" kiszolgáltatta Jézust a kínzást és a kivégzést végrehajtóknak. Ténylegesen csak az utóbbiak ölték meg, de ők is „csak" azért, mivel ez katonai kötelességük volt. Kit terhel a felelősség? Senkit? Mindenkit? Istent, aki ennek az egész folyamatnak szintén „kiszolgáltatta" Jézust (14,41)? (Vö. 500., 840., 893., 895. és *897.* lábj.)

[945] A keresztre feszítés eredetileg rabszolgák büntetése volt, a római provinciákban pedig a szabadságharcosok ellen, illetve a szabadságharctól való elrettentésül alkalmazták. A megkorbácsolás kísérőbüntetés volt, a kivégzés első mozzanata, és olyan barbár módon hajtották végre, hogy az elítélt, akiről véres cafatokban lógott a húsa, és kilátszottak a csontjai, gyakran már ebbe belehalt. Közvetve ez a kivégzési mód is igazolja, hogy Jézust politikai perben végezték ki.

[946] A praetorium a római helytartó rezidenciája volt, és többnyire az alávetett országok királyi palotájában rendezték be, hogy ezzel is demonstrálják a Római Birodalom fölényét.

[947] Nem világos, hogy ez itt pontosan mit jelent. Lehetséges, hogy Antonia-vár állandó legénységét, de az is, hogy azt a kohorszot (a légió tizede, 600 fő), amely Pilátust kísérve a húsvéti ünnepre jött Jeruzsálembe.

[948] Vagy egy katonaköpenyről van szó, vagy a liktorok téglalap alakú, vörös gyapjúköpenyéről, mindenesetre a királyi bíborpalást utánzatául szolgál.

[949] Ezt a koronát nem a festményekről ismerős nyitott koszorúként kell elképzelnünk, hanem olyan „sapkaként, turbánként", amely az egész fejet beborította. Vita tárgya, hogy az a töviskorona, amelyet Jézus fejébe nyomtak, melyik növényből készült; a görög megnevezés alapján elsősorban az akantuszcserjére gondolhatunk.

[950] A görög *khaire* (latin *salve*) általános köszöntés volt az ókorban, szó szerinti jelentése: „Örvendj! Légy vidám!"

[951] A *kalamosz* nemcsak minden nádszerű növénynek a neve, hanem az azokból készített tárgyaknak is. Itt feltehetően azt a nyílvesszőt jelenti, amelyet velővel töltött nádból készítettek, s a katonák felszereléséhez tartozott. A királyi jogart jelképezi.

[952] A leköpés, különösen ha az arcra irányul, a megvetés jele; „a júdeaiak királyának" kigúnyolásában a királynak kijáró hódolati csóknak felel meg.

[953] A kigúnyolás minden részlete az álkirálynak kijáró „hódolatot" fejezi ki. Ez az eseménysor is Jézus perének politikai jellegét húzza alá.

[954] A római katonáknak joguk volt bárkit egy mérföldnyi „munkaszolgálatra" kényszeríteni (vö. Mt 5,41).

[955] Simon feltehetően a jeruzsálemi ősegyház hellenista-zsidókeresztény csoportjához tartozott később, amint a fiai is, ha a hagyomány még a nevüket is megőrizte. Elképzelhető, hogy Rufusz azonos a Róm 16,13-ban említettel, ami csak megerősítené Simon családjának jelentőségét. (Cirénéből származó emberek jelentős résztvevői voltak az első keresztény közösségeknek, vö. ApCsel 2,10; 6,9; 11,20; 12,1.)

[956] A vízszintes keresztgerendáról van szó. Feltehetően azért kényszerítették Simont, mert Jézus a megkorbácsolástól annyira legyengült, hogy képtelen volt maga vinni (vö. 943. lábj.).

[957] A mirhával kevert bor kábító ital volt, amit azonban a hóhérok nem könyörületességből adtak az elítélteknek, hanem hogy azok kevésbé védekezhessenek a keresztre feszítés borzalmai ellen, s így megkönnyítsék maguknak a „munkát".

[958] Jézus nyilván nem azért utasította el a kábítást, mert a lehető legtöbbet akart szenvedni (vö. 869. és 883. lábj.), hanem azért, mert nem akart kábulatba menekülni, hanem éber, világos tudatú akart maradni – hiszen eretnekpere még nem ért véget: az inkvizíció kiküldött képviselői várták annak végkifejletét (ld. 968. lábj.), őrá pedig még várt feladatának beteljesítése, ti. hogy ha már szavaival nem sikerült megtérésre bírnia őket, végső magatartásával adjon nekik ehhez egy utolsó lökést, tanúságot tegyen nekik a vele elérkezett Isten országáról (vö. Mt 12,28 és 604., 884. lábj.), hogy saját szemükkel *láthassák*: ő, a kiszolgáltatott „emberfia", „mostantól" valóban „az Erő jobbján ül", Isten erejével fejezi be útját (vö. 131. és 919. lábj.).

[959] Az elítéltet a földön szögezték (és/vagy kötözték) rá a keresztgerendára, azzal együtt emelték a magasba, és rögzítették a függőleges gerendán, majd a lábait is odaszögezték vagy kötözték. A függőleges gerendán – a megfeszített szenvedéseinek meghosszabbítása céljából – többnyire egy ülőkét és/vagy lábtámaszt is elhelyeztek.

[960] A kivégzettek „hagyatéka", vagyis amit a testükön viseltek, régi szokás szerint a hóhérokat illette meg. Jézus ruházata egy ingruhából egy felsőruhából, egy övből vagy övkendőből, egy izzadságkendőből és szandáljaiból állhatott. Az eseményt Márk a Zsolt 22,19 szavaival írja le.

[961] A mi időszámításunk szerint délelőtt 9 óra; ennek megfelelően értendők a 33-34. v. időadatai.

[962] Ezt a feliratot egy táblára írták rá, amelyet az elítélt olykor a nyakába akasztva vitt magával a vesztőhelyre; a szövegből nem derül ki, hogy ezt a táblát ez esetben rögzítették-e a függőleges keresztgerendán.

[963] Ld. 659., 661. és 905. lábj.

[964] Róma „biztonsági intézkedései" közé tartozott, hogy terrorista vagy terroristagyanús elemeket keresztre feszítette – „üdvös elrettentésül"... Hogy Jézus mellé két terroristát (zelótát) is megfeszítenek, talán végső kigúnyolása a rómaiak részéről: „A zsidók királya" most ott trónolhat első miniszterei között középen... (vö. 10,37).

[965] A 28. v. a legrégibb kéziratokban nem található meg.

[966] Mindaz, amit a keresztre feszített Jézus a körülállóktól hallott (29-32. és 35-36. v.), így vagy úgy a „teodícea-problémával", a Jób könyve örök kérdésével állt kapcsolatban: Hogyan lehetséges, hogy a bajban Isten nem avatkozik be, és hallgat? Ld. 500., 895. és 897. lábj.

[967] Ez a mondat valóban érthető a hittani hatóság embereinek szájából elhangzó gúnyolódásként is. Nem nagyon valószínű azonban, hogy ellenfelei éppen most ismernék el: igenis meggyógyított valakiket, s még kevésbé, hogy szívből kívánnák: Isten mentse meg őt. Viszont Jézus szimpatizánsai közül is voltak jelen, pl. a 40-41. versben említett asszonyok, vagy talán Arimateai József is, és ők szintén istenítéletet vártak, csak persze pozitív kimenetelűt (ld. köv. lábj.); az ő szájukból szomorú ténymegállapításként, vagy aggódó-reménykedő kérdésként hangozhatott el ez a mondat: „Másokat megmentett! Önmagát nem képes megmenteni?" (Így ez az eset újabb példája annak, sok esetben milyen bizonytalan, s milyen különböző lehet a görög szöveg központozása, vö. 653. lábj.!)

[968] A mondat kiegészítendő: „... hogy ő valóban Isten fia" (vö. 471. és 916. lábj.) Nem tudjuk, komolyan gondolták-e a dolgot, de ha nem, az sem változtat szavaik hivatalos jellegén. Az eretnekper rituáléjának csúcspontja az elítélt viselkedése kivégzésekor: Ha a „Halálom legyen engesztelés minden bűnömért!" formulával az ajkán hal meg, akkor ez azt jelenti, hogy visszavonta tévedéseit, igazolta az inkvizíció ítéletét, és Isten bocsánatát elnyerve legalább a lelkét megmentheti még. Ha viszont bíráit és hóhérait átkozva hal meg, akkor ezzel végérvényesen makacs és Isten által elvetett hamis prófétának bizonyul. Mindenesetre a rituálé szerint az utolsó szót Istennek kell kimondania: Ha közbeavatkozik, és az elítélt tévtanítót csodásan megmenti a haláltól, akkor ezzel az „istenítélettel" megmutatja, hogy „szereti őt" (vö. Mt 27,43!), az inkvizíció pedig ekkor (és csak ekkor, vagyis ezt *látva*) vissza fogja vonni ítéletét, és *„hinni fog neki"*.

Ez az eset a hittani hatóság korábbi csodakövetéseinek is csúcspontja (vö. 8,11-13; 11,27-33). A keresztényeknek (főképpen hittani hatóságaiknak) azonban semmi alapjuk sincs arra, hogy emiatt keményen ítéljék meg a Jézus korabeli zsidó hatóság embereit: ők maguk ugyanis *ugyanezt* tették és teszik *mindmáig: az evangélistáktól kezdve* valósággal tobzódnak a „csodákkal történő bizonyításban", azt hirdetve, hogy a Jézus által művelt csodák bizonyítják az ő „igazságát". Ennek a szemléletmódnak a csúcspontja pedig szintén Jézus kivégzéséhez kapcsolódik: *Pál* és az őt követők számára vitathatatlan, hogy ha Jézus nem támadt föl a halálból (ti. kézzel fogható, fizikai csoda révén!) akkor hiábavaló az egész keresztény igehirdetés, és a keresztények hite semmit sem ér (ld. 1Kor 15,14).

[969] Valószínűleg békés viselkedése miatt, amit ők valódi lázadókként és terroristákként nehezen viselhettek.

[970] Ez a sötétség nem lehetett napfogyatkozás, mert az húsvét idején csillagászati képtelenség. Egyesek homokviharra vagy egyszerűen sötét viharfelhőkre gondolnak, mások arra emlékeztetnek, hogy ez a megjegyzés az ókor felfogását tükrözi, miszerint a természet is gyászol Isten által kiválasztott nagy emberek halálakor (ld. a napfogyatkozást Caesar halálakor Vergilius leírásában). De nem gondolhatunk-e arra, hogy egy effajta megjegyzés – hasonlóan a szentély függönyének kettéhasadásához (38. v.) vagy a földrengéshez (Mt 27,51) – a Jézus követőiben lezajlott *lelki* történésekre utal? Nem érezhette-e úgy például a magdalai Mária (és nem mesélhette-e el később a férfitanítványoknak?), hogy „akkor (számomra) *az egész föld elsötétedett*, a hatodik óra táján (vagyis délben, fényes nappal), és ez így maradt egész a kilencedik óráig, amikor kilehelt... Akkor történt csak (számomra) a legrosszabb: A templom szentélye előtti *függöny kettészakadt*, felülről egészen az aljáig. Ennek előtte még minden sötétség ellenére reménykedhetett az ember, hogy a függöny mögött rejtőző Isten, aki csodákat tesz erős karjaival, mégis beavatkozik; talán elküldi Illést... De itt mindennek vége lett..."

[971] Márk kétszer is kiemeli (34. és 37. v.), hogy utolsó perceiben Jézus „nagy hangon" felkiáltott. Ez a „nagy hang", még ha csak viszonylagosan nagy volt is, rendkívüli jelenség, mert a levegőért kapkodó keresztre feszítetteknek jó, ha pihegésre és suttogásra futotta (amint egyébként a beszédet illetően Jézusnak is csak négy szótagra: *Éli, Éli*). Jézus tehát még össze tudott szedni annyi erőt, hogy felágaskodjék (csak így jöhetett szóba bármiféle beszéd), és kétszer is hangosan felkiáltson. Nem *láthatjuk-e* ebben saját szemünkkel, pontosabban *hallhatjuk-e* saját fülünkkel annak az ERŐ-nek a jelenlétét és megnyilatkozását, akihez felkiáltott, illetve „akinek kezébe letette az életét"?

[972] Jézus feltehetően *„Elahi"*-t mondott arámul, ezt azonban Márk – talán a héber *Elohim* befolyására – *„Éloi"*-val adta vissza, Máté 27,46 viszont héberül idézi (*Éli, Éli*) a 22. zsoltár kezdetét; ez utóbbi alapján könnyebben érthető a körülállóknak a 35. versben leírt reakciója.

[973] Jézus e felkiáltását nagyon sokáig teljesen félreértették, mert függetlenítették a 22. zsoltár egészétől. Ha egy haldokló keresztény azt mondja: „Mi Atyánk, aki mennyekben vagy", senkinek sem jut eszébe ezt úgy értelmezni, hogy azt akarta mondani: „Van Isten az égben", hanem mindenki csak arra gondolhat, hogy az illető a Miatyánkot akarta imádkozni, de nem volt ereje a folytatáshoz. Ugyanez érvényes itt Jézusra: a 22. zsoltárt kezdte imádkozni. Ha valaki odafigyelve *végig*olvassa, maga is megállapíthatja: ez egyáltalán nem az Istentől való elhagyatottság, még kevésbé a végső kétségbeesés világgá kiáltása, hanem épp ellenkezőleg, az Istenbe vetett, meg nem rendült bizalom és az Istentől jövő szabadítás bizonyosságának kifejezése; második fele hálaadás Isten szabadításáért, mégpedig missziós célzatú hálaadás, amellyel az imádkozó másokat is meg akar nyerni a maga Istenének, utolsó szavai pedig Isten győzelmét hirdetik: „Elvégeztetett" (vagy: „Beteljesíttetett"), azaz „Ő elvégezte" a szabadítás művét. (János evangéliuma – 19,30 – majd ezt a szót adja Jézus ajkára, és méltán, mert ez ugyanúgy az egész zsoltár szemléletét és mondanivalóját fejezi ki, mint annak kezdőszavai.)

Teljesen abszurdak tehát azok a teológiai tételek, amelyek szerint Isten itt átmenetileg elhagyta az Istenembert (vagy legalábbis ő így érezte), Jézus helyettesítőleg elszenvedte a kárhozottak kínját, vagy „példát és megerősítést" akart adni minden korok kétségbeesettjeinek (nem is szólva arról a szentháromságtani spekulációról, hogy Isten a kereszten elhagyta Istent).

Óvakodnunk kell attól, hogy Jézust emberfeletti hőssé magasztaljuk; az volt és maradt, amit maga mondott magáról: kiszolgáltatott és sebezhető „emberfia" (ld. 891-895. lábj.), akit azonban a szerető Isten ereje hordoz (ld. 131. és 919. lábj.). Utolsó szavaival Istent mint ERŐ-t, ERŐS-t szólítja meg (ahogyan az apokrif Péter-evangélium – V, 17 – kifejezetten értelmezi is ezt a megszólítást: *hé dünamisz mú*).

Jézus tehát sem az Olajfák hegyének halálfélelmében (14,36), sem a Golgota dombján, haldoklásában nem érezte magát Istentől elhagyatottnak, és ami legalább ennyire fontos, ő sem hagyta el Istent. Ellenkezőleg, kiállta a végső szakítópróbát is: úgy halt, ahogyan élt (és amire mindenkit tanított), azaz rendületlenül, tántoríthatatlanul *bízva* Istenben, az *ABBÁ-ban* (ld. 24. lábj. és Lk 23,46!). Az „ÉLI, ÉLI" ezért nemcsak Isten végső győzelmét hirdeti, hanem Jézus *Istenbe vetett bizalmának* végső győzelmét is a sötétség erőivel (vö. 970. lábj.), a szenvedés és a halál hatalmával szemben.

[974] Bár teljesen hiteles ez a folytatás, mégsem hangozhatott el, különben nem értették volna félre az „Éloi, Éloi" kiáltást (vö. 35-36. v.). – A „Miért?" egyébként nemcsak azt jelentheti, hogy „Mi okból?", hanem azt is, hogy „Mi célból?", s ez utóbbi sokkal jobban megfelel annak a lélektani helyzetnek, amelyikről a 22. zsoltár eleje árulkodik. Mintha csak bizalmas barátok humoros szitkozódásával lenne dolgunk: „Csak ne tégy úgy, mintha elhagytál volna! Ez nem járja, hiszen kezdettől te vagy az életerőm (ÉLI). Ha megtagadnád a segítséget,

magadnak is ártanál, mert kínzóim azt állítják, hogy értelmetlen és céltalan dolog Istenben bízni... Legfőbb ideje, hogy segíts, mert ezek már halottnak tartanak, és már osztozkodnak ruháimon...”

[975] Illés olyan „segítő szentnek” számított a zsidóságban, mint később a kereszténységben Páduai Szent Antal, s a különféle bajokban gyakran fordultak hozzá segítségért.

[976] Ki lehetett ez a valaki? Barát vagy ellenség? Férfi vagy nő? A görög *tisz* mindkettőt jelentheti. De minek *futna* most valaki az ellenség soraiból, hogy megitassa? Másrészt Márk, Máté és Lukács szerint is csak nőtanítványai tartózkodtak a közelben. Leginkább egy olyan nőről lehet feltételezni ezt a tettet, aki annyira kedvelte Jézust, hogy (mint az a másik a betániai vacsorán? vagy a kettő ugyanaz?) mindent kockára tett érte, bár elvileg Arimateai Józsefet sem zárhatjuk ki: Felriasztva Jézus ÉLI-kiáltásától, és reménykedve, hogy még történhet csoda, ha a megitatással feltartóztatja a halált (még eljöhet Illés, hogy levegye őt a keresztről), rögtön segíteni akar Jézusnak, ahogyan éppen tud (vö. 830. lábj.!), lerázza kritikusait („Hagyjatok!”), akik lehettek társnői is, vagy József esetében gúnyolódó kollégái, de akár a római katonák is, és fut...

[977] Minden valószínűség szerint a katonák (vízzel higított) borecetéről van szó, ami kitűnő frissítő.

[978] Az a Jézus, aki a természet „egyszerű”, mindennapos jelenségeiben fel tudta fedezni a gondoskodó Atya jelenlétét (ld. pl. Mt 6,25-30), nem fedezhette-e föl megitatásában annak az ERŐ-nek a csodamentes, mégis csodálatos válaszát, akihez pillanatokkal előbb fohászkodott?

[979] Bár teljesen kézenfekvő lenne, mégsem szabad ezt a „kilehelt”-et elsietve „meghalt”-nak értelmeznünk és fordítanunk. Az *exepneuszen* ugyanis önmagában, vagyis a *ton bion* (= az életet), ill. *tén pszükhén* (= a lelket) kiegészítés nélkül sem az Ószövetség görög fordításában (Septuaginta), sem az Újszövetségben máshol nem fordul elő „meghal” jelentéssel, annál is kevésbé, mivel az Újszövetségben csakis itt (37. és 39. v.) és a párhuzamos Lk 23-46-ban található meg. Ugyanakkor feltűnő, hogy ezen a helyen a többi evangélista sem használja a meghalás szokásos igéjét, az *apothészkein*-t (amit Pál apostol egyedül a Rómaiakhoz írt levélben nyolcszor alkalmaz). Lk 23,46-ban ugyanaz áll, mint Márknál, de megelőzi a Zsolt 31,6-ből vett „idézet”: „Atyám, a te kezeidbe teszem le *pneumámat*”. Mt 27,50 azt mondja: *aphéken to pneuma* = elengedte a *„pneumát”*. Jn 19,20 szerint *paredóken to pneuma* = kiszolgáltatta, átadta [Istennek] a *„pneumát”*.

Azt látjuk tehát, hogy egyik evangélistánál sem a *pszükhé*-ről, az ember „lelkéről”, vagyis egész személyiségéről, életéről van szó (vö. 739. lábj.), hanem négyből három esetben „a pneumáról”, egyben pedig (a zsoltár fogalmazásának hatására?) Jézus „pneumá*já*ról”. Az utóbbi alapján az ember legbensejére, mély-énjére is gondolhatnánk (vö. 395. és 453. lábj.), de sokkal valószínűbb, hogy arról a Pneumáról, nagybetűs „Lélekről”, Leheletről van szó, amely pályájának kezdetén, a Jordánba történt alámerülésekor beleszállt Jézusba, s amelyet egyszerűen leheletnek, lélegzetnek is lehet mondani, valójában mégis a Teremtő lehelete, lélegzete, életereje, „energiája” (ld. 11. lábj.). *Ezt* az életerőt, a *pneumát*, amelyet kezdetben, a teremtéskor Isten „belelehelt” az emberbe (*empnein*, 1Móz 2,7), s amelyet minden lélegzetvétellel ismételten magunkba szívunk, Jézust most „kileheli” (*ekpnein*), avagy a 31. zsoltár, illetve Lukács és János értelmezésében „átadja Istennek”, „leteszi Isten kezeibe”. Sokkal inkább a *teljes* önátadás és a *teljes* Istenre hagyatkozás *tudatos és aktív*, a végső lehetséges erőfeszítéssel („nagy hangon kiáltva”!) végbevitt gesztusa ez tehát, semmint meghalás.

[980] Ld. 970. lábj. A „kettéhasadt” szó szerint azt jelenti: „Isten kettéhasította” (*passivum divinum*). Ez a kortársak szemében azt jelenthette: *Isten maga* mutatta meg, hogy nem avatkozik be – és ezzel szükségképpen azt is, hogy az inkvizíciónak volt igaza (vö. 968. lábj.)! Ha viszont mégis Jézusnak volt igaza, akkor ez a kortársak és minden kor embere számára azt jelenti: Az a *mindenható* Isten, aki övéi érdekében csodákkal avatkozik be a világ menetébe, nem létezik! *Az* a szentély, ahová *ezt* az Istent képzelték, üres! *Az* a vallás, amelyet *ez* a szentély jelképez, érvénytelen – hívják akár zsidóságnak, akár kereszténységnek (vö. 968. lábj., 2. bek.)!

[981] Több mint egy tucat kézirat szerint: „ily módon kiáltva”. Ez az „ily módon” a szövegösszefüggés alapján csak azt jelentheti: „ilyen nagy hangon” kiáltva.

[982] Egy római századosnak csak az ellenfél *ereje* imponál. Aki itt a kivégzést vezette (beleértve a megkorbácsolást is), tapasztalatból tudta, hogy a megfeszítettek, bármennyire átkozódjanak is az elején, a végén mégis-csak nyomorultul összetörnek. Jézus (lelki és) fizikai ereje, kétszeres „nagy hangon kiáltása” megrendíti, vagy legalábbis elgondolkodtatja ezt a brutális katonát, és arra a véleményre juttatja, hogy „ez az ember, (akiről azt rebesgetik, hogy valami magasabb rendű lény), mégiscsak egy isten fia volt”, azaz egy félisten, mint például Hercules.

[983] A pogány, azaz sokistenhívő (!) százados teológiája (pontosabban mitológiája) nem terjedhetett tovább annál, amit az előző lábjegyzetben leírtunk. Az „isten fia” kifejezést *nem* érthette zsidó módra (ld. 471. lábj.), a későbbi kereszténység, a níceai hitvallás módjára pedig még kevésbé. Abszurd dolog lenne azt feltételezni, hogy a pogány római katona hirtelen rádöbbent arra, hogy Jézus „a Szentháromság második, megtestesült személye, a Fiú”, azt pedig még abszurdabb, hogy bár ezzel nem volt tisztában, „öntudatlanul” mégis ezt „nyilatkoztatta ki”.

Értelmezésünket és fordításunkat megalapozza, illetve megerősíti a görög szöveg is, amelyben sem a „fiú”, sem az „isten” előtt nem áll határozott névelő: *hüiosz theú én*; mivel pedig a görögben határozatlan névelő nincsen, a határozott névelő hiányát határozatlan névelőként kell felfogni, azaz a pontos fordítás: „egy isten [egyik] fia volt”. Tovább erősíti ezt a fordítást maga a szórend is (alighanem ezt tudva-érezve változtatta egy V., ill. több VIII-X. századi kódex *hüiosz én theú*-ra a szórendet). – Elgondolkodtató, hogy ezekkel a mindenki számára hozzáférhető tényekkel a fordítások elsöprő többsége nem vet számot. Legjobb esetben is „lebegtetik” a szöveget, azt sugallva azonban, hogy a százados a keresztény dogma szerinti „Isten Fiára” gondolt. Mindössze két esetet érdemes szóba hozni: a) A Jeruzsálemi Biblia francia fordítása kis betűvel írja a „fiút” (fils), de nem teszi ki a franciában egyébként meglévő határozatlan névelőt (aztán a lábjegyzetben meg is magyarázza, hogy nem is „egy” istenfiúról van szó...). b) A New English Bible – nagy bátorságról téve tanúságot – kiteszi a „fiú” előtt a határozatlan névelőt: „a son”...

[984] Vö. 823. lábj.

[985] Alfeus (és az itt megnevezett Mária) fia, ld. 3,18.

[986] Mt 27,56 szerint a Zebedeus-fiak, (az idősebb) Jakab és János, („a Mennydörgés fiai”, ld. 3,17) anyja.

[987] Vö. Lk 8,2-3.

[988] Csak asszonyok vannak Jézus viszonylagos közelében, amikor legnehezebb óráit éli; férfibarátai, akik olyan hangosan kérkedtek bátorságukkal és hűségükkel (14,31), valamennyien elfutottak és elbújtak...

[989] Lehetetlen, hogy ha Jézus anyja, Mária is ott lett volna a többi asszonnyal valahol a kereszt körül, amint ezt Jn 19,25-26 állítja, akkor ezt ne említette volna meg Márk, aki három asszonynak a nevét is megadja, továbbá Lukács is, aki nemcsak hogy nagy Mária-tisztelő volt (amint ez evangéliumának első két fejezetéből kiderül), hanem vallomása szerint „mindennek elejétől fogva gondosan a végére is járt” (Lk 1,3). (Ebből persze még nem következik, hogy János tévedett, még kevésbé, hogy hazudott, viszont kétségtelen, hogy sok teológiai tételét öltöztette jelképekbe és jelképes történetekbe.)

[990] Késő délutánra kell gondolnunk, hiszen Jézus délután három óra tájban „lehelt ki” (34-37. v.), a temetési teendőket pedig az előírások szerint este hat óráig, a szombat beálltáig be kellett fejezni.

[991] Az *euszkhémón* jelentheti azt is, hogy „tisztességes, tiszteletreméltó”, meg azt is, hogy „előkelő, tekintélyes”, s ennélfogva azt is, hogy „gazdag” (vö. Mt 27,57).

[992] A *búleutész* jelentheti azt is, hogy a főtanács tagja volt, de azt is, hogy egy másik zsidó közösség tanácsának tagja, például Arimateában (ami valószínűleg a Lydda melletti Ramataimot jelöli). Mégis valószínű, hogy a főtanács tagja volt, mert a) erre utal a „tekintélyes, előkelő” jelző, b) így van jelentősége annak, hogy Lk 23,51 szerint nem értett egyet a főtanács határozatával és eljárásával, c) így képzelhető el, hogy esélye volt bejutni Pilátushoz, és megkapnia tőle Jézus testét. (Lehetséges egyébként, hogy a „tekintélyes” jelző arra utal: József a főtanácson belüli „tízek tanácsának” tagja volt, azok egyike tehát, akik hivatalból közvetlenül érintkezhettek a helytartóval, s így alapos reménye lehetett arra is, hogy kérése teljesülni fog.)

[993] Mt 27,57 és Jn 19,38 szerint „tanítványa” („híve”, tisztelője) volt Jézusnak, de az utóbbi szerint „a júdeaiaktól való félelme miatt csak titokban”.

[994] „*Fel*bátorodása” (*aoristos participium*) talán utalás „titkos tanítványságára” (Jn 19,38), és arra is, hogy bár nem értett egyet a főtanács elítélő határozatával (Lk 23,51), ennek ott nem adott hangot: Lukács megfogalmazásából ugyanis még nem következik az utóbbi. Bátorságra egyébként valóban szükség volt, egyrészt azért, mert egy effajta kérés az elítélt és kivégzett melletti hitvallásnak tűnhetett Pilátus szemében, különös tekintettel arra, hogy József nem is volt rokona Jézusnak (és Pilátus aligha örült volna annak, ha Jézus sírja „egy Róma ellen lázadó hős” kultuszának helyévé válik), másrészt pedig azért, mert a főtanács részéről is ellenlépésekre számíthatott, hiszen annak tagjai nyilván mielőbb a bűnözők gödrében látták volna szívesen Jézus testét, vö. Jn 19,31 (nem is szólva arról, hogy a praetoriumba lépéssel (vö. Jn 18,28) – és esetleg a holttesttel foglalatoskodva – kultikusan tisztátalanná vált az ünnepek idejére).

[995] Anélkül hogy messzemenő következtetéseket vonnánk le, érdemes felfigyelnünk a 43-45. v. szóhasználatára. Az evangélista a 43. versben Arimateai József „képviseletében" Jézus „testéről" beszél, és ugyanazt a szót használja (*szóma*), amelyet Jézus is használt a 14,22-ben önmaga teljes valóságának megjelölésére (ld. 855. lábj.); a 44. versben Pilátus „képviseletében" „holttestről" beszél (*ptóma*); a 45. versben – mintegy „önmaga nevében" – nem Jézus „testét" említi, hanem kétszer is „őt": „levette őt", „elhelyezte őt".

[996] Pilátus méltán csodálkozott, hiszen az elítéltek általában napokig kínlódtak a kereszten, és méltán volt bizalmatlan, mivel előfordult olyasmi, hogy barátaik „idejekorán" vettek le a keresztről megfeszítetteket.

[997] Nem engedhette meg, hogy egy lázítás vádjával elítélt ember megmeneküljön a kivégzéstől.

[998] Ebből a szövegből kétségtelennek látszik, hogy a százados szerint Jézus már halott volt. Biztosan azonban legfeljebb azt lehet állítani, hogy *szerinte* halott volt, ám lehetséges, hogy csak annak *gondolta* – különben el kellett volna töretnie az ő lábszárcsontjait is (vö. Jn 19,32); ehelyett azonban a katonák csak „reakciópróbát" hajtottak végre lándzsájukkal.

Ez a „lándzsaszúrás Jézus oldalába" viszont (amiről egyébként a szinoptikusok egyike sem tud, csak János evangélista: 19,33-34) *nem perdöntő* a tekintetben, hogy Jézus valóban meghalt-e, ugyanis: 1) a *nüsszein* ige jelentéstartománya rendkívül széles: eltalál, lök, taszít, bök, üt, karcol, megsebesít, szúr, döf, átfúr – és nem dönthető el, János melyik jelentésre gondolt; 2) nem dönthető el teljes biztonsággal, hogy a *lonkhé* (lándzsa) milyen fegyvert jelöl, márpedig az meghatározza, hogy ha megszúrták vele vagy beleszúrták, ez honnan történt, milyen szögből, hová irányult, milyen mélységű lehetett a döfés stb.; 3) a szövegben (a közkeletű elképzeléssel szemben) egy szó sincs arról, hogy a katona Jézus szívébe (vagy más létfontosságú szervébe) döfte volna lándzsáját, csupán annyi: *„oldalba"* (elvileg még az is lehetséges, hogy nem is a hegyével, hanem a nyelével). Mindezek alapján János szövegét akár úgy is lehetne fordítani: „lándzsájával oldalba bökte". Ha Jézus valóban nem reagált erre, az legfeljebb klinikai halálának, kómájának bizonyítéka, végérvényes (biológiai) halálának még nem.

Ha azonban a százados valóban megrendült, vagy legalábbis elgondolkodott azon, ahogyan Jézus „kilehelt" (982. lábj.), és egyáltalán azon, ahogyan mindvégig viselkedett, és feltételezzük, hogy a Jn 19,33-34-ben leírtak csak a jánosi teológia egyik kifejeződése, akkor elvileg elképzelhető egy másik változat is: A százados nem lehetett abszolút biztos abban, hogy Jézus valóban halott, mivel olyan kiáltással „lehelt ki", amely azt sejttette vele, hogy egy Hercules-szerű istenfiúval van dolga. Pilátus kérdéséből könnyűszerrel rájöhetett arra, hogy a „holttest" sorsa az ő válaszától függ. Megrendültsége és pogány hite alapján azonban úgy vélhette, jó lesz tisztelettel és távolságtartóan bánni ezzel a furcsa emberrel. Ha azt felelte volna, „Valószínűleg halott", akkor Pilátus nem adhatta volna ki. Ezért feltehetően csak annyit mondott katonás tömörséggel: „Halott."

[999] Lehet, hogy ez a kifejezés egyszerűen az „uralkodói kegyet" jelöli, de talán arra utal, hogy maga Pilátus valóban nem tartotta igazi államellenes bűnözőnek Jézust, és valóban csak kedvetlenül, nyomásra végeztette ki (940., 943-944. lábj.)

[1000] Ez azt is jelentheti, hogy ekkor vásárolta a vásznat, de azt sem zárja ki, hogy korábbi vásárlásról van szó; ez utóbbi mellett szól, hogy a *szindón* finom szövetet jelöl, továbbá egy férfitest begöngyöléséhez legalább négyméteres darabra van szükség, így hát bizonytalan, hogy egy ilyen darabot csak úgy hirtelen be lehetett volna szerezni (amikor egyébként már mindenki a húsvéti készülettel, vagyis a bárány levágásával és elkészítésével volt elfoglalva). Ha viszont otthon állt József rendelkezésére ez a nagyméretű szövet, akkor ebből arra is lehet következtetni, hogy József (gazdag) posztókereskedő volt.

[1001] A *katatithenai* igének „letétbe helyez" jelentése is van, ami itt nagyon is helyénvaló mellékjelentésként jelen is van: utal a temetés ideiglenességére, hiszen az idő rövidsége miatt gondolni sem lehetett arra, hogy még „a készület napján" az előírásoknak megfelelő és méltó temetést adjanak Jézusnak.

[1002] Egy kb. 2x2x2 méteres sírkamrát kell elképzelnünk; szembeállva vele, bal felén volt az elhengeríthető kővel zárható bejárat, belépve jobbra helyezkedett el az a boltozatos fülke, amely a holttest elhelyezésére szolgált: a kb. 60 cm magas sziklapadba kb. 180x50 cm-es teknőszerű mélyedést vájtak, s ebbe helyezték a halottat.

[1003] Ez a kő elsősorban nem a rablóktól akarta megvédeni a holtakat, hanem attól, hogy a vadállatok hozzájuk férjenek; olyan volt a kiképzése és elhelyezése, hogy viszonylag könnyen el lehetett mozdítani, s egy erős férfi általában egyedül is el tudta görgetni. – Az ebben a versben leírt tevékenységeket Arimateai József nyilván nem egymaga végezte el, hanem szolgái segítségével, s esetleg valóban Nikodémus közreműködésével (Jn 19,39-40).

[1004] Elsősorban nyilván azért, hogy ha az ünnepek elmúltával pótolni akarják a sietős temetés miatt elmaradt teendőket, tudják, hová menjenek.

[1005] A 979. és 988. lábjegyzetben már utaltunk rá: egyáltalán nem biztos, hogy Jézus a keresztre feszítés következtében meghalt. Mielőtt továbbmennénk, ezen a ponton szeretnénk világosan kimondani azt a véleményünket, hogy Jézus valóban túlélte kivégzését, vélt halála csak tetszhalál (kóma) volt – később a sziklasírban magához tért, a szombat elmúltával az elmaradt temetési teendőket pótolni szándékozó Arimateai József még az asszonyokat megelőzően ért a sírhoz, kinyitotta, s az élve talált Jézust elvitte, elrejtette, és gondosan ápolta mindaddig, amíg újból lábra nem állt. Jézus állítólagos „megjelenései" ennélfogva valóságos találkozások voltak övéivel. – Ezt a kétségtelenül rendkívüli, de csodamentes eredeti történést később fantasztikus csodák sorozatává fújták föl, teológiailag értelmezték és eltorzították, s az Újszövetség „beszámolóiban" jobbára már ennek a legendaképződési folyamatnak a lecsapódásaival van dolgunk (ld. két tanulmányunkat a függelékben: Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?, Pál feltámadáshitéről).

Arra nézve, hogyan élhette túl Jézus a keresztre feszítést, a Hogyan keletkezhetett... c. tanulmányban felsoroltunk jó néhány szempontot a legfontosabbak közül. Hipotézisünk alátámasztásaként elsősorban mégsem ezekre hivatkozunk, hanem egyrészt arra, hogy a rendelkezésünkre álló újszövetségi szövegek számos helyen tükrözik még az általunk feltételezett eredeti történéseket, másrészt pedig arra – s ez a legfontosabb –, hogy *Jézusnak* az evangéliumokból megismert *istenképe* kizárja Isten közvetlen, csodás beavatkozásait az emberi történelembe (ld. 500. és 980. lábj.).

Aki ennek ellenére ragaszkodni akar a *mindenható* és *csodákkal beavatkozó* Isten képzetéhez, annak érdemes megfontolnia a következő kérdést: Ha Isten fontosnak tartotta, hogy egyedülálló módon beavatkozva a történelem menetébe, csodás módon „feltámassza" Jézust („az Ő egyszülött Fiát"), akkor hogy lehet az, hogy mindmáig nem tartotta fontosnak beavatkozni annak érdekében, hogy legalább enyhüljön az emberiség mérhetetlen tömegű szenvedése, embermilliárdok leigázása, kizsákmányolása, nyomorban tartása, kínzása...?

Akárhogyan történt is azonban az, amit Jézus „feltámadásának" nevezünk, egy biztos: Akár feltámadt, akár nem, akár csodás módon, akár természetes úton, akár a túlvilágra ment át, akár ebbe a világba tért vissza, akár e két utóbbi kombinációja igaz – mindez *nem érinti Jézus tanításának érvényességét;* Jézus ugyanis sosem mondta, hogy bármelyik szava is csak attól lesz érvényes, hogy ő meghal és feltámad, hanem csak Pál teljesen megalapozatlan magánvéleménye volt, hogy „ha Krisztus nem támadt fel", akkor semmit sem ér a keresztény igehirdetés, és semmit sem ér a keresztények hite (vö. 1Kor 15,14.17).

[1006] Az itt következő sorokban a legősibb és leghitelesebb, s ezért legfontosabb húsvéti beszámolóval van dolgunk; egyszerű, természetes, hétköznapi nyelvezete még nem az ősegyház „teológusait" állítja elénk, hanem azokat az egyszerű embereket, akik közvetlenül részesei voltak az eseményeknek.

[1007] Ez azt jelenti: szombaton este 6 után, mivel a zsidó időszámítás este 6 órától másnap este 6 óráig számolta a napokat.

[1008] Különféle fűszerekkel kevert olajról van szó.

[1009] Ennek a megkenésnek a célja nem valamiféle bebalzsamozás volt, hanem a várható hullaszag elnyomása, az ugyanis nagyon kellemetlenné tette volna a szokásos teendők és szertartások elvégzését.

[1010] A mi időszámításunk szerint vasárnap.

[1011] Arimateai Józseffel való (időpont-) egyeztetés nélkül nem kelhettek útra az asszonyok, egyrészt mert nem volt joguk egy idegen sírba behatolni, másrészt mert szükségük volt valakire, aki elhengeríti a követ. Nem is azt kérdezték hát egymástól, *vajon* elhengeríti-e majd valaki nekik a követ, hanem csak azt, *kicsoda*. Nem is lepődtek meg, amikor föltekintve azt látták, hogy valaki már ténylegesen elhengerítette a követ (4. v.).

[1012] Lehetséges, hogy ez csak annyit akar jelenteni: „asszonyok számára igen nagy", mivel azonban a 15,46-ban Márk nem jelezte, hogy különösen nagy (= a szokottnál nagyobb) kőről lett volna szó, alighanem inkább az evangélium végszerkesztőjének betoldása, amellyel hangsúlyozni akarja az események csodás jellegét.

[1013] Ezt a fiatalembert – értelmezésünk szerint – Arimateai József hagyta hátra a sírban (miután elvitte onnan Jézust), hogy tájékoztassa a később érkező asszonyokat a történtekről. (További részleteket róla ld. a függelékben: Egy rejtélyes fiatalember.) – A fiatalemberből már Máté égből jött angyalt csinál (28,2.5)...

[1014] A nyitva álló sír láttán leginkább két dologra gondolhattak: vagy itt járt már József, és elvitte Jézust, vagy sírrablók jártak itt, és ugyancsak elvitték Jézust. Arra számíthattak a legkevésbé, hogy élő ember tartózkodik a sírban. Teljesen érthető hát, hogy *ekkor* megrettennek. Ezek az asszonyok nem voltak ijedősek: Ha nap-

felkeltekor már a sírnál voltak, akkor még sötétben kellett találkozniuk egymással, és keresztülmenniük az éjszakai városon. Továbbá férfivédelem nélkül léptek be a homályos barlangba, ahelyett hogy kinn várakoztak volna. De ki ne ijedne meg ilyen helyzetben? Nincs szükség arra, hogy valamilyen „természetfölötti" jelenség okozta „szent borzongásra" gondoljunk.

[1015] A fiatalember teljesen normálisan, a helyzetnek megfelelően viselkedik (6-7. v.): Először bátorítja az asszonyokat, aztán kérdésével megbizonyosodik arról, hogy valóban az illetékesek érkeztek a sírhoz, és rögtön közli a legfontosabb hírt: Jézus él, s megmutatja a nyilván hitetlenkedő asszonyoknak, hogy nincs ott, a sír üres, majd átadja Jézus fontos üzenetét, amelyet nekik kell továbbítaniuk a tanítványoknak és a külön is megnevezett Péternek. Mindez se több, se kevesebb, mint ami ebben a helyzetben lélektanilag és tárgyilag normális.

[1016] Az egész evangélium következetesen „nazarénus" Jézusról beszél a *nadzarénosz* kifejezéssel (1,24; 10,47; 14,67; 16,6), amely a kéziratokban a *nadzoraiosz*-szal váltakozik. E kifejezések értelméről vita folyik; lehetséges, de nem biztos, hogy Názáretre (vö. *Nadzareth*: Mk 1,9; *Nadzara*: Lk 4,16; a kéziratok szövegváltozataiban még *Nadzaret* és *Nadzared* is) mint Jézus szülőhelyére utalnak, az is elképzelhető azonban, hogy Jézus valamilyen korábbi, nyilvános fellépése előtti fogadalomtételére.

[1017] Az *egeirein* igének (= felállít, talpra állít, felébreszt, bajból kihúz) ebben az esetben a lehető leghétköznapibb értelme van (vö. 444. és 868. lábj.) A szenvedő szerkezet (*passivum divinum*) miatt választottuk az „Isten fölébresztette" fordítást, amely egyúttal a korabeli zsidó gondolkodásmódot is tükrözi, de ugyanolyan helyes lenne a *„fölébredt, magához tért"* fordítás is. – Máté itt is „kijavítja" Márkot, megintcsak fantasztikus csodát sugallva: „fölébredt [értsd: föltámadt] *a halottak közül*" (28,7)...

[1018] Vö. 591. lábj.

[1019] Nyelvtanilag rendkívül problematikus ez az üzenet. Egyfelől nincs kitéve a mondat alanya, s így bizonytalan, hogy Jézus vagy Péter megy-e a tanítványok előtt Galileába. Másfelől a *proagein* ige *az evangéliumokban* (egyetlen átvitt értelmű, képletes jelentését leszámítva: Mt 21,32) mindig azt jelenti: *valaki vagy valami valakik előtt látó- vagy hallótávolságban halad* (Mt 2,9; Mk 10,32; Mk 11,9 // Mt 21,9; Mk 14,28 // Mt 26,32; Lk 18,39), esetleg *azzal a mellékjelentéssel, hogy* az a valaki vagy valami *„vezeti a többieket"* (Mt 2,9; Mk 10,32; 14,28); igaz ez még Mk 6,45 // Mt 14,22 esetében is, hiszen Mk 6,48 világosan kimondja, hogy Jézus a partról látta, amint a hajóban ülő tanítványok küszködnek az evezéssel. Így hát azt mondhatjuk, hogy ennek az igének az evangéliumokban (természetesen Mk 16,7-et nem számítva) nincs „valaki valakiket időben megelőz, előremegy" jelentése, amiből viszont megalapozottan vonhatjuk le azt a következtetést, hogy *itt* (a 16,7-ben) *sem lehet Jézus az alanya* (mintha azt jelentené az üzenet, hogy Jézus a tanítványokat „megelőzve", tőlük függetlenül „előremegy" Galileába), *hanem* csak a külön megnevezett *Péter*. Magyarán az üzenet azt jelenti: Jézus utasítása szerint Péter vezeti (= neki kell vezetnie) Galileába a többieket.

(Aki mégis ragaszkodni akarna ahhoz, hogy itt Jézus a *„proagei"* alanya, annak szükségképpen azt kell feltételeznie, hogy Jézus csodás-fantasztikus módon támadt fel „a halottak közül", és *vagy* arra kell gondolnia, hogy fantasztikus, túlvilági és evilági tulajdonságokkal egyaránt bíró testben fog „odarepülni" Galileába – mert feltámadottként minek gyalogolna vagy szamaragolna –, s a tanítványok valóságosan láthatják és tapinthatják majd, *vagy* arra, hogy a tanítványok ún. „jelenésekben" fogják látni, azaz látomásaik lesznek – eltekintve most a lehetséges lélektani magyarázatoktól. Minderre nézve ld. a Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit? c. tanulmányt a függelékben.)

Nyilvánvaló, hogy Jézus üzenete *visszautalás* a 14,28-ban lejegyzett mondására, ezért *pontos értelme* vélhetően *a következő:* Jézus azt remélte, hogy Isten kihúzza majd a bajból (*egerthénai*!), bármi történjék is Jeruzsálemben, de aztán nem maradnak ott, hanem visszavezeti őket (*proaxó hümasz*!) Galileába (ld. 869. és 872. lábj.). Most azonban, hogy Isten valóban kihúzta őt a bajból (*égerthé*! – bár korábban aligha erre a „megoldásra" gondolt, hanem arra, hogy nem esik bántódása), látja, hogy <u>nem tudja ő maga megtenni</u>, amit tervezett (részben azért, mert fizikailag képtelen még a járásra, de még a szamáron ülésre is, részben pedig azért, mert csak titokban mozoghat, hogy ismét el ne fogják, vö. 1024. lábj.), <u>ezért</u> *megüzeni, hogy* <u>Péter</u> *vezeti* (*proagei*!), értelemszerűen: vezesse *a többieket Galileába* (ez *bennfoglaltan* persze tartalmazza, vagy legalábbis tartalmazhatja, hogy ott majd találkozhatnak vele alkalmas időben). Vagyis: a passió miatt feldúlt és csalódott, reményvesztett tanítványok ne fussanak szét, mert művének folytatódnia kell...

Feltéve, hogy ilyen világos a dolog, jogos lehet az ellenvetés, hogy akkor *miért olyan homályos a szóban forgó mondat,* s miért nincs benne legalább egy *ekeinosz* = ő, amaz, amely egyértelművé tenné, hogy Péter a *proagei* (= előtt megy, elöl megy, vezet) alanya – vagy pedig egy *autosz* = ő maga, ha mégis Jézus lenne az alany. A magunk részéről azt gondoljuk, hogy az eredeti szöveg igenis világos volt, csakhogy a „húsvéti hit"

kialakulása során az idő múlásával egyre csodaszerűbbé alakították Jézus feléledésének eredetileg természetes folyamatát (ld. 1005. lábj.), mígnem a végén ott állt a világtörténelem egyszeri és legnagyobb csodája, *„Jézus feltámadása a halottak közül” – az ebbe vetett hithez* pedig *már nem illett az eredeti szöveg, ezért manipulálták azt (bizonyára többszörösen is), igyekezve hozzáigazítani az uralkodó hithez, és ettől lett olyan zavaros, mint most.* Tegyük fel, hogy eredetileg így hangzott: „Isten fölébresztette [Jézust]. Nincs itt... De menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: »*Ő* [*ekeinosz*, vagyis Péter] megy előttetek [= vezet titeket] Galileába.« Ott látni fogjátok őt” (vö. 1020. lábj.). Elég *kihagyni* az *„ő”*-t, *betoldani* az „amint megmondta nektek”-et, és – tekintettel még arra, hogy a korabeli görögben *nem volt központozás* (vö. 653. lábj.), ezért nem feltétlenül egyértelmű, mettől meddig tart egy idézet, esetünkben Jézus üzenete – nyelvtanilag máris bizonytalan, hogy az „előttetek megy” alanya Jézus-e, vagy Péter.

Elgondolásunkat nemcsak az 1025. lábjegyzetben leírtak erősítik meg, hanem közvetve az is, hogy Máté („hűen önmagához”, ld. 1013. és 1017. lábj.) már *kihagyja* a maga szövegéből Pétert, továbbá *átalakítja* a mondatot (28,7), megszüntetve ezzel a bizonytalanságot, és határozottan Jézust téve meg a *proagei* alanyának (nehogy fölmerülhessen olvasóiban az általunk képviselt természetes magyarázat lehetősége?).

[1020] Az előző lábjegyzetben leírtakból is következik, hogy *az „Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek” (a maga egészében) nem lehetett része Jézus üzenetének:* 1) ha valóban azt mondta, hogy Péter vezeti/vezesse a tanítványokat, akkor azért nem, mert a 14,28-ban nem erről van szó; 2) ha mégis azt mondta volna, hogy a tanítványoktól függetlenül ő maga „előremegy” Galileába („*megelőzi* őket”), akkor azért nem, mert a 14,28-ban szintén nem erről van szó – tehát sem az első, sem a második esetben nincs mire visszautalnia; de állításunkat megerősíti még, hogy 3) Jézus (a látszatok ellenére) sosem jövendölt (ld. 873. lábj.), ezért nem emlékeztetheti itt a tanítványokat arra, hogy „lám, most megvalósul az, amit akkor mondtam nektek”; 4) ha Jézus mondta volna az „Ott”-tal kezdődő részt is, akkor a „látni fogjátok *őt*, amint megmond*ta* nektek” helyett így kellett volna fogalmaznia: „látni fogtok *engem*, amint megmond*tam* nektek”; végül 5) kizárhatjuk, hogy az „Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek” mondatot az asszonyokkal tárgyaló fiatalember mondta, mert a) ő nem volt fültanúja annak, amit Jézus a 14,28-ban mondott (bizonyára még Jeruzsálembe érkezése előtt, ld. 860. lábj.), és b) a mostani helyzetben, éppen csak magához térvén, szinte még félholtan Jézus aligha társalgott vele arról, hogy mit mondott ő annak idején a tanítványoknak.

Két megoldás lehetséges *tehát*: 1) Az „Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek” *a Márk-evangélium végszerkesztőjének betoldása*, minden valószínűség szerint azzal a céllal, hogy – szokásához híven, ld. 873. lábj. – Jézus 14,28-beli „jövendölésének” beteljesedéseként állítsa be a most történteket. – 2) Az „Ott látni fogjátok őt” félmondat *a fiatalember* Jézus üzenetéhez fűzött *kommentárja*, amelyet *az asszonyoknak* címez, akik a jó hír vétele után érthető módon látni szeretnék Jézust (talán ezért a hangsúlyos „ott” – nem pedig „itt”, Jeruzsálemben, ahol a Jézus betegágyához „zarándoklás” ismételt elfogásának veszélyével járna, vö. 1024. lábj.), és akikről teljes joggal feltételezi, hogy Jézus útmutatásának megfelelően a Péter vezette *tanítványokkal együtt* visszatérnek Galileába, hiszen (további asszonyok társaságában) Jézussal és velük együtt mentek is föl Jeruzsálembe (ld. 15,41), ahol immár nincs miért maradniuk. Elképzelhető, hogy az asszonyok Jézus tartózkodási helyét tudakoló kérdése nyomán feleli: „Ott látni fogjátok őt”, az viszont biztosan benne van e szavakban, hogy „ha majd kellően felépülvén, *utánatok* ment Galileába”! Ez a változat megoldaná az előző bekezdés 4. pontjában említett ragozás-egyeztetési problémát, de természetesen azt is jelentené, hogy *csak az utolsó, „amint megmondta nektek” félmondatot kell végszerkesztői betoldásnak tartanunk.*

Mindenesetre érdemes fölfigyelni még arra, hogy *Máténál* (28,7) az „amint megmondta nektek” már nem Jézus üzenetének része (mint ahogy Márk beállítja), hanem (átalakított formában) csupán „az angyallá változtatott fiatalember” (ld. 1013. lábj.) közlése arról, hogy „idézet vége”: „íme, én megmondtam nektek”, *Lukácsnál* pedig (24,6-7) a szintén angyalokként funkcionáló férfiak (24,4) egészen másra emlékeztetik a tanítványokat, nevezetesen arra, hogy Jézus még Galileában megmondta: „az emberfiának bűnösök kezébe kell adatnia, keresztre kell feszíttetnie és a harmadik napon feltámadnia”, és meg sem említik, hogy akár Jézus, akár Péter a tanítványok „előtt megy” Galileába. Levonhatjuk *tehát* a következtetést, hogy *sem Máté, sem Lukács nem tudott mit kezdeni az „amint megmondta nektek”-kel, ill. az „Ott látni fogjátok, amint megmondta nektek”-kel*; egyszerűen értelmezhetetlennek tartották, és beírtak helyette valami mást – tetszésük szerint... Rajtuk kívül még a legkorábbiak közé tartozó „D” kódex készítője is birkózott a fent említett (első bekezdés, 4. pont) ragozás-egyeztetési problémával (a „k” kódex feltehetően csak átvette az ő megoldását), és azt végül egy huszárvágással oldva meg, mindkét mondatot *átírta*: „Íme, előttetek megy*ek* (*proagó*) Galileába. Ott látni fogtok *engem*, amint megmond*tam* volt nektek.” (Kétségtelen, hogy az „előttetek megyek” itteni értelme „nélkületek, titeket megelőzve megyek oda” – de kérdés, hogy a derék V-VI. századi kódexíró számot vetett-e az általunk felsorolt problémákkal, és az is, hogy Jézuséval összhangban álló teológiája volt-e...)

[1021] A *pheugein* értelme nemcsak az, hogy „elmenekül”, amint sok fordítás írja, hanem az is, hogy „elsiet, elfut”. Ha ezek a nem ijedős asszonyok a sírba lépve megrettentek is a fehérbe öltözött fiatalember váratlan látványától, mégsem fordultak ki és menekültek el, mintha kísértetet láttak volna, akkor miért „menekülnének” most, amikor a fiatalember értelmesen beszél, és oly jó hírt közöl velük?! Márk világosan megadja a sietség okát: „remegés és önkívület fogta el őket”, amiből egyben az elfutás célja is következik: rohannak, hogy megvigyék a tanítványoknak a jó hírt...

[1022] A *tromosz* jelentése nemcsak „rémület, ijedtség”, hanem „(felindultság miatti) remegés” is, az *eksztaszisz*-é pedig nemcsak „rémület, iszonyat”, hanem „eksztázis, (öröm miatti) önkívület” is. A boldogító hír nyomán miért fogta volna el őket ijedtség, rémület vagy iszonyat? Nem magától értetődő-e, hogy örömükben remegnek és szinte önkívületbe esnek?

[1023] Ennek szó szerint vétele abszurditáshoz vezet: Ha tényleg nem mondtak el *senkinek semmit* (semmibe véve a Mester utasítását...), akkor az evangélista hogyan szerzett tudomást a dologról? Csak ez lehet tehát az értelme: Legszívesebben már az úton világgá kiáltották volna a boldogító hírt, hogy Jézus él, de ők „hallgattak”, és csak az illetékesekkel közölték. „Hallgatásuk” derekas dolog volt, méltó a följegyzésre.

[1024] A *phobeiszthai* nemcsak azt jelenti, „fél, megfélemledik valakitől, valamitől” (föltéve, hogy megfelelő utómondat következik), hanem azt is, „tart valamitől, aggódik, aggódva mérlegel, habozik, tétovázik”. Az első jelentés itt nemcsak azért nem helyénvaló, mert bátor asszonyokról van szó (1014. lábj.), hanem azért sem, mert ha a sírban lévő „angyaltól” vagy „kísértettől” ijedtek volna meg, akkor éppenséggel az lett volna logikus, hogy segítségért kiáltanak, és férfiakat hívnak, hogy nézzenek utána a dolognak. A második jelentés viszont kezünkbe adja a kulcsot annak megértéséhez, miért „nem mondtak el senkinek semmit” az asszonyok: Joggal tartottak attól, hogy ha kiderül: a kivégzés nem érte el célját, és Jézus él, akkor ismét megindul utána a hajsza, hogy immár hatásosan végrehajtsák rajta az ítéletet. Ezt pedig nem kockáztathatták „fecsegésükkel”.

[1025] Ma már minden szentírástudós közmegegyezése, hogy eredetileg itt ért véget a Márk-evangélium, és egyöntetűen furcsának találják azt is, hogy az evangélium egy „ugyanissal” (*gar*) fejeződik be – anélkül hogy megadná, *mitől vagy miért féltek* az asszonyok (merthogy gyakorlatilag valamennyien „féltek”-kel fordítják az *ephobúnto*-t). E furcsa befejeződés magyarázatára viszont egymástól eltérő, bonyolult teológiai hipotéziseket állítottak föl, vagy „egyszerűen” azzal ütik el a dolgot, hogy megemlítik: két olyan művet is ismerünk az ókori profán irodalomból, amely pontosan így fejeződik be (Plotinosz, Enneade és Musonius Rufus, tractatus XII).

Véleményünk szerint a rejtélynek az a magyarázata, hogy ami eredetileg itt következett („... hogy ha kiderül: a kivégzés nem érte el célját, és Jézus él, akkor ismét megindul utána a hajsza”), a Márk-evangélium (végső) szerkesztésének idején már nem illett a korai egyház (részben a legendaképződési folyamat, részben Pál feltámadástanának hatására immár) csodákkal teli feltámadáshitéhez, sőt ellentmondásban állt azzal – egyszerűen törölték tehát az eredeti folytatást, és más befejezést ragasztottak a műhöz.

[1026] Az evangélium eredeti befejezésének elveszése vagy törlése okozta hiányt később különféleképpen igyekeztek pótolni. – A legelterjedtebb az *a hosszabb változat*, amelyet a 9-20. v. tartalmaz (*ún. Arisztonzáradék*); ezt már két II. századi egyházatya, Tatianosz és Eirénaiosz is ismerte, azonban hiányzik két nagyon jelentős IV. századi kéziratból, a Sínai- és a Vatikáni kódexből. – Mások *egy rövidebb záradékot* csatoltak a 8. v. után, s ez így hangzott: „Ők pedig [ti. az asszonyok] mindent, amit meghagytak nekik, röviden jelentettek a Péter körüli férfiaknak. Ezután pedig maga [az újra feléledt] Jézus is napkeltétől napnyugtáig kiküldte általuk az örök megmentés szent és [örökre] maradandó igehirdetését.” – Ismét más szövegtanúk egymás után közlik a rövid és a hosszabb befejezést is. – Végül akad *egy* kódex („W”), amely a hosszabb változatban a 14. v. után tartalmaz egy olyan betoldást (az ún. *Freer-logiont*), amely a tanítványok mentegetőzését (vö. „megszidta hitetlenségüket...”) és Jézusnak arra adott válaszát tartalmazza, s amelynek Jézustól idegen, de az apokaliptikus irodalomhoz, illetve Pálhoz és a jánosi iratokhoz (János-evangélium, 1. János-levél, Jelenések könyve) közel álló teológiája első olvasása is nyilvánvaló: „És ők védekeztek, és azt mondták: »A törvénytelenség és a hitetlenség e világkorszaka a Sátán [hatalma] alá tartozik, aki nem engedi meg, hogy a tisztátalan szellemek felfogják Isten igazságát [más változatban: Isten igazságát és erejét]. Tárd fel ezért már most igazságosságodat!« Így beszéltek ők Krisztushoz, Krisztus pedig így szólt hozzájuk: »Betelt a Sátán hatalma éveinek határa, de valami más rettenetes [dolog] közeledik; és a bűnösökért adattam át a halálnak, hogy megtérjenek az igazsághoz, és többé ne kövessenek el bűnt, hogy örökölhessék majd az igazságosság szellemi és [örökké] maradandó dicsőségét, amely az égben van.«”

[1027] Az itt következő, összefoglalásszerű „megjelenési beszámolókhoz” nem fűzünk magyarázatot, csak megadjuk azokat a helyeket, ahol részletesebben olvashatunk tartalmukról.

[1028] Vö. Jn 20,11-18.

[1029] Vö. Mk 3,14.

[1030] Az eredetiben szenvedő szerkezet (*passivum divinum*); vö. ApCsel 10,40-41!

[1031] Ld. Lk 24,13-35.

[1032] Ld. 1030. lábj.

[1033] Vö. ApCsel 10,41; Lk 24,30.41-43; Jn 21,12-13.

[1034] Érdemes fölfigyelni arra, hogy bár ez a záradék (jóval?) később íródott, mint Márk evangéliuma, megőrizte Jézus „feltámadásának" legősibb, a 16,6-ban használt kifejezésmódját (*égerthé – egégermenon:* mindkettő a „felegyenesít, talpra állít, bajból kihúz" ige megfelelő *passzív* alakja, *passivum divinum*; vö. 1017. lábj.

[1035] Néhány dolog a mellett látszik szólni – különösen ha a megszokott fordításokat tartjuk szem előtt –, hogy a 9-20. verseket későbbi krisztológiai megfontolások alapján fogalmazták meg, s ezért *nem* tartalmaznak *hiteles* jézusi tanítást: csak a „megkereszteltek" „üdvözülnek", a „hitetlenek" „elkárhoznak", a „hívőket" „bizonyító csodák" követik.

Ám néhány szempont *mégis* a mellett szól – különösen ha az eredeti szöveget Jézus szellemében és a kéziratváltozatok figyelembevételével pontosan fordítjuk le –, hogy ezek a sorok Jézustól idegen teológiai feldolgozás keretében ugyan, de *hiteles* jézusi mondanivalót hordoznak: Feltűnő, hogy a Máté-, Lukács- és János-evangélium húsvéti beszámolóinak rövidre fogott összeállításába viszonylag bőbeszédűen Jézus „közvetlen beszédét" szőtték bele (egyes szám harmadik személyű elbeszélés helyett többes szám második személyű megszólítás). Későbbi Krisztus-tisztelők kitalációja ellen szól az az igen szerény ígéret Jézus „beszédének" (15-18. v.) végén, hogy a betegek „jól fogják érezni magukat". Kézenfekvő, hogy e hosszabb Márk-záradék szerzője az eredeti, elveszett/elhagyott befejezésből (vö. 1025. lábj.) vette Jézus itt idézett szavait (ahogyan esetleg az apokaliptikus 13. fejezet hitelesnek tartható jézusi mondásait is, vö. 773. lábj.).

[1036] Itt még annál is többről van szó, mint Mt 28,19-ben (amelynek hitelességét ott igazoljuk): Jézus követőinek nem csupán *minden népnek* kell hirdetniük az örömüzenetet („Istenben *csak* jóság van!"), hanem az egész teremtett világnak, *minden teremtménynek* is, vagyis: Isten szeretete nem korlátozódik Izraelre, de még csak az emberiségre sem, hanem kiterjed az egész általa teremtett világra, és ennek megfelelően az ember szeretetének sem szabad határokat ismernie. Kétségtelen, hogy ez a „kozmikus" szemléletmód keresztre feszítése előtt még nem jellemezte Jézust, de feltételezésünk szerint azért lehet mégis hitelesen tőle származó, mert halálközeli élményei során nemcsak számára addig ismeretlen tapasztalatokra tett szert, hanem új felismerésekre is. E fejlődése lélektanilag is hiteles, mégpedig nemcsak azért, mert már korábban is az egyetemes jóságot hirdette (pl. Mt 5,44-48), hanem azért is, mert hasonló „nagy ugrással" már találkoztunk nála nyilvános működésének kezdetén, méghozzá *ugyancsak egy halálközeli élmény nyomán* (ld. 8. és 16. lábj.)! Hogy pedig mindez nem a szövegnek a korhoz és Jézushoz nem illő „ökológiai túlerőltetése", annak bizonyságát láthatjuk a 18. v. elején (ld. 1044. lábj.!), és abban a kis történetben is, amelyet az apokrif irodalomban jegyeztek fel Jézusról: „Vándorlásuk közben egy döglött rókát láttak az út mentén. »Micsoda bűz!« – kiáltottak fel tanítványai. »Milyen szépek a fogai!« – mondta Jézus" (... forrás: ...)

[1037] *Passivum divinum*, ld. 24. lábj. Ugyanez érvényes a mondat középső és utolsó harmadában, valamint az a 17. v. elején is.

[1038] Vö. 1040. lábj.

[1039] A passzív szerkezet *passivum divinum*ként itt is utalhatna Istenre (vö. 59. és 500. lábj.), a mondat értelme, belső logikája alapján azonban (ld. 1040. lábj.) azokra vonatkozik, akik az „alámerítést" végzik (vö. 897. lábj.), ezért ezt érvényesítettük a fordításban is. – Bár a mondat egésze jövő idejű eseményekre vonatkozik, az „alámerítették" múlt idejű alakjával az ige *aoristos* alakjára utaltunk. Ez a „jövő időbeli múlt" egyáltalán nem ritka gondolati és nyelvtani jelenség, jelentése itt: „ha *majd* [mégis] bekövetkezik az, hogy *alámerítették*, akkor [Isten] meg fogja menteni..."

[1040] Ez a mondat a szokásos fordításban – „Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözül, aki nem hisz, elkárhozik" – mindenestül jézusidegen, mert a) a „hinni" Jézus felfogásában egészen már jelent, mint az egyházi hagyományban és teológiában (vö. 24. lábj.), b) Jézus elvetette azt a felfogást, hogy *kultikus módon* Isten szemében tisztává lehet válni, és az „üdvösség" kizárólagos feltételeként a szív megtérését jelölte meg (vö. Mk 7,14-23; Jn 3,25-26; 4,1-2), c) Jézus nem hirdette a végérvényes elkárhozás tanát, amennyiben az azt jelenti, hogy az ember elveszíti a megtérés, és ezzel az üdvözülés *lehetőségét* is (vö. 135. és 654. lábj.), d) ha

a hagyományos fordításnak és értelmezésnek igaza lenne, akkor ezzel a feltételrendszerrel Isten nemhogy a maga isteni mivoltának, de még az emberekkel szemben támasztott jézusi követelménynek se felelne meg (vö. Lk 6,35-36), és a mai emberiségnek legalább négyötöde elkárhozna, mert a „hisz" ebben a mondatban értelemszerűen csak azt jelentheti: „hisz Krisztusban". – Egyébként ennyi erővel a fordítók azt is írhatták volna: „Aki hisz és megmosakszik, üdvözül...", hiszen az „alámerülés" ezt is jelenti (Lk 11,38).

Csakhogy az „alámerítés, alámerülés" egyáltalán nem csupán a vízzel kapcsolatos (vö. Mk 1,8; Mt 3,11), és Jézussal kapcsolatosan sem csupán a Jordán folyóba történt alámerítésére vonatkozik (Mk 1,9). *Saját* szavai között kétszer is találkozunk még vele, mindkétszer *a szenvedésbe alámerítést-alámerülést jelenti*, mégpedig nemcsak önmagára (Mk 10,38; Lk 12,50), hanem tanítványaira, minden követőjére vonatkozóan is (Mk 10,38-39; vö. Mk 8,34), és ezzel a „pohárból ivás" képével (Mk 10,38; 14,36) azonos jelentésű!

Mindezek alapján itt arról van szó, hogy a keresztre feszítés után újra feléledt Jézus immár saját tapasztalata alapján is tanítja, amit annak előtte is hirdetett már (ld. 8,31; 9,31; 10,34 és 444. lábj.), hogy aki bízik Istenben, azt „bűnös emberek" (14,41) *bemeríthetik* ugyan a szenvedésbe, Isten *mégis* meg fogja menteni. Ez persze csak *sajátos esete* (vö. 869., ill. 1019. lábj. 3. bek.) Isten *egyetemes* megmentésének (vö. 188. lábj.).

Az Istenben nem bízókat pedig úgy „ítéli el" Isten, ahogyan „örök vétek foglyai" azok, akik „gyalázzák a szent Lelket", ld. 135. és 654. lábj.

[1041] Akik bíznak Istenben, azokba ha nem is akadálytalanul, de akadálytalanabbul beáramlik magának Istennek, az Erőnek (vö. 919. lábj.) az ereje (*dünamisz*-a, vö. 249. lábj.), s ez az erő egyrészt felerősíti saját életerejüket, másrészt – továbbáramolva mások felé – felerősíti minden emberével azonos fokú, természetes gyógyító képességüket (vö. 489. lábj.). Így aztán „csodatevés" nélkül is csodálatos dolgokat fognak megélni – anélkül hogy ezekre törekednének: „jelek" fogják „követni" őket (a *parakolúthein* betű szerinti jelentése: „valakit mellette követ"); jelek, de *nem bizonyítékok*, vagyis nem kényszerítő erejűek azok számára, akik másképp (természetes jelenségnek, véletlennek, csalásnak, démoni hatásnak stb.) akarják értelmezni őket, már csak azért sem, mert a „csodákkal bizonyítás" vágyát Jézus éppenséggel „Istenben *nem* bízó", istenellenes magatartásként leplezte le (ld. 400. lábj., és vö. még 686. és 968. lábj.).

[1042] Ez érthető úgy is, ahogyan Jézus „ördögűzéseit" értelmeztük (vö. 1,21-28; 5,1-20; 7,24-29; 9,14-29), de „parapszichológiai módon" is, amivel azonban itt nem kívánunk foglalkozni.

[1043] Mivel Jézusról *sehol* sem jegyezték föl, hogy őt magát jellemezte volna azt a fajta („idegen") „nyelveken beszélés", a „glosszolália", amely az 1Kor 12,10 és 14,1-33 szerint a páli gyülekezeteket jellemezte, és azt sem, hogy ilyesfajta „karizmát" ígért volna valakiknek, állíthatjuk, hogy nem erre gondolt itt – és feltételezhetjük, hogy inkább az „a szeretet új nyelve", amelyre mindenképp szüksége van annak, aki Jézus üzenetét tovább akarja adni, akár saját hazájában teszi ezt, akár egy olyan országban, amelynek a nyelvét nem ismeri. A szeretet nyelvét ugyanis mindenki érti, nemcsak minden ember, hanem „minden teremtmény" is (vö. 1036. és 1044. lábj.!).

[1044] A fordítások gyakran kihagyják a „kezükkel" kiegészítést, pedig az legalább annyi jelentős kéziratban benne van, mint amennyiben nincs, illetve szinte kivétel nélkül „felemel"-lel fordítják az *airein* igét, pedig annak az említettel azonos súlyú jelentése az „elvisz, elszállít, eltávolít" is. Ezeknek a figyelembevétele hozzásegít ahhoz, hogy Jézus e mondását úgy értelmezzük, ahogyan feltehetőleg maga is értette.

Az 1Móz 1,28-ban azt olvassuk, hogy Isten állítólag azzal bízta meg az embert, hogy „uralkodjék a földön mozgó minden élőlényen", a 91. zsoltár 13. versében pedig az áll, hogy „aki a Felséges rejtekében lakik és a Mindenható árnyékában pihen" (1. v.), mondhatnánk úgy is, „aki Istenben bízik", az „eltapossa a viperát". Ezek tükrében válik világossá Jézus radikálisan új mondanivalója: Az Istenben bízó ember nem „tapossa el", nem üti agyon a kígyót, ha az véletlenül az útjába kerül, hanem „eltávolítja, elszállítja", és még csak nem is – mondjuk – egy bottal, hanem a kezével, de nem azért, hogy „uralkodjék rajta", hanem hogy megvédje a kígyót, „aki" érteni fogja „a szeretet új nyelvét" (1043. lábj.), és nem fogja megmarni őt! – Hozzátehetnénk: az Istenben bízó ember nemcsak ökonómiai számításból fogja óvni-védeni a természetet (hogy annak elpusztítása el ne pusztítsa őt magát is), hanem ökológiai érzületből is (mert mindent e világon teremtménytársának tekint, és szeretete valamennyiükre kiterjed), vö. 1036. lábj.

Ez a szemléletmód és értelmezés legfeljebb számunkra lehet újdonság, Jézust már pályája elején is jellemezte: Istenben valóban és feltétlenül bízó emberként szerényen beleilleszkedett a teremtés rendjébe (vö. 20. lábj.).

[1045] Jézus nem azt mondja, hogy az Istenben bízók *szándékosan* igyanak *„mérget”*, és így mutassanak be „bizonyító csodát”, hanem hogy *ha* véletlenül valami halálos folyadékot isznak, akkor az nem fog megártani nekik – hiszen mind az öt itt felsorolt „jel” annak a főtételnek a jegyében áll, hogy csak *mellékesen* fakadnak az Istenbe vetett bizalomból, nem lehet őket demonstrációs céllal „megcsinálni”!

Állításában egyébként semmi „természetfölötti” nincsen, csupán azt mondja ki, ami ma már köztudott. Percről percre jutnak be szervezetünkbe „mérgek”, betegségcsírák (baktériumok, vírusok, káros sugárzások, rákkeltő anyagok), de hogy ténylegesen megbetegszünk-e, attól függ, milyen erők érvényesülnek: a méreg pusztító erői, vagy a természetes védekező erői, ez pedig nagymértékben függ a „lelki” feltételektől. A tapasztalat azt mutatja, hogy ugyanazt a betegséget, amely egy ijedt és/vagy megfáradt embert ledönt, derűlátó és nagy életkedvű szomszédja legyőzi. Jézus, aki sikeres gyógyítóként fontosnak tartotta, hogy a betegek *akarjanak* meggyógyulni (ld. Jn 5,6), a gyógyulást várókat pedig buzdította, hogy *ne féljenek*, hanem *bízzanak Istenben* (pl. Mk 5,36): az Istenbe vetett bizalom „mellékesen” elősegíti, meggyorsítja a természetes gyógyulást is.

[1046] Ha utólag találták volna ki és adták volna a „feltámadt” Jézus szájába a felsorolásnak ezt a vég- és csúcspontját, aligha fogalmazták volna meg ilyen szerényen, hanem legalábbis gyógyításról, vagy éppenséggel halottak feltámasztásáról beszéltek volna. Itt azonban csupán arról van szó, hogy a „gyengélkedők” az Istenben bízók „kézrátétele” nyomán „jól fogják érezni magukat”. Vagyis az Istenben bízók csak azt fogják tenni a számukra *„idegen”* gyengélkedőkkel, amit minden anya természetszerűen megtesz *saját* síró gyerekével: a fájó ponton ráteszi a kezét – a gyerek pedig valóban jól, vagy legalábbis jobban fogja érezni magát.

Lehet, hogy valóban csupán ebben áll ennek a kijelentésnek a különlegessége, tehát a „szűk körű” anyai szeretet kitágításában, illetve Jézus realizmusában, miszerint az Istenbe vetett bizalom valóban hat. Talán megkockáztathatjuk azonban azt a feltevést is (különös tekintettel Lk 9,2-re, amely nem a *therapeuein* = ápol, gondoz , hanem az *iaszthai* = gyógyít igét alkalmazza a tanítványok feladatának meghatározásakor), hogy halálközeli élményeinek hatására Jézus még szerényebb lett, mint volt, és küldetést adó végső szavaival ezért beszélt már csak „jól levéről” „gyógyulás” helyett. Mert ha gyógyítani nem tudnánk is (vö. 489. lábj.), ez a feladat mindenki számára megvalósítható, megcselekvése pedig nem kevés – mert a beteg embernek a korszerű gyógyszereknél és műszereknél is nagyobb szüksége van olyan emberi kezekre, amelyek gyengéden megérintik, megsimogatják, és megigazítják feje alatt a párnát. Ezt pedig különleges képességek nélkül is megtehetjük – saját kezünkkel, testszerűen, érezhetően, és konkrétan, nem csupán vallási rítusként.

[1047] Lk 24,51-ben még Jézus csodamentes távozásának beszámolója áll előttünk (az „és fölvitetett az égbe” a legrégibb kéziratokban nincs benne!), de az Apostolok cselekedeteiben (1,9-11) már Lukács is megváltoztatja, amit evangéliumában ő maga mondott... Itt, a Márk-záradékban is olyan, *történetileg nem hiteles* krisztológiai „beszámolóval van dolgunk, amelyet Illés próféta „mennybevételének” hagyomány nyomán, a 2Kir 2,11 és a Zsolt 110,1 szavaival fogalmaztak meg. Jézus, aki már a „jó Mester” megszólítást is visszautasította (Mk 10,18), nyilvánvalóan élénken tiltakozott volna az ellen, hogy az „Úr” címet alkalmazzák rá (vö. 736. lábj.)...

[1048] Lehetséges, hogy ez az „és” ún. értelmező, magyarázó „és”, tehát azt jelenti: „azaz, vagyis”; ebben az esetben a „megerősítette az üzenetet...” az „együtt munkálkodott velük” kifejtése lenne.

[1049] Az „Úr” címet leszámítva (ld. előző. lábj.) ezt a közlést hitelesnek fogadhatjuk el, föltéve hogy az „együttmunkálkodást”, a „kísérő jeleket” és a „megerősítést” a 16-18. vershez adott magyarázatunk szellemében fogjuk fel.

FÜGGELÉK

Hogyan keletkezhetett a húsvéti hit?

A Jézus feltámadásáról szóló evangéliumi beszámolók kapcsán érdemes egyszer végiggondolni, hogyan is keletkezhetett az apostolok és az ősegyház húsvéti hite, azaz Jézus feltámadásáról vallott hite.

Az egyház hivatalos tanításának elfogadása esetén nincs probléma, a kérdés ekkor voltaképpen nem kérdés, és ha mégis, a válasz roppant egyszerű: Isten bármit megtehet, egy halott föltámasztása egyáltalán nem okoz gondot neki.

Akinek **azonban gondot okoz,** hogy vakon igaznak tartsa és aztán felelősséggel vallja, **hogy itt egy hulla a teremtés (megszokott) rendjével ellentétes módon „feltámadt",** és olyan szellemalakká változott, amely képes tetszése szerint a túlvilágban vagy e világban mozogni, önkényesen láthatóvá vagy láthatatlanná lenni, és ha kell, megtapogattatni magát (Lk 24,39: „Tapintsatok meg!... A szellemnek nincs húsa és csontja, mint nekem"), s a végén a felhőkben lebegve a mennybe távozni (Lk 24,51; Csel 1,11) – annak számára mégiscsak értelmes a kérdés: Hogyan jött létre az ősegyház húsvéti hite?

Annyi bizonyos, hogy *Jézus megfeszítése után valami nagyon szokatlannak, rendkívülinek* ***kellett*** *történnie.* Ugyanis néhány hét múltán ugyanott, ahol Jézust mint eretneket kivégezték, létrejött az „ősegyház" olyan zsidókból, akik keresztre feszítése ellenére Messiásként tisztelték Jézust, holott korábban meg voltak győződve arról, hogy a Messiás nem szenvedhet (vö. Mt 16,22). Ez a szokatlan, rendkívüli csak az lehet, amit hagyományosan úgy mondunk: Jézus feltámadása. Csakhogy mit jelent *ez* a feltámadás? (Tehát nem a halottak feltámadása általában!...)

A modern teológusok viszonylag könnyen megoldják a problémát: vagy *látomásaik voltak* az apostoloknak, s ezekben Jézus feltámadottként jelent meg nekik, vagy *belső, lélektani folyamatok* eredményeként alakult ki bennük Jézus feltámadásának hite (például: „Isten nem hagyhatta cserben ezt a nagyszerű prófétát, tehát élnie *kell*, ahhoz pedig fel *kellett* támadnia"; vagy: árulásuk miatti súlyos lelkiismeretfurdalásukat kompenzálták: „biztosan él") – *és ezt a hitet öltöztették aztán megfelelő történetekbe.*

Ezek az értelmezések nem zárhatók ki, de nagyon súlyos további problémákat vetnek föl: a) Egy csokorra való, *ami a történeteket illeti:* Minek kitalálni a zsidó jog szerint tanúként számba nem jöhető asszonyokat, akik elsőként hallják a húsvéti üzenetet és látják a Feltámadottat? Minek kitalálni egy üres sírt, és megadni tulajdonosként a Főtanács egyik gazdag tagjának nevét, hogy a kétkedők utánajárhassanak? Minek kitalálni a test „elcipelését" (Jn 20,13.15), ahelyett hogy a Feltámadott diadalmas vonulásáról vagy netán repüléséről beszélnének? Minek kitalálni egy fiatalembert (Mk 16,5) egy angyal (Mt 28,2) helyett? Minek etetni és itatni a Feltámadottat, sőt lépes mézet nyalogattatni vele, hiszen a kétkedőkben ez csak nehézségeket okoz (Lk 24,42-43; Csel 10,41)? Miért jelenik meg a Feltámadott mindig titokban, „bujkálva", ha egyszer „dicsőségesen" támadt fel, és már semmi baj nem érheti? Miért nem találták ki a Feltámadott csodatételeit? – b) Bár nem lehetetlen, de *lélektanilag* elég problematikus egy *ilyen,* a teológusok által feltételezett *módon* létrejött „húsvéti hittel" előállni, s még inkább vállalni ezért a hitért az üldöztetést és a kivégzést, vagy akár csak annak veszélyét is. – c) Szinte képtelenség egy ilyen módon létrejött hittel *odaállni az események többi tanúja, vagy csak egyszerűen kortársa elé*, amikor is egyrészt nem lehet „messziről jött emberként" azt mondani, amit akarunk, másrészt nincs adva egy ájtatos hallgatóság, amely az egyház hite alapján már úgyis tudja, hogyan állnak a dolgok, vagy

legalábbis kész elfogadni a Tanítóhivatal szavát, hanem tenyeres-talpas emberekről van szó, akik számára még az is kétséges, hogy *egyáltalán* van-e feltámadás, és ezért bármikor megkérdezhetik: „Mondd csak, Péter, ezt tényleg láttad, vagy csak álmodtad, netán látomásod volt!?", és az utóbbi két esetben aligha csatlakoznak lelkesen Jézus feltámadásának hitéhez.

Reális és elfogad*ható* magyarázatot jelenthet viszont ez: Jézus nem halt meg a kereszten; a sírban magához tért; Arimatheai József elvitte és elrejtette; a gondos ápolásnak köszönhetően fölépült; az apostolok tényleg találkoztak vele, látták, tapintották, vele ettek-ittak (Csel 10,41). ***Ha*** mindezt tényleg megtapasztalták, akkor bátran előállhattak „feltámadásának" hírével.

Néhány azon mozzanatok közül, amelyek egyébként hihetővé teszik, hogy Jézus túlélte kivégzését: nem kínlódott napokig a kereszten, hanem a szombat közeledte miatt hamar levették; nem törték el a lábszárcsontját, mint sietség esetén szokás volt; akadt, aki (státusa alapján) elkérhette Jézus testét Pilátustól, különben feltehetően a kivégzett bűnözők gödrébe vetették volna; Pilátus kiadta Jézus testét, noha ez nem volt kötelessége, és kockázatokat rejtett magában; nem földbe temették, hanem sziklasírba; nem volt idő megmosni és szabályosan eltemetni, különben múmiaszerűen bepólyázták volna, a sírt pedig a következő temetésig nem nyitották volna ki; a lándzsaszúrás nem ért szükségképpen életfontosságú szerveket, János evangélista csak Jézus „oldalának" megnyitásáról beszél (19,33).

Itt azonban most nem az érdekel, hogy lehetséges-e ilyesmi, hanem az, hogy ***ha* így történt, *ha* ez a természetes folyamat zajlott le, akkor az apostolok miért nem így mondták azt el, és miért beszéltek Jézus „feltámasztásáról". A válaszkísérlet előtt azonban még két dolgot vegyünk tekintetbe!**

Az egyik: **Vannak utalások arra, hogy az apostolok tényleg úgy gondolták, sőt hirdették, hogy** Jézus nem halt meg és nem támadt fel, hanem az említett **természetes folyamatról volt szó**: a) Az első és leghitelesebb híradásban (bár itt az asszonyokról van szó, de hát mégiscsak ez a húsvéti hit kiindulópontja) nem az áll, hogy Jézus „feltámadt" (*anesté*) vagy hogy „Isten feltámasztotta" (*anestésen*), hanem hogy *„fölébresztetett, fölkeltetett, fölegyenesíttetett, fölébredt, magához tért" (égerthé: Mk 16,6),* és ugyanezt a szót (*égeiren*) használja Péter apostol az Apostolok cselekedetei szerint Kornéliusz házában: „Isten fölébresztette, fölegyenesítette őt..." (10,40; ld. még 13,30.37 – noha a Csel, s benne Péter is a „feltámasztotta" kifejezést is használja, vö. 2,24.32; 10,41; 13,34). – b) *Péter első nyilvános beszéde (Csel 2,22-36)* eléggé egyértelműen utal arra, hogy Jézus nem halt meg: „Ti keresztre szögeztétek... De Isten feltámasztotta őt, feloldván (aor. part.) a halál fájdalmait... Nem adta oda a Hádésznak, és teste nem látott rothadást" (2,24.27.31), magyarán: a keresztre szögezés nem érte el a célját, Jézus megölését, mert Isten „feltámasztotta" őt, feloldván = megszüntetvén (értsd: *azzal, hogy* megszüntette) azokat a „szülési fájdalmakat" (*ódinas*), melyek általában a halálhoz vezetnek; ugyanilyen világos: „nem adta oda a Hádésznak, nem hagyta beleesni a Hádészba", azaz a holtak birodalmába = még nem volt halott; ugyanezt jelenti, hogy „teste nem látott rothadást", azaz nem indult oszlásnak, nem érte a végérvényes halál.

A másik: Bárki bármikor bármilyen eseményt mond el, vagy pláne értelmez, ezt **mindig egy adott „paradigmán", értelmezési és közlési mintán, sémán belül, annak segítségével** teszi (akár tudatában van ennek, akár nincs); ez a paradigma sok tényezőből tevődik össze, de két eleme kiemelkedő fontosságú: az egyik az adott ember (és az adott kor) világ*képe* (vagy természetképe, kicsit talán leegyszerűsítve: természettudományos ismeretei), a másik az adott ember világ*nézete,* közelebbről (filozófiai és) teológiai felfogása (még konkrétabban: dogmatikája); persze a kettő sokszor átfedi egymást. Egyszerűen szólva: mindenki aszerint értelmez és mesél el egy eseményt, hogy „milyen (ideológiai) szemüveggel nézi" (ennek a szemüveg-

nek a legtöbb ember nincs tudatában, és még aki tudatosítja is, és „le akarja venni", azaz tárgyilagos, tárgyszerű akar lenni, annak is csak egy bizonyos határig sikerülhet).

Lássuk most már, miért is beszéltek az apostolok mégis Jézus „feltámasztásáról", ha egyszer feltételezhető, hogy tudták: „csupán" magához tért?!

Az általános zsidó gondolkodásmód (paradigma) szerint a világ minden jelensége és eseménye mögött Isten áll *közvetlen* okként: mindent Ő „mozgat", Ő intéz (ha nem kell is ezt feltétlenül fizikai okságként fölfogni); ld. például az olyan ószövetségi leírásokat, miszerint „az Úr erős keleti szelet támasztott" (2Móz 10,13), „az Úr zavart keltett az ellenség táborában, kidöntötte harci szekereik kerekeit" (2Móz 14,24-25), „az Úr fürjeket vezérelt a vándorló nép táborába" (4Móz 11,31; *talán* ez a szemlélet mutatkozik meg Jézus egyik-másik kijelentésében is: „Atyátok nélkül még egy veréb sem hullik a földre", Mt 10,29; vagy: „Isten öltözteti a mezei virágokat, táplálja az ég madarait", Mt 6,26.30). Ha tehát az apostolok úgy tudták-gondolták is, hogy Jézus nem halt meg a kereszten, hanem csak tetszhalott volt (kómában volt), és később, a sírban nem föltámadt, hanem csak magához tért (*égerthé*, „fölébredt"), akkor is *magától értetődően* (vö. tudattalan paradigma!) és *tiszta lelkiismerettel* fogalmazhattak úgy, hogy „*Isten* föltámasztotta" Jézust.

Sőt! Az általános felfogáshoz és beszédmódhoz képest *két* oknál fogva is *„fokozott joggal" beszélhettek így:* a) A keresztre feszítés túlélése egészen rendkívüli, ritka, mondhatni egyszeri esemény volt (bár Josephus Flavius említ eseteket), tehát joggal beszélhettek (a saját paradigmájukon belül) „fokozott" isteni közbeavatkozásról. – b) Ugyancsak a zsidó közfelfogásra alapozva joggal láthattak „bizonyító csodát" (közvetlen isteni beavatkozást) Jézus életben maradásában, azaz úgy láthatták, hogy Isten igazságot szolgáltatott az ártatlan prófétának (messiásnak?) ellenségeivel szemben (vagyis „istenítéletet" láthattak benne a nagyra becsült Főtanács ítéletével szemben).

De ha nem úgy *gondolták volna* is az apostolok, hogy Jézus csak tetszhalott volt, és ezért még a fent idézett szövegeket is (Mk 16,6; Csel 2,24-27.31; 10,40) úgy kellene értelmezni, hogy Jézus valóságos haláláról és feltámasztásáról beszéltek, az sem lenne perdöntő bizonyíték Jézus halála és feltámadása mellett; abban a korban ugyanis **igen kezdetlegesek voltak a biológiai-orvosi ismeretek,** ennélfogva egyáltalán nem magától értetődő, hogy *biztosan* meg tudták állapítani a halál beálltát, különösen a nagypénteki „kapkodásban". (Ugyanez vonatkozik a Jézus oldalát lándzsával megszúró katonára vagy a kivégzést vezető századosra is; vö. még Jairus lányának története: a hírhozók azt mondják: „már meghalt", Jézus: „csak alszik", Mk 5,35.39). Könnyen megeshetett hát, hogy Jézust csak halottnak *tartották*, azután ténylegesen találkoztak vele *testi* mivoltában (*csak* ebben az esetben mondhatta Péter hazugság nélkül: „Vele ettünk és ittunk... feltámadása után", Csel 10,41), a kettő között történteket pedig (a zsidó paradigmában gondolkodva) nem értelmez*het*ték és nem nevez*het*ték másként, mint hogy „Isten feltámasztotta Jézust a halottak közül". (Egyébként: még a 20. századi Magyarországon is temettek el tetszhalottakat abban a hitben, hogy valóban meghaltak!)

Akár az első, akár a második verzió a helytálló (paradigmatikus gondolkodás vagy kezdetleges biológiai-orvosi ismeretek), **nem eshetünk abba a hibába, hogy a 2000 évvel ezelőtti zsidó paradigmában mondottakat *szó szerint* átvesszük a mai európai paradigmába,** ahelyett hogy „lefordítanánk" az akkori szövegek *értelmét* a mai paradigmára, illetve az azt kifejező nyelvre. Ha ezt nem tesszük meg, akkor ugyanazt a hibát követjük el, mint amikor *szó szerint* (és dogmaként!) vettük a hat napos teremtéstörténetet, és ebben az esetben eljön az idő, amikor ezért ugyanúgy megmosolyognak majd minket, mint ahogy mi megmosolyogjuk nem is olyan távoli elődeinket...

Továbbá akár az első, akár a második verzió a helytálló, ami az ősegyház feltámadáshitét illeti, *számításba kell vennünk még egy fontos szempontot:* Itt is erősen működött egy (különben általánosan jellemző) vallástörténeti jelenség, nevezetesen **a hagyományátadási folyamatot kísérő** (s az idő múlásával egyre jobban burjánzó!) **legendaképződési folyamat**, amely a legszélesebb értelemben a krisztológiai tendenciát jelenti (az „emberfia" Jézusból megalkotják az „istenfia" Krisztust, az emberből Istent csinálnak), és amelynek egyik eredménye vagy megnyilatkozása, hogy *az eredetileg „természetes"* (= a teremtés rendjébe illő), csodamentes, *bár kétségtelenül rendkívüli húsvéti eseményt* (= egy ember túléli a keresztre feszítést) masszív, *természet-fölötti csodává „javítják ki" (pontosabban: fújják föl).* Csak három bizonyító példa: 1) Márknál a vasárnap hajnalban a sírhoz siető asszonyok egyszerűen annyit látnak, hogy a követ valaki már elhengerítette a sír bejáratától (16,4), és sírőrzőkről szó sem esik; Máténál nagy földrengés támad, az Úr angyala leszáll az égből, elhengeríti a követ (tekintete mint a villám, ruhája mint a hó), az őrök halálra rémülnek (28,2-3); Lukácsnál már *két* férfi (angyal) áll ott ragyogó öltözetben, az asszonyok félelmükben a földre szegezik tekintetüket (24,4). – 2) Mk a sírban ülő, információt adó alakot „ifjúnak, fiatalembernek" mondja (16,5; a *neaniskos*-t csak ebben az értelemben használja az egész Újszövetség: Mt 19,20.22; Mk 14,51; Lk 7,14; Csel 2,17; 5,10; 23,18-22; 1Jn 2,13); Mt az „ifjúból" „angyalt" (*angelos*) csinál (28,2), Lk „két férfit" (24,4), de ezek ragyogó öltözetben vannak, s így ugyancsak angyaloknak értelmezhetők (Lk a 24,23-ban maga is így értelmezi, és Jn 20,12 így is nevezi őket). – 3) Ami Jézussal történt, azt Mk úgy nevezi: *égerthé* (16,6): „fölébresztetett, fölébredt, magához tért"; Mt már azt írja, (*égerthé*) „a halottak közül", ráadásul „amint megmondta" (28,6-7). – *Ez a csodagyártási folyamat idővel teljesen átszövi és végül szinte felismerhetetlenné teszi az eredeti történéseket. A későbbi korok pedig mindent készpénznek vesznek...*

Külön tanulmányt igényelne annak bemutatása, miért és hogyan alakult ki *Pál hite* Jézus feltámadásáról, miért alakult épp olyanná, amilyenné, és miért vált számára minden mást elsöprő fontosságúvá. Aztán újabb tanulmány tárgya lehetne, hogy *az ősegyház* miért Pál hitét tette magáévá, és *az egyház* Krédójának miért az a lényege, hogy „meghalt és feltámadt", és miért nem esik benne egyetlen szó sem Jézus tanításáról és cselekedeteiről...

Persze **a lényeg szempontjából mindez gyakorlatilag közömbös:** *Jézus tanítása* (tömören: Mt 7,12 vagy Mt 22,37-40) *érvényben van*, *akár meghalt, akár nem, akár feltámadt, akár nem* (amint az egyetemes feltámadás és örök élet sem annak a függvénye, hogy Jézus nagypénteken meghalt és húsvét vasárnap föltámadt-e) – mert csupán annak a *Pál*nak (teljesen megalapozatlan) magánvéleménye az, hogy „ha Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló, üres, semmit érő a hitünk, és még mindig bűneinkben vagyunk" (1Kor 15,14.17), aki Jézust és tanítását nem ismerte, és később sem mutatott érdeklődést annak alapos megismerésére („Jeruzsálembe sem mentem föl": Gal 1,17; „Három év múlva aztán fölmentem Jeruzsálembe... Péternél maradtam tizenöt napig": Gal 1,18; „Tizennégy év múlva ismét fölmentem": Gal 2,1), hanem a „damaszkuszi eseményre" építette egész teológiáját („Az általam hirdetett evangéliumot nem emberektől kaptam vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából": Gal 1,11-12).

Igaz, később Pálhoz hasonlóan *Máté* is csodabizonyítékot adott Jézus szájába, méghozzá jövendölés formájában, úgyhogy azt is mondhatnánk, kettős csodabizonyítékot: „Amint Jónás próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld szívében három nap és három éjjel" (12,40). (A párhuzamosnak tekinthető márki helyen [8,11-13] még csak szóba sem kerül Jónás, a Lukács-féle változatban pedig [11,29-32] Jónás prédikációja tekinthető a szóban forgó „jelnek".)

Mindenesetre *Jézus maga mindig elutasította a* ***bizonyító*** *csodákat* (ld. már Mt 4,1-11 par), „gonosz és házasságtörő nemzedéknek" nevezve azokat, akik csak ilyen csodák hatására akartak volna „hinni" neki vagy Istennek (Mt 16,4; Lk 11,29); egy alkalommal közölte is velük, hogy *„semmiféle* jelet" nem kapnak, majd egyszerűen faképnél hagyta őket (Mk 8,12-13). Az evangéliumok egybehangzó tanúsága szerint *ellenfelei és ellenségei* (vagy tökéletesen értetlen rokonai: Jn 7,3-5) követeltek tőle ilyesmit, még a legvégén is: „Ha ő a Messiás, Izrael királya, szálljon le most a keresztről, hogy lássuk és higgyünk" (Mk 15,32).

Akinek azonban nyitott a szeme és tiszta a szíve, annak nincs szüksége *semmiféle* „húsvéti bizonyítékra" ahhoz, hogy Jézus tanításában fölismerje Isten üzenetét, s e fölismeréstől (is) indítva nyomába szegődjön...

Pál feltámadáshitéről

Hogyan alakult ki Pál hite Jézus feltámadásában, és miért vált számára minden mást elsöprővé? A korrekt válaszhoz (részben teológiai, részben pszichológiai) könyve(ke)t kellene írni. De még ha valakinek birtokában volna is minden elérhető információ, akkor is csak hiányos és bizonytalan választ adhatna, mert *a két döntő pont nem tisztázható teljes bizonyossággal*, nevezetesen hogy mi is történt Damaszkusznál, illetve hároméves arábiai tartózkodása idején (Gal 1,17-18), holott e kettő a kulcsa az egész későbbi Pálnak. Az alábbiak tehát csak tapogatózó, hipotetikus megközelítésekként értékelendők.

Pál Jézus feltámadásával kapcsolatos hitének jó összefoglalását nyújtja az 1. korinthusi levél 15. fejezete, melynek 1. versében azt mondja: „Azt (az evangéliumot) hagytam rátok, amit magam is kaptam". Erre nézve **két fontos kérdés vetődik föl: Miben áll ez az evangélium? Kitől és hogyan kapta ezt az evangéliumot?**

Az első kérdésre itt csak utalásszerűen annyit jegyzünk meg: ez az evangélium „az általa hirdetett evangélium" (Gal 1,11), érthetőbben: **„az ő evangéliuma"** (nem azt mondja: „Jézus evangéliuma", vagy: „Isten evangéliuma", vagy: „a Péter és a többiek által hirdetett evangélium"...), melynek a lényege az, hogy *Krisztus kereszthalálában és feltámadásában történt a megváltás/megigazulás/üdvözülés* (mondani sem kell: ennek semmi köze a Jézus által hirdetett evangélium tartalmához).

A második kérdésre akkor tudunk válaszolni, ha *tisztázzuk, mit jelentett Pál számára a „kapni" [paralambanein] fogalma*. Nos, jellemző a következő kijelentése: „Az evangélium, amelyet hirdettem, nem emberektől származik, hiszen nem embertől *kaptam* vagy tanultam, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatása révén" (Gal 1,11-12). Már ez is mutatja, hogy evangéliumának fő pontjait [*en prótois*, 1Kor 15,3] (vallomása szerint) ***nem*** az egyházi hagyományból tanulta, hanem „kinyilatkoztatás" révén tudta meg (bármilyen problematikusnak tartsuk is az ilyesmit). Ezt megerősíti azzal, hogy kijelenti: damaszkuszi megvilágosodása után nem ment el Jeruzsálembe, és nem hallgatott „testre és vérre" (Gal 1,16-17). – De lássuk, miket „kapott" még!? Az 1Kor 11,23-25 szerint az eucharisztia szereztetési igéit: „Az Úr Jézus elárultatásának éjszakáján fogta a kenyeret, hálát adott... fogta a kelyhet...". Az 1Kor 9,14-ben azt mondja, „az Úr úgy parancsolta, hogy az evangélium hirdetői az evangéliumból éljenek" (noha az Úr az ellenkezőjét parancsolta: „ingyen kaptátok, ingyen is adjátok", Mt 10,8). Az 1Kor 14,37 szerint „az Úr akarata", hogy „az asszonyok hallgassanak a gyülekezetben"; ez ugyan nem igaz, de „ha valaki próféta vagy Lélekkel telt, az ismerje fel az Úr parancsát abban, amit írok" (uo.), azaz csak „prófétai megvilágosodás" révén lehet felismerni ezt a „jézusi parancsot". Az 1Tessz 4,15-17-ben kijelenti: „Az Úr tanítása alapján azt mondjuk: Mi élők, akik az Úr eljöveteléig megmaradunk, nem előzzük meg az elhunytakat...", de ilyesmit Jézus nem hirdetett.

Összefoglalva: Csupa olyan adatról van szó, amelyet Pál a különböző ősegyházi gyülekezetektől hallhatott; ugyanakkor kereken tagadja, hogy bármit is emberektől tanult volna; azt gondolhatnánk: úgy érti, hogy emberek közvetítésével ugyan, de az Úrtól „kapta", amit kapott; ez viszont ellentmondana a Gal 1,20-ban esküvel is megerősített alapelvének, hogy nem emberi közvetítőktől kapta, amit kapott, hanem egyedül a mennyei Krisztustól, közvetlenül, kinyilatkoztatásban; de mivel felette problematikus (részben lélektani szempontból: hogyan juthat valaki látomásban ennyire konkrét és számára új adatokhoz, részben tartalmi szempontból: a mennyei Krisztus hogyan mondhat mást, mint amit a földi Jézus tanított? Elfelejtette volna...? Módosította volna...?), hogy ilyen adatokat kapott volna a mennyei

Krisztustól, ezért úgy tűnik, *csak egy magyarázat marad:* **Ami Jézus-hagyományt Pál széltében-hosszában hallott** (egyes emberektől vagy gyülekezetektől), **az az ő szemében csak akkor *vált* „érvényessé", *az Úrtól valóvá*, ha a mennyei Krisztus karizmatikusan (= látomásban) megerősítette,** illetve helyesen értelmezte számára (például: „ez a kehely az új szövetség" – Pálnál: „az én véremben", 1Kor 11,25, vö. páli megváltástan; „Krisztus meghalt" – Pálnál: „bűneinkért" és „az Írások szerint"; „feltámadt" – Pálnál: „szintén az Írások szerint", 1Kor 15,3-4, majd „megjelenésként" értelmezve hozzáfűzi a karizmatikus pünkösdi eseményt – „több mint 500 testvér" – és a Jakab-legendát, 1Kor 15,6-7).

Egy ilyen karizmatikus (tehát *belső!*) élmény = „kinyilatkoztatás" volt az alapja Pál Jézus feltámadásába vetett hitének is, nevezetesen a „damaszkuszi esemény" (Csel 9., 22. és 26. fejezet): a damaszkuszi Jézus-követők letartóztatására indult Saulnak „megjelenik" a „feltámadt Krisztus", számon kéri, miért üldözi ***őt***, közli vele, hogy „hiába kapálózik az ösztöke ellen", majd megbízza azzal, hogy „a pogányok apostola" legyen.

Hogy mi *lehetséges* egy ilyen élmény révén, nem kívánom (aligha is lehet) eldönteni. Hogy *valószínűleg* mi történt, az **lélektanilag a következőképpen rekonstruál*ható*:** 1. Pál *tudta*, hogy Jézust keresztre feszítették, és bár hall(hat)ott arról, hogy követői azt híresztelik, feltámadt, ő maga nyilvánvalóan arról volt meggyőződve, hogy a keresztre feszítés következtében meghalt. 2. Pál *üldözte* Jézus követőit (Istvánt – Csel 7,58; 8,1 – és a többieket Jeruzsálemben – Csel 9,1 –, és szándéka szerint Damaszkuszban – Csel 9,1-2); talán már ekkor világos lehetett számára, hogy magát Jézust üldözi annak követőiben. 3. A Damaszkusz kapuja előtti „megvilágosodásban" korábbi tudása: „üldözöm – az ártatlan? – Jézust", *gyötrő lelkiismeret-furdalássá* érik („Saul, Saul, miért üldözöl engem?"), és ebben a lelkiismeretfurdalás***ban*** *egyúttal* azt is bizonyosságként éli meg, hogy ez a Jézus létező *„valóság",* különben nem okozhatna neki lelkiismeretfurdalást. 4. Ebből a kettős *belső* tapasztalatból folyik a kézenfekvő *következtetés* (aminek persze nem kell logikai természetűnek lennie, lehet az előző evidenciák vagy intuíciók „másik oldala"), hogy *Jézus él*. 5. De mivel Pál (úgy) tudja, hogy Jézus a keresztre feszítés következtében meghalt, nem gondolhat másra (s a kiinduló *élmény* miatt nem *élhet meg* mást bizonyosságként), mint hogy Jézus *feltámadt*. 6. Ezt a következtetést, ezt a szubjektív bizonyosságot csak megkönnyíti és *valószínűsíti, sőt megerősíti*, hogy tudja: a keresztények Jézus feltámadását hirdetik; magyarán: Pálban – „ahá-élményként", ami mindig és szükségképpen szubjektív! – „leeshetett a tantusz": „Mégiscsak úgy áll a dolog, ahogy ezek híresztelik!" 7. Tekintettel Pál fanatikus személyiségére (vö. Gal 1,14; Csel 22,3-4; 26,5.11), mi sem kézenfekvőbb, mint hogy amilyen szenvedélyes bizonyossággal tagadta és üldözte korábban „Jézust", *ugyanolyan szenvedélyességgel* állítsa és terjessze most, hogy feltámadt és él, ugyanúgy pokolba kívánva azokat, amik mást hirdetnek, mint ő (ld. Gal 1,8).

Ez már önmagában is elég lenne annak magyarázatához, miért vált Pál számára első számú, sőt minden mást elsöprő „evangéliumi" tartalommá, hogy „Jézus feltámadt"; de **van két másik tényező is** (bár ezek nem ebbeli hitének létrejöttét, hanem minden mást elsöprővé válását és *ennek* megerősítését magyarázzák):

Az egyik: Pál számára **teológiailag elengedhetetlen volt** Jézus feltámadása a halottak közül, **mivel úgy vélte, hogy *csak* az engesztelő áldozatként megölt, de aztán feltámadt Krisztussal történő misztikus egyesülésünk teszi lehetővé számunkra a mi feltámadásunkat és teljes megváltásunkat** (vö. pl. Róm 3,24-25; 5,17-20; Ef 2,4-7; 1Kor 15,14.17). Mondanunk sem kell, hogy ennek sincs semmi köze a „földi Jézus" tanításához, miszerint Isten minden megtérni kész bűnösnek feltétel nélkül megbocsát, és „három nap múltán", azaz hamar,

„automatikusan” feltámasztja „az emberfiát”, vagyis az embert, magyarul mindenkit (Mk 8,31), hiszen „Ő nem a holtak Istene, hanem az élőké...” (Lk 20,38).

A másik: Pál számára **pszichológiailag elengedhetetlen volt** „Jézus feltámadása”, valamint a maga „találkozása a feltámadt Krisztussal”, **mivel csak ezzel tudta (vagy azt hitte, hogy tudja) igazolni, hogy bár Jézust (és tanítását) nem ismerte, sőt üldözte, mégis a Tizenkettővel egyenrangú apostol.** Sosem tudott megszabadulni ettől az önigazolási kényszerétől: *Rómába* azt írja, „nem szégyellem azt az evangéliumot”, amely „kinyilatkoztatja Isten igazságosságát hitből hitre” (Róm 1,16-17). A *galatáknak* így tanúskodik önmagáról: „Pál, apostol, akit nem emberek (többes szám: nem az ősapostolok, a Tizenkettő) és nem ember (egyes szám: nem a földi Jézus) hívott meg, hanem a halottak közül feltámasztott Krisztus” (Gal 1,1). A *korinthusiaknak* pedig így érvel: „Én nem vagyok apostol? Én nem *láttam* Jézust, a mi Urunkat?... Ha mások számára nem vagyok is apostol, a ti számotokra az vagyok” (1Kor 9,1-2)! – Úgy látszik, folyton attól rettegett, hogy nem hallgatják meg, vagy nem veszik komolyan, ha nem tudja bizonyítani apostolságát! Ezért aztán *még attól sem riadt vissza, hogy a saját karizmatikus (belső!) (Jézus-)”látását”* (*heoraka*, 1Kor 9,1) *azonosítsa Péter és a Tizenkettő egészen másfajta, nevezetesen normális fizikai (Jézus-)látásával* (vö. „vele együtt ettünk és ittunk”, Csel 10,41), *illetve hogy Péter és a Tizenkettő normális látását azonosítsa a maga látomásával* (*ófthé*, 1Kor 15,5.8: „megjelent Péternek... megjelent nekem is”), holott nem ismerte a földi Jézust (vö. Gal 1,1). Hogyan tudta volna hát megállapítani, hogy a két „látás” (vagy a földi Jézus tanítása és a mennyei Krisztus kinyilatkoztatása) megfelel(-e) egymásnak. A lényeg azonban az, hogy Pálnak egyedül a maga személyes, karizmatikus tapasztalatára (Damaszkusz, és feltehetően későbbi élmények is) kellett alapoznia apostoli küldetését és tekintélyét.

Pálnak ez a viselkedése, amelynek további megnyilvánulása vagy következménye az volt, hogy nem óhajtott semmit sem tanulni (Gal 1,16-17) azoktól, akik „együtt jártak-keltek az Úr Jézussal” (Csel 1,21), barátilag szólva *nélkülözte a szerénységet*. Ez önmagában véve nem lenne nagy baj; viszont igazi tragédia, **az egész emberiség tragédiája, hogy a „történeti Jézust” félresöpörve az *ő* Jézusról alkotott véleménye, egymástól elválaszthatatlan megváltás- és feltámadáshite vált központi dogmává és kizárólagos mértékké az egész kereszténység számára.** Nézzünk meg néhány példát a tragikus következményekre.

A Krisztusba mint meghalt és föltámadt Megváltóba vetett ***hit*** **vált döntővé és egyedül üdvözítővé,** és lényegileg *elveszítette jelentőségét a Jézus tanítása szerinti élet.* Ha elvben nem is, gyakorlatilag mindenképpen és teljes mértékben. Zseniálisan fogalmazza meg ezt Kérdés – felelet című versében Jánosy István: „– És vasárnap mi lesz veled? / – Kiforgatják hitemet! / Mondják: nem vagyok csak ember, / hanem isten. *Megjelentem / megváltani a világot.* / Mondják: nem apától lettem, / de galambtól, s testi mezben / feltámadtam, s mennybe szállva / ülök az Isten jobbjára. / *Ezzel szőnek álmot rólam, / s éber szómat, mit kiróttam: / a nem-ölést, a nem-ártást / hátuk mögé vetik, áldást / várván, hogy „kereszthalálom / megváltotta a világot”! / Gyilkosnak, pénzforgatónak, / gyengébbet sanyargatónak / oldást adnak: „Halálomban / minden bűnüket lemostam.”*

Továbbá a ***szentségek*** **váltak döntővé és üdvözítővé,** *nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet;* hiszen az „üdvösség kegyelmét”, melyet Jézus kereszthalálával és feltámadásával megszerzett, „az Egyház szentségei közvetítik”, és aki nem járul a szentségekhez, az (ipso facto!) kizárja, hogy ne mondjuk: kiközösíti magát az üdvösségből... Persze ezt ma már nem illik így kimondani, de az „egyházi” közfelfogás gyakorlatilag talán még mindig ez. És még ha nem is: épp elég kárt okozott már az eltelt kétezer évben. Mindenesetre az ide vonatkozó dogmákat nem vonták vissza, tehát érvényben vannak!

Továbbá a ***hierarchia* vált döntővé és üdvözítővé,** *nem pedig a Jézus tanítása szerinti élet;* hiszen ha igaz, hogy Jézus Krisztus az egyedüli megtestesülése és hiteles képviselője Istennek, és hogy a Krisztusba vetett hit az üdvösség feltétele, akkor kézenfekvő, hogy mindenki köteles alávetni magát azoknak, akiket Jézus „utódaiul" jelölt ki, Péternek, a Tizenkettőnek és az ő utódaiknak, s aki ellenük lázad, Isten ellen lázad, bármennyire jézusi módon éljen is egyébként... (Így aztán létrejön a kétosztályú, klerikusokra és laikusokra tagozódó egyház, amelyben a klérus szükségképpen uralmat gyakorol, a laikusok pedig szükségképpen másod- vagy sokadrangú lények, s a misszió csírájában hal el...)

Végül még egy példa arra, hogyan formálta tragikus módon az egész emberi történelmet a páli megváltáshit egyeduralkodóvá válása. Ha ez nem következik be, *talán nem válik ki a „kereszténység" a zsidóságból,* hiszen a kezdet kezdetén az egyetlen különbség gyakorlatilag az, hogy a „keresztények" (= Jézus-követő zsidók!) vallják, hogy Jézus a Megváltó, azaz a Messiás, a zsidók nem. De ha kiválik is a kereszténység, minden bizonnyal **nem jön létre** az ismert gyilkos szembenállás, **a keresztény antiszemitizmus** és annak ellenhatásai. – Így viszont „szükségképpen" létrejött, hiszen a zsidók „istengyilkosságát" valahogy csak meg kellett torolni! Ennek *gyökere és teológiai megalapozása ott van már magában az Újszövetségben:* „... ti kiszolgáltattátok és megtagadtátok Pilátus előtt, noha ő szabadon akarta bocsátani... az élet szerzőjét megöltétek" (Csel 3,13-15); „... vére rajtunk és fiainkon" (Mt 27,25); „... a zsidók... az Úr Jézust és a prófétákat is megölték... Ezért Istennek nem kedvesek, és az emberiség ellenségei... így rájuk nehezedik Isten haragja teljes erejével" (1Tessz 2,15-16). – *Órigenész* aztán azt mondta: „Jézus vére nemcsak kortársaihoz, hanem minden jövendő zsidó nemzetséghez tapad"; középkori pápák rendelték el először a „sárga csillag" viselését a zsidók számára; *Luther* felébresztette Pál és János (vö. Jn 8,44) antiszemitizmusát; *Hitler* pedig Lutherre hivatkozott: „Nagy ember volt ő... Úgy látta a zsidókat, ahogy mi csak ma kezdjük látni őket."

Íme, **így vezet a páli feltámadáshit** egyenesen a hitleri (és hasonlóan a sztálini) **koncentrációs táborokig.** És a modern ateizmusig...

Mindenesetre tény: Isten hagyta ezt. És hagyja ezt...

Egy rejtélyes fiatalember

Látszólag teljesen jelentéktelen, mégis érdekes részletkérdésnek tűnik, van-e valami köze egymáshoz a **Mk 14,51-52-ben** Jézus elfogatásakor feltűnő fiatalembernek ahhoz a másikhoz, akit **Mk 16,5-ben** az asszonyok Jézus sírjában ülve találnak. Két különböző személyről van-e szó, vagy a kettő azonos, s akár egyik, akár a másik esetben kik lehetnek, vagy ki lehet az illető?

A legújabb kori exegéták *általában a két személy* ***különbözősége*** *mellett törnek lándzsát*, s míg a Getszemáni kertbeli fiatalemberrel nemigen foglalkoznak, annál nagyobb figyelmet szentelnek *a Jézus sírjában ülőnek*, többnyire (vagy valóságos, vagy irodalmi eszközként alkalmazott) ***természetfölötti*** *lénynek, „angyalnak" tartva* őt.

D. Lührmann szerint „Márk annak alapján, ahogy (a 16,8-ban) leírja az asszonyok reakcióját, nem gondolhat valamelyik tanítványra (a 14,51-52-beli ifjúra pedig végképp nem), hanem az ifjú ruházatának leírásában használt „fehér" jelző a „sugárzás" és „elvakítás" képzetét kelti. Akit látnak, minden bizonnyal földöntúli alak, az egész folyamat pedig epifánia (vö. Mk 9,3)".[1] – *J. Ernst* így ír: „...ekkor kerül látóterükbe Isten követe, akin világító öltözet van (vö. Mk 9,3), és boldogságot ígérőn jobb oldalt ül... Csak a megrémült asszonyok reakciója sejteti meg velünk az ifjú természetfölötti eredetét."[2] – *R. Pesch* véleménye: „Márk az asszonyok perspektívájából meséli el az angyal-epifániát: egy ifjút láttak (az *eidon* itt nem a „látomás" kifejezése), akit a hosszú fehér ruha attribútuma (vö. Jel 6,11; 7,9.13) mennyei követként jellemez."[3] – *L. Schenke* pedig úgy gondolja, hogy „az egész Márk-evangélium csak ezen a helyen léptet föl egy angyalt *angelus interpres*-ként („értelmező angyalként"). Az angyali üzenet motívuma mind az Ó-, mind az Újszövetségben kedvelt stíluseleme a legendaszerű elbeszéléseknek".[4]

De nem volt ez mindig így. **A 19. században és a 19-20. század fordulójának környékén** *az exegéták inkább arra hajlottak, hogy a szóban forgó két fiatalember* ***azonos****, méghozzá* ***természetes*** *emberi személy* (ami persze az első esetben teljesen kézenfekvő), sőt – korai egyházi hagyományokat folytatva – kísérleteket is tettek közelebbi meghatározására.

D. F. Strauss okfejtése Mk 16,5 kapcsán a következő: „A keleti ember nagyon is leírhat egy eszébe ötlött jó gondolatot úgy, hogy angyal súgta meg neki. De hogy az angyal külalakját és ruházatát is leírja, ez még keleten is meghaladja azt a mértéket, amit egy kép megenged... Másfelől különös, hogy oly sok mesterkélt feltételezést fogalmaztak már meg a tekintetben, kik is lehettek ezek az angyalok, hiszen a négy evangéliumi beszámoló közül kettő kifejezetten közli velünk, hogy mik voltak, nevezetesen természetes emberek: Márk ugyanis *neaniskos*-nak (fiatalembernek) nevezi angyalát, Lukács pedig *andres düo*-nak (két férfinek) az övéit. De hogy kik lehettek ezek a férfiak, nos, erre nézve ajtó-ablak tárva a találgatások előtt."[5]

J. E. Belser – más szerzők egyetértésére is hivatkozva – János Márkkal, a második kánoni evangélium szerzőjével azonosítja a Mk 14,51-52-beli rejtélyes ifjút, megemlítve, hogy a Getszemáni kert János Márk apjának tulajdona lehetett (amint az utolsó vacsorának helyet adó ház is), a fia, Márk pedig azon az éjszakán a kerti házban aludhatott, s hallva a Jézus elfogása körüli zajt, felriadt, s ahogy volt, csupán egy vászonlepedőt dobva magára, odament, hogy lássa, mi történik. – *Belser* arról is beszámol, hogy a korai egyházban sokféle feltételezés élt az ifjú személyét illetően: egyesek az ifjabbik Jakabra, mások János apostolra, sőt Saulra, a

későbbi Pál apostolra gondoltak; Antiochiai Viktor szerint is ahhoz a házhoz tartozott, ahol Jézus a húsvétot ünnepelte.[6]

Sepp és *Haneberg* elképzelése látszólag túlságosan is a fantázia terméke, de az idézet második felében foglalt megfigyelésük meggondolandó: „(Az ifjú) kétségtelenül azért ment Jézus után, mert hírt kapott a Mester ellen készülő támadásról, és figyelmeztetni akarta a Mestert és övéit a közeledő hordára, függetlenül attól, hogy szándékát időben tudja-e kivitelezni vagy sem. Sietségében csak egy éjszakai takarót dobott mezítelen testére, és ilyen éjszakai megjelenésben érkezett a Getszemáni kertbe... A fegyveres csapat azonban ekkorra már elfogta Jézust... A fogdmegek dühe azonban feltűnő módon nem annyira a tanítványok ellen irányul – akik időt nyernek a megfutamodásra –, még csak nem is Péter ellen – akit bár levágta Malkus fülét, mégsem tartóztatnak le –, hanem az árnyszerű ismeretlen ellen, akiben ezek szerint az Annás házában egyeztetett éjszakai letartóztatás kikémlelőjét láthatták."[7]

Tekintettel **a mai szerzők** szinte teljes egyetértésére, kissé meglepő, de annál érdekesebb, hogy **köztük is találunk olyanokat, akik azonosítják a két fiatalembert**, bár eltérő módon értelmezik őt. Az alábbiakban két izgalmas látásmódot mutatunk be részletesen; közülük az elsőben szimbolikus alakként jelenik meg az ifjú, a másodikban viszont természetes, konkrét emberi személyként.

Ernst L. Schnellbächer[8] *úgy véli*, minden nehézség ellenére mégiscsak a két figura azonosítása a legkézenfekvőbb kiindulópont ahhoz, hogy elfogadhatóan tudjuk elhelyezni a két epizódot (14,51-52 és 16,5-8) a márki gondolatmenetben, mivel *megfontolandó, hogy az ifjú felbukkanásának bizonyos körülményei meglepően hasonlítanak egymáshoz:* Az ifjú mindkét esetben teljesen hirtelenül és anonim módon bukkan föl, s ezt nemcsak váratlannak, hanem titokzatosnak és rejtélyesnek is érezzük. A leírás azután mindkét esetben különösen kiemeli az ifjú öltözködésének módját, amiben *ellentétes megfelelés* figyelhető meg. De megjelenésének körülményeiben van még egy ellentétes megfelelés: A letartóztatáskor felmerülő ifjú Jézusnak az a szimpatizánsa, aki a legtovább „követi"[9] őt, a sírban ülő ifjú pedig az a személy, aki közvetlenül Jézus feltámadása után (vagy egyenesen idején?) először kerül a közelébe, még mielőtt „neves" tanítványai bármelyike találkozhatott volna vele.

Ezek a megfigyelések arra indítják Schnellbächert, hogy a két epizód értelmezésére Márk „kétlépcsős teológiájának" keretében tegyen kísérletet. E „kétlépcsős teológia", illetve Márk evangéliumának „kettős struktúrája" annak következménye szerinte, hogy Márk meg volt győződve a kinyilatkoztatás-esemény szükségszerűen kétlépcsős voltáról, ami a következő négy példán mutatható meg:

a) Jézus útját Márk *két* világosan különböző *színtéren* követi: az „első felvonás" Galileában játszódik, és „egy magas hegyen" (9,2-8) éri el csúcspontját (*climax*); a második Jeruzsálemben játszódik, és Jézus keresztre feszítésében éri el mélypontját (*anticlimax*).

b) Márk két nekirugaszkodásban, *két „hőssel"* tárja elénk Isten országa kinyilatkozatását: az alárendelt „előfutárral", Keresztelő Jánossal, azután pedig az „erősebb" názáreti Jézussal.

c) Amint a betszaidai vak (Mk 8,22-26)[10] Jézus első *„kezelése"* után félig gyógyul meg (24. v.), úgy válik képessé Péter (az összes tanítványok reprezentánsaként) a „Rabbi" általi „kezelése" után arra, hogy megsejtse a Jézusra vonatkozó igazságot (vö. Mk 8,29; 9,5). És amint a vak az *„utókezelés"* után „távolról is élesen látott mindent" (26. v.), úgy adatik meg Péternek, hogy a drasztikus jeruzsálemi közjáték után újabb pillantást vethessen a Mesterre (Mk 16,7), hogy „egyedül Jézust" (vö. 9,8) lássa teljes világossággal.

d) Jézusnak magának is *két lépcsőben* kell végigjárnia útját, nevezetesen a passió (megfeszítés) és a megdicsőülés (feltámadás) két lépcsőjében.

Schnellbächer szerint *e kétlépcsősségnek a kifejeződése az ifjúval kapcsolatos két epizód is, amelyek azt akarják villámszerűen megvilágítani, mi történt Jézussal útjának két döntő fázisában:*

Az első epizóddal (14,51-52) Márk *a hamarosan bekövetkező passió-történést* akarja háromszoros módon interpretálni: – a) Az ifjú *szindón*-t visel, s ez már most előkészíti az olvasót arra, hogy az, akit követni akar, később maga is ugyanilyen „halotti inget" fog viselni (vö. 15,46). – b) Igen hangsúlyos[11], hogy leplétől megfosztva az ifjú teljesen meztelen marad, amivel Márk villanófényszerűen elővételezi, mi fog történni Jézussal a passióban: nem csupán ruháitól fosztják meg (15,24), hanem már előzőleg követőitől is (14,50), majd messiási igényétől (14,63-64), becsületétől (14,65; 15,16-19) és végül az életétől is. – c) Mindezekkel Márk Iz 40,30-ra utal, ahol ez áll: „Még a fiatalabbak is elfáradnak, az ifjak (*neaniszkoi*!) is ellankadnak, a kiválasztottak is elerőtlenednek." Az itt említett ifjak egyikeként értelmezi Márk a 14,51-52-beli ifjút, ezért nevezi *neaniszkosz*-nak, s egyúttal szimbolikus jelenetet alkot, amely prófétaian előre jelzi Jézus sorsát.

A második epizód (16,5-8) ihletője viszont Iz 40,31 lehetett Márk számára, ott ugyanis így folytatódik szöveg: „De akik az Úrban bíznak, új erőre kapnak, szárnyra kelnek, mint a sasok." Az itt megjelenő ifjú nemcsak szavaival hirdeti *Jézus* (éppen megtörtént?) *feltámadásának üzenetét*, hanem fellépésének módjával is a feltámadás-történés képmása: – a) Amint a fehér ruhák ragyogásán válik láthatóvá, hogyan alakul át Jézus a fiúság megdicsőült alakjává (9,2-3), úgy az itteni ifjú is hasonló változást tükröz, minthogy aki a 14,51-ben „egy leplet magára dobva" tűnt föl, most a 16,5-ben „fehér ruhába öltözve" jelenik meg[12] – b) Amiként a fogoly Jézus a főpap előtti hitvallásában „jobb felől ülőként" jellemzi az eljövendő Emberfiát (14,62), az ifjú is „jobb felől ülve" jelenik meg itt. – c) Amiként a csak Márk által használt „megrettentek" írja le a színeváltozás hegyéről visszatérő Jézus hatását a tömegre (9,15), úgy tűnik, az ifjúnak az asszonyokra tett s ugyanezen szóval leírt hatása (16,5) az isteni dicsőség közelségére akar utalni.

Schnellbächer végkövetkeztetése: Márk arra használta föl a *neaniszkosz* figuráját – függetlenül attól, hogy az illető történeti személy volt-e –, hogy drámaian illusztrálja üzeneténekkét fő aspektusát, nevezetesen: – 1. A passió és a kereszt az ifjúság köréből való (Iz 40,30), halálosan megsebesített ifjú hős ellankadásával és elbotlásával hasonlítható össze, valamint azzal, hogy egy tiszteletreméltó embert gyalázatosan megfosztanak méltóságának minden attribútumától, egészen életének „levetéséig". – 2. A feltámadás a sas új tollazattal való felemelkedéséhez hasonlítható, ahogyan az megígértetett az Istenben bízóknak (Iz 40,31), valamint ahhoz, amikor egy mezítelen embert világító díszruhákba öltöztetnek.

A passióhagyomány különböző rétegeit vizsgáló művében[13] **Wolfgang Schenk** főképpen két réteget vesz szemügyre: az ún. *elő-márki réteget* (amely minden bizonnyal szintén írásos anyag volt már) *és* azt, amelyik *Márk szerkesztői tevékenysége* nyomán jött létre, s – többek között – a két réteg összevetéséből von le következtetéseket. Mk 16,5 egyes szavaihoz a következő megjegyzéseket fűzi:

A *„fiatalember"* (*neaniszkosz*) szó nem jellemző Márkra[14], és ezen a helyen kívül csak a 14,51-ben (!) fordul elő, amely viszont szintén az „elő-márki réteghez" tartozik. – Az *„ülve"* szerkesztői (azaz márki) utalás a sírra, mivel az eredeti, előzetes rétegben (az elbeszélés során még) nem volt szó a sírról. – Ezzel szemben a *„jobb felől"* eredeti lehet, minthogy ez a szó sem jellemző Márkra, és minthogy az egyetlen hely még, ahol ez a szó nem-krisztológiai

alkalmazásban fordul elő (15,27: az egyik rablót jobb felől feszítik keresztre), ugyanahhoz a elő-márki hagyományréteghez tartozik, mint ez itt. – Az *„átvetni, magára dobni”* igére (*periballein*) ugyanez vonatkozik: szintén csak az elő-márki rétegben található meg, mégpedig éppen a 14,51-ben (!), s amint már említettük e bekezdés elején, éppen a *neaniszkosz*-szal együtt! Puszta véletlen lenne ez?

Az asszonyoknak a sírba lépés utáni reakcióját leíró *„megrémültek, megrettentek”* (*ekthambeiszthai*) ige kétségtelenül szerkesztői megjegyzés. Vajon ezzel Márk csak dramatizálta és pszichologizálta a jelenetet, amely eredetileg (az elő-márki rétegben) tiszta tárgyilagossággal beszélte el a találkozást, vagy valami többet szándékozott elérni ezzel a kiegészítéssel? Nos, ez az apró betoldás feltehetően azt a célt szolgálja, hogy a fiatalembert angyallá stilizálja át (akitől természetszerűleg megrettennek az asszonyok, ld. föntebb *J. Ernst* véleményét). Ezt annál is inkább állíthatjuk, mondja *Schenk*, mivel az ó- és újszövetségi hagyományok különböző rétegeinek hagyománytörténeti átvilágítása során újból és újból azt tapasztaljuk, hogy *a legősibb, az eseményekhez közel álló rétegek mindig valóságközelien és „ésszerűen” beszélik el a dolgokat, s minél jobban távolodik a hagyomány az eredés pontjától, annál meseszerűbbé és mitologikusabbá válik az ábrázolás.*

Ha tehát feltételezhető, hogy itt eredetileg, vagyis az „elő-márki” rétegben ifjúi éveiben járó férfiről van szó (nem pedig angyalról), akkor jobban meg kell néznünk ruházatának leírását. A *„felsőruha”* (*sztolé*) szót Márk ezenkívül csak a 12,38-ban használja az írástudók ruházatának leírására, de lehet, hogy már az előzetes rétegben ezt találta. A *„fehér”* (*leukosz*) szót pedig szintén csak még egyszer, egy jellemzően közeli helyen, Jézusnak a színeváltozás révén megváltozott ruházatára alkalmazva (9,3). Tekintettel arra a szoros kapcsolatra, amely Jézus színeváltozása (megdicsőülése) és feltámadása között Mk 9,9-13 szerint fönnáll, és annak alapján, amit eddig felismertünk e perikópa szerkesztői tendenciáját illetően, semmi sem zárhatja ki azt a gyanút, hogy csak *Márk volt az, akit a* számára (az elő-márki rétegben) adott *sztolé ösztönzött arra, hogy* a 9,3-hoz kapcsolódva *betoldja* a *leukosz*-t, *és ezáltal* a „késő zsidó elképzelések színeivel”[15] *angyalként rajzolja meg az eredeti fiatalembert!*[16]

Ha ez a gyanúnk megalapozott, akkor tovább kérdezhetünk: Egyáltalán lehet-e értelme annak, hogy megemlítsék egy ember ruházatát, ha azt semmi különös nem jellemzi? Azaz: Miért említi meg az elő-márki réteg a *sztolé*-t, ha azon semmi különös nem volt? Azt felelhetjük: ennek az említésnek csak akkor lehet értelme, ha az illető előzőleg meztelenül jelent meg. Ezért mi sem kézenfekvőbb, mint hogy a 16,5 rokonságát a 14,51-gyel oly módon határozzuk meg, hogy a két alakot azonosnak gondoljuk el: *Aki ott meztelenül menekült el, itt felöltözve jelenik meg.*

* * *

Ami a lényeget illeti, a magunk részéről W. Schenk véleményével értünk egyet, tehát hogy 1) a két epizódban felbukkanó fiatalember **egy és ugyanazon személy**, 2) **természetes személy**ről, (fiatal) emberről van szó, nem pedig angyalról. Legfeljebb annyival egészítenénk ki Schenk véleményét, hogy bár elképzelhető, de nem kell szükségképpen Márk „átstilizáló” munkáját látnunk a *leukosz* betoldásában, azaz a fehér ruha ellenére is gondolhatunk normális emberre, de erre még visszatérünk a fehér szín jelentőségének elemzésekor.

*W. Schenk*kével közös véleményünket megerősíti *W. Bauer* újszövetségi szótára, miszerint **a *neaniszkosz* jelentései:** 1. ifjú, fiatalember, fiatal férfi, 2. szolga (vö. 1Móz 14,24)[17], s még inkább a *neaniszkosz* szóstatisztikája *H. Balz-G. Schneider* újszövetségi szótárában[18], amelyből kiderül, hogy a *neaniszkosz* minden egyéb újszövetségi előfordulásában fiatalembert, ifjút

jelent (*Balz-Schneider* szerint 40 éves korig).[19] Ha ennyire *kivételt nem ismerősen egységes az újszövetségi szóhasználat*, miért jelentene a *neaniszkosz* valami egészen mást Márknál?

Meghaladná ennek a kis írásnak a kereteit, ha alaposan felül akarnánk vizsgálni az elején idézett szerzők felfogását, ezért arra korlátozzuk ezt a felülvizsgálatot, hogy *sorra vesszük Schnellbächernek azt a három szempontját, amelyek szerinte arra utalnak, hogy a szóban forgó – esetleg csak szimbolikus – ifjúban természetfölötti lényt, angyalt kell látnunk.* Mivel az ő szemléletmódja azonos az elején idézett szerzőkével, érveinek szemrevételezésével egyúttal az idézett szerzők véleményére is reflektálunk.

1) **A „ragyogó fehér ruha" érve.** – A Mk 16,5-beli kifejezés (*sztolé leuké*) mindkét tagját meg kell vizsgálnunk.

a) Bár újszövetségi teológiai szótárában *G. Kittel*[20] maga úgy véli, hogy „fehér öltözete mennyei lényként jellemzi a sírbéli angyalt", mindazonáltal tárgyilagosan megállapítja, hogy a ***sztolé*** az Újszövetségben általában (hosszú) „felsőruhát" jelent, s noha többnyire akkor használják a szokványos *himation* helyett, ha különösen akarják hangsúlyozni az öltözetet, „a szóhasználat folyékony".[21] Hogy mennyire „folyékony" az újszövetségi szóhasználat, mi sem mutatja jobban, mint hogy éppen a most vizsgált szövegben a három szinoptikus három eltérő kifejezést használ az ifjú ruhájának leírására: Mk 16,5: *sztolé*, Mt 28,3: *endüma*, Lk 24,4: *eszthész*. Pusztán a *sztolé* kifejezésből *tehát semmiféle következtetést nem lehet levonni az „ifjú" angyal-voltára nézve!*

Megerősíti ezt *L. Coenen*[22] teológiai fogalmi lexikona, mely szerint a „ruha, felsőruha" szokásos kifejezései az Újszövetségben a *himation* és az *endüma*, az *eszthész* különösen értékes, pl. világítóan fehér öltözéket jelent, a *sztolé* pedig a viselőjét kitüntető, vagy egyszerűen csak megkülönböztető ruha: Mk 12,35-ben és Lk 20,46-ban az írástudók „hosszú köntöse", a Jelenések könyvében a „fehér" jelzővel együtt használva a megváltott mártírok ruházata (6,11; 7,9.13).[23] Ezek a helyek azt is mutatják, hogy *egyik esetben sincs szó angyalokról, semmi alap sincs tehát annak feltételezéséhez, hogy a Mk 16,5-ben angyalra utalna a sztolé.*

b) Teológiai felfogásának megfelelően *Kittel* a ***leukosz*** (= fehér) jelzőben is rendkívüliségre utaló mozzanatot lát, és azt írja: „Az Újszövetség szinte csak eszkatologikus és apokaliptikus összefüggésekben, tehát mint mennyei színt említi a fehér színt... A szóban forgó helyeken tehát oly értelemben lehet szó fehér ruhákról, hogy azok már önmagukban véve is kielégítő utalásoknak tartandók mennyei lényekre."[24]

*Kittel*nek ez a megállapítása azonban rendkívül megtévesztőnek bizonyul, ha ténylegesen utánajárunk az újszövetségi előfordulásoknak. Ekkor ugyanis kiderül, hogy (a párhuzamos helyeket nem számítva) a *leukosz* összesen hússzor fordul elő az ÚSZ-ben, s ebből tizenötször (!) a Jelenések könyvében, de többségében ott is csak sajátos értelemben vonatkozik „mennyei lényekre", ti. az üdvözült emberekre, főképp mártírokra, s csak egyetlen egyszer valóban „mennyei lényre", az „ember fiához hasonlóra" (1,14).[25]). A maradék öt, evangéliumi előfordulás közül három igen problematikus teológiailag (Mk 9,3; 16,5; Csel 1,10), kettőben pedig az ember hajára (Mt 5,36), illetve az érett gabonamezőkre (Jn 4,35) vonatkozik. *Kittel*nek tehát *legjobb esetben is legfeljebb a Jelenések könyvét illetően lehet igaza, de voltaképpen még abban sincs.*

Egyébként ő maga is azt írja, hogy „a *leukosz* többnyire a fehér különböző fokozatait jelenti a fehértől a szürkés fehéren és a fehéres szürkén át egészen a szürkéig".[26] Ha ehhez még hozzávesszük *K. Herbst* utalását[27], hogy a „fehér" Márknál feltehetően csak azt jelenti: általános zsidó szokás szerint *„fehérbe", azaz festetlen ruhába* volt öltözve, hiszen a festett vagy sávozott anyag drágább volt, s hogy csak a jelenetet valóban apokaliptikus módra kiszínező

Máté csinált az egyszerű, olcsó fehérből „fehéret, mint a hó” (28,3), akkor *végképp érthetetlen, miért kellene a szóban forgó fehér színnek a „sugárzás és elvakítás képzetét keltenie” és „minden bizonnyal földöntúli alakra” (D. Lührmann) vagy „mennyei követre” utalnia (R. Pesch)*.

2) **A „jobb felől ülés” érve.** – Amint az elején láttuk, ez nemcsak *Schnellbächer*, hanem *Ernst* számára is fontos érv, szerinte ugyanis a jobb oldalt ülés „a boldogság ígéretét” hordozza.

Nos, nincs szükség túlságosan sok archeológiai búvárkodásra ahhoz, hogy belássuk: fölösleges és alaptalan dolog, ha egy ilyen egyszerű, hétköznapi helymegjelölésből sokatmondó teológiai következtetéseket vonunk le. A mindmáig egyik legjelentősebb Palesztina-kutatóra, *G. Dalman*ra[28] hivatkozva ugyanis *W. Bulst* részletesen ismerteti[29] a korabeli temetkezési szokásokat és sírformákat, s ebből kiderül, hogy az olyan sziklasírok belseje, amilyenbe Jézust is fektethették, általában két részből állt: a kb. 2x2 méteres sírkamrában *jobbra* helyezkedett el kb. 60 cm-es sziklapadon a „teknősír”, azaz sziklába mélyített vájat (fölötte többnyire boltívvel), amelybe a holttestet fektették. Ennélfogva a belépés felől nézve nem is lehetett másutt ülni a sírban, csak *jobboldalt*. Magától értetődő és *semmilyen teológiai üzenetet nem hordoz* tehát az a megjegyzés, hogy történetünk fiatalembere is „jobb felől ült”. (Megerősítik mindezt *W. Bösen* fejtegetései is.[30])

3) **Az „asszonyok megrettenésének” érve.** – Ezzel az érvvel, amint láttuk, nemcsak *Schnellbächer* és *Lührmann*, hanem *Ernst* is operál, mondván: „...a megrémült asszonyok reakciója sejteti meg velünk az ifjú természetfölötti eredetét”. Az asszonyok reakciójára két megjegyzés is utal. Magában a 16,5-ben a fiatalember biztatása: „Ne rémüljetek meg!” (*ekthambeiszthai*), a 16,8-ban pedig az evangélista kommentárja: „...reszketés” (*tromosz*) fogta el őket és „magukon kívül voltak” (*eksztaszisz*), továbbá „féltek” (*phobeiszthai*). Nézzünk utána mind a négy kifejezésnek!

a) A *„megrémül, megretten, megborzad”* (*ekthambeiszthai*) ige csak Márknál található, s a 16,5-ön kívül csak kétszer: a 9,15-ben a színeváltozás hegyéről lejövő Jézusnak a népre tett hatását írja le[31], a 14,33-ban pedig Jézus megrettenését a Getszemáni kertben, amikor szembenéz a rá váró szenvedéssel. Az előbbi előfordulás még csak-csak alkalmat adhatna spekulációkra, de a második *teljesen normális emberi reakciót fejez ki*. Nincs hát okunk valami természetfölötti rémületforrást feltételezni a 16,5-ben sem[32], már csak azért sem, mivel a helyzet elégségesen magyarázza az asszonyok megrettenését: arra számítottak, hogy Jézust holttestét találják majd a sírban, ehelyett egy élő fiatalember szólítja meg őket. Mi különös van a rémületükben?

b) A *„reszketés, remegés”* (*tromosz*) önállóan csak itt fordul elő az ÚSZ-ben, a „félelem” (*phobosz*) szóval együtt többször is, de csak Pálnál. A *„magán kívül levés”* (*eksztaszisz*) a 16,8 mellett még egyszer kerül elő Márknál[33], és egyszer Lukácsnál[34]. Ezek az előfordulások *rendkívüli, de semmiképpen sem túlvilági* jelenségekre utalnak. Ugyanezt a kérdéses 16,8-ról is elmondhatjuk: Az asszonyok azért jöttek a sírhoz, hogy megadják a nagypénteki sietség miatt elmaradt végtisztességet szeretett Mesterüknek; most azt látják, hogy nincs a sírban, ahová temették (Mk 15,47), s azt hallják egy hús-vér fiatalembertől, hogy akit keresnek, s akit korábban keresztre feszítettek – él! Mi sem természetesebb, mint hogy „remegnek” a felindultságtól, és „magukon kívül vannak” az örömtől.[35]

c) A *„félni”* (*phobeiszthai*) ige használata egységes az evangéliumokban. Három kivételtől eltekintve (Jn 9,22; 12,15; 19,8) csak a szinoptikusoknál fordul elő, és az „istenfélelem” néhány esetét leszámítva (pl. Lk 1,50; 18,2.4; 23,40) jellemzően az olyan *emberektől való*

félelmet jelöli, akik ártani tudnak, pl. Heródes, ill. a főpapok, írástudók, farizeusok félelmét a néptől (Mt 14,5; 21,26.46; Lk 22,2), a vakon született szüleinek félelmét a zsidó vezetőktől (Jn 9,22), Jézus tanítványainak félelmét esetleges gyilkosaiktól (Mt 10,26). Összhangban van ezzel a *„félelem”* (*phobosz*) főnév használata is: a csodák hatásának sztereotip lukácsi leírásán kívül (5,26; 7,16; 8,37) csak Jánosnál találkozunk vele, kivétel nélkül mindig a „zsidóktól való félelem” értelmében, azaz *életveszélyre vonatkoztatva* (7,13; 19,38; 20,19). – Teljesen kézenfekvő, hogy Mk 16,8-ban is ezt jelentse: *Mi más reális alapja lett volna* ugyanis az asszonyok félelmének, mint hogy a zsidó és főleg római hatóságok hajtóvadászatot indítanak Jézus ellen, ha kiderül, hogy valóban él (a szó e világi, valóságos, fizikai értelmében)?[36] Egy transzcendens, tetszés szerint megjelenni vagy eltűnni tudó lénynek mit árthatott volna Heródes vagy Pilátus?

Összegezve az eddigieket, azt mondhatjuk: **a modern exegétáknak a fiatalember angyal vagy mennyei lény volta melletti egyik érve sem állja meg a helyét**, mert a „fiatalember”, a „fehér” „ruha”, a „jobb felől ülés”, a „megrémülés”, a „remegés”, a „magukon kívül levés” és a „félelem” egyaránt *természetes emberi személyre és természetes emberi reakcióra utal*, és egyik szó evangéliumi értelmében sincs semmilyen nyomós ok annak feltételezésére, hogy Mk 16,5-ben „epifániát” (*D. Lührmann*) vagy „angyal-epifániát” *(R. Pesch*), a fiatalemberben „földöntúli alakot” *(D. Lührmann*), „mennyei lényt” (*G. Kittel*) lássunk, az asszonyok reakcióiban pedig valami olyasmit, aminek „természetfölötti eredete” (*J. Ernst*) lenne.

Ha viszont megalapozottan állítható, hogy a két epizódbeli személy egy és ugyanaz, valamint hogy természetes emberi személy, akkor hátra van még egy kérdés: ***Vajon ki lehetett ez a ténylegesen létező, de (számunkra) névtelen, rejtélyes fiatalember?***

A fiatalember konkrét meghatározására nem teszünk javaslatot, de talán nem is az az érdekes, ki volt és hogy hívták, sokkal inkább a *funkciója*.

Ami *az első epizódbeli* (14,51-52) funkcióját illeti, nagyon izgalmas *M. Dibelius* okfejtése, aki szerint „a fiatalember névtelensége csak azt mutatja, hogy az olvasók[37] tudták, kiről van szó. Az oldalreferensek, Máté és Lukács hallgatása azonban azt igazolja, hogy már nem érdekelte őket ennek az élménynek a hordozója. Így aztán ez a jelenet mintegy öncélúan van jelen Márk evangéliumában: az ifjú bekerül a passiótörténetbe, jóllehet sem nem hős, sem nem szent. Ez viszont csak egyetlen következtetést tesz lehetővé: a szóban forgó fiatalember volt az, aki *„első kézből”* tájékoztatta az elbeszélőt, az epizód pedig utalás Jézus letartóztatásának *szemtanújára*”![38]

A második epizódbeli (16,5-7) funkcióját illetően pedig a következőket érdemes megfontolni: Ha Jézus feltámadása valóban azt a csodát jelentette volna, amit az egyház általános hite szerint jelent, akkor a sírban semmiféle fiatalember nem ült volna, legfeljebb egy angyal vagy angyalok (vö. Jn 20,12), ha egyáltalán angyalok ülni tudnak, látni lehet őket és lehet velük arámul társalogni. Ha azonban ilyesmi nem történt, és a fiatalember természetes emberi személy volt, akkor itt természetes folyamatok lezajlására kell gondolnunk.

Ebben az esetben ez a fiatalember együtt érkezhetett valakivel vagy valakikkel a sírhoz (Arimateai Józseffel és Nikodémussal, s talán néhány szolgával), még mielőtt az asszonyok odaértek volna. Ők nyithatták ki a sírt, s belépve – nyilván szintén megdöbbenve – azt látták, hogy Jézus (minden valószínűség és épkézláb feltételezés ellenére) él. A többiek biztos rejtekhelyre vihették Jézust, *a fiatalembert pedig hátrahagyták, hogy ha megérkeznek az asszonyok, tájékoztassa őket a történtekről.*

Amikor azok megérkeznek, minden tekintetben teljesen normálisan viselkedik: Először is bátorítja őket, hogy ne rettenjenek meg, ami nagyon is várható reakció, ha az ember egy sírkamrában holttest helyett élő emberrel találkozik. Azután megbizonyosodik arról, hogy az illetékesek jöttek: „A názáreti Jézust, a megfeszítettet keresitek?" Majd teljesíti üzenetközvetítői megbízatását: „Magához tért. Nincs itt. Nézzétek a helyet, ahová tették!" Végül pedig közli a feléledt Jézus utasítását, hogy a tanítványok Péter vezetésével menjenek vissza Galileába, ahol később – ha utánuk ment – majd látni fogják őt. (Arimateai József vagy más aligha adhatott ilyen utasítást a tanítványoknak.)

Ennél többet nem is fontos tudnunk. Legfeljebb azt vethetjük még föl, vajon valóban olyan jelentéktelen részletkérdés-e, hogy azonos-e a két epizódbeli fiatalember, s hogy ki lehet az illető.

Jegyzetek

[1] Lührmann, D., Das Markusevangelium, Tübingen 1987 (Itt és a következő hivatkozásokban is az idézet pontos helye a szóban forgó evangéliumi vers[ek]nél található.)

[2] Ernst, J., Das Evangelium nach Markus, Regensburg 1981

[3] Pesch, R., Das Markusevangelium, Freiburg 1980

[4] Schenke, L., Auferstehungsverkündigung und leeres Grab, Stuttgart 1968

[5] Strauss, D. F., Das Leben Jesu, Tübingen 1836 (újranyomás: Darmstadt 1969)

[6] Belser, J. E., Die Geschichte des Leidens des Herrn, Freiburg/Br. 1913

[7] Sepp-Haneberg, Das Leben Jesu, München-Regensburg 1902

[8] Schnellbächer, E. L., Das Rätsel des *neaniskos* bei Markus, ZNW 73 (1982), 127-135.

[9] Schnellbächer itt utal A. Vanhoye helyes észrevételére, miszerint Mk 14,51 bizonyára tudatosan nem a tanítványi követés megszokott igéjét, az *akolutheint* használja, hanem a ritkább *sünakolutheint*, de egyúttal rámutat arra, hogy azon a két helyen, ahol az ÚSZ-ben még előfordul ez utóbbi kifejezés (Mk 5,37 és Lk 23,49), éppenséggel olyanokra vonatkozik, akik egészen halálának helyéig „követik" Jézust.

[10] A jelenet a galileai misszió csúcspontja elé van elhelyezve!

[11] Ismételt *gümnosz*.

[12] Az eredetiben az „öltözve" ugyanaz a kifejezés, mint a „magára dobva"!

[13] Schenk, W., Der Passionsbericht nach Markus. Untersuchungen zur Überlieferungsgeschichte der Passionstraditionen, Gütersloh 1974, 263-264.

[14] Értsd: a szerkesztőre, nem pedig a Márk-evangéliumra.

[15] Vö. 2Makk 3,26.33; Jel 6,11; 7,9.13; továbbá Josephus, Ant. V 8,2.

[16] Ezen az alapon válik érthetővé, hogy Máté már kicseréli márki forrásának *neaniszkosz*-át *angelosz*-ra, és apokaliptikus jelenetté színezi a történetet (28,2-7), és Lukács is angyalokként értelmezi (24,23) azokat, akiket eredetileg ő maga nevezett (24,4) egyszerűen „két férfinak".

[17] Bauer, W., Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des NT, Berlin-New York 1988, 1081.

[18] Balz, H., – Schneider, G., Exegetisches Wörterbuch zum NT, Stuttgart-Berlin-Köln 1983, II 1128.

[19] Mt 19,20-22: a gazdag ifjú; Lk 7,14: a naimi ifjú; Csel 5,10: az Ananiás és Szafira holttestét eltemető fiatalemberek; Csel 23,18.22: Pál apostol nővérének fia; 1Jn 2, 13: „Írok nektek, ifjak..."

[20] Kittel, G., Theologisches Wörterbuch zum NT, Stuttgart-Berlin-Köln 1973, VII 687-692.

[21] Például a Jelenések könyvében a *sztolé* a *himation*-nal váltakozik, Lukács pedig az *eszthész*-t részesíti előnyben a *sztolé*-val szemben, ha kiemelkedő öltözetről, főképpen „világítóan fehér ruháról" van szó (vö. Lk 24,4-et és Csel 1,10-et Mk 16,5-tel).

[22] Coenen, L., Theologisches Begriffslexikon zum NT, Wuppertal 1971, I 79.

[23] Itt ugyanaz az „átvetni, magára vetni" kifejezés is megtalálható, mint Mk 14,51-51-ben és 16,5-ben.

[24] Kittel, G., i.m. IV 252-256.

[25] Egyébként ló, felhő és trón jelzőjeként is találkozunk vele.

[26] Kittel, G., i.m. IV 247-248.

[27] Herbst, K., Der wirkliche Jesus, Olten 1988, 230. (Magyarul: A valódi Jézus, Budapest 1995, 215.)

[28] Dalman, G., Orte und Wege Jesu, Gütersloh 1921

[29] Bulst, W., Das Grabtuch von Turin, Karlsruhe 1978, 89-104.

[30] Bösen, W., Der letzte Tag des Jesus von Nazaret, Freiburg 1994, 334-336.

[31] Ez talán ahhoz a hatáshoz hasonlítható, amit Mózes tett a népre, miután lejött a Sínai-hegyről: „Amikor Izrael fiai látták, hogy Mózes arcának bőre ragyog, féltek a közelébe menni." Ezért aztán Mózes, miután a legfontosabbakat közölte velük, be is födte az arcát (2Móz 34,29-35).

[32] Ezen a ponton tehát helyesbíteni kell W. Schenk nézetét is, aki transzcendens okot feltételez az asszonyok rémülete mögött, s arra gondol, hogy Márknak ez a fogása is a fiatalember angyallá stilizálását szolgálja.

[33] Azt a hatást írja, amelyet Jairus halálán lévő lányának meggyógyítása keltett a jelenlévőkben (5,42).

[34] A béna meggyógyítása váltja ki (5,26).

[35] Herbst, K., i.m. (magyar kiadás) 217.

[36] Herbst, K., i.m. 218.

[37] Nem Márk olvasói, hanem bizonyára amaz első beszámoló olvasói – az „elő-márki réteg" olvasói, mondhatnánk *W. Schenk*kel.

[38] Dibelius, M., Das historische Problem der Leidensgeschichte, in: ZNW 30 (1931), 193-201.